

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

**ETİYOPYA-TÜRKİYE İLİŞKİLERİ: KARŞILIKLI ŞÜPHE VE
ANLAŞMAZLIKTAN KARŞILIKLI ANLAYIŞ VE İŞBİRLİĞİNE**

Abdu Muhammed Ali

Doktora Tezi

Ankara,2012

ETİYOPYA-TÜRKİYE İLİŞKİLERİ: KARŞILIKLI ŞÜPHE VE
ANLAŞMAZLIKTAN KARŞILIKLI ANLAYIŞ VE İŞBİRLİĞİNE

Abdu Muhammed Ali

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

Doktora Tezi

Ankara,2012

KABUL VE ONAY

Abdu Muhammed Ali tarafından hazırlanan "Etiyopya-Türkiye İlişkileri: Karşılıklı Şüphe ve Anlaşmazlıktan Karşılıklı Anlayış ve İşbirliğine" başlıklı bu çalışma 29 Haziran 2012 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Doktora Tezi olarak Kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Ahmet Yaşar Ocak (Başkan)

Prof. Dr. Mehmet Seyit Danloğlu (Danışman)

Prof. Dr. Recep Boztemur

Doç. Dr. Mehmet Derviş Kılınçkaya

Doç. Dr. Mehmet Özden

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylım.

Prof. Dr. Yusuf Çelik

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kağıt ve elektronik kopyalarının Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim sadece Hacettepe Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin..... yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

29 Haziran 2012

Abdu Muhammed Ali

TEŞEKKÜR

Bu Doktora projesini sürdürmek hem sancılı hem de zevkli bir deneyim oldu. Sanki, yüksek bir tepeye çıkmak gibi; adım adım, acılarla, zorluklarla, düş kırıklıklarıyla, yüreklendirmelerle ve güvenle el ele. Taslak üzerinde büyük bir zevkle göz gezdirirken, beni buralara kadar taşıyanın esasen takım çalışmasının olduğunun farkına vardım. Bu Doktora tezini yazarken, şu an yalnızca bazılarının isimlerini sayabileceğim, benden desteklerini esirgemeyen iyi yürekli insanların destekleri olmadan mümkün olmayacaktı. Başlangıç olarak, sevgili danışmanım Sayın Profesör Dr Mehmet SEYİTDANLIOĞLU 'na en derin şükranlarımı ve minnettarlığımı iletmeyi bir borç bilirim. Kendisinin değerli kılavuzluğu ve yapıcı eleştirileri olmadan bu tez amacına ulaşamazdık.

Ayrıca, benden bilgilerini ve deneyimlerini esirgemeyen saygıdeğer Hacettepe Üniversitesi Tarih Bölümü akademik kadrosuna da minnet duygularımı sunmak isterim. Tüm bunların yanı sıra, araştırmama katkılarda ve desteklerde bulunan, aralarında Abd'Allah Azrug,Ahmet Ateş,Amir Malik',Burak Özer,Dimitri K.,Emre Çelik, Erdal Koka,E.Yavuz,Geha Rabenirina,H.Rizal,İlyas Erdal,İsa Büyük,M.Larsen,Muhammed Harimli,Muhammed Kara Duman,Oktay Kaya Osamah Khalid,Özkan Daşhan,Salim Salah, Ufuk Yuken, Ümit Yıldız,Vilson Xava'nın da bulunduğu tüm diğer dostlarıma da özellikle teşekkür ederim.

Son olarak, ve de en önemlisi, sevgili annem *Weyzero* Medina Abdül Hayder'e ve sevgili rahmetli babam *Şeyh* Muhammed Ali Mahmud'a da en sıcak teşekkürlerimi takdim ederim. Kendileri beni dünyaya getirdi, yetiştirdi, benden desteklerini esirgemedi, beni eğitti ve hep sevdi. Bu tezi onlara ithaf ediyorum.

ÖZET

ALİ,Abdu Muhammed, *Etiyopya-Türkiye İlişkileri:Karşılıklı Şüphe ve Anlaşmazlıktan Karşılıklı Anlayış ve İşbirliğine*, Doktora Tezi,Ankara,2012.

Etiyopya ve Türkiye, geçmişi birkaç yüzyılı aşmış bir süreye dayanan ilişkilere sahiptir. Bununla birlikte ilişkiler uzun bir tarihe sahip olsa da, Etiyopya-Türkiye ilişkileri üzerine geniş kapsamlı hiçbir çalışma bulunmamaktadır.Bu çalışma, birbirinden ayrı fakat tarihsel klişelerle bağlı iki ülke ilişkilerinde gerekli araştırmaları yerine getirmeyi hedef edinmiştir.

Çalışma, 485 yıllık bir dönemi ele almakta ve bu şekilde, okuyucuya bu uzun soluklu süreç hakkında bir izlenim edinme olanağını sağlamaktadır. Genel olarak Etiyopya ve Türk birincil kaynaklarının karşılaştırmalı analizine dayanarak, konunun titiz ve çok yönlü bir bakış açısını mümkün kılan bu araştırma Etiyopya-Türkiye ilişkileri üzerinde etkide bulunan neredeyse tüm faktörler üzerine eğilmektedir.

Çalışma, çoğunlukla göz ardı edilen ve her daim pürüzsüz, sürekli ve her havaya elverişli bir serim üzerine oturtulduğu düşünülen Etiyopya-Türkiye ilişkilerinin, esasında iki ülkenin ulusal çıkarlarının ve uluslar arası gelişmelerin yoğun etkileri doğrultusunda farklılıklar gösteren bir çizgide ilerlediğini göstermeyi amaçlar. Bu zamanla iyiliğini ispat etmiş ve derin köklere sahip tarihi ilişkiler, altı ana dönemde incelenebilir:Karşılıklı Anlaşmazlıklar ve Çatışmalar Dönemi, 1527-1896; Karşılıklı Anlayış ve Barış içinde Bir Arada Var Oluş Dönemi, 1896-1936; Geçici Gerileme Dönemi, 1936-1957; Samimi Dostluk Dönemi, 1957-1974; Soğuk İlişkiler Dönemi, 1974-1991; Daha Yakın Bağlar, 1991-Günümüz.

İncelenen konunun sistematik ve mantıksal sunumu için, tüm çalışma şu sıralamada ilerlemiştir:

Önsöz bölümü çalışmanın bir açıklamasıdır. Tarihsel arka planı sağlar ve sunulan çalışmanın bu arka plana uygunluğunu açıklar.Başta araştırma sorularını, formüle edilen hipotezleri ve uygulanan metodolojik stratejileri ortaya koyar.İlaveten,çalışmanın

kapsamını ve sınırlarını denetler.Kısaca,tezimin bu bölümü tüm çalışmaya açılan bir pencere görevini ihtiva eder.

1527-1543 yıllarını ele alan birinci bölümde, o dönemin önemli olaylarını açıklamak suretiyle iki ulusun ilişkilerinin kökeni belirtilir.Osmanlı Habeş eyaletinin evrimi ve bu olayın Etiyopya-Türk ilişkileri üzerindeki etkisini ele alan ikinci bölümde ise, birinci bölümde bırakılan noktadan devam edilir.Üçüncü bölümde, XVIII.ve XIX.Yüzyıllarda Etiyopya-Türk ilişkilerinin doğası incelenirken,dördüncü bölüm Osmanlı Dönemi'nin sonuna doğru Etiyopya-Türk ilişkilerine tahsis edilmiştir.Beşinci bölüm ise, Etiyopya-Türk ilişkileri tarihinin çağdaş ve en dinamik dönemini analiz eder.Sonuç bölümünde, çalışmada bahsi geçen ana konular, çalışmaya belirli bir sonuç getirmek amacıyla, belli bir başlık altında toplanır.

Anahtar Sözcükler:Etiyopya,Osmanlı İmparatorluğu.Türkiye

ABSTRACT

ALİ, Abdu Muhammed, *Ethio-Turkish Relations: From Mutual-suspicion and Misunderstanding to Mutual Understanding and Cooperation*, Ph.D.Dissertation, Ankara, 2012.

Ethiopia and Turkey have a relationship that can be traced back over several centuries. Yet although the relationship has a long history, no single comprehensive account of Ethio-Turkish relations is available. This study aims to remedy the lack of research into relations between these two countries too far apart, but connected by historical clichés.

The study addresses a period of about 485 years which will make it possible for the reader to obtain an impression of the long-term process at play. Based on a comparative analysis of mainly Ethiopian and Turkish primary sources, it provides a thorough and multifaceted view of the subject. It deals with virtually every factor that had an impact on Ethio-Turkish relationship.

The study attempts to show that the often-ignored Ethio-Turkish relations, smooth, all-weather and continuous as they may seem, have gone through distinct phases which have been very much influenced by national interests of both countries as well as international developments. This time-tested and deep-rooted historic relationship can be divided into six phases: mutual misunderstanding and conflict, 1527-1896; mutual understanding and peaceful coexistence, 1896-1936; temporary setbacks, 1936-1957; cordial friendship, 1957-1974; icy relations, 1974-1991; closer ties, 1991-present.

For a more careful elucidation and logical presentation of the issue under investigation, the entire work is set in the following order:

The introductory part is an explanatory note on the study. It provides the historical background and explains the relevance of the study under question. It presents the major research questions addressed, hypotheses formulated and methodological strategies employed. It also examines the scope and limitation of the study. In a nutshell, this part of the dissertation provides a window to the entire study.

The first chapter which covers the period 1527 to 1543 traces the genesis of the relationship between the two nations by explaining the major events of the time. The second chapter on the evolution of the Ottoman province of Habesh and its impact on Ethio-Turkish relations takes off where the earlier one terminated. The third chapter will explore the nature of Ethio-Turkish relations in the 18th and 19th centuries while the fourth chapter is devoted to the discussion of the Ethio-Turkish relations towards the end of the Ottoman era. Chapter five analyses the contemporary and most dynamic period in the history of Ethio-Turkish relations. The concluding part pulls together the major themes running through the study in a way to give a definite conclusion for which the work has been done.

Keywords: Ethiopia, Ottoman Empire, Turkey.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
BİLDİRİM	ii
TEŞEKKÜR	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	viii
GİRİŞ	1
I.BÖLÜM:	
Hint Okyanusu’ndaki ve Kızıl Deniz Bölgesi’ndeki Osmanlı – Portekiz	
Çekişmeleri ve Bunların Etiyopya’nın Kaderi Üzerindeki Etkileri	29
1.1.Osmanlılar ve Portekizlilerin Varışından Önce Etiyopya ve Afrika Boynuzu.....	29
1.2.İmam Ahmed İbn İbrahim el-Ghazi’nin Cihadı.....	33
II.BÖLÜM:	
Habeş Eyaleti: Etiyopya ve Osmanlı İmparatorluğu Arasındaki Anlaşmazlık	
Konusu	52
2.1. Habeş Eyaleti’nin Doğuşu.....	52
2.2.Kızıl Deniz Sahillerindeki Osmanlı – Etiyopya Çekişmeleri.....	58
III.BÖLÜM:	
On Sekizinci ve On Dokuzuncu Yüzyıllarda Etiyopya- Osmanlı İlişkileri	
3.1.On Sekizinci Yüzyıl.....	77
3.2.On Dokuzuncu Yüzyıldaki Gelişmeler.....	86

IV.BÖLÜM:**Etiyopya ile Osmanlı İmparatorluğu Arasındaki Daimi Karşılıklı İlişkilerin Kuruluşu.....110**

4.1. Deyrü's-Saltana Manastırı: Dostluğun ve İhtilafın Kökeni.....110

4.2.I.Dünya Savaşı Sırasında Etiyopya – Osmanlı İlişkileri.....130

V. BÖLÜM:**ÇAĞDAŞ DÖNEM ETİYOPYA-TÜRK İLİŞKİLERİ.....144**

5.1.Etiyopya ve Türkiye Cumhuriyeti: Diplomatik ve Siyasi İlişkilerin On Yılı (1926 – 1936).....144

5.2.Soğuk Savaş Döneminde İlişkilerin İnşası (1957 – 1991).....171

5.3.Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Değişen Senaryolar (1991'den Günümüze).....188

SONUÇ.....222**KAYNAKÇA.....230****EKLER.....250**

GİRİŞ

Türkiye'de bulunduğum beş yıl içerisinde şunu açıkça gördüm ki pek çok Türk için Afrika bir paradoks¹. Afrika inanılmaz bir şekilde vahşi ve güzel bir hayata sahip, çeşitli ve ilgi çekici kültürlere ev sahipliği yapan bir ülke olarak görünmekte. Diğer yandan Afrika yıkıcı ihtilaflar tarafından tahrip edilmiş, sürekli iç savaşların olduğu, marjinalite ve küreselleşmenin dışında kalmış, kıtlığın, yoksulluğun, sefaletin, eğitimsizliğin hep var olduğu sıtma ve yakın zamanda AIDS'in karakteristik olarak diğer kıtalar dan daha fazla olduğu düşünülmektedir. Buradaki amacım Türkler'in Afrika'yı algılayışlarını tartışmak değil. Amacım Afrika'nın en eski ülkesi olan Etiyopya'nın tarihi, coğrafi, kültürel vb özelliklerini anlatmak ve okuyucuyu bu anlamda bilgilendirerek konuyu daha anlamlı kılmaktır².

İsmi Antik Yunanca'da "yanık tenli insanlar ülkesi" anlamında gelen Etiyopya, Afrika'daki bağımsız ve en eski devlettir³ (Pankurst, 1997:5-7). Zengin bir tarihi ve kültürel

¹Bu çalışmada Etiyopya-Türk ilişkileri tümcesinin anlamı Etiyopya'nın Osmanlı Türkleriyle olan uzun ve tarihi ilişkileri ve aynı zamanda modern Türkiye cumhuriyeti halkı ve hükümetleriyle olan ilişkileridir.

²Ağustos 2008'deki Afrika-Türkiye Kongresi'ne katılan ünlü Afrikalı gazeteci Stephen Williams, Türklerin Afrika hakkındaki bilgilerinin oldukça kısıtlı olduğunu belirtmiştir. Bu konu hakkında Büyükelçi Numan Hazar ayrıca şunları da ifade etmiştir: "Afrika ülkelerinin canlı bir kültür ve sanat yaşamı da vardır. Ne yazık ki Türkiye'de kamuoyunun bu konuda da fazla bilgilendirilmediği görülmektedir. Yalnızca doğa görüntüleri, savaşlar, iç çatışmalar, doğal afetler ya da hükümet darbeleri dolayısıyla Afrika'yı tanıyan Türk kamuoyunun, Mısırlı ya da Kuzey Afrikalı bazı yazarlar dışında, Fransız Akademisi üyesi Senegalli Léopold Senghor'un, 1986 Nobel Edebiyat ödülü sahibi Nijeryalı Wole Soyinka'nın ve yine Nijeryalı olan ve İngiltere'nin tanınmış 'Booker Prize' ödülünü almış bulunan Ben Okri'nin yaptıkları hakkında fazla bilgilendirilmediği de görülmektedir."

Bendeniz de William ve Hazar'ın görüşlerini paylaşıyorum. Afrika'nın Türkiye'yle olan dostane ilişkilerinin tavan yaptığına katılıyorum. Bununla birlikte, Afrika-Türkiye ilişkilerinin kavram yanılgıları ve yanlış anlaşılmalara üzerine kurulduğuna kesin olarak ikna olmuş durumdayım. Türklerin Afrika ve Afrikalı algıları çarpıklık ve yanlış anlama temelinden yükselirken, pek çok Afrikalı da Türkiye hakkında çok az şey biliyor. Türkiye'nin Afrika'yı, Afrika'nın Türkiye'yi daha iyi anlaması gerekir. Türkiye ve Afrika'nın akademik çevreleri, işbirlikçi çalışma ve araştırmalarında yeterince birbirlerine bağlı değildir. Umuyorum ki, benimki gibi akademik araştırmalar iki kültür ve medeniyet arasında bir diyalog köprüsü oluşturur. Bkz. *New African*, October, 2008 ve January, 2009; Hazar, 2003:119.

³Etiyopya çeşitli isimlerle anılır. Yunanlılar "Aethiopia", Portekizliler "Abyssinia", Araplar "Bilad el-Habesha" ve Türkler de "Habeşistan" olarak anarlar. Bkz. Huntingford, 1989:11-17.

çeşitliliğin olduğu bir ülkedir.85 milyon kişinin, 85'ten fazla etnik grubun,100 farklı dilin ve dört büyük dinin takipçilerinin evidir⁴.

Etiyopya, Sahra Altı Afrika'sının ikinci en büyük nüfusa sahip ülkesidir. Etiyopya'nın nüfusu çok çeşitlidir. Etiyopya halkının büyük çoğunluğu Afrika-Asyatik dillerin Sami veya Kuşit kollarını konuşmaktadır. Sami Amharalar ve Tigrayler⁵ ile Kuşit Oromolar⁶ ve Somalililer nüfusun dörtte üçünü oluşturmakla birlikte, bu etnik grupların bazıları 10,000 gibi az sayıda üyeye sahiptir. İngilizce en yaygın biçimde konuşulan yabancı dildir ve okullar ve üniversitelerde öğretilir. Amharca, ülkenin resmi dilidir⁷.

Etiyopya Afrika Boynuzu'nda⁸ Afrika kıtasının Hint Okyanusu'na kıyısı olan yamacında, Arap yarımadasının güneyine karşı bakan bir yerleşime sahiptir. Etiyopya'nın hemen kuzeyinde, 1993'te Etiyopya'dan bağımsızlığını kazanmış olan Eritre bulunur. Doğu sınırı ötesinde Cibuti, güneyinde ve yine doğusunda Somali, yine güneyinde Kenya ve batısında da Sudan yer alır. Etiyopya'nın toprakları ekvator ve Yengeç Dönencesi'nin arasında

⁴ Etiyopya toplumunun dini yapısını ele alırsak, Etiyopyalıların yüzde 45-50'sinin Müslüman, yüzde 35-40'ının Ortodoks Hıristiyan, yüzde 12'sinin Animist ve yüzde 3-8'inin diğer dinlere mensup kişiler olduğunu söyleyebiliriz. Bkz. Kamoche, 2004:104.

⁵ Etiyopyalılar ve Eritreler, özellikle de Sami dillerini konuşanlar, diğer etnik gruplar bu ismin yalnızca belirli etnik grupları işaret ettiğini düşünerek bu ismi kabul etmeseler de, müşterek olarak kendilerine Habeşliler derler. Bkz. Huntingford, 1989:11-17.

⁶ Oromolar, Etiyopya'da, Kuzey Kenya'da ve Somali'nin belirli bölümlerinde görülen bir etnik gruptur. Ana dilleri, Afrika-Asyatik dil ailesinin Kuşit dalının bir parçası olan "Afaan Oromo" ya da "Oromiffa"dır. Mayıs 1991'de Etiyopya'da askeri cuntanın sona ermesinin ve etnik temelli federal devlet sisteminin kurulmasının ardından Afaan Oromo, Oromya Bölgesel Devleti'nin resmi dili olmuştur. Bkz. Kamoche, 2004:108.

⁷ 1983'te 33,5 milyon olan Etiyopya'nın nüfusu, 2012 yılında 84,32 milyona yükselmiştir. 19. Yüzyılda bu nüfus, yaklaşık yalnızca 9 milyondur. 2007'deki resmi nüfus sayımının sonuçları, bizlere Etiyopya nüfusunun 1994-2007 yılları arasında yıllık ortalama %2.6 büyüme oranına sahip olduğunu göstermektedir. Halen, Etiyopya nüfusunun büyüme oranı dünyadaki ilk on ülke arasındadır. 2060 yılında ülke nüfusunun 210 milyonun üzerinde olacağı öngörülmektedir. Bkz. <https://www.cia.gov>, 9.8.2010.

⁸ Kuzeydoğu Afrika ve bazen Somali Yarımadası olarak da bilinen Afrika Boynuzu, Arap Denizi'ne yüz kilometre uzakta ve Aden Körfezi'nin güney yamacında uzanan, Doğu Afrika'da bir yarımada'dır. Afrika kıtasının en doğusunda yer alır. Afrika Boynuzu ismi, Eritre, Cibuti, Etiyopya ve Somali'yi içeren bölgeyi simgeler. Bkz. Pankhurst, 1997:21-23.

konumlanır. Yüzölçümünü 1.13 milyon km² olup, Kenya'nın neredeyse iki katı ve de Birleşik Krallık'ın neredeyse beş katı büyüklüğünde; ya da Fransa ve İspanya'nın topraklarının toplamına eşittir(Gish,2007:13).

Etiyopya Afrika'nın en dağlık arazilerinden biridir. Büyük Derin Vadi'nin, kabaca ülkeyi ikiye bölen alçak ve geniş arazinin, aralarından geçtiği iki dağlık bölgeye sahiptir. Her iki dağlık bölgede de rakım 2,286 metre ya da daha yüksektir.Etiyopya'nın engebeli arazileri bölgesel ulaşımı ve iletişimi zorlaştırmasına karşılık, tarihsel olarak, ülkeyi dış tehditlerden korur bir yapıya sokmuştur(Ofcansky and Laverle Berry,2002:11).

Etiyopya dünyanın en kırsal ülkelerinden biridir.Nüfusun yalnızca %15'inin şehirlerde yaşamasına rağmen, şehirlerin uzun tarihleri ve ilgi uyandıran özellikleri vardır. Başkent Addis Ababa, zengin bir halk ve yaşam tarzı harmanından ötürü "kültürel bir yapboz" olarak tarif edilir. Ayrıca, Afrika'daki en büyük nüfusa sahip karasal şehirlerden biridir. 2007'de başkentnin nüfusu yaklaşık 3,384,569 olarak hesaplanmıştır.⁹

Etiyopya'nın başkenti olmasının yanında, Addis Ababa ayrıca Afrika kıtasının önemli bir diplomatik merkezidir. Yaklaşık 97 ülke büyükelçiliklerine ve Dünya Sağlık Örgütü (WHO), Afrika Ekonomik Komisyonu (ECA), Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF) gibi uluslararası kurumların temsilciliklerine ev sahipliği yapar. Şehir ayrıca Afrika Birliği (önceden Afrika Birliği Örgütü [OAU])'nin genel merkezi olarak hizmet verir(Gish,2007:43).

Etiyopya Afrika'daki en eski bağımsız devlet olmasının yanında dünyadaki en eski bağımsız devletlerden de biridir. İnsan atalarının en eski bulguları oldukları söylenen ve yaklaşık 5 milyon yıl öncesine tarihlenen kalıntılar Etiyopya'daki Awash Vadi'sinde

---

⁹ Adı "yeni çiçek" anlamına gelen Addis Ababa 1886'da Şeva'nın Kralı olan Mınılik'in karısı Taytu tarafından kurulmuştur.Şehir deniz düzeyinden 2,438 metre yükseklikteki dağların üzerinde, okaliptüs ağaçları arasında uzanır. Bolivya'nın başkenti La Paz'dan sonra dünyanın ikinci yüksek başkentidir.Bkz.Eyoh and Zeleza, 2003:3.

bulunmuştur. Bu bulgular, 1974'te yine aynı bölgede ortaya çıkarılan 'Lucy' isimli 3.2 milyon yaşındaki iskeleti geride bırakmıştır.¹⁰

M.Ö V.yüzyıl'da Yunanlı tarihçi Herodotus eski Etiyopya'ya yazılarında değinirken, Eski Ahit'te Saba Melikesi Belkıs'ın Süleyman'ı "zor sorularla yorduğu" Kudüs'e gittiğini yazar(Kobishchanov,1979:13-21; Anfray,1991:33-45).Efsane'ye göre İmparator I.Mınılık – Etiyopya İmparatorluğu'nun kurucusu – Belkıs ve Süleyman'ın oğludur.¹¹ Etiyopya'daki ve dış kaynaklara göre, Hıristiyanlık Etiyopya'ya IV.yüzyıl'da Etiyopya'daki ilk kilisenin de başı olan bir Fenikeli-Yunanlı olan Frumentius tarafından getirilmiştir.¹²(Sergew,1972:43;Taddesse,1972:71).

Hıristiyanlığa geçen ilk Etiyopya kralı olan Kral Ezana'nın Hıristiyanlaşmasında önemli bir role sahiptir.VII. yüzyıl'da İslam'ın yükselmesi Etiyopya'nın Avrupa Hıristiyan dünyasından uzaklaştığı anlamına geliyordu (Trimingham,1972:91-93).1500'lerde Portekizliler başlıca Hint Okyanusu'nda nüfuzlarını arttırmak ve Etiyopya'yı Roma Katolikliği'ne geçirmek amacıyla Etiyopya ile tekrar ilişki kurdular. Bir yüzyıl süren dini

¹⁰ Etiyopya, kendi alfabesine sahip nadir Afrika ülkelerinden biridir. Etiyopya ayrıca kendi zaman sistemine ve Miladi Takvim'i yedi, sekiz yıl geriden izleyen özgün bir takvime sahiptir. Etiyopya, Afrika'daki en fazla sayıdaki UNESCO Dünya Mirası Bölgeleri'ne sahiptir.Bkz.Parise,1982:136.

¹¹Süleyman Hanedanı, kendilerinin Hazreti Süleyman'ın ve İncil'de aktarıldığı üzere, kendisinin Kudüs'te Süleyman'ı ziyaretinden sonra ilk İmparator I. Mınılık'i dünyaya getirdiği söylenen Saba Melikesi'nin soyundan geldikleri savını taşıyan Etiyopya İmparatorluk ailesidir.Belkıs'ın sarayının kalıntıları günümüzde de Aksum'da, kuzey Etiyopya'daki Tigray eyaletinde, görülebilir. Aksum, ayrıca Kudüs'ten buraya getirilen 'Ahit Sandığı'nın mabedi gibi birçok geniş tarihi mekanlara sahiptir.Bkz.Sergew,1972:23-30.

¹²Ezana, patrik Aziz Athanasius'tan Etiyopya'ya bir piskopos ataması için ricada bulunması amacıyla Frumentius'u İskenderiye'ye gönderdi.Athanasius,bizzat Frumentius'u piskopos olarak atadı ve o da *Abuna*(Patrik) Selama adıyla Etiyopya'ya döndü.O günden 1959 yılına kadar, tüm Afrika'nın patriği olan İskenderiye Papa'sı Etiyopya Kilisesi'nin Patriği olarak daima bir Mısırlıyı (Kıpti'yi) atadı. Hıristiyanlığın Etiyopya'ya girişi ve Mısır'daki Kıpti Kilisesi'yle olan ilişkiler hakkında bilgi sahibi olmak adına, Sergew Hable Silassie'nin eserine bir göz atabilirsiniz.

kargaşaların sonucunda 1630'da tüm yabancı misyonerler ülkeden ihraç edildi.Bu bir yüzyıllık şiddetli kargaşalar Etiyopya'nın XX. yüzyıl'a kadar son bulmayan ve XIX.yüzyılı'nın yarısına kadar süren Etiyopya'nın izole edilmesinin bir sebebi olan yabancı Hıristiyanlara ve Avrupalılara olan nefretini arttırdı(Henz,2000:55).

1700'lerden itibaren, kabaca 100 yıl kadar Etiyopya'da merkezi bir güç bulunmuyordu.Etiyopya tarihinin bu bölümü '*Zemene Mesafint*', ya da 'Prenslerin Çağı' olarak bilinir.'Prenslerin Çağı' birbirleriyle mücadele içinde olan yerel yöneticilerin çatışmalarına başlamasıyla vuku buldu(Abir,1980:83-89).Ancak, 1855'te İmparator II. Tevodros(1855-1868) 'Prensler Çağı'na bir son verdi ve Etiyopya'yı birleştiren ve modernleştiren bir süreci başlattı. İmparator II. Tevodros 1868'de intihar etti(Rubenson,1976:111).Geç XIX.yüzyıl'ın sonraki önemli figürü Tevodros'un çabalarının üzerine inşa eden ve Türk-Mısır ve Mehdi Sudan işgal denemelerini püskürten İmparator IV. Yohannis(1872-1889) idi. İmparator IV. Yohannis 1889'da, Mehdilere karşı çarpışırken çatışmada öldürüldü(Hussein,2001:108).

İmparator II. Mınılık 1889'dan 1913'e değin tahtta oturdu ve Avrupalı güçlerin saldırılarına göğüs gerdi. En büyük tehlike arz eden, 1880'lerin ortasında gelecekteki kolonisi olacak Eritre'yi işgal etmeye başlayan İtalya'ydı. 1896'da Etiyopya Adva Savaşı'nda İtalya'yı mağlup etti ve bugün de önemini korur şekilde, sömürgeci bir ülkeye karşı zafer kazanan ilk Afrika devleti olarak ismini duyurdu(Marcus,1976:67).

İmparator II.Mınılık 1913'te doğal bir ölümle hayatını yitirdi. Gösterişçi torunu *Lic*¹³ İyâsu(1913-1916) ve seçilmiş mirasçısı XX.yüzyıl'da üretken bir profil çizdi. İmparator II.Mınılık'in reformlarına devam edip, ayrıca 'modern' seküler bir tavır ortaya koydu.Genç prens kiliselerin yanında camiler de inşa etti, Hıristiyan eşlerinin yanına birkaç da Müslüman eş aldı ve yıllarca yönetici elitin altında ezilen imparatorluğun çevresel nüfuslarını destekledi.*Lic* İyâsu ve onun danışmanları, aralarında iltizam ve vergilendirme

---

¹³*Lic*:“Çocuk, oğul”, çoğunlukla yüksek aristokrasiye ve kraliyet ailesine mensup genç bireyler için kullanılan, saygı ifade eden unvandır.

de olan yeni reformlar öne sürdü, ancak gitgide artan bir kilise ve soylu muhalefetiyle karşı karşıya kaldı(Henz,2000:102).

Sonunda, Almanya, Avusturya ve Osmanlı İmparatorluğu ile varılan işbirliği sebebiyle İtilaf Devletleri'yle ilişkilerini bozduktan sonra, onu yerinden etmek için bir sebep bulunmuştu. Soylular tarafından 'Hıristiyan inancından saptı' ithamıyla, prens 1916 yılında tahtından indirildi.İmparator II. Mınılık'in kızı Zevditu(1916-1930) imparatoriçe olarak ilan edildi ve *Ras*¹⁴ Teferi Mekonın de naib ve tahtın varisi olarak atandı(Marcus,1994:121).

İmparatoriçe Zevditu 1930'da öldü ve ardında da naib *Ras* Teferi Mekonın-I. Hayle Sılâse ismini alarak – imparator oldu. 1936 yılında, İtalyanlar'ın hızla Etiyopya'yı işgal ve ardında da ilhak ettiklerinde, tahtı sarsıldı. Bunun üzerine İmparator I. Hayle Sılâse Milletler Cemiyeti'ne başvurdu, ancak yanıt bulamadı ve Birleşik Krallığa kaçtı; ancak Etiyopya vatanperver direnişinin İngilizler'den aldığı destekle beş yıl sonra İtalyanları ülkeden çıkarması sonra tahtına geri dönebildi(Spencer,1984:75-77).

İmparator I. Hayle Sılâse 1974'te alaşağı edildi ve bunu takiben geçici askeri konsey gücü ele aldı ve ismen sosyalist, militarist bir hükümet oluşturdu. Kraliyet ailesinden elli dokuz kişi ve de İmparatorluk Hükümeti'ndeki bakanlar ve generaller idam edildi. İmparator I. Hayle Sılâse'nin kendisi Ağustos 1975'te sarayının bodrum katında boğularak öldürüldü.Binbaşı (sonra albay) Mengıstu Hayle Mariyam iki selefinin öldürülmesinin ardından devletin başı olarak gücü kendinde birleştirdi. Albay Mengıstu Hayle Mariyam altındaki askeri cunta Sovyetler Birliği ve Küba tarafından desteklenen totaliter bir hükümete ve yüksek derecede militaristleşen bir devlet yapısına yöneldi(Ottaway,1978:85-93).

Rejimin - bir de kuraklıklar ve kıtlıkların eşlik ettiği- 17 yıllık baskıcı,kötü yönetimi,cuntanın çöküşünü hızlandırdı. Bu dönemde Etiyopya genelinde, özellikle de Tıgray ve Eritre'de, ayaklanmalar oldu. 1989'da Tigre Halk Kurtuluş Cephesi , Amhara ve

---

¹⁴*Ras*:“Başkan”,vali, komutan anlamındadır.

Oromo kurtuluş cepheleri Etiyopya Halkı Demokratik Hareketi ve Oromo Halkı Demokratik Organizasyonu ile birleşerek Etiyopya Halkı Devrimci Demokratik Cephesi'ni oluşturdu. Mayıs 1991'de Etiyopya Halkı Devrimci Demokratik Cephesi güçleri Addis Ababa'ya yöneldi ve Albay Mengistu Hayle Mariyam'ı Zimbabwe'ye kaçmaya zorladı(Gish,2007:113).

1991'de Etiyopya Halkı Devrimci Demokratik Cephesi 'den ve diğer siyasi partilerden Etiyopya Geçici Hükümeti ve ayrıca da Temsilciler Meclisi ve bir de geçici anayasa oluşturuldu. Bu arada, Mayıs 1991'de İsayas Afevorki önderliğindeki Eritre Halkı Kurtuluş Cephesi 30 yıllık bir mücadelenin ardından Eritre'nin yönetimini talep etti ve bir geçici hükümet kurdu. Bu yönetim, Eritre'de BM gözetimindeki referandumda Eritrelilerin bağımsızlık oylamasına gittikleri Nisan 1993'e kadar sürdü(Henz,2000,111).

Etiyopya'da Başkan Meles Zenawi ve Etiyopya Geçici üyeleri çok partili bir demokrasinin inşasını denetlemeye ant içtiler. 548 kurucu meclis üyelerinin seçimi Haziran 1994'te yapıldı. Bu meclis Aralık 1994'te Etiyopya Federal Demokratik Cumhuriyeti'nin kuruluşunu onayladı.Bu gelişmeler Ağustos 1995'te Etiyopya Federal Demokratik Cumhuriyeti'nin kuruluşunu beraberinde getirmiştir. Etiyopya Federal Demokratik Cumhuriyeti, federal hükümeti, kendi başına karar veren dokuz üye devleti ve iki yönetim şehrini – Addis Ababa ve Dire Dava – ihtiva etmektedir¹⁵. Her bir üye devlet, vatandaşların taleplerine cevap veren bir 'Devlet Şurası' tarafından yönetilmektedir. Devlet Şurası devletteki en yüksek yetkedir ve yargı alanına giren konularda yasama gücüne sahiptir. Ayrıca, iki parlamentodan biri olan Federasyon Meclisi'ne mebus atama hakkını elinde tutar. Yine, Devlet Şurası devlet vatandaşları tarafından seçimlerle mebuslar atayabilir. Temsilciler Meclisi diğer parlamentodur ve federal hükümetin en yüksek yetkesine sahiptir. Meclis Etiyopya vatandaşlarına karşı sorumludur ve anayasa tarafından federal yargıya tahsis edilen tüm konularda yasama gücünü barındırır. Etiyopya Federal

---

¹⁵Etiyopya Anayasası'nın 39. Maddesi, tüm bölgesel devletlere Etiyopya'dan ayrılma hakkı tanıır. Bununla birlikte, anayasada taahhüt edilen hakların kaç tanesinin gerçek anlamda devletlere tanındığı konusunda bir tartışma söz konusudur.Bkz.Gish,2007:31-33.

Demokratik Cumhuriyeti anayasasına göre, Temsilciler Meclisi'nde en fazla sandalyesi bulunan siyasi parti ya da bir siyasi parti koalisyonu Etiyopya Federal Demokratik Cumhuriyeti'nin hükümet organlarını yapılandırır ve hükümeti yönetir(Gish,2007:31).

Sorun

Sorun nedir ve neden üzerinde araştırma yapılmalıdır?

Afrika – Türkiye ilişkileri, İstanbul'daki 2008 Türkiye – Afrika Konferansı dan sonra artarak önem arz eden bir başlık konumuna gelmiştir. Bununla birlikte, akademisyenler ve siyasetçiler Türkiye'nin genişleyen Afrika ilişkilerini büyük oranda görmezden gelmişlerdir. Bilim adamları Afrika'nın farklı kesimlerinde Türk aktörlerin çalışma şekillerini araştırmakta somut adımları atmamışlar, ve de gelişimsel politika danışmanları, bir politika hazırlarken bu ilişkilerin siyasi dinamiklerini kayda almakta herhangi bir girişimde bulunmamışlardır.

Bu çalışma, Afrika – Türkiye ilişkilerinin tüm boyutları üzerinde duramamaktadır. Odak noktası, Türkiye'nin Afrika'nın en eski ve yerel kültüre sahip tek siyah bağımsız devlet olan Etiyopya ile olan uzun ve tarihi ilişkileridir. Etiyopya ile Türkiye arasındaki ilişkiler antik çağlara değin uzanır. Anadolu halkları ve Kızıl Deniz bölgesi Afrikalıları arasındaki bağlantılar ve ticari ilişkiler yüzyıllardır sürmektedir. Ancak, ilişkilerin uzun bir tarihe sahip olmasına rağmen, Etiyopya – Türkiye ilişkilerine değinen hiç bir kapsamlı araştırma mevcut değildir. Bu çalışma, Etiyopya ve Türkiye arasındaki ilişkilerin araştırmalardaki yoksunluğuna bir çare olmak amacıyla kaleme alınmıştır. Tüm hikayeyi aktarmayı amaçlamaz; yalnızca askeri, diplomatik, ekonomik ve ticari ilişkilerin ve siyasi meselelerin önemli açılarını kapsamayı arzular. Çalışma, okuyucu için uzun soluklu bir sürecin yaşanmış olduğu hissini yaşatmak adına yaklaşık 485 yıllık bir dönemi içerir.

Araştırma projemi kaleme almadan önce, araştırma stratejimi belirlemek için biraz zaman harcadım. Bunu yaparken atılacak iyi bir ilk adım, bir takım araştırma soruları tasarlamaktır. *Araştırma Sorusu*, üzerinde çalışılacak olayları ve olguları tanımlayan bir beyanname'dir. Düşüncelerimden sağlam bir araştırma sorusu oluşturmak adına, kendime şu temel soruları yönelttim:

- Alanımdaki önemli araştırma soruları nelerdir?
- Hangi noktalar ilaveten araştırılmayı bekliyor?
- Çalışmam bir boşluğu doldurabilir mi? Daha büyük bir karşılıklı anlayışa öncülük edebilir mi?
- Bu konu çatısı altında halen çok sayıda araştırma yapılmış mıdır?
- Bu çalışma daha önce yapılmış mıdır? Eğer yapılmışsa, geliştirilmeye açık noktaları var mıdır?
- Bu soruyu yanıtlamak için zaman uygun mudur? Parlak bir konu mudur, yoksa sönmüş müdür?

Araştırma Soruları

Aşağıdaki sorular, Etiyopya –Türkiye ilişkilerinin uygun şekilde kavranabilmesi ve sistematik analizi adına oluşturulmuştur:

- İki ülke ilişkilerinin ana kökenleri nelerdi?
- Osmanlılar ne sebepten ötürü Kızıl Deniz Bölgesi'ne ilgi duymaya başladılar?
- Etiyopya – Osmanlı ilişkileri tam olarak hangi noktada bozuldu?
- Etiyopyalılar Osmanlılar'ın kendilerine dayatmaya yeltendikleri otoriteye nasıl direndiler?
- Osmanlılar'ın Kızıl Deniz kıyılarında bulunmasının Etiyopya üzerinde ne tür kalıcı etkileri olmuştur?
- Eğer Osmanlılar Etiyopya'yı hiç işgal etmeseydi ne olurdu?
- Etiyopya ve Osmanlı İmparatorluğu arasında yüzyıllardır süren güvensizlik ve sürtüşme nasıl bir son buldu?
- Türkiye'de cumhuriyet döneminin ilk birkaç on yılında Etiyopya – Türkiye ilişkilerinin doğası neydi?
- Soğuk Savaş Dönemi'nde Etiyopya ve Türkiye arasındaki ilişkilerin en önemli tarihsel özellikleri neydi?
- Soğuk Savaş sonrası dönem, Etiyopya ile Türkiye arasında artarak yoğun siyasi ve ekonomik ilişkilerin kurulduğuna tanıklık etti. Neden bu ilişkiler birden bir

momentum kazandı? Bu momentumda yer alan ana sebepler nelerdir? İlişkilerde öncü kimdir? Karşılıklı eşit karlar var mıdır, yoksa asimetrik bir şekilde bir tarafın öbürü üzerinde karlarının olduğu mu görülmektedir?

- Türkiye'nin Etiyopya'ya karşı sürdürdüğü dış siyasette Osmanlı mirasının etkileri nelerdir? Osmanlı mirası Türkiye'nin Etiyopya'ya karşı sürdürdüğü dış ilişkilerin yönelimlerinde halen nüfuzlu mudur?
- Türkiye bir "Afrika için kapışmaya" dahil midir? Kısacası, yeni bir "Türk Emperyalizmi"nin kıyısında mıyız?
- Uluslararası sistemdeki ve Etiyopya ve Türkiye'nin iç siyasetlerindeki değişimler iki ülke ilişkilerine ne türden etkiler getirmiştir?

Hipotezim

Bu çalışma Etiyopyalılar ve Türkler arasındaki tarihsel etkileşim bağlamını daha büyük çapta anlamak ve bu etkileşimi çeşitli tarihsel zamanda etkileyen çeşitli faktörleri daha iyi kavramak için tertip edilmiştir. Aklımda bu fikirlerle hipotezlerimi şekillendirdim. Bu analitik çalışmadaki hipotezlerim:

1. Etiyopyalılar ve Türkler uzun bir etkileşim tarihine mensup olsalar da, bu tarihi olgu her iki ülkenin tarihçileri tarafından göz ardı edilmiştir.
2. Kızıl Deniz'deki Osmanlı – Portekiz mücadelesi, on altıncı yüzyıldan çok önceleri başlayan Afrika'daki Avrupalı kemirmelerinin mantıki sonuçlarıdır.
3. Evanjelist Hıristiyanlık ve İslami Cihad on altıncı yüzyıldaki Etiyopya – Osmanlı ilişkilerinde kendine özel etkilerine sahip olmuştur.
4. Etiyopya'nın denizle bağlantılarını kesen Kızıl Deniz kıyılarındaki Osmanlı işgali, Etiyopya'nın ortaçağ ve modern çağ tarihinin gelişimini ve doğasını şekillendirmiştir.
5. Etiyopya ve Osmanlı İmparatorluğu ve ayrıca da Etiyopya ve Türkiye Cumhuriyeti arasındaki diplomatik ilişkiler, kısmen kendi ihtiyaçlarıyla ve kısmen de uluslararası siyasi durumların zorlamasıyla ortaya çıktı.
6. Türkiye Cumhuriyeti Afrika'yı, ve özellikle de Siyah Afrika'yı, günümüze dek hemen hemen göz ardı etti.
7. Son gelişmeler şunu gösteriyor ki, Etiyopya – Türk ilişkileri bir altın çağının başlangıcını yaşıyor. Bu momentumdaki ani yükselişteki sebep, kısaca hızlı gelişen bir ekonomi olan Türkiye'nin Etiyopya'da rezervleri bulunan pek çok ham maddesine olan ihtiyaçlarının farkına varmasıdır. Diğer taraftan, Etiyopya'nın uzun zamandır itimat ettiği Avrupa ekonomilerinden öteye gelişmek için bir partnere ihtiyaç duyduğunun farkına varması yatar. Bu yüzden, Etiyopya sorunlu ekonomisinde marşa basmak için önemli ölçüde Türk yatırımlarına ihtiyaç duymaktadır.

Literatür Taraması

Türkiye'nin Büyük Sahara'nın güneyi Afrika'sıyla olan ilişkilerinin çalışmaları Türkiye'nin uluslararası ilişkileri analizlerinde görece yeni bir araştırma alanıdır. Bu yüzden bu alanda yer alan bizler, araştırmak ve sonuçta cevap vermek adına henüz yeterli derecede kompleks ve engin sorulara sahip değiliz. Bu konuda açık şekilde uygun bir 'tahlil araçları'nın eksikliğini yaşıyoruz. Türkiye'nin Afrika ile olan ilişkilerini bilimsel bir tahlil masasına yatırmak adına, hali hazırda belirli fikirler ya da metodolojik yaklaşımlar bulunmamaktadır. Kısacası, üzerinde duracağımız bir hipotezler kaynağına sahip değiliz. Ancak, bu konunun çalışmalarıyla alakalı akıllı bir yönetim ve teorik konuların ve metodolojilerin uygulamaları, tartışmaların şekil alması adına, artarak önem arz etmektedir.

Sosyal bilimciler ve tarihçiler olarak, bizler sorularda karar kılmadan ve alakalı cevaplar üretmeden, uygun bir tahlil 'araçları'nın hazır olmasının imkansız olduğunu biliyoruz. Başka bir ifadeyle, ancak belirli bir yaklaşımın verimliliğini tespit ederek alakalı bir problemin cevabını şekillendirebiliriz. Ancak, kendi eksikliklerimizden haberdar olmak, onları görmezlikten gelmekten çok daha iyidir.

Söylemeye bile gerek yok ki, kayıtsızlık ve rehavetten ziyade farkındalık tezle (Afrika-Türkiye ilişkileriyle) ilgilenenlerin, cevaplar olmasa da, konunun üreteceği farklı sıralandırmalardaki soruların ve şüphelerin, yaklaşılacak uygun bir metodoloji ve fikirlerin araştırılmasında yaratıcılıklarını arttıracakları açıktır.

Türkiye'de kaleme alınmış sosyal bilim veya tarih yayınlarında herhangi bir Afrika ülkesinin adı geçmez. Örneğin yakın zamanlarda Yücel Bozdağlıoğlu tarafından kaleme alınmış ve Türk uluslararası ilişkilerinin kapsamlı bir tasavvurunu ve tahlilini düstur almış *Turkish Foreign Policy and Turkish Identity* ('Dış Politika ve Türk Kimliği')(2005) yayınında, Etiyopya'yı bir kenara bırakın, Afrika kıtasının bile neredeyse bahsi geçmemektedir. Açıkça söylemek gerekirse, Türk tarihi araştırmalarının herhangi bir noktasında Afrika'yı ele alan bir sosyal bilim çalışmasının yapılması yeni bir gelişmedir. Bu konuda, Cengiz Orhonlu'nun '*Osmanlı İmparatorluğu'nun Güney Siyaseti: Habeş Eyaleti*' eseri cesur ve yararlı bir denemedir(1996). Özellikle Portekiz, Venedik ve Fransa

gibi gelişen Avrupa güçleriyle olan diplomatik ilişkileri içerisinde Osmanlıları bir dünya gücü olarak tahlil etmek, tarihyazımında yeni değildir; ancak Osmanlı'nın doğu ve güney komşularıyla olan ilişkilerini aralıksız monografik bir muameleyle incelemek nadirdir. 'Habeş Eyaleti'nde Başbakanlık, Topkapı ve Hariciye arşivlerini kullanarak, Orhonlu bize Osmanlı tarihinin Afrika bölümüyle ilgili bir şeyler söylemek istemiştir. Değınmek yersizdir ki, 'Habeş Eyaleti' ile Orhonlu Osmanlı-Afrika ilişkilerini görece kapsamlı olarak ele almış bir Türk tarihçisi mertebesinde yer alır. Osmanlı-Afrika ilişkilerine yaptığı olağanüstü katkılarına cevaben, 'Habeş Eyaleti'ne bir eleştiri yazısı kaleme alan Fransız tarihçi Michel Lesure: "Kuşkusuz Osmanlı yayılcılığının ulaştığı yerler arasında kuzeydoğu Afrika kolu en az bilinendir. Orhonlu'nun kitabı, konuya yeni bir ışık getiren yararlı bir katkıdır (Lesure, 1976:199).

Diğer bir öncül Türk tarihçisinin eseri de ilgiyi hak eder. Salih Özbaran, Palmira Brummett ve Andrew Hess gibi, Osmanlı'nın Akdeniz, Kızıl Deniz ve Hint Okyanusu'ndaki varlığı üzerine büyük bir gayretle çalışmalar üretmiştir. Özbaran'ın çalışmaları *The Ottoman Response to European Expansion: Studies on Ottoman-Portuguese Relations in the Indian Ocean and Ottoman Administration in the Arab Lands During the Sixteenth Century* (Avrupa Yayılımcılığına Osmanlı Cevabı: Hint Okyanusu'ndaki Osmanlı-Portekiz İlişkileri ve On Altıncı Yüzyılda Arap Topraklarında Osmanlı Yönetimi) adı altında toplanmıştır (1994). Özbaran'ın Osmanlı dış ilişkileri ve bahriye gücü ile ilgili topladığı ve sunduğu birincil kaynaklar ve getirdiği yorumlar, özellikle Hint Okyanusu'ndaki Türk-Portekiz çekişmeleriyle ilgilenenler adına oldukça değerli kaynakları teşkil eder.

Ahmet Kavas'ın '*Osmanlı-Afrika İlişkileri*' (2006) adlı eseri, Afrika-Türkiye ilişkileriyle ilgili bir başka önemli çalışmadır. Bu 240 sayfalık kitap, Osmanlı'nın Afrika kıtası ile olan ilişkilerinin tarihi ve bazı önemli konuları adına güzel bir kaynaktır.

Büyükelçi Numan Hazar'ın "*Küreselleşme Sürecinde Afrika ve Türkiye-Afrika İlişkileri*" başlıklı eseri de değinilmeyi hak eder. Numan'ın eseri başlığının belirttiğinden daha az kapsamlıdır. Yazar, kitabının büyük bir bölümünü Afrika'nın uzun tarihinin aktarımına ayırmıştır. Afrika-Türkiye ilişkilerinin günümüzdeki durumunu anlatmaya çalıştığı tek bölüm, kitabın son 23 sayfasıdır. Fakat tüm bu yetersizliklere rağmen, kitap Afrika'ya ve

Afrika'nın Türkiye'yle olan ilişkilerine yabancı olan Türk okuyucusu için bir başlangıç noktası olduğuna inanılmaktadır.

Bu çalışma için bir diğer önemli Türk kaynağı, Türk diplomat, akademisyen ve yazar Bilal N. Şimşir'in *Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları* (2001) başlıklı kitabıdır. Bu, Atatürk ve Etiyopya'nın da dahil olduğu 15 ülke liderleri arasındaki yüzlerce mektup ve telgrafları içeren çok önemli bir belgeler kitabıdır. Bu belgelerin 35 tanesi, Etiyopyalı liderler ve Atatürk arasındaki mektuplar ve telgraflardır. Bu belgeler 1927 ve 1936 yılları arasında kapsar. Bu mektupları ve telgrafları, kapsamlı biçimde çağdaş Etiyopya-Türkiye ilişkilerinin üzerine eğildiğim tezimin son bölümünde kullandım.

Bir diğer değinilmesi gereken konu, son zamanlarda Mehmet Özkan ve Kieran E. Uchehara isimli bir Afrikalı araştırmacı tarafından kaleme alınan makalelerdir. Özkan'ın "*Turkey Discovers Africa, Implications and Prospects*" (*Türkiye'nin Afrikayı Keşfi: İmalar ve Beklentiler*)(2008) isimli makalesi Türkiye'nin Afrika'daki ekonomik çıkarlarının gelişiminin tarihsel ve betimsel bir beyanını içerir. Uchehara, Afrosentrik kısa makalesi olan "*Continuity and Change in Turkish Foreign Policy Toward Africa*" (*Afrika'ya Yönelik Türk Dış Politikasında Süreklilik ve Değişim*)(2008)de, konu üzerine olan Afrika-Türkiye ilişkileri Afrikalı ve Türk entelektüeller tarafından gözardı ediliyor fikrini paylaşmaktadır. Tüm kusurlarının yanında, Uchehara'nın makalesi Afrika-Türkiye ilişkileri üzerine olan Afrika perspektifi hakkında bilgi sahibi olmak isteyenlere zihin açıcıdır. Bu yayınlar, yeni bir grup araştırmacının, Türkiye'nin kendi dış politikası ve uluslararası ilişkileri içerisinde Afrika'nın da dahil edilmesine hazır olduğunu göstermektedir.

Yukarıda bahsettiğim Türk yazarların ikincil materyallerinin yanı sıra, bu çalışma için çok önemli olan iki mükemmel Türk gezi kitabı da mevcuttur. Bu eserlerden birincisi, Evliya Çelebi Seyahatnamesi'dir. Bazıları tarafından Türkiye'nin Shakespeare'i olarak görülen Evliya Çelebi, kırk yılı aşan bir süre Osmanlı Devleti'nin ve komşu toprakların dört bir yanını gezmiş, ünlü bir 17. Yüzyıl Osmanlı gezginidir. Evliya Çelebi'nin bu gezilerinin notları on ciltlik bir eser olan ve günümüzde de XVII.Yüzyıl'daki Osmanlı Devleti'nin kültürel yanlarını ve yaşam tarzını gösteren önemli bir kaynak eser olarak değerlendirilen "Seyahatname"yi oluşturmuştur. Nereye giderse gitsin, Evliya Çelebi yerel gizemleri

araştırdı ve gördüklerini ve duyduklarını kaleme aldı. Bir belgesel hassasiyetiyle, şehirleri, bu şehirlerin nüfuslarını, ekonomilerini ve gelirlerini listeledi. Habeş Eyaleti de, bu büyük Osmanlı gezginini ağırlama fırsatını yakalamış, şanslı Osmanlı bölgelerinden biriydi.

İkinci gezi kitabı, “*Habeş Seyahatnamesi*”dir. Bu, Etiyopya’yı 1904 yılının ortalarında ziyaret etmiş olan Sadık el- Müeyyed adına bir Osmanlı diplomatının gezi tutanağıdır. Yazar anlatacağı şeyler hakkındaki her ayrıntıyı büyük bir titizlikle kaydeder. Notlarını bazen çok rahat koşullarda bazen de zor şartlar altında yazmaktadır. Kendisini anlatırken doğal bir üslup kullanır fakat padişahı yad ettiği yerlerde nezaketli ve titiz bir üslubu tercih eder. Mesela mukaddime bölümü: “..... gerek eser gerek sahib-i eser velinimet-i bi-minnetimiz Şevketlu Padişahımız Efendimiz Hazretlerinin ulüv-i inayet-i mülükaneleri ile meydana geldiğini lisan-ı şükran ve itminan ile beyan ederim.” ifadeleriyle tamamlanır. Yolculuk notları 15 Nisan Perşembe den başlayıp 30 Haziran Çarşamba sona eren bir zaman dilimini kapsar. Yaklaşık üç ay süren bu yolculuk farklı başlıklar altında bölüm bölüm sunulur. Eserde yaklaşık 50 bölüm mevcuttur.

Birkaç Türk basılı kaynaklarının yanı sıra, bu çalışma adına oldukça önemli belirli bir miktarda Etiyopya kaynağı ve diğer yabancı kaynaklar da mevcuttur. Bu tezde yararlanılan Etiyopya ve Avrupa birincil tarihsel kaynaklarının kısa açıklamaları, alfabetik sırayla aşağıda bulunmaktadır.

Alvarez, Francisco. *The Prester John of the Indies* (1961). Francisco Alvares, Portekizli bir misyoner ve kâşifti. 1515’te Portekiz Büyükelçiliği görevlilerinden biri olarak İmparator Lebna Dengel’i ziyaret etmek amacıyla Etiyopya’ya bir yolculuk düzenledi ve Etiyopya Büyükelçisi Ermeni Matheus’u da ülkeye geri getirdi. Alvares Etiyopya’ya 1520’de vardı ve 1526’ya kadar orada kaldı. Ülkesine dönüşünün ardından, *Verdadeira Informação das Terras do Preste João das Indias* ("A True Relation of the Lands of Prester John of the Indies") başlıklı detaylı bir rapor kaleme aldı.

Alvares’in kitabı bir Afrika ülkesi üzerine birincil bilgilere dayanan, güvenilir ilk çalışma oldu ve birçok basımın ve çevirinin yayınlandığı Avrupa’da da kayda değer bir yankı uyandırdı. Bu değerli dokümanın ilk İngilizce basımı 1881’de yapıldı. Bu çeviri, C.F.

Beckingham ve G.W.B. Huntingford tarafından gözden geçirildi, genişletildi ve 1961 yılında “Antilli Rahip Yuhanna” başlığıyla yayınlandı. Kitap, bugüne dek akademik tartışmaların bir öznesi olmuştur. 1911 tarihli Britannica Ansiklopedisi’nin yazarı, kitabın içerdiği bilgilere karşı eleştirel bir tutuma sahipti ve eserin, “dikkatle ele alınması gerektiği; zira yazarın abartıya eğilimli biri olduğunu ve kendini gözlemledikleriyle sınırlı tutmadığını” ifade etmekteydi. Bununla birlikte, Beckingham ve Huntingford Alvares’in beyanları konusunda daha olumlu fikirlere sahiptiler ve bu beyanların, “günümüze kalan herhangi bir Etiyopya raporundan tartışmasız daha detaylı olduğunu; ayrıca ülkenin on altıncı yüzyılın ikinci çeyreğinde Müslüman Somalililer ve pagan Gallalar tarafından istila edilmesinden hemen önce kaleme alındığı için Etiyopya Tarihi adına da çok önemli bir kaynak olduğunu” belirtirler. İlâveten: “Yazar kimi zaman yanlış bilgiler vermiştir; fakat bu bilgiler çok nadiren saçma ya da inanırlıktan uzaktır. Birkaç hata yapmıştır; belki de bizim tespit edemeyeceğimiz daha fazlasını yapmıştır; zira o, bilgilerimiz konusunda tek otoritedir. Binaları açıklamaya çalışırken dil yetenekleri sınırlı kalmıştır. Sıklıkla kafası karışık ve anlaşılması güçtür; fakat bu durum kendi kabahati olduğu kadar basımcının da kabahati olabilir. Yazarın nesri çoğunlukla okunması zor ve çevirmesi zahmetlidir, bunun yanında bizlere kendi bilgisini, önemini ya da cesaretini abartmaya çalışan bir gezginin sahtekârlığından uzak bir duruş sergilemektedir.

Appleyard et al. *Letters from Ethiopian rulers: Early and mid-nineteenth century : preserved in the British Library, the Public Record Office, Lambeth Palace, the National Army Museum, India Office Library and Records* (1985). Appleyard ve diğerleri tarafından hazırlanan bu 197 sayfalık kitapta, çeşitli İngiliz kütüphanelerinde ve arşivlerinde yer alan, XIX. yüzyılın ilk yıllarında ve orta döneminde Etiyopyalı liderler tarafından kaleme alınmış pek çok ilginç mektup bulunur. Bu mektupların bazıları çalışmamla bağlantılıdır.

Bairu Tefla. *A Chronicle of Emperor Yohannes IV (1872-1889)* (1977). Bu, Profesör Bairu Tefla tarafından yayına hazırlanan İmparator IV. Yohannis’in vakayinamesinin İngilizce çevirisidir. Vakayinamede, İmparator IV. Yohannes’in döneminde Etiyopya ve çevresindeki gelişmeler hakkında birincil bilgiler bulunur.

Beckingham,C.F. & Huntingford,G.W.B. *Some Records of Ethiopia 1593-1646 Being Extracts from the History of High Ethiopia or Abassia by Manoel de Almeida Together With Bahrey's History of the Galla*(1961).Bu kitap, Etiyopyalı bir papaz olan Peder Bahri ve Portekizli bir misyoner olan Manuel de Almeida'nın XVI. ve XVII. yüzyıllardaki görgü tanıklıklarının İngilizce versiyonudur. Çalışmamla alakalı bazı önemli bilgiler içerir.

Blanc,H.A *Narrative of Captivity in Abyssinia: With Some Account of the Late Emperor Theodore, His Country and People*(1868).Bu eser, İmparator II. Tevodros'un İngiliz tutsaklarından biri olan Dr. Henry Blanc'ın "Esaret Anlatıları"dır. Bu birinci kişi tanıklığı içerisinde, 1860'larda Etiyopya ve çevresi hakkında önemli bilgiler vardır.

Blatta Tekle Hawariyat,*Ye Hiywot Tarike*(*Story of My Life*).Bu, bir zamanlar Lij İyasu'nun yakın arkadaşı olan Blatta Tekele Hawriat'ın otobiyografisidir. Bu yayınlanmamış elyazması, *Lic* İyâsu dönemindeki Etiyopya-Osmanlı ilişkileri hakkında önemli bilgiler içerir.

Blundell,Herbert Weld.*The Royal chronicle of Abyssinia, 1769-1840*(1922).Bu, bazı Etiyopya imparatorlarının kraliyet vakayinamelerini konu eden bir başka oldukça önemli kitaptır.

Brown, David. *Palmerston: A Biography* (2010).David Brown'in yeni kaleme aldığı Lord Palmerston'un biyografisi içerisinde çalışmamla alakalı bazı önemli bilgiler mevcuttur.

Bruce, James. *Travels to Discover the Source of the Nile* (1805).Bu, İskoç gezgin James Bruce'un (1730-1794) Afrika Boynuzu'ndaki gezileri üzerine çok ciltli kitabıdır ve Etiyopya tarihi ve kültürü hakkında görgü tanığı raporlarının yanı sıra Etiyopya, komşu krallık olan Sennar ve Osmanlı'nın Habeş Eyaleti üzerine açıklamalarını içerir. Bruce ve kendisinin heyecan verici hikâyeleri, Kuzey Afrika'da ve Mavi Nil'in izinden gittiği Etiyopya'da onlarca yıl sürdürdüğü gezilerinin ardından 1774'te Londra'ya dönüşüyle birlikte kuşkuyla karşılandı. Ancak, Etiyopya gezilerinin mevcut doğruluğu, William George Browne ve E.D. Clarke'ın da dahil olduğu kaşifler tarafından onandı ve günümüzde kendi zamanının coğrafi bilgilerine gerçekten de katkılarda bulunduğu inanılmaktadır.

Duften, Henry. *Narrative of a journey through Abyssinia in 1862-3* (1867). Henry Duften'un bu gezi kayıtları erken 1860'lardaki Etiyopya hakkında çok hoş bilgiler içerir.

Dye, William M. *Moslem Egypt and Christian Abyssinia* (1880). William M. Dye Amerika İç Savaşı'nda Federalist güçler adına savaştı ve albay rütbesine yükseldi. 1873 yılında Türk-Mısır ordusuna katıldı. 1876'da Etiyopya-Türk-Mısır savaşındaki Gura Muharebesi'nde yaralandı. Türk-Mısır ordusundan çekilmesinin ardından, "Müslüman Mısır ve Hıristiyan Habeşistan" başlıklı kitabında savaş anılarını yazdı. 1876'daki Etiyopya-Türk-Mısır Savaşı'nı analiz ederken onun görgü tanığı kayıtlarından çokça yararlandım.

Ethiopian Ministry of Foreign Affairs (EMOFA). (1991). Bu Etiyopya Dışişleri Bakanlığı tarafından başlıksız ve sayfaları numaralandırılmamış bir şekilde hazırlanan belge, çalışmam açısından bir takım temel bilgileri içerir.

Foster, William, ed. *The Red Sea and adjacent countries at the close of the seventeenth century as described by Joseph Pitts, William Daniel, and Charles Jacques Poncet* (1949). Bu, C.J. Poncet'in ve diğer iki gezginin yazılarını içeren bir başka çok önemli kitaptır.

Gebre-Igziabher Elyas, *Prowess, Piety, and Politics: The Chronicle of Abeto Iyasu and Empress Zewditu of Ethiopia (1909-1930)* (1994). Bu, Gebre İgziabher Elias tarafından kaleme alınan, *Lic İyâsu* ve İmparatoriçe Zewditu'nun vakayinamesidir. Belirtmeye bile gerek yok ki; bu vakayiname 1916-1930 yılları arası dönemdeki Etiyopya-Türkiye ilişkileri çalışmalarını açısından oldukça önemlidir.

Gebre Sılase. *Tarik a Zaman za Dagmawi Mınılık Nıgüsa Negast ze İtiyopya (A History of the Period of Menilik II, Emperor of Ethiopia)* (1959 Ethiopian Calendar). Bu, İmparator'un vakanüvisi Gebre Silassie tarafından kaleme alınan, İmparator II. Mınılık'in vakayinamesidir. Bu vakayinamede, bu çalışmayla alakalı çok önemli bilgiler bulunmaktadır.

Gobat, Samuel. *Journal of Three Years' Residence in Abyssinia* (1850). Bu, Samuel Gobat'ın yazdığı bir görgü tanığı kayıtdır. Bu kitap, *Zemene Mesafint* adıyla bilinen, iç

savaş kuşağının en karanlık günleri esnasında Kuzey Etiyopya'nın, yaklaşık 1830 yıllarından kalan, faydalı bir görgü tanığı raporu olmasının yanında, eğer bir Protestan misyoneri ve Etiyopya Kilisesi'nin çeşitli rahip ve papazları arasındaki dini konuşmalar ilginizi çekmiyorsa, uzman olmayan kişiler adına pek de ilgi çekici bilgiler içermez.

Gobat, Samuel. *Samuel Gobat, Bishop of Jerusalem, His Life and Work: A Biographical Sketch, Drawn Chiefly from His Own Journals* (1884). Bu, kendisinin ölümünden sonra yayınlanan, Piskopos Samuel Gobat'ın otobiyografisidir. Bu eser, çalışmamla alakalı bir takım bilgiler içerir.

Graziani, R., *Fronte del Sud* (1938). Bu kitap, 1935-36 yıllarındaki İtalya-Etiyopya savaşında İtalyan ordusu komutanlarından biri olan Feldmareşal Rodolfo Graziani tarafından yazılmıştır. Bu görgü tanığı raporu, bu çalışmayla ilgili bir takım önemli bilgiler barındırır.

Great Britain, House of Commons., *Correspondence respecting Abyssinia 1846-48* (1868).

Başlığında da anlayabileceğiniz gibi, bu kitapta 1846-1848 yılları arasında Etiyopyalı liderler ve İngiliz hükümetinin yazışmaları bulunur.

Great Britain, House of Commons., *Correspondence respecting Abyssinians at Jerusalem: 1850-1867* (1867). Bu, 1850-1867 yılları sırasında Kudüs'te bulunan Etiyopya cemiyeti hakkında belgeler içeren bir kitaptır.

Hayle Sılâse I., *Hıywetena Ye Etityopiya Irmıca* (My Life and Ethiopia's Progress), Cilt I-II. (1965 and 1966 Ethiopian Calender). İmparator I. Hayle Sılâse'nin iki ciltlik otobiyografisi, bizleri 1916 ve 1960'lar arası dönemdeki Etiyopya-Türkiye ilişkileri konusunda önemli bilgilerle donatmaktadır.

House of Commons. *Parliamentary Papers, Correspondence Respecting Abyssinia, 1846-1868*. (1868). Başlığında da anlayabileceğiniz gibi, bu kitapta 1846-1868 yılları arasında Etiyopyalı liderler ve İngiliz hükümetinin yazışmaları bulunur. Kitaptaki bir takım bilgiler, doğrudan doğruya 1846-1868 arası dönemdeki Etiyopya-Osmanlı ilişkileriyle alakalıdır.

Hozier, Henry M. *The British Expedition to Abyssinia* (1869). Bu, Kaptan Henry M. Hozier'in otantik belgelerinden derlenen İmparator II. Tewodros'a karşı İngiliz cezai seferinin çağdaş kayıdır. Kitap içerisinde bu çalışmayla alakalı önemli bilgiler bulunur.

Imperial Ethiopia Ministry of Information, *Selected Speeches of His Imperial Majesty Haile Silassie I: 1918-1967* (1967). Bu kitap içerisinde, 1918-1967 yılları arasında İmparator I. Hayle Sılâse'nin yaptığı seçilmiş konuşmalar mevcuttur. Onun bir takım konuşmaları bu çalışmayla alakalıdır.

League of Nations, *The Aims, Methods and Activity of the League of Nations* (1935). Bu Milletler Cemiyeti'nin yıllık raporu içerisinde çalışmamla alakalı bilgiler vardır.

League of Nations, *The League from year to year*, 1936 (1937). Bu ise, araştırmam için elzem bilgiler sunan bir başka Milletler Cemiyeti yıllık raporudur. Bir önceki belge gibi, bu belge de çalışmamla alakalı bir takım önemli bilgiler içerir.

Lobo, Father Jerome. *A Voyage to Abyssinia* (1789). Bu, XVII. yüzyılda Etiyopya'daki Cizvit misyonerlerinin etkinlikleriyle ilgili Portekizli Cizvit misyoneri Peder Jerome Lobo tarafından kaleme alınmış ilginç bir gezi tutanağıdır.

Mahteme Silassie Wolde Mesqel. *Zekre Neger (Recollection of Things Past)* (1962 Ethiopian Calender). Bu, İmparator Hayle Sılâse'nin vekillerinden birinin görgü tanığı raporudur.

Matthews, Herbert Lionel. *Eyewitness in Abyssinia: With Marshal Bodoglio's forces to Addis Ababa* (1937). Başlığından da anlaşılacağı gibi, bu eser 1935-36 İtalya-Etiyopya Savaşı hakkında bir görgü tanığı raporudur.

Maxwell H. *Life and Letters of the Fourth Earl of Clarendon*. Cilt. I-II (1913) Clarendon'un yaşamı ve mektuplarıyla ilgili Maxwell'in yazdığı bu iki ciltlik kitap içerisinde, çalışmam için büyük önem taşıyan birkaç mektup bulunur.

Medlicott, W.N., Douglas Dakin and Margaret E. Lambert, *Documents on British Foreign Policy, 1919-1939: the Italo-Ethiopian War and German Affairs*, October 3, 1935-February 29, 1936 (1976). Bu kitap içerisinde çalışmamla alakalı önemli belgeler mevcuttur.

Mengistu Hayle Mariyam, *Tıglaçın: Ye İtyopya Hızb Abyotawi Ye Tıgıl Tarik (Our Struggle: A History of Ethiopian Revolutionary Struggle)* (2004 Ethiopian Calendar). Bu kitap, kanlı diktatör Albay Mengitsu Hayle Mariyam tarafından, 1974 Etiyopya Devrimi'nin tarihi ve neticeleri hakkında kaleme alınan bir eserdir.

Mers'e Hazen Wolde Qirqos. "Be Dagmawi Mınılık Zaman Kayehutına Kesemahut" (*From What I saw and Heard in the Reign of Mınılık II*), (1935 Ethiopian Calendar); "Ye Zaman Tarik Tizitaye be Abeto Iyasu Zamana Mangıst" (*My Historical Reminiscences of the Reign of Abeto Iyasu*) (1938 Ethiopian Calendar) ve "Ye Zaman Tarik Tizitaye be Nıgısta Negestat Zewditu Zamana Mangıst" (*My Historical Reminiscences of the Reign of Empress Zewditu*) (1938 Ethiopian Calendar). Bunlar, İmparatorlar II. Mınılık, Lıç İyâsu, I. Hayle Sılâse ve İmparatoriçe Zewditu dönemlerinde Etiyopya'da önemli bir siyasi figür olan Merse Hazen'in tarihi Hatıratıdır. Bu üç yayınlanmış kitapta, yaklaşık 1889'tan 1930'a değin Etiyopya-Türkiye ilişkileri hakkında önemli bilgiler mevcuttur.

Pankhurst, Richard . *The Ethiopian Royal Chronicles* (1967). Ünlü Etiyopyabilimci İngiliz Profesör Richard Pankhurst'un bu değerli kitabı, çeşitli Etiyopya imparatorlarının vakayinamelerinin İngilizce çevirisidir. Bu müthiş kitaba çalışmamın çeşitli bölümlerinde sıkça başvurdum.

Pearson, Hugh Drummond, *Letters from Abyssinia, 1916 and 1917: With Supplemental Foreign Office Documents* (2004). Bu belgeler kitabı, Birinci Dünya Savaşı sırasında Etiyopya'da ikamet eden İngiliz diplomatlardan biri olan Pearson tarafından hazırlanmıştır. Bu kitap, Birinci Dünya Savaşı sırasındaki Etiyopya-Osmanlı ilişkileri konusunda öneme sahip çok önemli mektuplar içerir.

Plowden, W.C. *Travels in Abyssinia and the Galla country* (1868). Bu, XIX. yüzyıl Etiyopya'sında yaşamış ve hayatını kaybetmiş ünlü İngiliz diplomat Walter Plowden'in

görgü tanığı kayıdır. Bu ilginç gezi tutanağı, bizlere 1840'lar ve 1850'lerdeki Etiyopya-Osmanlı ilişkileri konusunda çok önemli bilgiler sağlar.

Rassam H.*Narrative of the British Mission to Abyssinia*.I ve II(1869) Bunlar, 1860'larda Etiyopya-İngiltere arasındaki diplomatik krizle ilgili İngiliz diplomat H. Rassam tarafından kaleme alınan görgü tanığı raporudur. Bu gezi raporunda, 19.yüzyılın ikinci yarısındaki Etiyopya-Osmanlı ilişkileriyle alakalı bir takım çok önemli bilgiler mevcuttur.

Bu çalışma için çok önemli olan bir diğer birincil kaynak, Profesör Sven Rubenson tarafından editörlüğü yapılan "Acta Aethiopica" serileridir. Acta Aethiopica serilerinin amacı, Modern Etiyopya'nın doğuşu ve gelişimine ışık tutmuş XIX.yüzyıl mektuplarını, antlaşmalarını ve diğer kısa dokümanları toplamak, bu belgeleri notlarla açıklamak ve yayınlamaktır. Tüm kıtada olduğu gibi, Afrika Boynuzu'nda da XIX.yüzyıl büyük bir değişim dönemi idi. Gelişmelerin pek çok yönleri halen ya çok az bilinmekte ya da Avrupa merkezli görüşler ve yorumların egemenliği altında kalmaktadır. Bu durumun bir sebebi de, bilgi kaynaklarımızın pek çoğunun Avrupalılar tarafından kaleme alınmış mektuplar, raporlar ve diğer belgelerden oluşuyor olmasıdır. Dolayısıyla, Afrikalılar tarafından kendi dillerinde kaleme alınmış az sayıda korunmuş mektubun ve hem Afrika hem de Avrupa dillerinde var olan antlaşma metinlerinin Afrika sürümlerinin bilinmesi elzemdir. Amharca ve Arapça metinlerin, bu dilleri bilmeyenlerin işlerini kolaylaştırmak adına İngilizceye tıpkıbasımları yapılmıştır. Bunun yanında, Avrupa dillerinde korunan mektupların yalnızca İngilizce kopyaları üretilmiştir.

Acta Aethiopica'nın birinci cildi bizlere XIX.yüzyılın ilk yarısında Etiyopya hakkında değerli belgeler tedarik eder. Acta Aethiopica'nın ikinci cildi Modern Etiyopya'nın ilk yöneticisinin iktidar dönemini ele alır. Hepsi İmparator II.Tevodros döneminde Etiyopyalılar tarafından yazılmış, dört antlaşmanın (ya da sözüm ona antlaşmanın) da yer aldığı, 250 belge içerir. İmparator II.Tevodros'un kendisinin yanı sıra, yazarlar arasında rakip prensler, yerel valiler, şeyhler ve saray yetkilileri, başpiskopos ve diğer din görevlileri, topluluklar ve özel bireyler, askerler, tüccarlar ve öğrenciler de mevcuttur. Mektupların çoğunluğu Amharca, az miktarı Geez (ya da yarı yarıya Geez) dilinde ve

yaklaşık yirmi tanesi de Arapçadır. Metinler dış ilişkilerden iç ayaklanmalara, ekonomik koşullardan Avrupalı misyonerlerin yol açtığı doktrinsel çatışmalara ve yurtdışında eğitim gören Etiyopyalı öğrencilerin hayatları ve düşünce şekillerine kadar Etiyopya devletini ve toplumunu pek çok açıdan masaya yatırır. İmparator II. Tevodros'un dönemi, son bir buçuk yüzyıldır bilinen Etiyopya devletinin yapılandırılması yönünden hayati öneme sahip, tartışmalı bir dönemdir. Bu dönem ayrıca Etiyopyalıların Avrupa nüfuzuna karşı ilk kez modernizasyon ve kendine özgü aktif bir dış politikanın ortaya çıkarılması şeklindeki ilk yanıt verme girişimi olmuştur. Metinler bize ek olarak, Etiyopya halklarının dillerinin ve düşünce şekillerinin gelişim sürecinin iç yüzünü de gösterir. Acta Aethiopica'nın üçüncü cildi "İç Rekabetler ve Dış Tehditler: 1869 – 1879" başlığını taşır ve Modern Etiyopya'nın ilk yöneticisi olarak kabul edilen İmparator II. Tevodros döneminden sonraki on yıldan biraz daha fazlasını ele alır. Üç rakip arasında en üst merteye için girilen güç mücadelelerinin sonunda, Tigraylı Yohannis 1872'de 'krallar kralı' tacını taktı. XIX. yüzyılda ülkeyi fethetmek adına ilk büyük çaplı girişime karşı halkını direnişe sevk etmek de ona düştü. Savaş sözde Türkler-Mısırlılar ve Etiyopya arasındaydı; fakat entrikaları çeviren ve planları yapanlar Avrupalılardı ve çeşitli Avrupa ülkelerinden ve Birleşik Devletler'den temsilciler de çoğunlukla bu işin içindeydi.

Salt, Henry. *A Voyage to Abyssinia, and Travels into the Interior of that Country, Executed Under the Orders of the British Government, in the Years 1809 and 1810* (1814). Bu, Henry Salt'un gezi tutanağıdır. Salt, XX. yüzyılın ilk yıllarında Etiyopya'yı ziyaret etmiş olan bir İngiliz sanatçı, gezgin, diplomat ve Mısırologtu. Eserinde, erken XX. yüzyılda Etiyopya'nın genel durumu ve aynı dönemde Osmanlı'nın Kızıl Deniz bölgesindeki etkinlikleriyle ilgili önemli bilgiler bulunur.

Shihab ad-Din Ahmad ibn Abd al-Qadir, *Futuh al-Habesha* (1897). Shihab ad-Din Ahmed bin Abdülkadir'in, erken 16. yüzyılda Etiyopya'daki, daha çok Ahmed Gran ya da 'Solak' ismiyle tanınan *İmam* Ahmed bin İbrahim'in Cihadı üzerine kaleme aldığı tanıklığı tarihsel bir klasiktir. Yemenli yazar, eserde bahsi geçen birçok muhaberenin görgü tanığıdır ve bu eser, paha biçilmez bir kaynaktır. Tamamen insani, zaman zamansa trajik bir dram olan kitabı, Etiyopya ve Afrika Boynuzu tarihinde hayati öneme sahip bir dönem hakkında

bilgilerimizin önemli bir bölümünün var olmasını sağlamaktadır. “Futuh el-Habaşa”, ya da “Habeşistan’ın Fethi”, yazım aşamasında kuşkusuz durumun Yemenli yazarına görüldüğü kısmını yansıtmaktadır. *İmam* Ahmed bin İbrahim’in kuvvetleri Etiyopya’nın büyük bir bölümünü işgal etmişti. İmparator Lıbna Dıngıl’ın direnci hemen hemen kırılmış ve pek çok Hıristiyan İslam’a geçmeye karar vermişti. Muzaffer *İmam* Ahmed’in rejimi mutlak gibi gözüküyordu. Bununla beraber, hikâyenin sonu bu değildi. 21 Şubat 1543 tarihli muharebede *İmam* Ahmed öldürüldü ve bunun üzerine ordusu neredeyse aniden dağıldı. Başarabilen askerleri Doğu’ya doğru ilerledi. Müslümanlığa dönenlerin hiç de azımsanmayacak bir kısmı eski inançlarına geri döndü. Bu nedenle bu kitap, Etiyopya’nın uzun tarihi içerisinde görece kısa fakat hayati öneme sahip bir döneme işaret eder. Hal böyleyken bu kitap, bahsettiği pek çok olayın görgü tanığı olan ve dönemine göre nadir görülebilen bir objektiflikle tanıklıklarını kaleme alan bir yazarı olmasıyla birlikte önemlidir.

Steer, George Lowther. *Caesar in Abyssinia* (1936). Bu, bir İngiliz gazeteci tarafından İtalya-Etiyopya Savaşı hakkında muhteşem bir görgü tanığı raporudur. Kitabı, bizlere işgalci Faşist İtalyan ordusuna karşı Etiyopyalılarla omuz omuza çarpışmış olan üç Türk askerinin rolleri hakkında değerli görgü tanığı bilgileri sağlar.

Tellez, Balthasar. *The Travels of the Jesuits in Ethiopia* (1710). Bu, Balthasar Tellez’in XVII. yüzyılda Etiyopya’daki Cizvit Misyonerleriyle ilgili tutanaklarıdır. Kitap, bu çalışmayla alakalı bir takım bilgiler içerir.

Toynbee, Arnold J. *Survey of International Affairs 1935* (1936). Bu, bu araştırma hakkında bir takım önemli bilgilerin dahil olduğu bir belgeler kitabıdır.

Valentia, G. *Voyages and Travels to India, Ceylon, the Red Sea, Abyssinia and Egypt in the Years 1802, 1803, 1804, 1805 and 1806* (1809). Lord Valentia, XIX. yüzyılın başlarında Hint Okyanusu’nu ve Kızıl Deniz bölgesini ziyaret etmiş olan bir İngiliz soylusu ve siyasetçisidir. Ziyareti sırasında, Kızıl Deniz sahillerinde Naib İdris başta olmak üzere pek çok önemli şahsiyetle görüşmüştür. Lord’un üç ciltlik gezi kayıtları, XIX. yüzyılın

başlarında Hint Okyanusu ve Kızıl Deniz bölgesiyle ilgili bilgi edinmek isteyenler için önemli bilgiler sağlar.

Whiteway, Richard Stephen..*The Portuguese expedition to Abyssinia in 1541-1543 as narrated by Castanhoso*(1902).Bu kayıtlar, İmam Ahmed'e karşı savaşmış olan bir Portekizli askerin görgü tanıklıklarıdır ve 1902 yılında Whiteaway tarafından çevrilmiştir.Bu kitap, İmam Ahmed'in Cihadının son üç yılı ve bu Afrika orta oyununda Osmanlı ve Portekizli askerlerin rolleri hakkında değerli birincil bilgileri içerir.

Zeneb.*The Chronicle of King Theodore*.ed.Enno Littman.Princeton,1902.Bu, *Aleqa* Zeneb tarafından kaleme alınan İmparator II.Tevodros'un vakayinamesidir. İçerisinde bu çalışmayla alakalı önemli bilgiler vardır.

Arşiv materyalleri de bu çalışma için bir diğer bilgi kaynağıdır. Basılı ve basılı olmayan birincil ve ikincil kaynaklarda mevcut olan boşlukları doldurmak adına, Etiyopya ve Türk arşiv materyalleri de kullanılmıştır. Etiyopya arşivlerinin büyük çoğunluğu Amharca dilinde kaleme alınmıştır. Bununla birlikte, Geez, İngilizce, Fransızca, İtalyanca ve Arapça dillerinde kaleme alınan arşivlerin sayısı da fazladır. Bu çalışmada kullanılan arşiv kaynaklarının pek çoğu XVII. – XX2. yüzyıllar arası dönemi kapsar ve Etiyopya'nın siyasi, ekonomik, sosyal ve dini hayatı üzerine eğilir.

Osmanlı Devleti, XIV. yüzyıldan başlayıp XX. yüzyılın başına kadar mevcudiyetini koruyarak, modern zamanların son büyük Avrasya İmparatorluğu olma özelliğini taşır. Kuzey Afrika'dan İslam'ın Kutsal Şehirlerine, doğuda Orta Asya'ya ve batıda Yunanistan ve Balkanlar'a kadar çok büyük bir denetim alanına sahiptir. Zamanının en güçlü devletlerinden biri olarak, Osmanlı Devleti büyük miktarlarda yazılı belgeler üretmiştir.Bu belgelerin belli bir bölümü çeşitli ülkelerde bulunsa da, çoğunluğu Türkiye'de bulunmaktadır.

Türk arşivleri, Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi arşivleri olarak iki kategoriye bölünmüştür. Etiyopya üzerine Osmanlı kaynakları, XVI. yüzyılın başından Osmanlı Devleti'nin son yıllarına kadar olan dönemi kapsar. Özellikle geç XIX. yüzyıl ve erken XX. yüzyılda

Etiyopya üzerine olan Osmanlı dokümantasyonu zengindir. Benim gibi yabancı araştırmacılar için Osmanlı kaynaklarından yararlanmada en büyük engel, kapsamlı bir tarihsel Osmanlı Türkçesi sözlüğünün hiçbir dilde mevcut olmamasıdır. Bu zorlayıcı soruna rağmen, en alakalı Osmanlı kaynaklarından yararlanma ve geriye kalan boşlukları da diğerkaynaklardan doldurma yolunu denedim.

Yukarıdaki tartışmalarda günümüze dek Afrika-Türkiye ilişkilerinin Afrikalı ve Türk entelektüelleri tarafından gözardı edildiğini açıkça göstermektedir. Diğerbir ilgi çekici nokta, Afrika-Türkiye ilişkileri konusu hali hazırda bazı Afrikalı ve Türk araştırmacıları kendisine çekerek belirli bir cazibe merkezi oluşturulmuş olmasıdır. Ben kişisel olarak, özellikle gazeteciliğe özgü, normu oluşturan hızlı bir ‘Afrika ve Türkiye’ sürüsüne katılmak yerine, kendini adanmış analizcilerin artık ilgilerini belirli konu ve zaman çerçevelerine odaklandırmaya başlamaları gerektiğini düşünüyorum. Bu yüzden Afrika-Türkiye ilişkilerinin belirli bir açısına eğilmeye, yani Etiyopya-Türk ilişkileri tarihine yönelmeye karar verdim.

Kapsam ve Metodoloji

Çalışma açısından, görece geniş bir alanı kapsadığından, bir sınırlama derilikteki çeşitliliklerde ve analizin simetrisindedir. Her parçanın yükü araştırma sonuçları, konuya bağlılık, ilgili konularda yaratıcılık vb. ile karşılaştırılır. Bununla beraber, tüm çabalar olabildiğince kapsamlı bir resim ortaya koyabilmek ve oldukça ayrılmış, ancak tarihsel klişelerle bağlantılı iki ülke ilişkileriyle ilgili sistematik perspektifler ortaya koyabilmeye yöneliktir.

Metodoloji adına, halihazırdaki yayınları ve materyelleri gözden geçirdim ve onları arşiv belgelerle destekledim. Bu spesifik materyellere her bir bölümde başvuruldu. Tarihçi bir yargıç gibidir. Yargıç bir konu üzerindeki nihai kararını, farklı bulguların tahlili ve değerlendirmesiyle verir. Aynı şey bir tarihçi için de geçerlidir. Bir tarihçi kararını vermeden veya bir tarihi konu üzerinde yorum yapmadan önce çeşitli kaynakların ve olayların tahlilini yapar.

İki halkın ve ülkenin tarihsel ilişkilerini dengeli ve nesnel bir biçimde yazabilmek amacıyla, Etiyopya kaynakları ile Türk kaynaklarıyla karşılaştırmıştım. Böylece, Etiyopya ve Türk kaynaklarını tezimin her bölümünde olabildiğince kullanmaya çalışmıştım. Herhangi bir sonuca varmadan önce, kaynaklarımı dikkatlice tahlil etmeye çalışmıştım. Kısaca kaynaklarımı oldukça sistematik ve analitik bir biçimde kullanmakta olanca gayretimi göstermiştim.

I. BÖLÜM

HİNT OKYANUSU'NDAKİ VE KIZIL DENİZ BÖLGESİ'NDEKİ OSMANLI- PORTEKİZ ÇEKİŞMELERİ VE BUNLARIN ETİYOPYA'NIN KADERİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

1.1.Osmanlılar ve Portekizlilerin Varışından Önce Etiyopya ve Afrika Boynuzu

XVI.yüzyıl'ın başlangıcında Etiyopya'daki genel durum neydi?Ne için Osmanlılar ve Portekizliler Kızıl Deniz'i ve Hint Okyanusu bölgesini kontrol altına almak istediler? Kızıl Deniz'deki ve Hint Okyanusu'ndaki Osmanlı-Portekiz çekişmeleri Etiyopya'daki ve Afrika Boynuzu'ndaki iç gelişmeleri ne yönde etkiledi?Bunlar, bu bölümde sorulmaya çalışılan ana sorulardan birkaçıdır.

Bu dönemde Etiyopya'daki ve Afrika Boynuzu'ndaki gelişmelerin açık bir resmini görmek adına, Etiyopya'nın XVI.yüzyıl öncesi tarihine bir göz atmak gerekir.Etiyopya tarihi, ülkenin kuzeyindeki önemli bir medeniyet merkezinin ortaya çıkmasıyla başlamıştır.Bu medeniyet, tarihi herhalde M.Ö. VII. ya da VIII. yüzyıllara uzanan büyük Yeha tapınağı ile örneklenmektedir.¹⁶ Bu erken başlangıç, pulluk tarımıyla, sarnıçlarıyla ve su bentleriyle, görkemli saraylarıyla ve kayda değer dikilitaşlarıyla Aksumite Devletinin gelişimine işaret etmekteydi. M.Ö. 300 yılına dek uzanabilen Aksumite Devletinin ve medeniyetinin oluşumu, Etiyopya tarihi içerisinde önemli gelişmeydi. Aksum'un çekirdek bölgeleri, günümüzde Kuzey Etiyopya'yı ve Güney Eritre'yi oluşturan dağlık arazilerdi. Gücünün doruğunda, Aksumite devleti Kızıl Deniz sahilini, günümüzdeki Sudan'dan Somali'ye dek olan bölgeyi elinde tutmasının yanında, Sudan'daki Nil Vadisi'ne dek bir hakimiyet alanına sahipti. Kızıl Deniz'in Arap Yarımadası'na bakan tarafında, Aksumite Krallığı tüm sahil şeridinin yönetimine ve iç bölgelerde de günümüzdeki Yemen'e tekabül edebilecek bir toprak bütünlüğüne sahipti. Aksumitliler, yazılı bir dil olan Geez dilinin mükemmelleştirip, Ortadoğu'da Araplarla, Bizans İmparatorluğu'yla ve Mısır'la olan ilişkilerini sürdürdüler.

¹⁶ Antik Etiyopya tarihi hakkında Bkz. Kobishchanov,1979;Anfray,1991.

M.S. III.yüzyıl'da yaşamış olan İranlı peygamber Mani, "Dünyada dört büyük krallık vardır: Birincisi Babil krallığı ve İran, ikincisi Roma krallığı, üçüncüsü Aksumites krallığı ve dördüncüsü ise Çin krallığı" demiştir(Henz:2000:4).

I.yüzyıl'ın ilk yarısında Romalılar, Persler ve Aksumite İmparatorluğu Nil vadisinde, Kızıldeniz'de ve Ortadoğu'da güç elde etmek adına amansız bir mücadele içerisindeydiler. Ancak sonuçta Ortadoğu'daki Araplar arasında İslam'ın yükselişiyle, bu üç imparatorluk için tam zıddı bir durum oluştu. Kaçınılmaz olarak, yüzyıl sona ermeden Ortadoğu'daki ve Mısır'daki daha önce Perslere ve Romalılara ait olan bölgeler Arap yönetimi altına girdi. Ortadoğu'da ve Mısır'da yeni bir uluslararası güç olarak yükselen Araplar, Aksumite'lerin Ortadoğu'daki ve Akdeniz'deki antik Greko-Romen dünya ile olan bağlarını olumsuz etkiledi(Pankhurst,1997:23-37).

Bu yeni uluslararası koşulların ve olayların dolaylı ve dolaysız bir sonucu olarak, Aksumite Devleti bölgesel ve kültürel yayılmacılığını Kızıldeniz'den ve Nil Vadisi'nden Afrika Boynuzu'nun batı, güney ve doğu vilayetlerine çevirdi. Bu dönem içerisinde, I.yüzyıl'ın bitimine kısa bir süre kala, Etiyopyalı bir kabile olan Agav soyundan türeyen Zagve hanedanlığı, Lasta'nın kuzey dağlık bölgelerinde kendini göstermeye başladı.Aksumite Devletinin ardılı ve üç yüzyıl boyunca Etiyopya'nın yöneticisi konumuna geldi.

Bu çalışmanın sınırları içerisinde, Zagve döneminde Afrika Boynuzu'ndaki siyasi yapı da ele almak gerekmektedir.Dönemin Arap coğrafyacılarına göre, Kızıl Deniz kıyıları boyunca ilk kayda değer İslami işbirliği bu dönemde oluştu. Ancak Zagve dönemi içerisinde, İslam'ın yayılım alanı yalnızca kıyı şeridiyle sınırlı kalmayıp, ayrıca da doğudan ve güneyden Etiyopya dağ kitlesi etrafında ve Boynuz'un iç bölgelerine doğru da gerçekleşti. Zagve'nin zayıflığından ötürü, Müslüman bölgeler siyasi birimlere doğru evrilmeye başladı. Artık Zagve kralına haraçgüzar olmayan bağımsız sultanlıklar ve beylikler oluştu. Aslında, Etiyopya'daki İslami yayılmacılık Etiyopya Devletindeki zayıflıkla doğrudan orantılıydı(Dombrowski,1985:9-11).

1270'de Hıristiyan Etiyopya'da yeni bir hanedanlık hüküm sürmeye başladı.İmparator Yekuno Almak(1270-1285) tarafından kurulan hanedanlık, geleneksel olarak 'Solomonid'

hanedanı olarak anılıyordu; zira hanedan krallarının köklerinin Hazreti Süleyman'a ve Saba Melikesi'ne dayandığı söyleniyordu. Bu yeni hanedanlığın yükselişinin, gayrimeşru olarak addedilen öncül Zagve soyundan farklı kılmak ve yeni yöneticileri antik Aksum Krallığı ile bağdaştırmak amacıyla, ayrıca bir 'yenilenme' dönemi olduğu söylenirdi(Taddesse,1972:35-41).

Yeni hanedanlığın ilk yıllarının çok da talihli olduğu söylenemez.İmparator Yekuno Amlak'ın güç tahayyülü uluslararası zeminde kabul görmüyordu ve ölümünün ardından gelen bir dizi tartışmalı ardıl krallığı çalkalamaya başladı.Yalnızca torunu İmparator Amda Ziyon'un (1314-1344) tahta çıktığında hanedanlık Hıristiyan Krallığı'nın ana merkezlerinde üstünlüğünü kabul ettirip komşu devletler üzerinde de söz geçirir hale gelebildi. Aslında, tam da Hıristiyan Devleti'nin bu dönemdeki genişlemesi onu açıkça imparatorluk kelimesiyle bağdaştırabilirdi (Taddesse, a.g.e.,89-91).

Daha sonraki İmparator Amda Ziyon'un yayılcı politikaları onu kaçınılmaz olarak topraklarının güneyindeki ve doğusundaki Müslüman devletler ile çatışma noktasına getirdi ve egemenlik dönemi de onlara karşı oluşturduğu seferberlikler ile anılır oldu. Bir önemli nokta da şudur ki, iki hasım arasındaki ilişkiler her daim düşmanca değildi. Buna ek olarak, her iki taraf için de karlı olan gözle görülür ticari birliktelikler de söz konusuydu. Ayrıca, İmparator Amda Ziyon'un kağıt üzerinde askeri başarıları onu Müslüman hasımlarının üzerinde bir mertebeye çıkarsa da, aslında bu zaferler kendi içlerinde belirleyici değillerdi. Geniş İslami dünya ile olan bağlantıları sayesinde çarçabuk toparlanmayı başarabilen Müslüman devletlerin aksine, İmparator Amda Ziyon'un ardılları bu sorunları kendi içlerinde yaşar hale geldiler(Huntingford,1989:57-61).

XIV.yüzyıl'daki Hıristiyan askeri başarıları ile birlikte, Müslüman orduları Harar platosuna taşındı ve burada Adal Krallığı'nın temellerini attı¹⁷. Adal Etiyopya dağlık arazileri ve

¹⁷Adal Sultanlığı ya da Adal Krallığı XV. Ve XVI.yüzyıllarda birden çok etnik yapı barındıran ve Afrika, Yakın Doğu, Avrupa ve Asya'yla ticari ilişkiler içinde bulunan bir ortaçağ Afrika Boyunuzu devletiydi. Afrika Boyunuzu'nda yer alan Maduna, Abasa, Berbera, Zeyla ve Harar gibi tarihi şehirler, krallığın Altın Çağı'nda avlulu evler, camiler, mabetler, duvarlar ve sarnıçlarla gelişmişlerdir.XVI.yüzyıl'ın başlangıcında, Adal *İmam* Ahmed ibn İbrahim el-Mücahid önderliğinde tesirli bir ordu oluşturdu ve Etiyopya İmparatorluğu'nu istila etti.Gücünün

Zeyla limanı arasındaki stratejik ticari avantajlarını iyi kullandı ve bölgede var olan Müslümanları tek bir çatı altında birleştirdi ve Somalililerin pek çoğunu İslam'a döndürdü. Bu nüfus yoğunluğunun ileriki zamanlarda önemli bir askeri insan gücü için hayati bir önemi olacaktı.(Dombrowski,1985:14-15).Daha sonar göreceğimiz gibi,bu yeni birleşmiş devlet ayrıca, çoğunlukla ateşli silahların ithalatı dolayısıyla, Osmanlı yardımı da gördü. XV. ve erken XVI.yüzyıl'larda Hıristiyan ve Müslüman birimler arasında gerilim tırmandı ve sonuçta iki tarafın da ele geçirmek için uğraş verdiği ticari sistemi tahrip etti.¹⁸

---

zirvesindeyken, bu devlet Somali, Etiyopya, Cibuti ve Eritre topraklarının büyük bir bölümünü yönetti.Bkz. Lewis,1960:221-23.

¹⁸ Orta Çağ Etiyopya tarihi hakkında Bkz.Taddesse,1972.

1.2. *İmam* Ahmed ibn İbrahim el-Mücahidi'nin Cihadı

XV.yüzyıl'ın son yılları, Müslüman Adal Emirliği ve Hıristiyan İmparatorluğu arasındaki eskilere dayanan ticari ve dini mücadelelerin de şiddetlenmesine tanık oldu.İki taraf da, uzun zamandır ülkenin azımsanmayacak bir miktarda ithalat ve ihracatlarının dahil olduğu iç kesimlerdeki ve Aden Körfezi'ndeki ticari seferlerin kontrolüyle ilgilenmekteydiler.Bu ticaret, erken XVI.yüzyıl'da çok daha fazla olmak suretiyle, emirliğin yöneticileri tarafından önceleri neredeyse ezici bir üstünlükle iç kesimlerden çok daha kolay elde edilebilen ateşli silahların artan geçerliliğinden dolayı büyük bir önem arz eder oldu(Erich,1994:29;Lewis,1960:223).

Hıristiyan İmparatorluğu ve Adal Emirliği arasındaki anlaşmazlıklar 1490'larda, bir savaşçı ve karizmatik bir Müslüman lider olan *İmam* Mahfuz'un doğudan kendini göstermesiyle, yeniden ortaya çıktı.*İmam* Mahfuz, zengin bir liman olan Zeyla'nın hakimi ve Adal Emiri Muhammed'in baş kumandanıydı.Mekke Emiri ve Hicaz'ın fatihi olan Şerif Barakat ile olan ilişkileri sonucunda, *İmam* Mahfuz çok geçmeden 'İmam' ünvanını aldı.Bu tayin büyük bir önem teşkil ediyordu; zira bir dini liderliğe işaret etmekle birlikte *İmam* Mahfuz'un kendini Cihad'a adanmasının temelini oluşturmuştur(Erich,1994:30).

Söylencelere göre, *İmam* Mahfuz Hıristiyan yörelerine dönük yıllık yirmi beşe varan seferler düzenlemiştir.Başarılı seferler ona dindaşı olan Arabistan'a pek çok sayıda köle sevkiyatının yolunu açmıştır.Bu yağmalamalar, sonunda 1517'de, yani İmparator Lıbn Dıngıl'in(1508-1540) gecli gündüzlü hızlı sevkiyatının *İmam* Mahfuz'un kampına ulaştığında sona erdi.*İmam* Mahfuz, kendisiyle ölümüne dövüşecek tüm Hıristiyan'la düelloya girdi.Gebre Endreyas isimli bir papaz bir kez buna yeltendi.Sert bir mücadele sonrasında galip gelen papaz, *İmam* Mahfuz'u öldürdü ve kafasını kesti; bunun üzerine, liderlerinden mahrum kalan Adallı askerler, bölgeden uzaklaştılar(Beckingham and Huntingford,1961:413-414;Trimingham,1952:83-84).

İmam Mahfuz'un 1517 sonrasında rastlayan yıllık seferleri,Kızıldeniz bölgesinde önemli ana uluslararası gelişmelerin yaşandığı bir döneme rastgelmektedir.İki karşılıklı saldırgan düşman, Portekiz ve Osmanlı İmparatorluğu, kendilerini bu bölgede konumlandırmışlardı

ve birliklerini güçlendiriyorlardı.Portekizliler bir Doğu Afrika limanı olan Etiyopya'nın güneyinde, Hint Okyanusu kıyısındaki Kilva limanını 1505'te ve Kızıl Deniz'in güney ağzının ötesindeki Socotra adasını da 1507'de ele geçirdiler(Kavas ,2006;101-103; İnalçık,1970:212).

On yıl sonra Osmanlı İmparatorluğu Mısır'ı ve 1517'de de Yemen'i istila etti ve Akdeniz ve Kızıl Deniz kıyılarındaki yönetim sınırlarını genişletmeye başladı. Osmanlılar ve Portekizliler niçin dünyanın bu noktasına gelme ihtiyacı duymuşlardı? Etiyopya'ya yönelik Osmanlı istilaları, öncelikle Anadolu ve Doğu Avrupa'yla ilgilenmekle meşgul olan Osmanlılar ve Kızıl Deniz'de ve Hint Okyanusu'nda başat güç olan Portekizliler arasında nesiller boyu süren çatışmaları da beraberinde getirdi.Osmanlılar Kızıl Deniz ve Doğu ticâretini onları rakibi olan Portekizlilerin tekelinde olmasını istemedi.Kızıl Deniz'deki Hindistan'a yönelik baharat yolu hattı üzerindeki Osmanlı varlığı ve bu karlı ticâreti ele geçirmek adına sürdürülen Osmanlı-Portekiz mücadeleleri üzerine Orhonlu şunları yazmıştır:

“[1517'den sonra] Hindistan'dan Ve diğer yönlerden gelen doğu ticâretinin önemini ve sağladığı faydaları takdir eden Osmanlı devleti,savaşın meydana getirdiği durgunluk devresini bertaraf ederek,bu ticâreti canlandırmaya karar verdi;bunun için altın ve baharat ticâretini teşkilâtlandırmaya başladı.Bu hususta yapılacak ilk hareket Kızıl-deniz'de hâkimiyet ve kontrolü elde ettikten sonra Akdeniz ile Hindistan arasında emniyetin teessüsüne çalışmaktı.Fakat,Osmanlıların Kızıl-deniz ile ilgilenmelerini İran'da Safevi Devleti'nin doğu ile temaslarını önleyecek bir blok teşkil etmelerini bertaraf gayesi ile olduğu da ileri sürülmektedir;doğu ile temasları-Türkistan,Hindistan v.s.-deniz yolu ile temin edilebilecekti.Osmanlıların en büyük rakipleri doğu ticâretinin tekelini ellerinde bulundurdukları iddiasında bulunan Portekizliler idi”(Orhonlu,1996:5).

Osmanlılar Etiyopya'yı yalnızca Portekizlilere karşı savaşmak için değil, pek çok farklı alanda da kullanmak istiyorlardı.Etiyopya'daki özel Osmanlı ilgisi öncelikle bölgenin coğrafi konumundan kaynaklandı: bölge hem Kızıldeniz'de (ve Bab-el-Mandeb'de; bu bölgede Osmanlı kuşatması gerektiğinde uygulanabilirdi), hem de Hint Okyanusu'nda (özellikle Zeyla ve Somali kıyısında) limana ve kıyılara sahipti.Osmanlı donanması henüz zayıf ve yeniyetmelik dönemindeydi; bu yüzden Osmanlı kara kuvvetleri ana noktaları ele geçirerek zayıf donanmanın nüfuz ve güce sahip olması için olanak

sağlıyordu(Özbaran,1994:191).Dom Andre de Oviedo'ya göre,Osmanlılar bölgeyle ilgileniyorlardı, çünkü kalyonlar, tedarikler, demir ve diğer mallar için sömürgeler ele geçirme umutları vardı(Özbaran,a.g.e.,192).Arzulu Osmanlı Kızıldeniz amirali Selman Reis'e göre, kıyıları (özellikle Dahlak Takımadaları) incileriyle tanınmaktaydı; ve Berbera'da, Somali kıyısında, bulunan "altın, misk ve fildişi" nin pazarlaması ve ticareti, Selman'a göre "sınırsızdı"(Özbaran,a.g.e.,108-109).

Osmanlı belgelerine dayandırarak, Orhonlu Etiyopya'nın stratejik önemini şu şekilde ifade etmiştir:

"Osmanlılar'ı Habeşistan'a iten sebepler şüphesiz yalnız altın meselesi değil idi.Diğer bir sebep de,doğu ticâreti tekeli meselesi idi.Hint denizinde Portekiz üstünlüğüne bir son vermek için Piri Reis ve Seyid Ali Reis idaresinde donanmalar sevk edilmiş,fakat donanmayı teşkil eden gemilerin teknik kifâyetsizliğinden dolayı başarıya ulaşmamışlardı.Osmanlılar bu durumu telâfi etmek için,Habeşistanı hedef olarak seçmişlerdi.Kızıl-deniz ve Hint denizinde sahilleri olan bu ülkeyi ele geçiren devlet,Doğu Afrika ile Hindistan arasında sahilleri boyunca cereyan eden doğu ticâretine ciddî müdahelerde bulunabilir ve bu ticârete tamamen hâkim olabilirdi.Bir diğer husus da,bu bölgede,gelecekleri tehlikede olan Müslümanların son yıllarda içinde buldukları zor durum idi"(Orhonlu,1996:32-33).

Kızıldeniz ve Hint Okyanusu'nu fetihde her iki gücün de dini gerekçeleri vardı. Din kardeşlerini destekleyerek dinlerini yaymak istiyorlardı. Portekizliler Hıristiyanlığı yaymayı,Osmanlılar ise bölgede İslam'ı güçlendirmeyi düşünüyordu(Girma Beshah and Merid Wolde Aregay,1964:23-25; Beckingham and Huntingford, 1961:295-297).Osmanlı'nın dini gerekçeleri konusunda Selman Reis¹⁹:

"Her yıl imansız Habeş'e karşı, Allah'ın yolunda, cihat yoluyla kuşatmalar yapıldı ve kanlı çatışmalar görüldü.Yukarıda bahsi geçen Suakin limanına doğru Sa'id ülkesinden (yukarı Mısır'dan) her yıl bin Arap atları getirildi ve Habeşistandaki imansızlara satıldı.Bağlantılıdır ki, yukarıda bahsi geçen Zaila'daki Müslümanlar Suakin'deki kabilelere: "neden ülkemizdeki imansızlara at satıyorsunuz?" yazılı mektuplar gönderiyorlardı."Bu atlarla birlikte güçlendiler ve bize karşı savaşıyorlar. Siz de mi Müslüman değilsiniz?"demektedir(Özbaran,1994:108).

¹⁹Selman Reis,Mısır'daki Memlük donanmasında ve ardından da XVI.yüz yıl'ın ilk yarısında Portekizlilere karşı Osmanlı donanmasında etkin olarak görev alan bir Osmanlı amirali ve korsanıydı.Bkz.Özbaran,1994:108.

Bu iki hızla büyüyen biri Hıristiyan, diğeri Müslüman gücün ortaya çıkışıyla, her iki taraf da bölgede özel haklara sahip olma kararlılığında oldu ve şimdiye dek uluslararası mücadelelerden çoğunlukla izole olmuş Etiyopya Hıristiyan Krallığı üzerinde de derin etkiler oluşturdu. Bu gelişmelere koşturarak, iki Portekiz elçisi, Fernao Gomes ve Joao Sanchez, 1508'de bir Doğu Afrika limanı olan Malindi'den Etiyopya'ya vardı.²⁰ İmparator Naod kısa bir süre önce ölmüştü ve ülke onun küçük oğlu Libne Dıngıl'ın naibi, İmparator Zara Yaikob'un dul karısı İmparatoriçe Eleni tarafından yönetiliyordu.²¹ İmparatoriçe Eleni, güneybatıdaki Hadiya'nın Müslüman liderinin kızıydı. Hıristiyan kraliyet ailesine gelin olarak alınmasıyla Hıristiyanlığa döndü. Yetenekli ve ileri görüşlü bir yönetici olan Eleni, özellikle hızla genişleyen Osmanlı'nın yanında yer almakla, Adal'da ileride oluşacak potansiyel tehlikenin farkındaydı.

Bu yüzden, Eleni eski Etiyopya yöneticilerinin politikalarını devraldı; yani, bir Hıristiyan Avrupa devleti olan ve o dönemde kıyılarda genişlemesini sürdüren Portekiz'le bir müttefiklik arayışına girdi.²² Böylece Eleni, 1512'de Hindistan'daki Portekizlilerle diplomatik bir ilişki kurmak adına, emrindeki Ermeni tüccar Matthew'i görevlendirdi. İmparatoriçe, Portekiz kralı Manuel'e şunları yazmıştır:

“Yığınlarca erzak ve asker tedarikinde bulunabiliriz... Kahire Kralı'nın filonuzun üzerine göndermesi için gemiler inşa ettiğini duyduk; biz de size en az o kadar asker verelim... Müslümanları dünya yüzeyinden silmek için. Bizler karadan ve siz kardeşlerim, denizden sadırın”²³ (Beckingham and Huntingford, 1961,:505).

²⁰Portekiz delegasyonunun amacı, iki Hıristiyan devlet arasında müttefik oluşturmaktır. Bkz. Huntingford, 1989:61-69.

²¹İmparator Naod, Etiyopya'yı 1434-1468 yılları arasında yönetimde olan büyük ortaçağ Etiyopya İmparatoru Zara Yaikob'nun torunudur. Naod 1494'te tahta çıktı ve 1508'de Adal ordusuna karşı savaşırken öldürülmesine değin Etiyopya'yı yönetti. Bkz. Tadesse, 1972: 285-94.

²² Ortaçağ Etiyopya kralları için Hıristiyan Avrupalı güçlerle ittifak kurma arayışları yaygındır. Bkz. Tadesse, 1972.

²³ Soluk derili bir Ermeni olan Matthew, Portekizlilerle ilişkilerde pek çok sorunla karşılaştı; zira Portekizliler, onun Etiyopyalı bir elçi olduğuna inanmıyorlardı ve bir süre boyunca onu dolandırıcı olarak nitelendirdiler. Önce Hindistan'a, sonra da Portekiz'e giderek, sonuçta yetki ve sıfatını belirten belgeleri sunmayı başardı. Bkz. Beckingham and Huntingford, 1961:505-506.

Böylece, Etiyopyalıların Portekizlilere verdikleri yanıt oldukça yüksek bir raddeden oldu, ancak Manuel'in gönderdiği delegasyon Etiyopya'ya 1520'den önce varmadı. Genç İmparator Lıbne Dıngıl tüm güçlerini birleştirebildiğinde İmparatoriçe artık çok yaşlı ve güçsüzdü. 1516'da Portekiz delegasyonunu karşılayışı en iyi tabirle kayıtsızdı.²⁴ İmparatoriçe tarafından gönderilen Etiyopya elçiliği sorumluluğunu tanımadı ve Portekizli delegeler de 1526'da herhangi bir nüfuzlu ittifak kurmadan ülkelerine dönmeden önce ülke içerisinde koşuşturup durdular²⁵ (Dombrowski, 1985:15).

Genç, gururlu ve kendinden emin Etiyopya İmparatoru Portekiz delegasyonu ile çocukça bir oyun oynarken, Kızıldeniz bölgesinde çok önemli gelişmeler oluyordu.²⁶ Osmanlı gücünün ortaya çıkışı Kızıldeniz'in siyasi durumu üzerinde büyük değişimler yarattı. Kafirlere karşı yürütülen İslami kutsal savaş, ruhuna yeni bir hayat aşıladı. Ayrıca bu

²⁴Francisco Alvares, bizlere İmparator'un bir tasvirini sunar:

"Yaşına, ten rengine ve endamına baktığımızda, genç biri ve ten rengi de fazla koyu değil. Ten rengi kestane ya da defne rengi; yani pek koyu değil. Yetişkin ve orta halli. Yirmi üç yaşında olduğunu söylüyorlar ve o da yaşını gösteriyor. Yüzü oval, gözleri büyük, burnu orta yerinden yüksek ve sakalları da uzamaya başlamış. Dış görünüşünden yüce bir beyefendi olduğunu belli ediyor." Bkz. Alvarez, 1961:304.

²⁵ Ancak zanaatkar uzman vermesi için Portekiz kralı I. Manoel'e başvurdu. Bu mektupta, şunları yazdı: "...Bu mektup, kudretli ve en mümtaz kral olan Don Manuel içindir.... Huzur seninle olsun ey yüce Manuel; İsa Mesih'ten aldığın inanç ile Müslümanları öldür ve mızrak veya kalkanlarını bilealamadan onları köpekler gibi sür...." Mektubun ana kısmı laf kalabalığından ibarettir ve alıntılanmaya gerek yoktur. Kral, Ermeni Mattew'den beri var olagelen Etiyopya elçiliklerini tekrar özetlemektedir. Portekiz heyetlerindeki haçları gördüğünde ve Hıristiyan olduklarını anladığında hissettiği sevinç de dile getirir. "Paganların ve Müslümanların, Muhammed'in pis evlatlarının ve kimilerinin sopalara ve güneşlere, kiminin ateşe, kiminin de iblislere taptığı, tanrı nedir bilmeyen diğer kölelerin" üzerinde kazandığı zaferleri abartılarla anlatır. Manuel'e tanrının kutsal evi Kudüs'ü almada soluklanmamasını telkin eder." Mektubun asıl amacı olan imtiyazlar ve talepler, bütününe onda birinden de azını teşkil eder. Günümüzde yabancı ekonomik ve askeri yardım olarak adlandırılan isteklerin karşılığı olarak hiçbir şey elde edilemedi. Bu kısmen şartıtcıydı; zira Lıbne Dıngıl herhangi bir anlaşmaya varılmasa da Portekiz elçiliğini altı yıl kadar bir süre ülkesinde tuttu. Bkz. Jones and Monroe, 1969:79-81.

²⁶ Portekizlilerin misyonunun oluşumu, yine de çok büyük bir bilimsel önem arz ediyordu. Misyonun din görevlisi Peder Francisco Alvares, Etiyopya'nın ilk detaylı tasvirini kaleme aldı. Bu tarihi kitabın başlığı: 'Papaz John'un Ülkeleri Hakkında Samimi Bilgiler' idi. Bu önem taşıyan eser, çağında kendisini sarmalayan savaşlardan önce yazılmış en önemli kaynaktır. Bkz. Alvarez, 1961.

durum, savaşları yapacak Müslüman prenslerine de yeni silahlar sağladı. Türkler bu bölgeye ateşli silahlar soktular ve asıl önemli olan da yerel prenslere ateşli silah kullanabilen disiplinli askerler gönderdiler. Hem Etiyopyalılar hem de Portekizliler bu gelen tehlikeden kısmen haberdardılar.

Etiyopya kralı Portekizlilerin birlikte getirdikleri birkaç fitilli tüfekle ilgilenmekteydi ve Hint Adaları'ndaki kaptan generalden talep ettiği uzmanlar arasında tüfek ustaları da vardı; ancak bu, ilginç şekilde mektubunda ikincil bir öneme sahiptir. Portekizliler Kızıldeniz'deki askeri üsleri ele geçirerek Türkler'in önünü kesmek istediler ve Etiyopya kralından da gönülden destek buldular. Ancak iki taraf da tehlikenin aciliyetinin farkında değildi. Etiyopya kralı Portekiz heyetiyle altı yıl oyalandı ve heyet geri döndüğünde, Portekizliler uzun yıllar harekete geçemedi (Jones and Monroe, 1969:79-81-85).

Bu arada, Adal'ın lideri iki kafir gücün ilişkilerini yakından takip ediyordu ve hızla saldırıya geçti. Portekiz heyetinin Massava'dan ayrılmasından bir yıl sonra saldırılar başladı. Bu yeni saldırıların lideri bir başka karizmatik savaşçı Ahmed ibn İbrahim el-Mücahid, ya da Hıristiyan düşmanlarının adlandırılışlarına göre 'Gragh' (yani Amhar dilinde 'Solak') idi. Ahmed, sonuçta 1525'te öldürdüğü ve yerine kardeşi Umar Din'i bir kukla yönetici olarak yerleştirdiği Harar'ın yöneticisi Sultan Abu Bakr ibn Muhammed ile olan şiddetli mücadelesinin ardından Adal'da güç elde etmişti. (Trimingham, 1952:173).

Özünde bir asker olmasına rağmen, Ahmed ayrıca dini bir liderdi de. *İmam* Mahfuz'un yolundan giderek dini ünvan '*İmam*'ı üzerine aldı ve hiç de altta kalmayacak bir önem arz etmek suretiyle *İmam* Mahfuz'un kızı Bati Del Vanbara ile evlendi. Zayla'daki *İmam* Mahfuz'un kızı Bati Del Vanbara'yla yaptığı evlilikle *İmam* Mahfuz'un ve takipçilerinin desteklerini kazandı ve kendini kayınpederinin Hıristiyan Etiyopya'ya karşı başlattığı Cihad'ı yürütmeye adadı. Adal'ın yöneticisi olarak elde etmesi zor olmayan Arabistan'dan ithal edilen ateşli silahların etkin kullanımıyla bir dizi seferin başlangıcını yaptı: İlki Somali ülkesine ve çok geçmeden de Hıristiyan imparatorluğunun doğu vilayetlerine savaş açtı (Pankhurst, 1967:139-143).

Neredeyse hem tüm Hıristiyan hem de ayrıca güneyde ve batıdaki pagan ve animist yöreleri üzerinde derin bir etki oluşturmaya mukadder olan *İmam Ahmed*'in yaşamı, geniş ölçüde belgelenmiştir. *İmam Ahmed*'in yaşamı, kendisinin Yemenli vakanüvisi Şihab ad-Din Ahmed ibn Abdülkadir tarafından Arapça kaleme alınan '*Futuh al-Habasha*', yani, 'Etiyopya'nın Fethi' isimli vakayinamesine konu olmuştur²⁷(Pankhurst ,1997:241; Trimmingham,1952:173).

Bu eser, *İmam Ahmed*'in yaşamının son on yılı dışındaki tüm yaşam öyküsünü kapsar ve dönemin bir takım Etiyopya, Portekiz ve Osmanlı kaynaklarıyla desteklenebilir. *İmam Ahmed* Hıristiyan İmparatorluğu ile olan çatışmalarını, vakayinamenin belirttiği üzere, bir Müslüman şehri olan Adal'a imparatorluğa yapılan mutat ödemelerden kaçınmasını emretmesiyle 1527'de başlattı(Shihab ad-Din,1897:43-44). İmparator Libne Dingil, Bali'deki valisi Deglahan'a, Adal'a girmesini emrederek karşılık verdi; ancak *İmam Ahmed* nihayetinde onu Ad-dir muharebesinde yenilgiye uğrattı. *İmam Ahmed* bunun üzerine, sonrasında ordusuna asker olarak alacağı halk olan Somalileri boyunduruğuna sokmak üzere doğuya yöneldi. Ardından, kayın pederi *İmam Mahfuz*'un nüfzundan da ilerlere giderek, batı yörelerine dönük belirli sayıdaki seferlere girişti. Bu seferler sırasında, pek çoğunu güney Arabistan'daki hükümler Zebid'e hediye olarak sunduğu ve karşılığında silah yardımı gördüğü, sayısız esir ele geçirdi. Bu seferlerdeki yağmalar, para ile karşılığını

---

²⁷*İmam Ahmed*'in Etiyopya istilası daha detaylı olarak , Ahmed'in vakanüvisi ve müridi Yemenli Şihab ad-Din Ahmed ibn Abdülkadir tarafından, yalnızca 1537'e, *İmam*'ın Tana Gölü adalarını istilasına, dek ele alınan ve günümüze kalan kopyası tamamlanmamış olan '*Futuh al-Habaşa*' ('Etiyopya'nın Fethi') eserinden takip edilebilir. Ünlü İngiliz gezgin Sir Richard Burton, eserin ikinci kısmının "Mocha'da ya da Hudaydah'da" bulunabileceğini ifade eder; ancak sonraki araştırmalara rağmen, hiç kimse eserin ikinci kısmına rast geldiğini kaydetmez. Sağ kalan ilk kısım Rene Basset tarafından Fransızca'ya çevirilmiş ve 1897-1901'de yayımlanmıştır. Profesör Richard Pankhurst eserin bir kısmını, 'Etiyopya Kraliyet Kayıtları' isimli yayınının içerisinde İngilizce'ye çevirmiştir ve '*Futuh al-Habaşa*'nın tamamı da, Paul Lester Stenhouse tarafından Tsehai yayınevinden 2003 yılında çevirilmiştir. Shihab ad-Din'nin *İmam Ahmed*'in Cihadı, hakkındaki raporları tarihi bir klasiktir. O Yemenli yazar, bahsettiği birkaç çatışmanın bizzat tanığıdır ve bu raporlar paha biçilmezdir. İnsancıl ve zaman zaman da trajik olan eseri, Etiyopya ve Afrika Boyunuza tarihinin son derece önemli bir dönemi hakkında bilgi dağarcığına oldukça büyük bir katkı sağlamaktadır.

buldu ve pek çok sayıda dindaşından yardım göreceği sonraki seferleri de mümkün kıldı.Örneğin Amajah'taki Şevalı²⁸ şehrine ulaştığında, buranın Müslüman nüfusu, imparatorun 'muazzam bir ordusu', sayısız atı ve Tanrı bilir ne kadar çok askeri, kalkanı, miğferi ve zırlı kıyafetlerinin olduğunu söyleyerek onu uyardı.Ne *İmam* Mahfuz'un, ne de ondan önceki herhangi bir Adal yöneticisinin imparatorun ülkesine saldırmayı göze alamadığını, ancak salt imparatorluğun taşrasına saldırılar gerçekleştirdiklerini ve evlerine dönmeden önce talan ettiklerini söylediler. *İmam* Ahmed'a yönelerek eklediler: "Dikkatli ol; sakın Müslümanlar üzerine yıkım getirme!" Bu uyarılar üzerine cayacak biri olmayan *İmam* Ahmed, bunları dinlemeyi reddetti.Ona göre Tanrı adına yapılan bir Cihad, "Müslümanlar için zorluk getirmez"di.Görünüşe göre bu sözler, "tek arzumuz Cihad içindir" diye buyuran dinleyicilerini tatmin etmişti."Hangimiz ölürsek cennete gideriz; ve hangimiz sağ kalırsak da mutluluğu yaşarız." diye dinleyiciler eklediler(Shihab ad-Din,a.g.e.,96).

Birkaç akından sonra, Mart 1529'da *İmam* Ahmed asıl itibariyle 'Nohut Bataklığı' olarak bilinen, günümüz Addis Ababa'sının 80 km. güneydoğusunda bulunan Şimbra Kure'de imparatorla büyük bir çatışmaya girişti.İmparator Libne Dingil kesin suretle yenildi ve askerleri de büyük çapta hasara uğradı.*İmam* Ahmed'in da pek çok askeri öldü veya yaralandı, ve birkaç ay kendi bölgelerine çekilmeye zorlandılar.Ancak çok geçmeden tekrar saldıırıya geçmeye hazırlardı ve esasen Davaro ve Bali'nin güneydoğusunu hedef alan akınlar gerçekleştirdiler(Shihab ad-Din, a.g.e.109).

İmam Ahmedasında tam da bu an Hıristiyan Etiyopya'nın fethine girişmeye karar verdi.Bu ana dek, güney eyaletlerini daha kalıcı bir temelde işgal etmeyi tasarlamıştı.Yaptığı bu yeni hareket, pek çok yandaşı tarafından öncelikle kabul görmedi.Vakayinameye göre, "Cihad'ına katılmaları için Müslüman ülkesini zorladığında", askerler ona: "Hıristiyanların ülkesinde yaşamayacağız; Müslümanların ülkesine dönmeyi yeğleriz" dediler. Bölgelerin Emir'leri de benzer bir görüş takındılar ve "Babalarımız ve atalarımız asla Habeşistan'a yerleşmek istemediler" dediler."Bunun yerine, bu ülkenin

---

²⁸ Şeva Orta Etiyopya'daki bir bölge.

harici kısımlarına ganimet, büyükbaş hayvan ve benzerleri için akıncı birlikler gönderip ardından yeniden Müslüman ülkesine geri dönerlerdi” diye eklediler. “Hıristiyan yörelerine yerleşmenin emsalini görmüş değiliz”(Shihab ad-Din a.g.e.,146-47).

Bu muhalefete rağmen, *İmam* Ahmed 1530-31 yılları arasında güney bölgelerine büyük çaplı seferler yapmayı başardı. Bu süreçte Zayla'ya ve zaman zaman da güney Arabistan'daki Mahra'ya askeri yardım gönderdi.Çok sayıda mermi, önemli askeri bir mevki üstlenen en azından yedi top, ve bir seferinde de yetmiş iyi donanımlı Arap askerini emri altına aldı.(Shihab ad-Din,a.g.e,146,172,184-85).Bu yardımların önemi, 1531 baharında Hayk Gölü'nün güneyindeki Antukya muharebesinde açıkça görüldü. İmam çatışmaya, Hıristiyan ordusu üzerine top ateşinin yağdırılmasını emretmesiyle başladı.Yollanan gülle, düşman erlerinin tam ortasına, bir zeytin ağacının üzerine nişanlandı ve bu ağacı ikiye yarıdı.(Shihab ad-Din,a.g.e.,186) Shihab ad-Din'e göre, İmparator Lıbne Dıngıl'in askerleri bunun üzerine endişeyle titredi ve bir Adal hücumundan önce bölgeden kaçtı(Shihab ad-Din,a.g.e.,146,172,179,184-85,199).Mücadeledeki ithal silahların önemi, daha sonraları Ludolf'un ilgisine mazhar oldu. Ludolf, gözlemlerini: “Türkler, Hıristiyanlara karşı yaradılıştan gelen nefretle, Müslüman dostları (*İmam* Ahmed'i) ateşli silahlarla desteklediler; ve *İmam* Ahmed de onları kullanmasını iyi biliyordu.” şeklinde belirtmiştir.Ludolf'a göre İmparator Lıbne Dıngıl'in adamları, Türk topçu birliklerinin saçtığı 'yıldırımlara' karşı duramamışlardı ve “kurşunlarının yaralarını sarmayı bilmiyorlard; zira kurşunlara alışkın değillerdi²⁹(Ludolphus,1684:221).

²⁹ Savaşın sonucu üzerinde ithal silahların ve yabancı askerlerin ne tür tesirleri olduğu konusunda farklı görüşler vardır.Yukarıda gördüğümüz gibi, bazılarına göre ithal silahlar ve yabancı askerler belirleyici rol oynamışlardır.Bartnicki ve Mantel-Niceko gibi diğerlerine göre ise ithal silahlar ve yabancı askerler yalnızca psikolojik rol oynamışlardır.Bartnicki ve Mantel-Niceko , *İmam* Ahmed'in askeri gücüyle edindiği avantajı beyan ederler: “Bu ikna edici bir tartışma değildir. *İmam* Ahmed'in,sayılarını etkin şekilde arttırdığı topları ve tüfekleri olabilirdi.Ancak, önceki çalışmalarda üzerinde durulmayan, İmparatorluğun da Müslümanlardan top tedarik edebileceği ve Arap topçular istihdam edebileceği gerçeğini değiştirmez.Bununla birlikte, iki taraftaki (savunmacı ve saldırgan taraftaki) askeri taktikler, hücum ve adam adama muharebeye işaret eden, orduların geleneksel donanımları içerisinde yer alıyordu. İlerideki set, topçu bombardımanı ve tüfekçi ateşi gibi temel

1532'nin yaz aylarına gelindiğinde, *İmam Ahmed*'in iyi silahlandırılmış ordusu neredeyse Etiyopya'nın, içerisinde Davaro, Bali, Hadya, Ganz, Vaj, Fatagar ve İfat şehirlerinin de olduğu, tüm doğu ve güney vilayetlerini istila etmişti. *İmam Ahmed*'in vakanüvisinin aktarımlarına göre, Habeşistan'ın yalnızca üçte biri ya da dörtte biri fethedilmemişti. Bu noktada, *İmam Ahmed* başlıca yandaşlarını topladı ve, Tanrı'ya zaferleri için teşekkürlerini sunduktan sonra, onlara kendi yurtlarına dönmelerinin 'mümkün olmadığını', ya da fethedilmiş yeni bölgeleri terk etmelerinin izin verilmediğini ilettiler. Bu sebepten ötürü, ordunun daimi şekilde kendini yörelerde yerleşik kılmalarını sağlamak için, onlara karılarını ve çocuklarını bölgelere çağırma emretti. Talepleri bu sefer, sonunda muhalefet olmaksızın kabul gördü. Aktarımlara göre, her bir Adal askeri eşine yolculuk için gerekli her şeyi gönderdi ve ayrıca, eşinin geride bıraktıklarının idame masraflarını da bu yardımlara ekledi. İmkanlarına göre bazı askerlere otuzar ons altın diğerlerine ise yirmişer veya onar ons altın yardım yapmaları emredildi³⁰ (Shihab ad-Din, 1897:394-95).

Tüm bunların üzerine *İmam Ahmed* ve askerleri, tarihi savaşın son hamlesi için işe koyuldular. Bu hamle, onları 1533'de kuzey tarafındaki Amhara'ya ve Lasta'ya, ve 1535'te de Tıgray'a yönlendirdi. Kuzeybatı'daki Taka, veya Kassala'nın, ve Kızıl Deniz kıyısındaki Massava'nın Müslüman yöneticilerinin desteğini aldılar. Bu aşamada tamamen yenik duruma düşen İmparator Libne Dıngıl, peşine düşülen bir firariden başka bir konumda

---

olarak yeni etmenler savaşta uygulanmadı. Amba Gışen'in delinmez kapılarını *İmam Ahmed*'e açan toplar değil, gizlilik ve hainlik oldu. *İmam Ahmed*'in sahip olduğu ateşli silahlar, kesinlikle pek çok muharebede psikolojik bir etkiye sahip oldu; ancak, bu silahlar savaşın sonu için belirleyici olmadı. Topların rakipleri etkin şekilde vuracak denli güçlerinin kullanılması henüz bilinmiyordu. Bu arada XVI. ve XVII. yüzyılların tamamında Avrupa'da, modern silahlar için taktiklerin üretilmesi gerekirdi. Müslüman-Etiyopya savaşında, birkaç bin kişilik savaşçılar her iki tarafta da muharebe etti. Etiyopyalılar için, 400 kişilik Portekiz alayının eğitimli silahşorlar ve topçular olarak sınırlı önemi vardı. Bu bir avuç askerin, iyi donanıma sahip olsalar da, savaşın sonunu etkilemede pek az etkileri vardı. Dahası şu göz ardı edilmemelidir ki, onlar Etiyopya'ya vardıklarında güç dengeleri imparator yönüne geçmişti. Etiyopya birimleri, bu otuz yıllık savaşa ilk askeri zaferlerini kazanmak adına girdiler. Öncekinin tersi yönünde, Portekizlilerin varışı *İmam Ahmed*'in ateşli silah gücü üzerinde psikolojik etkiye sahip oldu."Bkz. Dombrowski, 1985:18-19.

³⁰1 ons = 28,35 gram.

değildi ve hızı elverdiğince bir dağdan öbürüne kaçmak zorunluluğundaydı(Trimingham,1952:78).

Tüm bu felaketler içerisinde İmparator Libna Dıngıl elbette Portekizlileri aklına getirdi ve yaklaşık olarak 1535’de Portekiz sefaretinin hürmetkar bir üyesi olan ve kendi büyükelçisi adına rehin düşen John Bermudez’i gizlice kaçırmayı başardı.Bermudez sonuç olarak Portekiz’e ulaştı. Portekiz kralı da Hindistan’dan bir yardım birliği göndermeye karar verdi. Bu arada Etiyopya ile olan haberleşmeler çok daha fazla zorlaştı.Portekizliler etkinliklerini sürdürürken Osmanlı Türkleri 1538’de Yemen’i işgal etti ve Aden’in de dahil olduğu kıyı şeridi şehirlerinde güçlü garnizonlar kurdu; ayrıca bir Osmanlı filosu da artık Kızıl Deniz’i kontrol etmekteydi. Bunun yanında, Portekizliler’in 1541’deki Süveyş’e akınları sırasında, ünlü denizci Vasco’nun oğlu Christopher da Gama’nın yönetimi altındaki dört yüz asker Massava’ya demir attı(Trimingham,a.g.e.,173;Whiteway,1902:41).

İmparator Libne Dıngıl 1540’da ölmüştü;³¹ ancak yerine oğlu Galavdevos(1540-1559) tahta geçmişti ve mücadeleye sonuna kadar devam etmekte kararlıydı.Gelen Portekizlilerin ve onları güçlü askeri donanımlarının hikayesi, kuzey Etiyopya’ya kadar yayıldı. Bu ana dek *İmam* Ahmed’in yanında görev almış olan pek çok asker şimdi onu terk etti ve İmparator Libne Dıngıl’in dul karısı İmparatoriçe Seble Vegnel etrafına toplandı(Jones and Monroe,1969:83).

İmparator Galavdevos o an uzaklarda, güneydeki Şeva’daydı.Portekizliler, civardaki kalede yaşayan *Bahir Negaş* Yishak ve Kraliçe-Anne tarafından karşılanmıştı.Portekiz ordusu Bahir Midir’in başkenti Debarva’ya ulaşmıştı ve orada yağmurlardan ötürü durmuşlardı.Da Gama ve *İmam* Ahmed 1 Nisan 1542’de, Trimingham’ın Anasa ile özdeşleştirdiği,Amba Alagi ve Ashange Gölü’nün arasında konumlanan,Jarte’de buluştular(Trimingham,1952:173).Castanhoso’nun belirttiği üzere, burada Portekizliler *İmam* Ahmed ile ilk karşılaştılar:

---

³¹Libne Dengil eceliyle ölmüştür.

“Kampı kurulurken, Zeyla kralı [*İmam Ahmed*] birkaç atlı ve yayanla bizi izlemek için bir tepeye tırmandı. Tepenin zirvesinde, her daim ona eşlik eden ve kendisiyle anılan, üç yüz atlı ve, ikisinin üzerinde kızıl aylar olan beyaz ve birinin üzerinde beyaz aylar olan kızıl, üç büyük bayrak ile dikildi”³² (Whiteway,1902: 41).

Birbirini tanımayan iki ordunun mesaj değişimi yapıp karşılıklı bakışmalarının ardından 4 Nisan günü, da Gama askerlerini bir piyade birliği biçimine soktu ve *İmam Ahmed*'in mevzilerine doğru ilerletti; ardışık Müslüman akınlarını da tüfek ve toplarla bastırdı. Bu savaş, *İmam Ahmed*'in rastgele bir mermiyle bacağından yaralanması sonucu sona erdi. Geri çekildiği gören Portekizliler ve onların Etiyopyalı müttefikleri, kayıplar veren ancak sonunda uzaktaki nehrin kenarında tekrar toparlanmayı başaran, dağınık Müslüman askerleri üzerine saldırdı.

Takip eden günler içerisinde *İmam Ahmed*'in orduları, yeni katılan taze birliklerle takviyelere şahit oldu. Hızlı davranmanın gerekliliğini kavrayarak, da Gama 16 Nisan'da tekrar *İmam Ahmed*'in kampını hedef alan bir piyade birliği tertip etti. Atlılarının neredeyse Portekiz birliklerini delmeye yaklaştığı Müslümanlar'ın iki hafta öncesine göre daha azimli olmalarına rağmen, isabet eden bir barut infilakı *İmam Ahmed*'in atlılarını dağıttı ve ordusunun nizamını yerle bir etti. Castanhoso, “eğer yalnızca yüz atlımız bulunsaydı, o gün zaferimiz tamamlanacaktı; zira Kral [Ahmed] atlılar eşliğinde, bir yatakta omuzlar üzerinde taşındı ve düzensizce kaçıştılar” diyerek kederlenmektedir(Whiteway,a.g.e.,51).

Bahir Negaş Yishak'ın katılmasıyla gücüne güç katan da Gama, *İmam Ahmed*'in ordularının ardından güney istikametinde ilerledi ve on gün içerisinde onun görüş açısına girdi. Ancak, yağmur mevsiminin başlaması, da Gama'nın üçüncü kez *İmam Ahmed*'i kuşatmasını engelledi. Kraliçe Sabla Vengel'in tavsiyesi üzerine, da Gama Aşenge Gölü'nün yakınlarındaki Vofla'da, halen hasmının görüş açısı içerisinde, bir kış kampı

³²*The Portuguese expedition to Abyssinia in 1541-1543 '1541 – 1543 Yıllarında Habeşistan'daki Portekiz Keşifleri'* başlığı altında, Gama komutasındaki Portekiz keşiflerinin birincil kaynakları R.S. Whiteway tarafından toparlanmış ve çevrilmiştir.Hikayenin Etiyopya tarafı, İmparator Libne Dingil ve oğlu İmparator Galavdevos'un kraliyet kayıtlarında temsil edilmektedir.

kurarken, *İmam* Ahmed da Zöbıl dağında başka bir kamp kurdu(Whiteway,a.g.e.,53;Huntingford,1989:134).

Çatışmalarda yaralanan *İmam* Ahmed geri çekilmek zorunda kaldı; ancak acil Türk yardımı için haber göndermeyi başardı Bu sebeple, Yemen'in karşı kıyısında Zabid'deki Türk garnizonunda bulunan Zabid'in paşa'ya, 1539'da ele geçirdiği İmparator Galavdevos'un kardeşi olan Minas'ın da köle olarak dahil edildiği, hediyeler göndererek bu birlikten yedek güç talep etti³³(Girma Beshah and Merid Wolde Aregay,1964:45-52;Erllich,1994:31).*İmam* Ahmed'in o dönemde Osmanlı'dan aldığı asker sayısı konusunda çeşitli bilgiler vardır. Abbé Joachim le Grand'a göre, *İmam* Ahmed Arabistan'dan 2000 silahşör ve Osmanlı'dan da ağır toplar ve 900 seçilmiş asker elde etti.(Lockhart,1984:201-217).İkincil bir Avrupa kaynağından alıntı yapan Orhonlu,³⁴şunları yazmıştır:"Fakat onun isteği tamamen yerine getirilmedi;900 kişiden mürekkeb tüfekçi bir birlik ile 10 top ve bu topları kullanacak teknisyen topçular gönderilebildi"(Orhonlu,1996:28).

Bu arada, kayıplar ve diğer görevler yüzünden da Gama'nın birliği 300 silahşöre kadar düşmüştü. Yağmurların sona ermesinin ardından, *İmam* Ahmed Portekiz kampına saldırdı ve da Gama'nın askerlerinden 140'ı dışında geri kalanları öldürdü. Ağır yaralanan da Gama'nın kendisi de on askeri ile ele geçirildi ve İslam'a geçmesi halinde bağışlanacağı seçeneğini reddederek infaz edildi(Lockhart,1984:201-217).

Bu zafer *İmam* Ahmed'e yanlış bir güvenlik hissi verdi; ve sonuçta Türk müttefiklerinin Zebid'e geri dönmelerini önlemek için herhangi bir çaba göstermedi. Ancak *İmam* Ahmed'in özgüveni henüz emekleme aşamasındaydı. Yenilgisinden ve ölümünden kısa bir

³³Bu acil Türk yardımı karşılığında II. Süleyman'ın kulu olmaya söz verdi.

³⁴Orhonlu, kitabının 20.-30. sayfaları arasında tarihi cihat hakkında bir şeyler yazmıştır. Bunda şaşırdığım nokta, Orhonlu'nun bunları yazarken hiçbir Osmanlı kaynağından yararlanmamış olmasıdır. Yararlandığı tüm kaynaklar, Avrupalı yazarlardan kaleme alınan kitaplar ve makalelerdir. Bendeniz de, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bu konuyla alakalı bir şey bulamadım. Bu şunu gösteriyor ki, Osmanlı'nın faal ilişkilerine rağmen *İmam* Ahmed'in Cihadı'yla ilgili neredeyse hiç Osmanlı belgesi bulunmamaktadır.

süre önce, Christopher da Gama neredeyse zapt edilemez olarak addedilen, güney rotasını yöneten tepeyi ele geçirmişti. Kraliçe-Anne ve hayatta kalan Portekizliler bu tepede sığınabildiler ve çok geçmeden yanlarına Galavdevos ve bir avuç dolusu takipçisi de katıldı. Etiyopyalılar krallarına olan desteklerini tazelediler ve bir süre sonra da sekiz bin asker ve beş yüz de at bir araya getirildi. Bu esnada Portekizliler Christopher da Gama'nın kurduğu, Debarva yakınlarındaki bir cephaneden kendilerini yeniden silahlandırıldılar ve şans eseri kaçmayı başaran kimyagerleri yörede rahatça bulunabilen güherçile ve kükürttten barut üretti. Portekizliler liderlerinin öcünü almak için yanıp tutuşuyorlardı ve acil istekleri üzerine Galavdevos *İmam Ahmed*'e karşı yürüdü. *İmam Ahmed* o an, düşmanının yeniden dirilmesinden bihaber Tana Gölü'nün yanında kurulmuş kampındaydı.

İmparator Galavdevos, 21 Şubat 1541'de Batı Begemder'deki Voyna Daga savaşında *İmam Ahmed* ordusuyla karşı karşıya geldi. *İmam Ahmed* öldürüldü ve oğlu Muhammed de tutsak olarak alındı.³⁵ Liderlerini kaybetmelerinin ardından *İmam Ahmed*'in askerleri dağıldı. Türkler inatçı şekilde savaşı sürdürdü ancak sonunda alt edildiler; iki yüz kişilik birlik içerisinde yalnızca kırk kişi kurtulabildi.³⁶ Artık dengeler değişmişti. Yiğit liderleri

---

³⁵*İmam Ahmed*'in gerçek katili hakkında tartışmalı bilgiler vardır. Neredeyse her yakın tarihli kaynaktan aktarıldığı gibi örnek olarak Gaspar Correia ve Jeronimo Lobo gibileri tarafından *İmam Ahmed*'in ölümünden sorumlu olan kişinin Portekizli bir asker olan Castillo'lu John'dur. John, *İmam Ahmed*'e yakın menzilli bir atış yapabilmek için Müslüman askerlerin üzerine doğru koşmuş ve hedefini vurduktan sonra da *İmam Ahmed*'in takipçileri tarafından öldürülmüştür. Castanhoso'nun Castillo'lu John'un hikayeleri, *İmam Ahmed*'in kaderinin bir noktada tayin edildiğinde hemfikirlerdir: savaşın sonunda, İmparator Galavdevos *İmam Ahmed*'i öldürenin kız kardeşi ile evleneceğini teklif ettiğinde, Etiyopyalı bir asker başarının kanıtı olarak *İmam Ahmed*'in kafasını sunmuş; ancak daha sonraki araştırmalar asker *İmam Ahmed*'in kafasını kesmeden önce Portekizlilerin onu yaraladığını ortaya koyar: "böylece kız kardeşinin başını ne o adama, ne de kimin yaraladığını bilmediğinden, Portekizlilere bağlar" Bkz. Whiteway, 1902:82.

³⁶Yukarıda belirtildiği gibi, *İmam Ahmed*'in ölümünün ardından yandaşları birer ikişer savaş alanından kaçmaya başlar. O dönemdeki ve konumdaki ordular liderlerine bağlılık gösterme eğiliminde olup; büyük çoğunlukta da yandaşlar pragmatik şekilde kendi iyiliklerini düşünmekteydiler. ürler. Bu durumdaki tek istisna, Osmanlı arkebüzlerinin kaptanıydı:

"Müslümanlar kaçıyor, ancak o ölmeye kararlı; yalınayak ve elindeki uzun kılıcıyla, uzun bir yol kat etti; yiğit bir şövalye gibi savaştı ve önündeki beş Habeşli atlı, onu ne yolundan caydırabilirdi ne de kellesini alabilirdi. Birisi ona bir mızrakla saldırdı, o da onun elini burkarak mızrağı aldı; bir

İmam Ahmed 'i kaybeden Müslümanlar artık eskisi kadar heybetli değillerdi. On dört yıllık Müslüman egemenliği, bundan itibaren neredeyse bir gecede çöktü.

Osmanlı'nın desteğini alan *İmam Ahmed*'in Cihadı, Etiyopya'nın kendisinin ve halkının üzerinde derin izler bırakmıştır. Savaş, doğası gereği yıkıcıdır. *İmam Ahmed*'in Cihadı da öyleydi. Cihat, beraberinde büyük çaplı karmaşalar, yıkımlar ve insanların oradan oraya sürüklenmelerini getirmiştir.

İmam Ahmed, tutkulu şekilde bir din değişimi taraftarıydı. Orduları, yeni ele geçilen yörelerde dinlerini yaymak konusunda oldukça etkin hareket eden dini fanatikler ile birlikte etmekteydi. Bu yüzden, bu yıllardaki savaşlar, yaygın din değişimlerini beraberinde getirmiştir. Genellikle oportünist görünen değişimler o kadar yaygındı ki, ardıl bir Etiyopya kraliyet vakanüvisi Hıristiyanlar arasında 'yalnızca onda birinin kendi dininde kaldığı'nı öne sürmüştür. Shihab ad-Din tarafından üzerinde durulduğu üzere, din değiştirmeler pek çok örnekte şiddete veya korkuya dayanmaktaydı. Bununla birlikte, Şeva'daki Debre Bırhan bölgesinde *İmam Ahmed*'in aktarımlarına göre, halkın tamamı olmasa da pek çoğu din değiştirmiştir. *İmam Ahmed*, İslam'a kucak açmayan her bir bireyin huzuruna çağrılmasını emretmiştir. Aktarılanlara göre, silahlı bir müfreze birlik 'kafirlerin' (Hıristiyanların) üzerine salınmıştır ve önderlerinden ikisi *İmam Ahmed*'e götürülmüştür. *İmam Ahmed*, onlara: "Tüm ülke din değiştirirken siz niye henüz Müslüman olmadınız?" diye sormuştur. Onları dik başlı olarak gördüğünde 'kellelerinin uçurulmasını' buyurmuştur. "Kabul ediyoruz" diye cevap vermiştir berikiler. Ahmed 'şaşırmıştır'; ancak onları ölüme göndermiştir (Shihab ad-Din, 1897:271-2).

Bu gibi bir baskı altında pek çok cemaatin tüm bireyleri din değiştirmiştir. Büyük çaplı din değişimlerini kayıt altında tutan Shihab ad-Din, Jan Zıkvala bölgesi kabilesinin henüz

---

başkasının atına kılıcını sapladı ve kimse ona yaklaşmayı göze alamadı. O zaman Gonçalo Fernandes isimli bir Portekizli atlı kendini gösterdi, kargısıyla onu vahim şekilde yaraladı. Türk kargıyı öyle sıkı sıkıya kavradı ki, Portekizli kendini uzaklaştırmak isterken Müslüman onun dizüstüne bir kılıç darbesi indirdi ve tüm tendonlarını keserek onu topal bıraktı. Yaralı yerde yatarken de, kılıcını çekti ve onu öldürdü" Bkz. Whiteway, 1902: 81.

İslam’ı Kabul etmediklerini, ancak kendilerini çöllerde ve dağlarda sakladıklarını belirtir. Bu halkı hızlıca din değişimine uğratmaya kararlı olan *İmam Ahmed*, müritlerinde biri olan Khalid al-Warradi’ye bir süvari gücüyle halk üzerine saldırmasını emretti. Amir, usulünce bölge ahalisine yaklaşarak şu mesajı yolladı: “Birlikler fazla yaklaşımadan hemen Müslüman olun.” Korkuyla yüzleşen bölge ahalisi, birbirlerine danıştıktan sonra şu görüşe vardı: “Eğer ki Khalid al-Warradi’nin teklifini reddedecek olursak, bu durum amirine (yani *İmam Ahmed*’e) elbette bildirilecektir; *İmam Ahmed* da üzerimize bir ordu gönderecektir.” “Habeşliler’in çoğu İslam’a geçti ve Müslümanlar da tüm ülkede sayıca arttı.” “Eğer direndiğimizi anlarırsa, hiçbirimizi hayatta bırakmazlar.” “Ustamız Vasan Sagad(öncü bir Hıristiyan asilzadesi) öldürüldü; bu sebepten ötürü hep birlikte İslam’ı benimseyelim” Bu kararı aldıktan sonra, Khalid’e bir mesaj iletip, ondan ‘aman’, yani ‘koruma’ talep ettiklerini ve hepsinin İslam’ı benimseyip, onlara barışı getireceğinde karar kıldıkları İmam’ın saflarına katılmak istediklerini belirttiler(Shihab ad-Din,a.g.e.,268).

Din değişimi konularındaki taleplerinde genellikle merhametsiz olan *İmam Ahmed*, özellikle bireyler ve topluluklar ona isteklice boyun eğdiklerinde ve ‘cizye’ isimli özel bir vergiyi ödemeyi kabul ettiklerinde, her zaman ısrarcı değildi. Bu vergi, ‘kafirler’ için özel bir vergiydi ve bunun yerine orduda görev almaları istenen Müslümanlar bu vergi dahilinde değildi. “cizye” ödemeyi kabul etmemek gaip kişiler için çoğunlukla şiddetli cezalandırmalarla sonuçlanıyordu. Örnek olarak, *İmam Ahmed*, Aksum’a yakın olan Abba Garima bölgesine vardığında iki muhit, din değiştirmeden, ona vergi ödemeye razı oldu; ancak bir üçüncüsü bunu kabul etmedi. Dolayısıyla *İmam Ahmed* bu yöreye saldırdı ve yerleşimcilerini bozguna uğrattı; ve Shihab ad-Din’e göre “onları son adama kadar kılıçtan geçirdi.”(Shihab ad-Din,a.g.e.,425-426).

Bu dönemde aşırı çapta İslam’a dönüşlerin görülmesinin yanında, az sayıda da olsa karşı tarafa yönelik din değişiklikleri de oldu. Dindaşlarıyla olan çekişmeleri, öncü Müslümanların bazen diğer kampa katılmaları sonucunu getirdi; ve bu kampta sıcakca karşılanmaları ve bununla birlikte de İmparator Libne Dıngıl’ın yönetiminde yüksek mevkilere atanmaları ihtimallerini ortaya çıkardı(Shihab ad-Din,a.g.e.,274-75). *İmam Ahmed*’in tekrarlanan yenilgileri, pek çok Müslüman’ın anında Hıristiyanlığa dönmelerini

ve azımsanmayacak sayıda dönmelerin de eski dinlerine kucak yol açmaktaydı. Bunlar içinde bir örnek, “imparatorluğun bir daha asla ayakları üzerinde duramayacağına” inandığı için Müslümanlığa dönmüş olan *Bahır Negaş*’ın babasının hikayesidir. *İmam* Ahmed ona o kadar büyük bir saygı duyuyordu ki, onu bir oğlunun eğitmeni ilan etti. Ancak *İmam* Ahmed’in ölümünden sonra, vesayeti altındaki çocukla kaçtı ve o sıralar imparator olmuş olan Libne Dıngıl’in oğlu Galavdevos’a gönderdiği mektupta, özrü kabul olursa çocuğu yeni imparatora teslim edeceğini yazdı. Hükümdar bunu kabul etti. Bunun yanında, İmparator Galavdevos diğer pek çok dönme için de genel af ilan etti. Zira Portekizli yazar Miguel de Castanhoso’nun ona muzipçe bildirdiği üzere, eğer ki tüm dönmeleri öldürürse, “tek başına” kalacaktı (Whiteway, 1902:84-6).

Geniş bir alana yayılan bölgesiyle, *İmam* Ahmed’in seferleri Hıristiyan yörelerinde kayda değer bir yıkım bıraktı. *İmam* Ahmed’in askerleri kırsal bölgeleri yağmaladı ve Shihab ad-Din’e göre, pek çok tarihi kiliseyi, el yazması belgeleri ve hatta Hıristiyan köylerini soydu ve yaktı. Mesela, Müslüman vakanüvise göre, Atronsa Mariyam kilisesi ve bitişiğindeki ambar, gün ortasından ertesi sabaha değin talan edilmişti. Hamallar tarafından katırlar üzerinde tamamlanan bu talanda, sırma ile işlenmiş kumaşlar ve ipekli kumaşlar, yığınlarla altın ve gümüş, ayrıca binlerce ons ağırlığında altın ve gümüşten yapılmış kadehler, tabaklar, buhurdanlıklar ve altın kakmalı dini el yazmaları ve tarif edilemez miktarda zenginlikler ele geçirildi. Talandan sıkılınca, askerler kiliseleri ateşe verdiler ve kalan herşey yanarak kül oldu. Anlatılanlara göre, bazı papazlar kedere öyle yenik düştüler ki, kendilerini alevlere attılar (Shihab ad-Din, a.g.e., 312-313).

Vakanüviş Shihab ad-Din’e ek olarak, Portekizli askerler de savaş sırasında gördüklerini anılarında aktarırlar. 1541’de kıyısız dağlık arazilere gelen Portekizli savaşçı Miguel de Castanhoso, bir platoya tırmanırken deniz manzaralı bir kilisenin yerle bir edildiğine ve çevresindeki kırsal yerleşim bölgelerinin de tahrip edildiğine şahit oldu. *Bahır Negaş*’ın başkenti Debarva’nın çevresindeki köylerin tümünün “korku ile nüfusları baltalanmıştı”. Yerleşimcileri “sürüleriyle birlikte bir dağın üzerine sığınmışlardı”; dolayısıyla “tarım alanlarını terk etmişlerdi”. Portekizlilerin gelmeleri üzerine pek çok papaz sığınaklarından çıkıp, “ellerinde haçları, törensel bir vakurlukla Tanrı’ya merhamet

için dua ediyorlardı”(Whiteway,1902:6-7).Bu papazlar Portekizli kumandan Christova da Gama ile karşılaştıklarında, Tanrı'nın onu ülkelerine “büyük felaketin” olduğu bir sürede getirdiğini söyledi; zira inançlarının düşmanları onlara “hükmetmişler” ve kiliselerini ve manastırlarını yerle bir etmişlerdi. Onlara göre Christova da Gama ‘Tanrı’nın Havarisi’ydi ve ‘habis’ düşmanlarına karşı ondan bir intikam sözü istediler.Tüm bu haykırışlarla istediklerini kimse duymuyordu, ancak binlerce gözyaşı dökebileceklerdi”(Whiteway,a.g.e.,7-8).

Pek çok modern Hıristiyan tarihçiye göre *İmam* Ahmed’in askerleri, “bir tür öldür, yağmala, yak ve yık stratejisi” kullanmışlardır.Fransız tarihçi Doresse,“Liderlerinin kılıçtan geçirilmesine ve dağılmalarına kadar bu stratejilerini uyguladılar; yerle bir edilecek hiçbir şey kalmayana kadar.” demiştir(Doresse,1959:57).Etiyopyalı tarihçi Taddesse Tamrat ise şunları dile getirmiştir: “Hıristiyan dağlık kesimlerinde Ahmed Gragn[*İmam* Ahmed] komutasındaki Müslüman istilaları on yıldan biraz daha fazla,1531-1543 yılları arasında gerçekleşti.Bunun yanında, bu topraklara getirdiği yıkımın miktarı ancak yüzyıllar içerisinde ölçülebilirdi” (Taddesse,1972:301).

Savaş yalnızca binlerce kişinin ölümüne değil, nüfusun büyük bölümünün de yerlerini yurtlarını terk etmelerine sebebiyet vermiştir.Pek çok kişi köylerini terk etmeye zorlanmıştır.Bu yer değişimleri, ayrıca çeşitli dillerden, kültürlerden ve dinlerden insanları birbirine karıştırmıştır. Her şeyden öte, savaş savaşı güçleri felç etmiştir. Savaşı iki taraf da ağır zararlar gördü.İmparator Amda Ziyon ve İmparator Zara Yaikob tarafından orta çağda oluşturulan Hıristiyan monarşisi, neredeyse tamamen çöktürülmüştü; ve İmparator Galavdevos’un yürekliliği ve Portekiz askeri gücüyle tekrar inşa edilmiş olsa bile, önceki hünerini büyük ölçüde kaybetmişti(Taddasse,a.g.e.,301-3).On yıldan fazla bir süredir neredeyse olağanüstü bir güce sahip olmuş olan Müslüman devleti Adal da, *İmam* Ahmed’in askeri becerisi ve askerlerin de yiğitliklerine rağmen, sonuçta çöktü.Talana dayanan refahı da, savaşla birlikte israf edilmişti.Seleflerinin yönettiği devletleri tekrar düzlüğe çıkartmak için uğraşan İmparator Libne Dıngıl’ın oğlu İmparator Galavdevos ve *İmam* Ahmed’in yeğeni Nur ibn al-wazir Mucahid, bu çabalarının sonucunu kısmen alabildi. Artık yeni bir dönem başlamıştı.Bu dağlık bölgelerdeki Hıristiyanların ve ovalık

bölgelerdeki Müslümanların zayıflıkları, günümüz Etiyopya'nın hem dağlık hem de ovalık kesimlerini oluşturan bölgelerin Bali dağlarından gelen bir kabile olan Oromolar tarafından istila edilmesine neden olmuştur.³⁷

İmam Ahmed'in Cihadı, halen daha hem Hıristiyan hem de Müslüman Etiyopyalıların dimağındadır. “Etiyopya’da Ahmed Gagn’ın[*İmam Ahmed'in*] yaptığı tahribat hiç bir zaman unutulmadı” der Tarihçi Paul B. Henze. “Her dağlı Hıristiyan çocuk halen Ahmed Gagn’ın[*İmam Ahmed'in*] hikayeleriyle büyür. İmparator Hayle Sılâse hatıratlarında ondan bahseder.Kuzey Etiyopya’daki köylülerin Gagn[*İmam Ahmed*] tarafından yerle bir edilen yerleşim yerlerini, kaleleri, kiliseleri ve manastırları anlatırlarken sizde sanki bu faciaların daha dün yaşandığı hissini doğururlar”(Henze,2000:90). Bu bölümde,Etiyopya-Osmanlı ilişkilerinin nasıl ve ne zaman başladığını ortaya koymak ve Osmanlı destekli *İmam Ahmed'in Cihadının* Etiyopya tarihinin gidişatını nasıl bu kadar radikal bir şekilde değiştirdiğini göstermek amaçlanıyor. Bir sonraki bölümde ise, karşılıklı anlayışsızlık ve çatışmalar ışığında başlayan Etiyopya-Osmanlı ilişkilerinin kaderi gözler önüne serilecek.

---

³⁷Günümüzde,Etiyopya nüfusunun yüzde 30’u Oromo’dur. Bu örnekten,XVI.yüzyıl’daki Osmanlı destekli bu cihadın Etiyopya’nın mevcut etnik, kültürel ve siyasi yaşamını ne ölçüde etkilediği görülebilir.

II.BÖLÜM

HABEŞ EYALETİ:ETİYOPYA ve OSMANLI İMPARATORLUĞU ARASINDAKİ ANLAŞMAZLIK KONUSU

Önceki bölümde, Kızıl Deniz'deki ve Hint Okyanusu'ndaki Osmanlı-Portekiz çekişmelerine ve, Etiyopya'daki siyasi düzeni değiştiren, Etiyopya iç işlerine olan müdahalelerine şahit olduk. Bu bölüm, XVI.yüzyıl'ın ikinci yarısından sonra ve XVII.yüzyıl'da Etiyopya ve Afrtka Boynuzu'nda devam eden siyasi süreci anlatır. *İmam* Ahmed'in 1543'te Voyna Dega Savaşı'ndaki ölümünden sonra Etiyopya ve Afrika Boynuzu'nda neler olmuştur? *İmam* Ahmed sonrası Etiyopya'da Osmanlılar ve Portekizliler ne tür bir rol oynamışlardır? Habeş Eyaleti ne zaman, neden ve ne şekilde oluşum gösterebilmiştir? Atalarına ait bir toprak üzerinde Osmanlıların Habeş Eyaleti'ni kurmalarına Etiyopyalı liderler nasıl bir tepki göstermişlerdir? Habeş Eyaleti XVI. ve XVII. Yüzyıl'da Etiyopya-Osmanlı ilişkilerini ne şekilde etkilemiştir? Bunlar, bu bölümde cevaplandırma girişiminde bulunulacak ana sorulardır.

2.1.Habeş Eyaleti'nin Doğuşu

Habeş Eyaleti'nin evrimi konusuna girmeden önce, kısaca tarihi Voyna Dega Savaşı sonrasında Etiyopya'daki ana siyasi, askeri ve sosyal gelişmelere değinmek doğru olacaktır.Önceki bölümde de belirttiğiniz gibi, Adal ordularının başında Etiyopya'yı fetheden ve on yıldan fazla bir süre burada hüküm süren *İmam* Ahmed, 1543'teki Voyna Dega Savaşı'nda öldürüldü. 1540'ta babası İmparator Lıbne Dıngıl'den tahtı alan Galavdevos, “ Etiyopya'nın Krallar Kralı” olarak kuzey ve merkezi platoları çabucak yeniden ele geçirdi; ancak bazı kuzey eyaletlerinin yöneticilerinin ve güneydeki Müslüman sultanlıkların dirençlerini kırmak birkaç yılını aldı(Whiteway,1902:86).

1550'lerin başlarında, Etiyopya bir kez daha eski sınırları içerisinde birleştirilmişti. Bununla birlikte,İmparator Galavdevos babasının döneminde krallığın yıkılışına yol açan pek çok etkenin halen var olduğunu fark etti. Voyna Dega Savaşı'ndan inanılmaz bir itibar

kazancıyla çıkmıştı ve gücünü geleneksel soylular sınıfı pahasına monarşinin otoritesini sağlamlaştırmak adına kullanmaktan çekinmedi. Ancak, birincil amacı ülkeyi tekrar birleştirmek olduğundan, krallığın geleneksel yapısı ve kurumları üzerinde devrimci hamleler yapmaktan geri durdu. Bunların yerine, zaman içerisinde monarşinin ast yöneticileri ve valileri üzerindeki nüfuzunu genişletti ve kendisini, daha önce kendisine ihanette bulunmuş olan tebaası ve ulusal kilisesinin birliğini tekrar oluşturmaya adanmıştı (Pankhurst,1997:244),Bu kabiliyetli, âlim ve oldukça dindar kral, Etiyopya kilisesini krallığın en önemli sütunu ve Etiyopya'nın kültürel ve etnik farklılıklarını birbirine bağlayan en önemli köprü olarak gördü. Ruhban sınıfının ahlaki ve kültürel yönden düşüklüğünü ve kilisenin entelektüel yönden zayıflığını anladı bunların ruhsal dirilişini ve yeniden düzenlemesini sağlamak için bizzat kendisi çaba harcadı (Huntingford,1989:135).Tüm bunların yanında, bitkin ülkesini rehabilite etmeye, uzlaştırmaya ve yeniden düzenlemeye çalışırken,İmparator Galavdevos çeşitli engellerle karşılaştı.Bu engellerden biri Portekizli dostları tarafından oluşturuldu.

Voyna Dega Savaşı'ndan önce de, İmparator Galavdevos Portekizlilere atalarının inancından vazgeçmeyeceğini iletmişti.Bundan dolayı İmparator Galavdevos'un Voyna Dega'daki zaferinin ardından yüzleştiği ilk diplomatik sorun, babası tarafından elçi olarak Portekiz'e yollanan ve yardım talebinde bulunması istenen Portekizli rahip John Bermudez sebebiyle çıkan sorundu. Bermudez, bir yandan kendisini Avrupa'da Etiyopya Patriği olarak tanıtırken, diğer yandan da, Etiyopya'ya dönüşünde kendisinin Papa III. Paul tarafından İskenderiye Patriği olarak atandığını ilan ediyordu. Günümüze ulaşan 13 Mart 1546 tarihli, Whiteway tarafından tercüme edilen, kayıp bir mektupta Etiyopya yöneticisi tarafından, ezcümle: 'John Bermudez kimdir? Ayrıca neden bu kadar sorumsuzca davranıyor?' sorusuna Portekiz Kral III. John'un İmparator Galavdevos'a cevabı açık ve nettir:

“Kral olan babanız tarafından bana elçi olarak gönderilen Joao Bermudez'in orada yaptıklarını en içtenliğimle kınıyorum; zira yaptıkları, Tanrımıza sunulan hizmetlerin aksi yönündedir ve bu sebepten ötürü, onun bir rahipten öte bir şey olduğunu bilmediğim gibi, ona herhangi bir yardımda veya destekte bulunulamaz. Papa'nın ona bahsettiği güçlerden haberdar değilim; ayrıca Papa Hazretleri'nin mektuplarından olayların gerçek yüzünü öğrenebilirsiniz. Tüm bunlardan ötürü, o

kişi ağır bir cezalandırmayı hak etse de, benim tavsiyem bu denli ağır yaptırımların uygulanmaması, bunların yerine, hayatta kalması koşuluyla, hataları doğrultusunda cezalandırılmasıdır”(Whiteway,1902:111).

Bermudez'in kendi kayıtlarında, İmparator Galavdevos yönetiminin ilk yıllarında, Bermudez'in Etiyopya'yı terk ettiğinde sona eren birkaç farklı sürgün rotasının ilki olan Gafat'a, Nil nehrinin güneyine gönderildiğini yazar. Bu sürgün, herhalde İmparator Galavdevos'un, Kral John'un mektubunu almasından sonra gerçekleşti. Aynı mektupta, Kral John, Bermudes'ten daha değerli rahipler göndereceği sözünü vermişti ve saltanatı boyunca Etiyopya'ya iki farklı Cizvit misyonerleri grubu geldi.³⁸ Birincisi, 7 Şubat 1555'te ülkenin koşullarını belirlemek ve Etiyopyalıların Katolik Kilisesi tarafından mesh edilen bir patriği kabul edip etmeyeceklerini anlamak amacıyla Etiyopya'ya vardı(Tellez,1710:,133).İkincisi, Nice Piskoposu olarak atanan Andre de Oviedo tarafından başı çekilen bir gruptu ve Mart 1557'de Etiyopya'ya vardı. İmparator Galavdevos, kendisinin asla bir Katolik olmayacağını açık bir dille ifade etti. Fakat, İmparator Galavdevos onun halefi olan İmparator Minas gibi Cizvitlere tam olarak karşı değildi.Örnek olarak,Portekizli askerlere Etiyopya sarayında yüksek mevkiler verilmiş ve Cizvit Rahipleri'nin Etiyopya'da misyonerlik faaliyetleri yapmalarına izin verilmişti.Bundan başka İmparator Galavdevos, Portekizlilerin Etiyopyalı karıları ve kölelerinin Roma Katolik inancına bağlanmasına izin verdi ve Etiyopyalıların Roma kiliselerinde ibadet etmelerinin önünü açtı(Tellez,a.g.e.,137-140).Ancak,İmparator Galavdevos Cizvitlere bu hakları vermesine rağmen Cizvitler onu rahatsız etmeye devam

---

³⁸1534'te 'İsa Tarikatı'nı kuran İspanyol rahip Ignatius de Loyola,İmam Ahmed'e karşı mücadelede Portekizliler'in müdahelerinden ve İmparator Galavdevos'un Hıristiyan inancının benimsenmesindeki inatçı tutumundan oldukça etkilenmişti. Öğretisinin ilerlemesine engel vuran bu engel karşısında kederlenen Loyola, bizzat kendisinin Etiyopya'ya misyoner olarak gitmesi konusunda tasarılar üretmiştir. Ancak,bir takım sebeplerden ötürü bunu gerçekleştirememiştir. Bununla birlikte sonraları kendi adına birkaç müridini oraya göndermeye karar vermiştir. İspanyol rahip Andre de Oviedo tarafından başı çekilen altı kişilik Cizvit misyonu Mart 1557'de, vaktinde bir Kızıl Deniz limanı olan Arkiko'ya varmışlardır ve gelecek on yıllarda önemli bir rol oynayacakları iç bölgelere ilerlemişlerdir. Loyola ve Oviedo'nun İspanyol olmalarına rağmen, Etiyopya'ya giden Cizvitler arasında Portekizliler'in başı çektiği bir kaç farklı kökenden rahip vardı.Etiyopya'daki Cizvitleri tarihi hakkında bkz.Tellez,1710:141-142;Cohen,2009:20-23;

etti. Saraydaki uzun, ancak verimsiz teolojik tartışmalardan sonra Cizvitler 1559'da, eyaletin valisi *Bahır Negaş* Yishak'ın koruması altında yaşayacakları Tıgray'a çekildiler(Tellez,a.g.e.,140-141).

Cizvitlerin 1557'deki varışları Kızıldeniz havzasındaki Müslüman otoritelerin gözlerinden kaçmadı. Kızıl Deniz'in yönetimine sahip olan Osmanlılar, o dönemki Portekiz kaynaklarının sınıra dayandığından habersizlerdi ve Cizvit misyonunun Kızıl Deniz havzasına yeni bir Portekiz müdahalesi anlamına gelebileceğinden kuşkuluyorlardı. Bundan dolayı,Yemen de bulunan Özdemir Paşa'ya Etiyopya'yı istila etmesi emredildi. Etiyopya'daki Osmanlı istilasını Cizvitlerin Etiyopya'ya varışından ötürü başlamış olsa da, Osmanlı ve Kızıldeniz ve Hint Okyanusu boyunca ticaret yollarını ele geçirmek isteyen Portekizliler arasındaki husumet birkaç nesil daha devam etti(Pankhurst,1961:95).

Osmanlı'nın 1517'de Mısır'ı işgali iki gücü doğrudan çatışmaya sevk etmiştir.Asya'dan alınan baharatların Batı'ya düşük ücretlerle ulaşımını sürdürmek adına ,yeni atanan idareci Albuquerque'nin yönetimi altında,Kızıldeniz'e ve Basra Köfrezine girişi engelleyerek Hormuz'u fethetmek adına başarısız bir girişimde bulunmuştur(Özbaran,1994:70-71).Baharat ticareti,XVI.yüz yıl'ın başlarında,Osmanlı'nın Müslüman devletleri fethetmesinden önce de vardı,ancak Portekiz bu ticareti doğu'dan Batı Avrupa'ya yönlendirebimeyi başarmaktaydı(Özbaran,a.g.e.,93-94).Mısır'daki Osmanlı egemenliğine rağmen,Portekiz denizleri bir kaç on yıl boyunca yönetmeyi sürdürdü;bu süre içinde Osmanlı'nın 1538'de Aden'i fethetmesiyle Portekiz nüfuzu etkisini yitirmeye ve iki güç arasında doğrudan çatışmaların yaşanmasına ve Osmanlı'nın Kızıldeniz üzerinde etki kurması'na yol açmıştır(Özbaran,a.g.e.,68-69; Pankhurst,1997:231).Osmanlı ve Portekiz arasında,Mısır beylerbeyi Süleyman Paşa'ya Portekiz'in elindeki Hindistan'nın Diu bölgesinin fethi için 74 gemi ve 3000 asker ile büyük silahların verilmesiyle,1538'de ilk çatışmalar başladı(Özbaran,a.g.e.,71).Bu ilk saldırı başarısız oldu,ancak aynı yıl içerisinde Süleyman Paşa yönetiminde Osmanlı kuvvetleri,Osmanlılar'ın savaştaki en büyük donanma saldırılarıyla,Aden'de kesin bir zafere ulaşmışlardır(Özbaran,a.g.e.,84)Yemen'de bulunan Aden Hint limanıydı.Okyanusu'nda bulunmakta ve halen bölgede Doğu Akdeniz ve Kızıldeniz rotaları için önemli bir ticaret limanıydı.Osmanlı'nın bu bölgeyi

işgali,Portekiz ablukası için büyük bir darbedir.Osmanlı ve Portekiz güçleri tarafından gelen sonraki saldırılar hiç bir başarı gösteremedi;ancak 1552’de Osmanlılar ikinci bir büyük istilaya giriştiler ve Hormuz’a elkoymak adına 25 kadirga,4 kalyon ve 850 asker görevlendirdiler,ancak sonuçta yenilgiye uğradılar(Özbaran,a.g.e.,72).İki taraf da,savaşın çok büyük bir bölgede süregitmesinden dolayı(ve küçük Portekiz’in kaynaklarını zorlamasıyla),bu savaşın ağırlığı altında ezildi ve sonuç olarak büyük bölge kapsamındaki çatışmalara bir nokta Hint Okyanusu’n daki son,ve “belki de tek ciddi donanma çatışması” 1554’te oldu(Özbaran,a.g.e.,86).Bir sonraki yıl, Habeş eyaleti oluşturuldu³⁹.Orhonlu’ya göre, Habeş Beylerbeyliği 5 Temmuz 1555’te(15 Şaban 962) kurulmuştur⁴⁰ ve Özdemir Paşa da bölgeyi fethetmekle görevlendirilmiştir⁴¹ (Orhonlu,1996:37;Çelebi,2011:485).

Habeş’i fethetmesi için görevlendirildi.Osmanlı,Özdemir Paşa’nın altındaki herhalde 1400-1500 asker ile 1557’de Etiyopya’yı işgal etti.Öncelikle Massava⁴² ve Arkiko’yu⁴³ işgal

³⁹ Habeş Eyaletini oluşundan yaklaşık yüz yıl sonra ziyaret eden Evliya Çelebi eyalet hakkında şunları anlatıyor:

“Özdemir Paşa,yeni eyâletin ilk beylerbeysi oldu.Özdemir Paşa,Sevâkin’de,sonra Mussava’da[Massava] oturdu.Habeş eyâletinin sancakları Sevâkin,Musavva,Cidde,Mekke ve Medîne idi.Son üçü,Hicâz’i içine alıyordu.Sevâkin sancağı,Sûdân’ının Mısır’la Eritre arasındaki Kızıldeniz sahil şerididir.Musavva sancağı ise,Eritre’yi,Cibûti’yi,Kuzey Somali’yi içine alıyordu.Güney Somali ile asıl Habeşistan’ının büyükçe parçaları,zaman zaman bu sancağa bağlı kalıyordu.Bir ara Habeş ve Hicâz eyâletleri ayrılıyor,sonra gene birleştiriliyordu.Cidde ve Mekke’de outran beylerbeyiler de vardı.Musavva karşısındaki Dahlak adası,Musavva sancağına bağlı idi....”Bkz.Öztuna,1979:19.

⁴⁰ Bkz.ek,nu.1 ve 2.

⁴¹Habeş Eyaleti,Savakin, Massava, Arkiko şehirlerinden ve bu şehirlerin etraf bölgelerinden müteşekkildir.Daha sonraları Somali’nin bazı bölgeleri de bu eyaletin içine girmiştir.Günümüz Etiyopya’sının doğusundaki Müsülman Harar şehri de Ekim 1885’te bir Türk-Mısır ordusu tarafından fethedildi ve Habeş Eyaleti’nin bir parçası oldu. Eyaletin ismi Arapça “el-Habeşa” ya da “Bilad el-Habeşa” sözcüklerinden gelir ve bu sözcükler de Etiyopya anlamını taşır.Bkz. EMAKA.1270;Öztuna,1979:19;Hazar,2003:92.

⁴²“Mitsiwa” olarak da bilinen Massava, Eritre’nin Kızıl Deniz sahilinde bulunan tarihi bir limandır.Bkz.Pankhurst,1997:108.

ettiler;sonrasında da iç bölgelere ulaşım Debarva'nın bölgesel başkentini ele geçirdiler.Burada paşa uzun duvarlar ve çok yüksek kulesiyle bir kale inşa edip altın,gümüş ve değerli taşlarla dolu vazolarla süsledi⁴⁴.Diğer değerli cisimler,yağma,ticaret ve yore nüfusu üzerindeki oylama vergisiyle elde edilmiştir,(EMAKA.1270;Orhonlu,a.g.e.,67; Pankhurst,1997:235)Arkiko'da da bir kale inşa edildi ve Massava'da planlanan kale,uygun inşa malezemelerinin yoksunluğundan iptal edildi(Pankhurst,1982:86).Osmanlı stratejik noktaları ellerinde tuttu ve denizden de Sefer Reis'in desteğini aldı⁴⁵(Özbaran,1994:193).Bu, Portekiz'i oldukça memnuniyetsiz kılan bir durumun zeminini oluşturdu. D'Almedia'nın kaleme aldığı gibi: "Tüm bunların sorumlusu, şu an *Maçua*[Massava'da] çok sayıda Türk'le bulunan *Baxa Zamur*[Özdemir Paşa'dır]"(Beckingham and Huntingford, 1961:111-113).Andre de Oviedo ve takipçileri 17 Mart 1557'de Massava'ya vardıklarında, orada limanı ele geçirmek için hazırlıklar yapan, kararlı *Başa do Turco*(Özdemir Paşa'yla)karşılaştılar⁴⁶(Beckingham and Huntingford,a.g.e.,113).

---

⁴³ Ariqigo, Hırgigo, Hargigo ve Dahano isimleriyle de anılan Arkiko, Eritre'nin Kuzey Kızıl Deniz bölgesinde yer alan bir şehirdir.Kızıl Deniz'de yer alır ve Massava adasının tam karşısındaki anakarada bulunur.Bkz.Pankhurst,1982:82-83.

⁴⁴Dabarva, sahilden 91,73 kilometre uzaklığındaki bir kıyı eyaleti olan *Bahır Mıdır*'ın (anlamı, Deniz Eyaleti) başşehridir. Duvara ek olarak, Dabarva'ya bir de cami inşa edilmiştir.

⁴⁵ Orhonlu Habeşistan fethini ne zaman nasıl başladığını ve ilk hedefin Etiyopya'nın dışarıya bağlantısını sağlayan Massava limanı olduğunu şu şekilde anlatıyor:"Özdemir Paşa idaresindeki harekât 1555 yılı son bahar ayında başladı.Bu mevsim,yazın çok sıcak olan bu ülkelerin iklimine zıt olan Akdeniz iklimine alışık askerlerden dolayı seçilmişti.Eyâlet merkezi Sevvakin'den gemilerle nakledilen kuvvetler için ilk hedef Massava ve ona bağlı toprakların ele geçirilmesi teşkil etmiştir.Gerçekte Osmanlılar bu şehir havalisinde 1520'den itibaren görünmeye başlamışlardı.Şehirde ticaret ile meşgul bir Osmanlı kolonisi vardı.Bunların bir kısmının o tarihlerde Habeşistan krallığına gelen Portekiz elçilik hey'etinin faaliyetini izlemek için gönderilmiş oldukları muhakkaktır.Masava limanı Habeşistan'ın denizlerle bağlantısını temin eden en önemli limanlardan biri idi.O devirde müttefikleri bulunan Portekizlileri ile bu liman vasıtası ile teması temin etmekte idiler.Özdemir Paşa kuvvetlerinin bir kısmını gemiler vasıtasıyla Massava üzerine gönderirken diğer bir kısmını da karadan o istikamete doğru gönderdi.Massava ve civarının ele geçirilmesi 1557 yılında olmuştur.Massava şehri ise 2 Nisan 1557 de alındı.Bunu takiben Habeş krallığına tâbi diğer önemli bir liman olan Arkiko ele geçirildi."Bkz.Orhonlu,1996:43.

⁴⁶ Özdemir Paşa hakkında Evliya Çelebi şunları anlatıyor: "Özdemir Paşa...İlk Habeş beylerbeyisi olarak,eyâlet merkezi Debarva'da 60 yaşlarında öldü.Bu şehirde büyük bir cami ile bir çok mescid ve başka bayındırlık eserleri yaptırmıştı.Camiinin hazîresine gömüldü.Debarva,Habeşistan içlerinde

2.2.Kızıldeniz Sahillerindeki Osmanlı – Etiyopya Çekişmeleri

Türk istilasının haberleri,Oromo halkının Bali eyaleti civarından çıkageldiği ve kendisinin Adal’dan bir saldırı beklentisiyle krallığının güneybatı sınırlarına kamp kurduğu sırada İmparator Galavdevos’un kulağına geldi.Sonuçta,*Bahır Negaş*⁴⁷Yishak durumla ilgilenmesi için görevlendirildi⁴⁸.*Bahır Negaş* Yishak yerel köylüleri seferber etti ve işgalci Osmanlı ordusuyla üç yıl boyunca savaştı.Osmanlılar vatansever Etiyopya ordusu ve doğa

---

idi.Halefi olan oğlu Osman Paşa,eyâlet merkezini, Kızıldeniz’de çok işlek bir iskele olan Musavva’ya taşıdı ve babasının nâşını da buraya nakil ettirip bir türbe yaptırdı.” Bkz.Öztuna :57-58.

⁴⁷*Bahır Negaş* Kızıldeniz’in Yöneticisi,günümüzde Eritre toprakları olan bölgede eyalet ya da bölge valisi anlamındadır.

⁴⁸*Bahır Negaş* Yishak tarih sahnesinde ilk kez, 1541’de Portekiz filosu Massava’ya vardığında görünmüştür.Christovao da Gama 400 fitilli tüfekli askeriyle karaya doğru ilerlerken, *Bahır Negaş* Yishak onlara malzeme ve kamp yerleri tedarik etmesinin yanında, 500 asker ve bölgeyle ilgili bilgiler de sağladı.*Bahır Negaş* Yishak ayrıca, *İmam Ahmed*’in öldürülmesi ve ordularının dağıtılması gibi belirleyici bir öneme sahip Voyna Dega Savaşı’nda da İmparator Galavdevos’un yanında yer aldı.

Habeş Eyaleti’nin valisi olarak görevlendirilen Osmanlı generali Özdemir Paşa, 1557’de Cidde üzerinden Massava, Arkiko ve *Bahır Negaş* Yishak’ın başkenti Debarva’ya saldırıp, buraları işgal ettiğinde, *Bahır Negaş* Yishak işgalcilere karşı bir köylü ayaklanması tertipleledi ve Debarva’yı geri almasının yanında, işgalcilerin gasp ettiği “çok sayıda ganimeti” de elde etti.

İmparator Galavdevos’la iyi ilişkiler içinde olsa da, *Bahır Negaş* Yishak’ın İmparator’un ardıllarıyla,daha sonra değineceğimiz gibi,ilişkileri konusunda aynı şeyler ileri sürülemez. 1560’da, yani İmparator Minas’in tahta çıktığından bir yıl sonra, *Bahır Negaş* Yishak İmparator Minas’a karşı ayaklandı. Başlangıçta başarılar kazanan *Bahır Negaş* Yishak, daha sonraları İmparator Minas tarafından Tıgray’dan uzaklaştırıldı ve o da önceki düşmanı ile yakınlaştı. Debarva’dan feragat etmesinin karşılığında,Özdemir-oğlu Osman Paşa *Bahır Negaş* Yishak’a yönelik askeri desteğini genişletti ve o da Tıgray ve diğer kuzey eyaletlerine doğru ordularını sürdü.

İmparator Minas 1562’de bu ittifak güçlerine karşı bir sefer düzenledi; ancak *Bahır Negaş* Yishak’ı tam olarak alt edemedi.Sarsa Dıngil İmparatorluk mevkisine getirildiğinde, *Bahır Negaş* Yishak önceleri O’na karşı itaatkar olacağı konusunda ant içmesine rağmen, birkaç yıllık bir süre içerisinde bir kez daha ayaklanma yoluna gitti; bununla birlikte 1578’de İmparator Serse Dıngil tarafından yenilgiye uğratıldı ve öldürüldü.*Bahır Negaş*Yishak hakkında Bkz.Bruce,1805,III:287-289; Pankhurst,1967:139-143.

koşullarıyla dış dış bir mücadeleye girdi.Sonuç olarak, Debarva'dan çekilmeye ve kıyı kesimine gerilemeye zorlandılar⁴⁹(EMAKA,1270).

Adal'ın dirilişinden korku duyan İmparator Galavdevos, ordularına durmadan bu bölgelere nüfuz etmeleri, köyleri ve kasabaları yakıp yıkmaları, Adal Sultanlığı'nın ekonomisini sekteye uğratmak için kırsal nüfusu taciz etmeleri ve askeri gücünü parçalamaları emirlerini yağdırdı. İronik şekilde, İmparator Galavdevos'un yankı uyandıran zaferleri Sultanlığın farklı unsurları üzerinde, Etiyopya'nın dağlık bölgelerindeki akınlarına benzer bir tepkime oluşturdu.Farklılıklar ve çekişmeler unutuldu ve bölge nüfusu, Hıristiyanları yenilgiye uğratmak amacıyla *İmam* Ahmed'in yeğeni Nur ibn Mucahid'in etrafında birleşti. 1551-1552 yıllarında "*İmam*" unvanını aldıktan sonra, Nur ibn Mucahid Sultanlık ordusunu yeniden düzenledi ve yönetimini kendi üzerine aldı. 1559'da Şeva'ya değin ilerledi ve İmparator Galavdevos önderliğindeki Hıristiyan ordusunun bir bölümüyle karşılaştı.Müteakip çatışmalarda, Hıristiyanlar yenilgiye uğratıldı ve İmparator Galavdevos hayatını kaybetti. Ancak zaferinin devamını getirmek yerine, Nur ibn Mucahid vakit kaybetmeden Harar'a döndü ve şehre saldıran Oromoleri defetmeye koyuldu (EMAKA.1270).

İmparator Galavdevos'un yerine kardeşi Minas(1559-1563) geçti. *İmam* Ahmed'in Cihadı sırasında Minas tutsak olarak alınmıştı; ancak iyi bir muameleye görmüştü.O dönemin savaş tutsakları iğdiş edilmiş ve köleleştirilmiş olmasına rağmen, *İmam* Ahmed 'in eşi Bati del Vambara'nın müdahalesiyle, Minas bu tahribattan muaf tutuldu ve – Whiteway'in "ilginç bir merhamet göstergesi" olarak tanımladığı bir davranışla – Bati del Vambara'nın kızıyla evlendirildi(Whiteway,1902: xxxiv).Bu merhamet 1542'de, *İmam* Ahmed'in yandaş Müslümanlardan yardım beklentisiyle, Minas'ı Osmanlı askeri yardımına bir karşılık olarak abartılı hediyeler sunduğu Zabid Paşası'na teslim etti. Bununla birlikte, daha sonraları *İmam* Ahmed'in oğlu Voyna Dega Savaşı'nın neticesinde tutsak edildi ve İmparator

⁴⁹1557-1559 arasındaki seferde Özdemir Paşa Massava, Arkiko ve Debarva'yı ele geçirdi ve Etiyopya'nın iç bölgelerine nüfuz etti. Özdemir Paşa'nın 1560 yılında ölümü Osmanlı'nın duraksamasına yol açmış ve sonuçta bazı bölgelerin kaybına sebebiyet vermiş olsa da, Kızıl Deniz'le Etiyopya kara kesimi arasındaki bölge Osmanlı yönetimi altında kalmıştır.Bkz. EMAKA.1270;Orhonlu,1996:43-47.

Galavdevos, bu tutsağı kardeşi Minas'ı kurtarmak adına takas etti. Pankhurst'ın⁵⁰“Etiyopya Kraliyet Vakayinamesi'ne” göre: “Kraliyet ailesi yeniden birbirine kavuştuğunda, uzun süreli kutlamalar yapıldı”⁵¹(Pankhurst ,1967:72).

İmparator Minas'ın tahta geçtikten sonra yaptığı ilk icraatlarda biri, eşi İmparatoriçe Silus Hayle'nin (diğer ismiyle Admas Mogasa'nın) annesi İmparatoriçe Seble Vongel'den önde geldiğini deklare etmek oldu. Bu, Seble Vongel'i İmparatorluğun ana bileşenlerinden biri olmaktan azletti. Vefat etmiş imparatorun dul eşi olan Kraliçe, *İmam* Ahmed'e karşı yapılan savaşlardaki zorluklarla mücadelesinden ötürü oldukça popüler bir kadındı ve aldığı bu karardan ötürü yeni İmparator nankör olarak addedildi(Girma Beshah and Merid Wolde Aregay,1964:53-63).

İmparator Minas, Etiyopya Ortodoks Kilisesi'ni Roma Katolik inancına ekleme uğraşında olan Cizvit misyonerleriyle sıkıntılı bir ilişki içerisindeydi. Oysa ağabeyi İmparator Galavdevos Portekizlileri diplomatik ve dini tartışmalarda teskin etmeyi başarmış, onlara kendi dini önderlerini (ilki “düzenbaz” Joao Bermudez, sonraki Andre d'Oviedo olmak üzere) atayabilme gibi haklar tanımıştır.İmparator Minas, Katolikliğe geçmedikleri takdirde, Etiyopyalıların Portekiz Kilisesi'nin din propagandalarında ve toplantılarında yer almalarını yasakladı(Girma Beshah and Merid Wolde Aregay,a.g.e.;Dombowski,1985:22).Bu durum,*Bahır Negaş* Yishak'ın İmparator Minas'a karşı ayaklanmasıyla daha da kötüleşti. İmparator Minas, özellikle *Bahır Negaş* Yishak'ı

⁵⁰Profesör Richard Pankhurst bilgili ve üretken bir yazardır. Etiyopyanist İngiliz tarihçi günümüze dek 22 kitabın yazarlığını, 17 kitabın editörlüğünü yapmasının yanında, dünyanın çeşitli akademik yayınlarında ve gazete ve dergilerinde yer alan 400 akademik makale kaleme almıştır.

⁵¹ “Etiyopya Kraliyet Vakayinamesi” başlıklı önemli eser, Profesör Richard Pankhurst tarafından yayına hazırlanmış ve derlenmiştir. Diğerleri dışında, eserin içerisinde sırasıyla Amda Ziyon (1314-1344), Zara Yaikob (1434-1468), Baida Mariyam (1468-1478), Libne Dıngıl (1508-1540), Galavdevos (1540-1559), Serse Dıngıl (1563-1632), Susenyos (1607-1632), I. Yohannis (1667-1682), I. Iyasu (1682-1706), Bakaffa (1721-1730), II. Iyasu (1730-1755), I. Iyoas (1755-1769), *Zemene Mesafınt* ya da Prensler Dönemi (1769-1855), II. Tevodros (1855-1868), IV. Yohannis (1871-1889) ve II. Mınılık'in vakayinameleri bulunur. Yukarıdaki kronolojinin önemine rağmen eser, 1632'den sonra tahta çıkan ve günümüzde de tarihi Gonder şehrinde ayakta duran ünlü kalelerin onarımını yaptıran Susenyos'un oğlu Fasil, ya da diğer ismiyle, Fasiladas'ı göz ardı etmiştir. Daha sonra da göreceğimiz gibi, Fasiledes Osmanlı gibi Müslüman güçleriyle iyi ilişkiler kurma girişimine giren ender imparatorlardan biridir.

güçten düşürmekle uğraşıyordu.1559'un sonlarına doğru, İmparator Minas *Bahır Negaş* Yishak'ı görevinden alıyordu ve yerine, Tıgray ve Bahır Mıdır⁵²'in valisi olarak, kendi yandaşını atadı. *Bahır Negaş* Yishak Tıgray'ya firar etmekte başarılı oldu ve 1560'ın sonuna doğru burada müttelikleriyle birlikte İmparator Minas'ın yeğeni Tezkare Qal'ı "Kralların Kralı" olarak ilan etti. Daha önceleri, İmparator Minas'ın Katolikliğe karşı tavrına içerleyen Tıgray'daki Cizvitler ve Portekizliler, Goa'daki Portekizli yöneticilere eski dostlarına yardım etmeleri talebinde bulunmuşlardı. Bu gelişmelerden kaygı duyan İmparator Minas, çarçabuk *Bahır Negaş* Yishak'a karşı taarruza geçti ve sonuçta Tezkare Qal'ı tutsak etti. Tezkare Qal Limalimo Dağı'nın uçurumlarından ölüme yollandı.1562'nin başlarında Portekiz yardımlarından umudunu kesen *Bahır Negaş* Yishak, Osmanlı'yla ittifak kurdu.Yardımanın karşılığında, tüm kıyı bölgesinden feragat edilecekti ve Türkler de bu anlaşmayı kabul etti(Girma Beshah and Merid Wolde Aregay,1964:53-61).

Bu anlaşmanın bir diğer tarafı, *Bahır Negaş* Yishak'ın gizlice Maygoga'ya yerleşmelerine izin verdiği Portekiz misyonerlerdi. Bu sebepten ötürü, kendi kendini izole eden İmparator Minas'a ülkenin tüm kuzeyi nefret duyuyordu. Ardından, bir Osmanlı komutanıyla,*Bahır Negaş*Yishak Bahır Mıdır ve Tıgray'ya girerek Tezkare Qal'ın kardeşi Fasiladas'ı "İmparator" olarak taçlandırdı.(Girma Beshah and Merid Wolde Aregay,a.g.e,61-63).Tüm bunlar sırasında, Portekizli rahipler İmparator'un yozlaştığı ve sarayının ve kendisinin bir Hıristiyan olarak kusurlu olduğu vaazlarını vermeye başladılar. *Bahır Negaş* Yishak'a ve rakip davacılar duydukları sempatiyi de gizlemiyorlardı. Bunları öğrenen İmparator Minas, Etiyopya'daki Portekizli Roma Katolik Piskoposu Andreas Oviedo'yu huzuruna çağırdı ve vaaz vermeyi kesmesini emretti(Cohen,2009:20-23). Piskopos hiddetle buna karşı çıktı ve görünüşe bakılırsa, İmparator Minas da sinirle rahibin yakasına sarıldı. Ancak, sarayda hazır bulunan birkaç soylu aralarına girdi ve Oviedo da ev hapsine mahkum edildi. İmparator Minas, o dönemde sıkça vaki olan, Portekizlilerin Etiyopyalı kadınlarla evlenmesine yasak getirdi.(Pankurst:1967:153).Oviedo, İmparator Minas'ın emrini hiçe saymakla suçlandı. Bir süre sonra, İmparator Minas Oviedo'yu

---

⁵² Bahır Mıdır-bugünkü Eritre'nin bir parçası.

tekrar huzuruna çağırıldı ve ondan ihanetinin sebebini açıklamasını emretti. Bunun yerine, Oviedo yakasını sıyırdı ve İmparator'dan yeniden kendisine saldırmasını ya da boynunu vurmasını talep etti. Aktarımlara göre, İmparator eline bir kılıç geçirdi ve Oviedo'nun talebini yerine getirmek üzereydi ki, İmparatoriçe ve birkaç soylu araya girdi ve onun hayatını kurtardı(Pankurst,a.g.e.,154).Bunun ardından, Katolik rahipler mahkumiyetlerinden firar ettiler ve soluğu *Bahır Negaş* Yishak ve davacı Fasiledes'in yanında aldılar.Bu nedenle, İmparator Minas kuzeye yöneldi ve *Bahır Negaş* Yishak'ın güçlerini kılıçtan geçirdi; ancak bir kez daha firar eden Katolik rahipleri yakalayamadı⁵³(Pankurst,a.g.e.,Dombrowski,1985:22).Bu koşullar,Osmanlı'ya İmparator Minas'ın döneminde Etiyopya'nın dış dünyayla olan tüm bağlantılarını kesme imkânını verdi.İmparator Minas'ı Trent Kurulu'na bir heyet göndermeye çağırın ve teslimatı Vatikan'ın Portekiz büyükelçisi Francisco Tavora'ya emanet edilen Papa IV. Pius'un (1559-65) mektubunun,Etiyopya'ya asla ulaşmaması bu duruma delil olarak gösterilebilir⁵⁴(Dombrowski,a.g.e.,23).

İmparator Minas'ı kuzey'deki Osmanlı ve Etiyopyalı düşmanlara karşı savaşmak için yeterli zamanı yoktu.Zira bir Şeva bölgesi olan Doba'daki Oromoların ayaklanmalarını bastırmak için vakit kaybetmeden güneye dönmesi gerekiyordu. Bu seferi sırasında, İmparator Minas sıtma hastalığına yakalandı ve yalnızca dört yıllık bir saltanatın ardından, 1563'te öldü(Girma Beshah and Merid Wolde Aregay,1964:53-63).

Kraliçe Anne'nin teşvikleriyle, çoğunlukla Amharalardan oluşan İmparator Minas'ın ordusunun komutanları Minas'ın küçük oğlu Serse Dıngıl'i(1563-1597) babasının ardılı olarak seçti. Bu, açıkça yeni bir niyabet oluşturma girişimiydi ve Serese Dıngıl, kendi

---

⁵³Sonraki olaylar farklı kaynaklarda farklı şekillerde ifade edildi. Bir çatışma daha oldu ve bir kaynağa göre, Minas muzafferdi ancak aniden Şeva'ya geriledi; bir diğer kaynağa göreyse mağluptu.Tüm kayıtlarda, bir süre sonra öldüğünde Cizvitler, ya kendi iradeleriyle sığınma amacıyla, ya da Minas'ın ölümünün ardından tutuklanarak, *Bahır Negaş* Yishak'ın kampında bulunuyorlardı. Bkz.Jones and Monroe,79-81.

⁵⁴İmparator Minas'ın Roma'ya bir Katolik olarak davet edilmesi, Papa ve danışmanlarında Etiyopya'daki durumla ilgili yeterli bilginin olmadığını gösterir.

akrabaları da dahil tüm tımar sahiplerinin ayaklanmalarıyla karşı karşıya geldi. Şans eseri, düşmanları genç kralın yeteneklerini küçümsediler ve açıkçası, kralı ciddiye almak için kendi içlerinde fazla dağınıktılar. Kendi adayını tahta geçirebileceğini düşünen *Bahır Negaş* Yishak, platodaki Türklerin yardımını aradı. Ancak Amhara aristokrasisi, tahtta bir Tıgray etkisi oluşmasından kaygılanarak *Bahır Negaş* Yishak'la birlik kurmaktan geri durdu. Ülkenin güçlü toprak ağaları güç için önlem alırken İmparator Serse Dıngıl yerini sağlamaştırdı ve sonuçta, 1567'de *Bahır Negaş* Yishak ihtiyatla kraliyet kampına giderek krala bağlılığını sundu (Girma Beshah and Merid Wolde Aregay, 1964:53-63; Pankhurst, 1967:61-73).

1567 yılı Habeş Eyaleti için de önem arz ediyordu. Orhonlu'ya göre 1567'den sonra, ardışık olarak Beylerbeyleri Hüseyin Paşa, İskender Paşa'nın oğlu Ahmet Paşa, Rıdvan Paşa ve Süleyman Paşa'ların yönetiminde eyalet bir istikrar dönemine girdi (Orhonlu, 1996:83). Aynı zamanda, Yemen'de Osmanlı'ya karşı *İmam* Mutahhar'ın başını çektiği bir ayaklanma da söz konusuydu. Orhonlu, doğru bir şekilde 1569-1570 yıllarında Yemen'deki *İmam* Mutahhar'ın ayaklanması, Etiyopya'da konuşlanmış belirli sayıdaki askeri gücün Yemen'deki Osmanlı gücüne takviye etmek üzere kaydırılmasına ve Etiyopya'daki Osmanlı girişimlerinde bir duraklamaya neden oldu (Orhonlu, a.g.e., 52-53).

Yemen'i "sükunete kavuşturmadaki" başarısından sonra, Osmanlı ordusu Etiyopya kıyılarındaki kuvvetlerini güçlendirdi ve 1572'nin başlarında Etiyopya'ya karşı taarruz gücünü yenilemeyi başardı. Türkler *Bahır Negaş* Yishak tarafından kıyı şeridinde geri gönderildi; ancak sonraki yıllarda, Bahır Mıdır ve Tıgray başarıyla Osmanlı ve Oromo güçleri tarafından zapt edildi. Kraldan isteklerine karşılık bulmayan *Bahır Negaş* Yishak, kasıtlı şekilde kaderine terk edildiğini düşündü. *Bahır Negaş* Yishak, 1578'de Osmanlı-Etiyopya Savaşı'na yol açacak olan, Habeş Beylerbeyi İskender Paşa-oğlu Ahmed Paşa'yla ittifak kurdu. İtalyan tarihçi Conti Rossini tarafından açıklandığı gibi, 13 Kasım 1578'de Entuço'da ilk yenilgisini alan *Bahır Negaş* Yishak ve Ahmet Paşa, Aralık ayında da Adi

Qoro Savaşı'nda⁵⁵bozguna uğradı ve hayatlarını kaybetti. (Orhonlu,a.g.e.,60;Conti Rossini,1922 II:634-636).⁵⁶

Kısa süreli bir barış döneminin ardından, 1588'de Osmanlı bir kez daha Debarva'ya saldırdı; ancak bu sefer İmparator Serse Dıngıl'in ordusu tarafından kolaylıkla geri püskürtüldü. Bu yüzden,İmparator Serse Dıngıl'in 1578 zaferi, kıyıdaki Müslüman güçlerin XIX.yüzyıl'da bir kez daha Hıristiyan Etiyopya'nın mevcudiyetini tehdit etmesine dek, Etiyopya'yı fethetmek adına son ciddi Osmanlı girişimini hüsrana uğrattı diyebiliriz.⁵⁷ Aynı zamanda 1578'e kadar var olan Etiyopya-Osmanlı ilişkileri savaş ve çatışma şekilde

⁵⁵Aslında Adi Qoro olarak bilinen bu savaşın tarihi Etiyopya ve Osmanlı kaynaklarında farklı şekilde yer almıştır. "Addı Qarro(Debra Qarro) savaşının tarihi muhtelif eser ve kaynaklarda farklı kaydedilmiştir.J.S.Trimingham 1578 de olduğunu kaydederken Sersa Dıngıl in tarihinde 1580 de olduğu kaydedilmiştir.Seyyid Lokman 987 Muharreminde (1579) da olduğunu belirtiyor.C. Conti Rossini ise 1578 de olduğu hem fikrindedir.Resmi belgelerde savaş ancak 17 Aralık 1579 tarihli olanında Ahmed Paşa'nın şehadeti dolayısıyla zikredilmektedir. Biz Osmanlı belgelerinin ışığı altında savaşın 1579 cereyan ettiğini beyan ederken Ahmed Paşa'nın kahramanca şehadetini takdirden kendimizi alamıyoruz."Bkz.Orhonlu,1996:60;Ek,nu.3,4.

⁵⁶Orhonlu,Adi Qoro Savaşı,Ahmed Paşanın ölümü ve diğer Osmanlı şehitler hakkında bize şunları anlatıyor:

"Bu sırada Yeşhak[*Bahır Negaş* Yishak] yanında 30 kadar Türk süvarisi olduğu halde savaş alanında ilerlerken karışıklıktan esas birliklerden ayrı düşmüş ve düşman eline geçmişti; hareket tarzı bakımından eski çağlardaki meşhur Atinalı kumandan Alikibiades gibi davranan Habeşistan ın Alikibiadesi olan Yeşhak ın kafasını kesmek suretiyle katlettiler. Osmanlı süvarilerinin etrafında sarıldı ve bir kısmı mücadele sonunda şehid oldu. Habeş kayıtlarına göre bu arada Habeşistan beylerbeyi de şehid oldu.Oysa ki bu doğru değildir çünkü katledilmiş olan Yeşhak ın yanındaki 30 kişilik süvarilerin başı olan ağadır. Yani Ahmed paşanın fiilen karıştığı savaş daha sonra oldu .Melik Sagad yapılan çarpışmada galip gelip Türk ordugahına girdi. Osmanlı askerleri başında fiilen çarpışan Ahmed Paşa Addı Qarro(Debra Qarro) daki savaşa kendisi için hiç de müsait olmayan-asker sayısı ,silah ,teçhizat-şartlar altında katılmış ve elinden geleni yapmış,hatta ölüm derecesinde yaralanarak düşmanı müşkül duruma düşürmüştür.Ölüm derecesinde yaralandığı için askerleri kontrol edememiş ve onun o durumda olması askerler arasında karışıklık yarattığı için mukadder yenilgi vuku bulmuştur.Habeş kaynakları onun savaş alanında katledildiğinde mütefiktirler. Yalnız savaşırken aldığı yara ile sonradan mı yoksa çarpışma sırasında mı şehid olduğu kesin değildir. Bir belgeye göre onunla birlikte 500 askerde şehid olmuştur. Bu miktarın bir kısmı da o civardan derlenmiş yerli eyalet askeridir. Savaşta eyaletin ileri gelenlerinden en seçme savaşçılar şehit olmuştur.Mesela Arkiko Sancak Beyi Numan,Habeş Yeniçerileri Ağası, Yemienliyen Ağası, Gönülleyen Ağası, Cebeciler Ağası gibi seçme kişilerin şehid olduğu tesbit olmuştur.Eyaletten meslekten asker olarak iki ağa ile birlikte 70 kişi şehit olmuştur."Bkz. Orhonlu,1996:59-60.

⁵⁷ İmparator Serse Dıngıl'ın zaferi, ayrıca Tıgray soylu sınıfının bağımsızlık, ya da en azından özerklik umutlarına da, geçici bir süre de olsa, bir son verdi.

sürüyordu.Fakat 1578 sonrası bu savaş ve çatışma ortamının yerini barış ortamı aldı ve Etiyopya Osmanlı arasında dostluk ilişkilerin var olduğunu söylebiliriz(Wallis Budge,1928:368-69).Bunu bir örnekle açıklamak gerekirse İmparator Serse Dıngıl'ın Etiyopya iç savaşında Türk askerleri kullanmasını göstererek açıklayabiliriz.Orhonlu ise bu durumu şu şekilde anlatıyor:

”Habeş meliki olan Sartsa Dengel'in son zamanlarında onunla Habeş eyâleti beylerbeyleri arasında diplomatic bir münasebetin teessüs ettiği görülmektedir.Daha evvel böyle bir ilişki olup olmadığı tespit edilemiyor.Bu münasebetin hiç olmazsa Mustafa Paşa'nın beylerbeyliği zamanında kurulduğu muhakkaktır...Sartsa Dengel'in ülkesinin başka yerlerinde yaptığı iç savaşlarda bazı Türk askerlerini altın karşılığında kendi hizmetinde kullanmasıdır.Meselâ,Semen bölgesine yaptığı ve kendi kuvvetleri ile başaramıyacağı harekât,ateşli silâhları kullanan Osmanlı askerlerini davet ettiği anlaşılıyor.Bunun için şüfesiz Habeş beylerbeyinin de onayı icab ettiğinden ona müracaat ettiği daha doğru bir ihtimaldir.İmparator Sartsa Dengel 1587 de Semen bölgesinde isyanı bastırmak için yaptığı seferde bir ağa emrinde 30 kadar Türkü de yanına almıştı;bunlar ateşli silâh -tüfek-kullandıkları gibi ip merdivenle kaleye çıkmada mahir idiler.Bu seferde emrindeki paralı Türk askerleri asilerin yenilmesinde ve elbaşı olanın karagâhını basarak 50-60 kişilik maiyeti ile ele geçirilmesinde büyük rol oynadılar”(Orhonlu,1996:65-66).

İmparator Serse Dıngıl ve Habeş beylerbeyi arasındaki nispeten barışçıl ve dostane ilişkiler, Etiyopya kaynaklarına göre 1590'da,(Pankurst,1967:88)Osmanlı kaynaklarına göreyse 1589'da sona erdi. Etiyopya İmparatoru ve Habeş beylerbeyi arasındaki dostluk döneminin ne zaman ve ne sebeple sona erdiğine ilişkin Orhonlu, “1589 da Habeş beylerbeyi ile Habeş meliki arasındaki dostluk devrinin sona erdiği görülmektedir. Bunda Habeş melikinin askerini toplu halde tutmasının Mustafa Paşa'yı kuşku içinde bırakmasının rolü olmuştur” ifadelerini kullanmıştır(Orhonlu,a.g.e., 66).

Bir Etiyopya “kısa vakayinamesine” göre, 27'inci saltanat yılında (1590) İmparator Serse Dıngıl “Dahono (Arkiko)'ya” doğru ilerledi ve “Türk” *Basha*(Paşa) Kadaward'la⁵⁸ bir

⁵⁸Kadaward, bazı Etiyopya kaynaklarında 1590 yılında İmparator Serse Dıngıl'e karşı savaşmış Osmanlı beylerbeyine verilen isimdir. Büyük ihtimalle, Özdemir Paşa'dan sonra XII.Habeş Eyalet'nin beylerbeyi olan Hüdaverdi Paşa'nın isminin yanlış bir kullanımudur. Hüdaverdi Paşa'nın ardından görevini Temmuz 1593'te veya 24 Mart 1594'te Ali Paşa devralmıştır. XVI.yüzyılın sonlarında Habeş Eyalet'inin izine rastlanabilen son beylerbeyi İbrahim Paşa'dır. Ne Etiyopya, ne de Osmanlı kaynaklarında bu iki paşanın döneminde Habeş eyaleti ve Etiyopya liderleri arasında ilişkilerin ya da çatışmaların olduğuna rastlamayız. Orhonlu bu konu hakkında şunları söylemiştir: “Bu iki zat zamanında Habeş meliki ile herhangi bir çatışma veya münasebet olduğuna dair elde bilgi mevcut değildir.”Bkz.Orhonlu,1996:68.

savaşa girdi. Vakayinamede bunların ardından, paşanın Abetto Yona'el, *Ate'nin*(İmparator'un) Oğlu'nun kılıcıyla öldürüldüğü yazar. Benzer bir bilgiye de Bruce'da rastlarız: Tek fark, öldüren kişinin Etiyopyalı subay Robel'in olmasıdır(Bruce,III,1805:167).

Ne Osmanlı kaynakları, ne de aslında İmparator Serse Dıngıl'ın resmi kraliyet vakayinamesi Kadaward'ın öldürüldüğüne onay verir. Esasında, vakayinamenin son bölümünden İmparator Serse Dıngıl'ın 27'inci saltanat yılında Müslüman bölgesinin kuzeyindeki beylerbeyinin bölgesinde geçen savaşın başlangıcında Dabarva'nın kısa süreli bir Türk istilasına uğradığını ve *Bahır Negaş* Daragot üzerinden Dahono(Arkiko)'den Türklerin sürpriz bir saldırı düzenlediklerini öğreniriz(Perruchon,1896 :273-278).

Osmanlı güçlerinin ilk çarpışmalarda yenilgi almalarının yanı sıra, iki Türk komutanını öldüren *Bahır Negaş* Akabe Mikael'in cesareti de göze çarpmaktaydı. İsminden bahsedilmeyen Paşa askerlerinin bir bölümüyle Dohono(Arkiko)'daki kaleye geri çekilmiş, ancak kale İmparator Serse Dıngıl'ın saldırılarına direnememiş ve Paşa çatışmalarda yaralanmıştır.Geri kalan Türklerse deniz yoluyla Massava'ya gitmişlerdir(Wallis Budge, 1928:370).

İmparator Serse Dıngıl Türklere yardım ve yataklık yapanları cezalandırdı. Bunların arasında, herhalde Türk destek kuvvetlerinin desteğiyle karmaşayı körükleyen yerel Müslüman Emiri *Şeyh* Ali Garad da vardı. İmparatorun tebaasına mensup olsa da, *Şeyh* Ali Garad İmparator Serse Dıngıl'ın değil, Türklerin yanında yer aldı. Muzaffer İmparator Serse Dıngıl, Asmara'nın yakınlarındaki bir köy olan Darfo'da onun ifadesini aldı ve başını vurdurdu(Wallis Budge, a.g.e.,371).Hammassien civarındaki bölge Etiyopyalı askerler tarafından yağmalandı. *Bahır Negaş* olarak atanan ve Türkler tarafından asker ve mühimmat yardımı alan Hammassienli bir köylü olan Yishak Volde Ezum (Vadd Ezum) da İmparator Serse Dıngıl tarafından yakalandı ve idam edildi(Budge, 1928:370).Vakayinameye göre, mağlup paşa İmparator Serse Dıngıla'a bir teslimiyet mektubu ve çok sayıda hediyeler gönderdi(Perruchon, 1896 :273-278).

Bununla birlikte, Osmanlı kaynakları mağlup tarafın İmparator Serse Dıngıl olduğunu ve askerlerinin de bir bölümünün öldürüldüğünü ya da tutsak edildiğini yazıyordu. Osmanlı kaynakları hakkında Orhonlu, "...Melik Sartsa Dengel mağlup edildiği gibi adamlarının bir kısmı katledilmiş, bir kısmı da esir edilmiştir.Hatta Hüdaverdi Paşa'ya gösterdiği

yararlıktan dolayı kılıç ve kaftan ile birlikte iltifatkar bir de hüküm gönderilmiştir.” ifadelerine başvurmuştur(Orhonlu,1996:68).

Fakat tüm kaynaklarımın aynı fikri paylaştıkları gibi,kısa süren bu dostluğa ve Serse Dıngıl'in Osmanlı'ya karşı peş peşe aldığı zaferlere rağmen, Etiyopya karaya kısıtlanmış bir ülke olmayı sürdürdü. Tüm sorunlarıyla birlikte, Osmanlı'nın zayıf Habeş Eyaleti varlığını devam ettirdi. Orhonlu'ya göre ,Kuzey Afrika, Yemen, Bahreyn ve Lasha'daki Osmanlı egemenliği gibi, Osmanlılar, Osmanlı varlığı ve garnizonunun bulunduğu limanlar dışında “etkili, uzun süreli” bir hükme sahip değildi. Hüküm kıyı şeridindeki ana noktalarla kısıtlıydı ve sürekli gerginlik ve düşmanlıklar bölgelerin de genellikle yakınlardaki Mısır ve Yemen eyaletlerindeki askerler tarafından sürekli kuvvetlendirilmesini gerektiriyordu(Orhonlu,1996:53-55).

Ayrıca, Selman Reis'in vaatlerine rağmen, Habeş Osmanlılar için fazla bir gelir getirmedi; bir bakımdan baharat ticaretinin pek karlı olmamasından, ama asıl sebep olarak zengin iç bölgelerin elde edilememiş olmasından ve Osmanlıların yalnızca kuru ve sıcak kıyılara sahip olmasından dolayı.Yemen'de İstanbul'a vergi olarak göndermekten daha fazla idame masraflarını karşılama gelirleri ortaya çıktığından, ve Habeş'te gelirin yalnızca zirai vergi olarak geldiğini düşünürsek (ancak yalnızca bir beylerbeyi maaşı kadar), eyalet büyük ihtimalle oldukça kazançsızdı(Özbaran, 1994:35).⁵⁹Orhonlu'nun Habeş eyaleti ile ilgili ana Osmanlı kaynakları XVI.yüzyıl'ın üçüncü çeyreğine aittir ve çoğunlukla Ruus Defterleri ve Mühimme Defterleri'ndendir. Orhonlu'nun değerli kaynaklarına bakacak olursak, Habeş Eyaleti'nin genel durumuyla ilgili önemli bilgiler edinebiliriz:

“Habeş eyaletini teşkil eden toprakların geniş olması nisbetinde,eyalette kontrol ve bağlantıyı temin eden kuvvetlerin az olması buranın devamlı olarak takviye edilmesini icap ettiriyordu.Habeş krallığı ile daimi denebilecek bir savaş durumu

⁵⁹ Habeş,XVI.yüz yıl işgalleriyle birlikte,Avrupa ve Anadolu'da fethedilen yerlerde uygulanan tımar sistemine dahil değildi.Bundan ziyade, “vergilerin merkez için toplandığı ve yerel harcamaların düşüldükten sonra merkezi hazineye aktarıldığı” salyaneli eyaletiydi.Eyaletin kuraklığından dolayı, zirai anlamda küçük miktar vergiler toplandı; en büyük gelir ise iltizam yolu ile Sudan'daki Massava, Beylül ve Savakin'den gelen mallar üzerinden toplanan gümrük vergileri idi.Bireylerin vergi toplamasına izin veriliyordu, ancak karşılık olarak Sultan'a her yıl belirli bir miktar gönderilmesi gerekiyordu.Bkz.Orhonlu,1996:98;100.

bu takviyeyi devamlı bir şekilde sokuyordu.Eyaletin yeter malı gelir olmaması burada görev yapan memur ve askerlerin maaşlarının başka eyaletlerden-Mısır'dan gönderilmesi şeklinde bir nizamla bağlanmıştı; fakat her zaman maaşların zamanında verilmemesi mahzuru eyalet idaresi için büyük bir zaaf teşkil etmekte idi.Bu eyaletteki görevlilerin,görevlerini yapmakta isteksizlik göstermeleri gibi küçümsenemeyecek bir mahzur meydana getirmekte idi”(Orhonlu,1996:93).

Bu yüzden,Kızıldeniz'i yönetmede önemli bir nokta olsa da,Habeş Eyaleti Akdeniz'den veya doğu sınırındaki Safeveriler'den daha önemli değildi.Özdemir Paşa'nın ölümünün ardından,pek çok seferler başarıya ulaşmamıştır ve 1569-70'deki Yemen ayaklanması,Habeş'in önemini azaltmıştır.Arazilerini genişletmenin zorlukları ve başarılar dan edinilen minimum kazançlar ile,1591'de Habeş Balawların soyundan gelen, yerel nüfuza sahip Beca⁶⁰ Nâib'in yetkisine veya vekaletine bırakılmıştır ve Osmanlı'ya yıllık vergi aktırımıyla Massava'daki küçük Osmanlı garnizonu,kazanç olarak kalmıştır.⁶¹ (Pankhurst,1982:70;Özbaran,1994:87).

İç sorunları ne olursa olsun, Habeş Eyaleti Etiyopya'nın denize ulaşımı konusunda kronik bir baş ağrısı olmayı sürdürdü.Osmanlı tehlikesini bastıran İmparator Serse Dıngıl, Portekizlilere de ikinci bir şans verdi. Özellikle d'Oviedo'nun 30 Haziran 1577'deki ölümünün ve Portekiz hükümetinin 1580'de Etiyopya içişlerine karışmama politikasını uygulamaya koymasının ardından Portekizliler, “Galvdevos döneminde elde ettikleri pek çok ayrıcalıklarını yeniden kazandı ve İmparatorluk ordusundaki mevkilerine yeniden getirildi”.(Girma Beshah and Merid Wolde Aregay,1964:68;Dombrowski,1985:25).Başlangıçta, Portekiz hükümetiyle herhangi bir askeri ittifak kurmak yerine Cizvit Misyonerleri'ne misyoner sevkıyatı için açık kapı arandı. Bu yüzden, 1588'den sonar çok sayıda Cizvit Misyoneri Etiyopya'ya girmeyi

⁶⁰Beca,Kuzey Afrika ve Afrika Boynuzu'nda yerleşik olan bir etnik gruptur.Bkz. Burstein,1998:167.

⁶¹ Bu noktada, bilinen kaynaklar bize Osmanlı'nın güçlerini nâiblere nasıl aktardıklarını gücün veraseti ve ilk nâibin atanması konularında açık bir bilgi vermiyor. Başvurduğum başat Osmanlı kaynağı olan Orhonlu'nun eserinde, isimleri karışımıza yalnızca dört kez(s.134,137,138,147) çıkan nâibler hakkında sağlam bilgiler mevcut değildir. Resmi ya da gayri resmi güç değişiminin nasıl yaşandığı da bilinmiyor. Açık olmasa da, belirli ölçüde zaman içerisinde kademe kademe oluşan güç değişimlerinden köken bulduğunu söyleyebiliriz.Nâibler üzerine yapılan en kapsamlı analizler ve onların Osmanlı ve Arap dünyasıyla olan ilişkileri için, bkz.Miran,2007.

başardı. Fakat bu misyonerlerin gelişi Kızıl Deniz Bölgesi'ndeki Osmanlı yöneticileri tarafından kösteklendi ya da önlendi. Örnek olarak, Pedro Paiz ve Antonio de Montserrate Osmanlı yöneticileri tarafından tutsak edilip 1595'te fidye karşılığı salıverilirken, aynı yıl bir başka Cizvit Misyoneri Abraham de Georgis de Türk garnizonunun albayı tarafından Massava'da idam edildi⁶²(Dombrowski,1985:25).

İmparator Serse Dıngıl, Kızıldeniz Bölgesi'nde Osmanlı nâbiyle herhangi bir büyük mücadeleye girmeden, 1597'de hayatını kaybetti. İmparator Serse Dıngıl'ın ölümü, Etiyopya İmparatorluğu'nda anarşinin ve güç rekabetlerinin hüküm sürdüğü bir dönemi başlattı. Ardılları olan İmparator Yaikob ve İmparator Zadingl, zayıf olmalarının yanında iç karışıklıklarla meşgullerdi ve bu sebeplerden ötürü Etiyopya'nın denize ulaşımı konusuna önem atfetmediler⁶³(Huntingford,1989:149).

Önceden de bahsedildiği gibi, XVI.yüzyıl 'ın son on yılından itibaren Osmanlı'nın Habeş Eyaleti gerileme dönemine girdi. Bu yüzden Etiyopya İmparatorluğu ve Habeş

---

⁶²Etiyopya hükümetinin Cizvit misyonerlerine karşı olan bu olumlu politikalarına rağmen Kızıldenizdeki Osmanlı Türkleri yüzünden Cizvitlerin Etiyopya'daki faaliyetleri ve nüfusları azalmıştır. Fremona'daki (May Goga'daki) Cizvitler birer birer öldü ve misyon sonunda tüm papazlarından yoksun kaldı. Hindistan'daki Cizvit Toplumunu görevi ele almak için heyecanlıydılar; ancak zorluklar başa çıkılamaz hale gelmişti, zira Massava'daki Türkler dikkatli bir bekçilik yapıyorlardı ve ülkeye hiç bir papazın girmesine izin vermiyorlardı. 1595'te, bir Arap olduğu için şüphe duyulmaması umit edilen, Maruni bir papaz gönderildi, ancak ihanete uğradı. Bir sonraki yıl, Hintli bir Hıristiyan olan Malchior de Sylva'nın şansı yaver gitti. 1603'te bir İspanyol olan Peter Paez onu takip etti. Paez Etiyopya'ya varmak istedi; ancak yolda kimliği tespit edildi ve Yemen'de yedi yıl boyunca mahpus oldu. Ancak, umutsuzluğa düşmedi. Hindistan'daki bir Portekiz iş hani olan Diu'ya yerleşti ve kendini bir Ermeni olarak tanıttı. Burada, Diu'ya ticaret için sık ziyaretler düzenleyen Suakin'in paşasının ağabeyi olan bir Türk'le dostça bir ilişki kurdu. Paez ona, anayurduna dönmek istediğini, ancak yolda Türkler tarafından yakılmaktan ve köleleştirilmekten korktuğunu söyledi. Ağabey ona hemen, onu Kudüs'e kadar sağ salım götürebileceğini söyledi. Ardından Paez ona sürekli Massava'da durmak istediğini, zira orada Etiyopya'da ölmüş dostlarının mallarını almak istediğini söylemeye başladı. Bunun üzerine ağabey ona bunun uygun olabileceğini ve ülke içine bir seyahat düzenleyebileceğini ilettili. Paez'in planı başarıyla icra olundu ve gerektiği gibi Fremona'ya vardı. Bkz. Tellez, 1710:133-135.

⁶³İmparator Yaikob Etiyopya'yı 1597-1603 yılları arasında yönetti. Ardından tahtından edildi ve yerini İmparator Zadingl'e bırakmak zorunda kaldı. İmparator Zadingl de çok geçmeden mevkisini yitirdi ve Yaikob bir kez daha Etiyopya İmparatoru olarak tahta çıktı ve 1606'daki ölümüne kadar orada kaldı. İmparator Yaikob ve kuzeni olan İmparator Zadingl hakkında bkz. Wallis Budge, 1928: 375-383.

Eyaleti,XVII.yüzyıl'a birbirleriyle çatışmak yerine iç sorunlarına gömülmeyi tercih eden iki zayıf komşu olarak girdi. Sonuç olarak, XVII.yüzyıl'ın ilk yıllarında iki güç arasında kayda değer bir çatışmaya rastlanmadı.

İmparator Susenyos'un Etiyopya tahtına yükselmesiyle birlikte Etiyopya-Osmanlı ilişkileri yeni bir döneme girdi.İmparator Susenyos'un dönemi(1606–1632), en çok Roma Katolik Hıristiyanlığının devletin resmi dini olması dolayısıyla bilinir. Pedro Paez'in baskılarından ve Susenyos'un döneminde birleşik olan Portekiz ve İspanya'dan alınacak askeri yardım ümitlerinden ötürü İmparator Katolikliğe ilgi gösterdi(Bruce,III,1805:287).

Dombrowski, İmparator Susenyos'un Mart 1622'de resmi şekilde Katolikliğe geçmesinin ardından, Massava'dan Etiyopya'ya düzenli Cizvit akınlarının da ulaşmayı başladığını söyler. Ancak, İmparator Susenyos'un Massava'ya yönelik hattı açması zahmetsiz olmadı. Birkaç sefer İmparator, Savakin'in Paşasına ve uyuğu Massava'nın vali muavinine, eğer Portekizlilere geçiş izni tanımazlarsa tüccarlarına, Massava adasının (ve limanlarının) bağımlı olduğu kendi kıyılarından ürün tedarik etmeleri iznini tanımayacağını söylemek zorunda kaldı. Massava'daki Türk valilerin ve havalisinin hinterlanda olan bağımlılıklarını kıyıyı kuşatıp kırsal bölgeleri talan ederek kırma çabaları İmparator Susenyos tarafından bastırıldı. Her iki taraf (Etiyopyalılar ve Türkler) anlaşma zemini buldular(Dombrowski,1985:26).Manuel d'Almeida bunu şu şekilde onaylar⁶⁴:

“... 4 Aralık 1622'de Sawakin'e vardık ve orada demirledik... Ardından kaptanlar, öncüler ve baş tüccarlarla birlikte Paşa'yı ziyarete gittik. Bizi hürmet ve nezaketle karşıladı. Bize, bizi Etiyopya'ya sağ salım göndereceğini, zira İmparator'un bir dostu olduğunu ve onunla barışçıl ve dostça ilişkiler kurmak istediğini ve bu yüzden

---

⁶⁴Manuel de Almeida (1580-1646), Cizvit rahiplerinin ünlü bir üyesiydi.İmparator Susenyos'un döneminde Etiyopya'da yaşadı ve 1632'de İmparator Fasiladas tarafından ülkeden sürgün edildi. Almeida, Pedro Paez gibi eski misyonerlerin yazdıklarının ve kendi deneyimlerinin ışığında bir Etiyopya tarihi kaleme aldı. Bu eser Almeida hayattayken hiç basılmadı; ancak özeti ve kısmen gözden geçirilmiş bölümleri 1660'da Baltazar Tellez tarafından yayımlandı. Tellez'in çalışmasının İngilizceye anonim bir çevirisi de 1710'da basıldı. Bu eserden seçilmiş kısımlar, C.F. Beckingham ve G.W.B. Huntingford tarafından “Etiyopya Kayıtlarının Bir Kısmı, 1593-1646”başlığı altında derlendi.Bkz.Tellez,1710;Beckingham and Huntingford, 1961.

de ondan bizlere iyi davranmasını ve Papazlarımızı (misyonerlerimizi) sağ salım ulaştırmasını talep ettiğini söyledi (Beckingham and Huntingford, 1961:177-180).

İmparator Susenyos, Savakin, Massava ve Arkiko'yu ellerinde bulundurmaları kabul edilen Türklerle yakın ilişkiler kurmaya devam etti. Pankhurst'a göre 1624 yılında Cizvitlerin yardımlarıyla bir anlaşmaya varılmıştı:

Birincisi, İmparator'a ait ve Savakin'e inmiş tüm mallar, Hindistan'dan ya da herhangi bir yerden gelseler de, vergilerden ve haraçlardan muaf tutulmalıdır. İkincisi, Mağribi ya da Arap olsunlar, İmparator vekillerini Hindistan'a değin Massava'dan geçirme hakkına sahiptir ve bu vekiller tacizden ve kayıplardan arındırılarak özgürce limanlara girme ve çıkma haklarına sahiptirler. Üçüncüsü, Katolik Piskoposuna ve önde gelen papazlara ait, eğer kilise içerindeyse, kıyafetlerin de dahil olduğu, tüm mülkler vergiden arındırılacaktır ve eğer özel kullanım dahilindeyseler, Mahmud Paşa dönemindeki, yani değerinin yüzde 25'i, oranlarından daha yüksek bir meblağ talep edilmemelidir. Dördüncüsü, Cizvit papazları ve hizmetkarları ve köleleri, özgürce Hindistan'a gidebilir ve dönebilir. Antlaşmaya daha sonra, koşulların Massava ve Savakin'deki gümrük kayıtlarına göre şekillendirilmeli ve Paşa, yetkilileri ve takipçileri tarafından izaz edilmesi koşulları eklendi(EMAKA.1270;Pankhurst,1961:330).Türklerle olan bu uzlaşmayla, istikrarlı ticaretin önkoşulları da yaratılmış oldu. Bu yüzden ticaret, Etiyopya İmparatorluğu'nun bir limanı olmaması gerçeğine rağmen var olabildi.

İmparator Susenyos'un Massava'daki Osmanlılara tehditlerde bulunup baskı yapması, Etiyopya adına denize ulaşım ve çok sayıda misyonerin ülkeye kabulü gibi kazançlar getirdi. Bununla birlikte bu Cizvit Misyonerleri Etiyopya İmparatorluğu'nun güvenliği ve bütünlüğüne büyük bir tehdit oluşturmaya başladı. Özellikle 1625'te yeni Cizvit Piskoposu Mendez'in gelişiyile birlikte, çoğunluğunun Ortodoks Kilisesi'ne bağlı olduğu Etiyopya halkı için durum tahammül edilemez bir hal aldı. Mendez "dini devrim" olarak adlandırılan bir etkinliğe girişti ve Katolikliği Etiyopya'nın "resmi" dini haline getirmeye çalıştı. Katolikliğin kabul edilmeye zorlanması iç savaşa sebebiyet verdi ve toplumu, bir yanda İmparator Susenyos'un yanında yer alıp Katolikliği benimseyenlerin, diğer yandaysa yeni dine karşı çıkanların yer aldığı iki hizbe böldü. Bu iç savaş, Etiyopya'nın uzun tarihi

içerisindeki en kanlı iç savaştı. Temmuz 1631'deki tek bir çatışmada 8000 Etiyopyalı öldürüldü (Girma Beshah and Merid Wolde Aregay, 1964:92-93). Savaş alanını gördükten sonra, İmparator Susenyos'un oğlu Fasiladas'ın şunları söylediği rivayet edilir:

“Bu, yerde kılıçtan geçirilmiş olarak gördüğün adamların hiçbiri ne Pagan, ne de Müslüman'dı; ölümlerinden memnuniyet duymalıyız ki, onlar Hıristiyan'dı. Senin tebaan ve vatandaşların, bazıları ise akrabaların. Bu, bizim üzerimizden kazanılmış bir zafer değildir. Bu kişileri öldürerek, sen aslında kılıcını kendi karnına saplıyorsun. Kaç kişiyi kılıçtan geçirdin? Kaç fazlasını daha öldürmen gerekiyor? Kuzey Afrikalıların ve Paganların arasında bile, savaşı sürdürdüğümüzden ve, söyledikleri üzere, atalarımızın inancından döndüğümüz için aşağılama konusu haline geldik” (Bruce, III, 1805:402).

Bir yıldan az bir süre sonra, 14 Haziran 1632'de İmparator Susenyos isteyenlerin Katolik inancına mensup olabileceklerini, ancak hiç kimsenin bunun ötesinde bir zorlamaya maruz bırakılmayacağını ilan etti. Bu noktada, Patrik Mendes'in verebileceği tek cevap, bunu hamisi İmparator'un isteği olduğundan kabul etmek oldu. Katolik Etiyopya artık sona ermişti. Bu hoşgörü duyurusundan sonra İmparator Susenyos, oğlu Fasiladas'e yerini bırakmak adına tahttan çekildi (Bruce, III, a.g.e., 403).

Haziran 1632'de İmparatorluk tahtına oturduktan sonra, Fasiladas (1632-1667) vakit kaybetmeden Etiyopya Ortodoks Kilisesi'nin resmi statüsünü yeniden düzenledi. Osmanlı Türklerine karşı politikaları içerisinde, Fasiladas babasının Savakin, Massava ve Arkiko'daki Türk egemenliğine boyun eğme politikasını, farklı bir amaçla, yani izolasyon, yabancıları sınır dışı etme ve tecrit politikalarını hayata geçirebilme amacıyla sürdürdü. Yeni politikasının ilk adımı, Etiyopya'daki tüm Cizvitleri ve Avrupalıları menetmekti. Piskopos Mendez ve misyonerlerinin Maygoga'da toplanmaları ve çok geçmeden de ülkeyi terk etmeleri emredildi. Bunun yerine saklanmayı tercih edenler İmparator tarafından yakalanarak idam edildi veya köylüler tarafından öldürüldü. Mendez ve diğer Cizvitler, *Bahir Negaş* Yohannis Akay'ın korumasına girme umuduyla bu emre boyun eğme gibi göründüler. Ancak, *Bahir Negaş* Yohannis Akay onları Savakin Paşası'na teslim etti ve o da idam edilene dek onları tutsak etti. Aslında Avrupalılara duyulan nefret o kadar ileri gitti ki, İmparator Fasiladas Etiyopya'nın kapılarının Portekizlilere ve diğer Avrupalılara, özellikle de misyonerlere, kapalı olduğunu garantiye almak adına Paşa'yla bir

anlaşma 1648'de yapıldı. Bir zamanlar İmparatorluğun düşmanı olan Müslüman Osmanlılar, artık Hıristiyan Avrupalıların Hıristiyan Etiyopya'ya girmelerini engelleyecek muhafızlar olmuşlardı(Dombrowski,1985:30; Girma Beshah and Merid Wolde Aregay,1964:93-95).

Papa, İmparator Fasiladas'ın tavırlarını farklı bir yöntemle değiştirebileceğini düşündü. Cizvitler yerine, Etiyopya'ya Fransız Fransiskan Misyonerlerini gönderdi. Aslına bakacak olursak, bunu daha önce yapmış olsa başarılı olma ihtimali yüksekti. Ancak, Fasiladas bundan haberdar edildi ve Savakin Paşası'nı onları Etiyopya'ya sokmamakla görevlendirdi. Paşa, Savakin'e vardıklarında misyonerlerin boynunu vurdurdu(Dombrowski,1985:30).

İmparator Fasiladas Avrupa'yla ilişkilerini keserken, diğer yandan da Orta ve Yakın Doğu'daki Yemen ve Hindistan'daki Mogul İmparatorluğu gibi Müslüman ülkelerle yakınlaştı. İmparator Fasiladas'ın o dönemde Osmanlı'dan bağımsızlığını kazanmış olan Yemen *İmamı*'yla yakın ilişkilerinin sebebi, silah elde etmektir. "O dönemde Etiyopya İmparatoru'na silah tedarik edebilecek tek kişinin Yemen İmamı'nın olduğu" Fasiladas tarafından biliniyordu.O yüzden,"*İmam*'da İslam'a ilgi duyduğu yönünde izlenimler bıraktı ve böylece de Etiyopya'ya önemli heyetlerin gelmesini başardı". Bununla birlikte, Fasiladas ihtiyaç duyduğu sayıda silah elde edemedi(Van Donzel,1979:10).Fasiladas'ın güçlü Müslüman devletleriyle ilişki kurma çabaları,1650'de Osmanlı Sultanı IV. Mehmet'e (1648-1687) gönderdiği bir mektupla⁶⁵ ve 1660'da, başını Etiyopya'da 37 yıl yaşamış bir Müslüman olan Hac Mikael Abu Yusuf'un çektiği, ancak varışıyla ilgili herhangi bir bilgi edinilemeyen bir delegasyonu İstanbul'a göndermesiyle kanıtlanmıştır. Her ne olursa olsun, Osmanlı'yla kurulan bağların herhangi bir kayda değer sonuç getirmediği görülmektedir(Van Donzel,a.g.e.,13-19).

---

⁶⁵1650'deki bu mektup hakkında Orhonlu şunlara yer vermiştir:"Bu gün mevcut olmayan bir belge Habeş hükümdarının Osmanlı hükümdarı IV.Mehmed'e 1650(hicri 1060)tarihinde gönderdiği namedir.Topkapı Sarayı Arşivinde kayıtlı(nu.11977)bu belge en aşağı 15 yıldan beri kayıptır.Fasiladas'ın gönderdiği anlaşılan bu *nâme* Habeş melikinın Müslüman ülkeleri ile dostane ve yakın ilişkiler tesis etmek hususunda giriştiği üçüncü tesebbüse ait bulunmaktadır."Bkz.Orhonlu,1996:87.

İmparator Fasiladas 1667’de öldü ve yerini genç oğlu I. Yohannis’e (1667–1682)bıraktı.İmparator I.Yohannis, iç problemlerle oldukça meşguldü.Etiyopya’nın dış ilişkilerine daha az ilgi gösterdi. Yönetim döneminde Etiyopya’nın dış ilişkileriyle ilgili vakayinamesinde karşılaştığımız tek bilgi, 1672 yılında Osmanlı tebaasına mensup Hoca Murad’ı Hollandalı vali-generalle buluşması adına Cakarta’ya göndermiş olduğuna dair bilgidir.Bu yüzden,Etiyopya-Osmanlı ilişkileri söz konusu olduğunda, I.Yohannis döneminde tarihsel önem taşıyan herhangi bir gelişme olmamıştır⁶⁶.

---

⁶⁶Etiyopya Hıristiyanları, aynı Ermeniler gibi Kudüs’e hac ziyaretleri düzenlediklerinden ötürü, bu iki halk arasında eski çağlara dayanan bir bağlantı vardır. Etiyopya İmparatorları, ticari ve diplomatik temsilcileri olarak Ermenileri kullanırlardı. Bunlara iyi bir örnek, *İmam Ahmed*’in cihadı öncesinde Etiyopya hükümetine hizmet vermiş olan Mathew’dır. Murad da, aynı Mathew gibi, bir buçuk yüzyıl sonra Etiyopya’nın çeşitli diplomatik görevlerinde yer almıştır.Murad, 1618 yılı civarında Aleppo yakınlarında dünyaya gelmiştir. Fakir bir ailenin çocuğu olarak, Murad eğitimsizdi; ancak dillere karşı tanrı vergisi bir yetenek taşıyordu. 1652’de Etiyopya’ya yerleşmeden önce, büyük ihtimalle Suriye ve Mısır’da ticaretle uğraşıyordu. İmparator Fasiladas Murad’ı belirli aralıklarla Yemen’in Ta’izz eyaletindeki al-Muha şehrine göndererek burada onu köle satması, Hint ürünleri alması ve İngiliz ve Hollanda Doğu Hint Şirketleriyle görüşmesi konularında görevlendiriyordu.

1663 yılında, Fasiladas bir Müslüman tüccarla birlikte Murad’ı yeni Babür İmparatoru Awrangzib’in tahta çıkışını kutlamak amacıyla Hindistan’a gönderdi.1672 yılındaysa, İmparator I. Yohannis Murad’ı bol miktarda hediye ve İmparator tarafından Arapça kaleme alınmış bir mektupla birlikte Cakarta’daki Hollandalı vali-generalle buluşmaya gönderdi(Pankhurst,1967:74-75).Murad bir kez daha, 1689’da İmparator I. Iyasu tarafından kaleme alınmış bir tahta çıkış ilanıyla Cakarta’ya gönderildi. 1693’ün başında Murad Massawa’ya geri döndü. İmparator adına getirdiği mallara ve hediyelere Nâip Musa bin Umar bin Qunnu tarafından el konuldu. O dönemde Aksum’da bulunan I. İyâsu bu haberleri aldığıında Massava’ya gıda sevkiyatlarını askıya aldı ve bunların üzerine de Musa el koyduğu tüm malları Iyasu’ya iade etti. Murad’ın Cakarta’dan aldığı hediyeler arasında, baharatlar ve daha sonra Gondar’daki Debre Bırhan Sillassie Kilisesi’ne asılan iki Hollanda çanı vardı. 1694’te Murad, hediyeler ve Iyasu tarafından yazılan bir teşekkür mektubuyla birlikte bir kez daha Cakarta’ya doğru yola çıktı. Cakarta’ya Eylül 1696’da vardı ve Etiyopya’ya iki yıl sonra geri döndü.

Murad’la ilgili bilgilere, 1700-01 yıllarından itibaren ne Etiyopya kaynaklarında, ne de yabancı kaynaklarda rastlanamamıştır. Büyük ihtimalle o dönemde Etiyopya’da yaşlılıktan hayata gözlerini yummuştur. Murad, İmparator I. İyâsu tarafından en fazla onurlandırılan yabancı çalışandır. Murad’la 1699 ve 1700 yıllarında karşılaşan Poncet, bu yaşlı Ermeni hakkında şunları kaleme almıştır:

“Murad, İmparatorluğun en önemli vekillerinden biridir... Yüz dört yaşında, saygıdeğer bir yaşlı adamdır ve altmış yıldan fazla bir süredir Babür ve diğer Hint kraliyetleriyle olan en önemli müzakereleri yürütmektedir. İmparatorun gözünde büyük bir itibara sahiptir ve genellikle İmparator

İmparator I. Yohannis Temmuz 1682’de öldü ve onun ardılı da, 1706’daki ölümüne dek Etiyopya’yı yöneten İmparator İyâsu ya da Büyük İyasu oldu. İmparator I. İyâsu, ileri görüşlü bir liderdi. Etiyopya’nın uzun bir süreden beri devam eden Batı Hıristiyan dünyasından izole edilmesine bir son verme düşüncesine sahipti(Foster,1949:130). Babası I. Yohannis’in on yıldan fazla bir süre önce yaptığı gibi, İmparator İyâsu Hollanda Doğu Hint Şirketi’yle iyi ticari ilişkiler kurmak adına yaşlı Ermeni Hoca Murad’ı 1689 yılında Cakarta’ya gönderdi. 1693’ün başlarında Murad Massava’ya geri döndü. Yanında getirdiği çok sayıdaki mallara bakarak, 1693’te Massava’ya ulaştığında, Nâip Musa bin Umar Qunnu onun geçişine izin vermedi. Bu olay, İmparator İyâsu’nun vakayinamesinde Şubat 1693 yılında şu şekilde geçer:

“Murad adındaki kralın vekili elinde mallarla geldi... Emarqunnu’nun oğlu Nâip Musa, Murad’ın beraberindeki mallara el koymaya karar verdi ve Murad da vakit kaybetmeden krala şu mektubu gönderdi: “Burada Nâip Musa, elimdeki tüm mallara haraç adı altında el koydu”. Bunları işiten kral “son derece sinirlendi” ve “çehresi değişti”. Bunun üzerine kral Abesellus’u, Gebre Kirstos’u, Zar’a Bruk’u ve Hamassein’in tüm temsilcilerini gönderdi ve kral oraya saldırmadan önce: “Haberci tarafından, hiç kimse Massava’ya bal, yağ, bakliyat ve diğer gıda ürünleriyle gitmemeli duyurusu yapılsın” emri verildi. Bu emre karşı gelenler ölümle cezalandırılacaktı ve tüm mallarına da el koyulacaktı. Kralın saldıracağı haberini alan Hammassein’in tüm liderleri Nâibe gıda sevkiyatını kesti”(Pankhurst,1967:111).

“Nâib, kralın gıda kesintisi emri verdiğini ve çok geçmeden de kendisine saldıracağını öğrendi. Korkuyla sarsıldı ve ne yapacağını bilemedi. Doğuma hazırlanan bir kadın kadar acı çekiyordu. Düşünüp taşındı ve kralla barış yapmak ve arazisini ona geri vermek dışında kendini kurtarmak adına hiçbir şey yapamayacağını anladı... Nâib Musa kralın mallarını almakta tereddüt etmedi ve bunları, başkalarından aldığı binlerce şeyin yanına ekledi... Kralla Aksum’da buluştu ve önünde eğilerek, “Bana acıyın, ey yüce Kral’ım; ve yapmamam gereken her şey için beni bağışlayın!” diye yakardı. Kralın yüksek memurları

---

tarafından “Baba Murat” ismiyle anılmaktadır.”Bkz.Foster,1949:133-143;Van Donzel,1979:168-69;Pankurst,1967:111; Chaudhury and Kévonian,2008:131-138.

ona Nâib Musa'yı affetmesi için yalvardılar; zira merhamet onun âdetiydi. Kral Nâib'i payladı ve ona sitem etti... Karşısına tüm kraliyet heybetiyle dikildi ve onu affetti”(Pankhurst,a.g.e.,111).Bunun gibi küçük çapta çatışma ve olaylar olmasına rağmen bu yüzyılda Habeş eyaleti söz konusu olduğunda Etiyopya ve Osmanlı ilişkilerinin olumsuz olduğunu söyleyebiliriz.

Bu bölümde,bir yandan Kızıldeniz Bölgesi'ndeki Habeş Eyaleti'nin evrimi ve eyaletinin Etiyopya-Osmanlı ilişkilerini ne yönde etkilediğini anlatırken diğer yandan XVI.yüzyıl'ın ikinci yarısından XVII.yüzyıl'nın sonlarına kadar Habeş Eyaleti'nin Etiyopya'nın genel durumunu nasıl etkilediğini değerlendirmeye çalıştım.Üçüncü bölümde ise XVIII.ve XIX.yüzyıllar'daki Etiyopya-Osmanlı ilişkilerinin ne boyutta olduğunu göreceğiz.

III.BÖLÜM

ON SEKİZİNCİ ve ON DOKUZUNCU YÜZYILLARDA ETİYOPYA-OSMANLI İLİŞKİLERİ

Etiyopya'daki ve Osmanlı'nın Habeş Eyaleti'ndeki genel durum XVIII.yüzyıl'da ne şekildeydi? Etiyopya-Osmanlı ilişkileri söz konusu olduğunda, XVIII ve XIX. yüzyıllarda ne gibi tarihi öneme sahip gelişmeler yaşandı? İç işlerinde yaşananlar, iki imparatorluk arasındaki ilişkileri hangi açılardan etkiledi? Batılı Emperyalist güçlerin Kızıl Deniz bölgesindeki mevcudiyetleri, XIX.yüzyılda Etiyopya-Osmanlı ilişkileri üzerinde ne tür etkiler bıraktı? Bu bölümde, işte tüm bu sorulara bir cevap aranacaktır.

3.1.On Sekizinci Yüzyıl

Etiyopya, XVIII.yüzyıla zayıf ve dağılmaya müsait bir Afrika imparatorluğu olarak girdi. İmparatorlar ve yöresel soylular arasında daha önceki yüzyıllarda başlayan güç mücadeleleri, daha sonra da göreceğimiz gibi, on sekizinci yüzyılda hayati ve belirleyici bir döneme girdi. İmparatorlar güçlerini sağlama alma derdindeydiler. Bu karmaşık iç siyasi iklim, İmparatorların güçlü bir dış politikaya sahip olmalarına engel oldu.

XVIII.yüzyıla baktığımızda, aynı koşulların Osmanlı İmparatorluğu'nda da geçerli olduğunu görebiliriz. XVIII.yüzyılda Etiyopya'nın zayıflaması aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin gerileme dönemine denk gelmiştir. Osmanlı Devleti'nin bu dönemdeki politikası fetih politikasından ziyade elindeki toprakları korumak olmuştur. Bu sebeple Habeş gibi uzak ve devlet için bir getirisi olmayan eyaletlerin yönetimine yeterli hassasiyeti göstermemiştir. Bu dönemdeki Osmanlı Devleti'nin Etiyopya'ya karşı politikasını ve Habeş Eyaletinin genel durumunu Orhonlu ise bize şu şekilde aktarmıştır:

“Bu yüzyılda eyaletin önemi kalmamıştı. İsmen mevcut olan eyalet Cidde sancağı ile birlikte tevcih edilmekte olup, tayin olunan beylerbeyler, hiçbir zaman oraya gitmeyerek yerlerine vekil(mütesellim) göndererek idare ediyorlardı. Bunun anlamı gelirin çok düşük olduğu ve giderini karşılayacak bir durumda olmadığıdır. Daha XVII. Yüzyıl başlarında eyalet idarecileri, Habeş topraklarında yayılma azamına erişmiş olduklarının farkına varıp ellerindeki muhafazaya çalışmışlardı. Bunda, Osmanlı devletinin başka yönlerde, başka meselelerle uğraşmak zorunda kalmasının Habeş eyaletini mahalli idarecilerin yönetimine terk

edilmesinde rolü olmakla beraber, esas olarak, kıtalar arası ticaretin gelişmesinin ,müstemlekeci tüccar devletlerin tesiri olmuştur.'Eyaletin merkez ile ve büyük üslerle irtibatı devletin gösterdiği ilgi nisbetinde azalmış ve eyalet idaresinde giderek mahalli unsurlar rol oynamaya başlayarak idare mahallileşmeye başlamıştır. Bunun sonunda burada görev yapan asker ve memurlar , yerlilerle evlenerek yeni bir içtimai sınıf meydana getirmişlerdir”(Orhonlu:1996:129).

Bunun dışında bu dönemde Habeş eyaletinin idari mahiyetinde de bazı değişiklikler olduğunu görüyoruz.Orhonlu ise bizi konu hakkında şu şekilde bilgilendiriyor:

“Bu yüzyıl başında Habeş eyaletinin idari mahiyetinde değişiklik olmuştur;1701 yılına kadar Cidde sancak beyliği ile Mekke Şeyh-ül haremligi tek bir ünite olarak tevcih edile gelmiştir.1701 Ekim ayı sonlarından itibaren (Evahir-i Cemaziyü'l-evvel 1113)Habeş eyaleti müstakil olarak değil başka bir idari ile birleştirilerek tevcih edilmeye başlanmıştır; zikredilen tarihte Habeş eyaleti Rumeli beylerbeyi payesi ile Cidde-i mamure sancağına mutasarrıf olup Mekke-i Mükerrreme Şeyh-ül Haremi olan Süleyman Paşa ya tevcih edilmiştir. Bu tarihten itibaren eyalet, Cidde sancağı ile birlikte tevcih edilmeye başlanmıştır . Bu tevcih Habeş eyaleti sancağı ilahkı Cidde-i Ma'mure sancağı ile Mekke-i Mükerrreme Şeyhü'l-Haremi şekline oluyordu.Bununla beraber Aynı Ali ye göre Habeş eyaleti XVII. Yüzyıl başlarında da Cidde sancağı ile tevcih edilmiştir. Fakat devamlı olarak ,yukarıda belirtilen 1701 tarihinden itibaren tevcih edilmiştir”(Orhonlu,1996:132-133).

Bu durumlar ışığında, bu dönemde Etiyopya-Osmanlı ilişkilerindeki gelişmelere bir göz atalım.Bir önceki bölümde de bahsedildiği gibi, İmparator I.İyâsu'nun Hıristiyan Avrupa'yla çok eskilere dayanan ilişkileri yeniden rayına koymak gibi bir hayali vardı.Böylece öncellerinin uyguladığı katı anti-Avrupa politikasını sonunda gevşetti.Onun döneminde, Etiyopya ve Fransa arasında diplomatik ilişkiler kurma adına iki denemeye girişti.Birinin komik, diğèrininse trajik sonuçları oldu.Lafın kısası, iki deneme de başarısız oldu; ancak hikayeleri anlatmaya değèrdi⁶⁷.

Etiyopya'dan ihraç edilmeleri ve ardından Papa tarafından Etiyopya'da başka misyoner faaliyetler adına aldıkları emirler, Cizvitlerin henüz akıllarından çıkmamıştı. XIV. Loiu'nun Cizvit danışmanları, kaybolan prestijlerini yeniden kazanmak için bir plan oluşturdular. Fransız kralını, Ortodoks Etiyopya ile diplomatik ilişkiler kurmasının ve ardından da Etiyopya kralını Katolikliğe döndürmesinin ona dünya çapında büyük bir Katolik kral

⁶⁷Üçüncü bölümün bu kısmı, temel olarak Poncet'in seyahatinin İngilizce çevirisinin Hakluyt Derneği baskısına dayanmaktadır.Bkz.Foster,1949.

olarak prestij kazandıracığına inandırdılar. Bu nedenle, Kahire'deki Fransız konsolos Monsieur de Maillet'e XIV. Loui tarafından uygun bir elçi bulması ve bu elçiyi Etiyopya İmparatoru'na yollaması konusunda bir talimat verildi. Neyse ki, İmparator İyâsu'nun *Hacı Ali* isimindeki bir elçisi o dönemde Kahire'deydi ve Etiyopya İmparatoru'nun ciddi derecedeki deri hastalığına çare bulması için bir hekim arıyordu(Foster,1949:11).

Kahire'de yaşayan Poncet isminde bir Fransız eczacı vardı. De Maillet Hacı Ali ile irtibata geçti ve onu Poncet ile tanıştırdı. Hacı Ali'nin Etiyopya'nın başkenti Gondar'a kadar Poncet'e eşlik etmesi planlanıyordu⁶⁸.Poncet'in elinde de Maillet tarafından sağlanan ve Arapça gizli görevlerinin yazılı olduğu bir mektup ve yanında da Brevedent isminde, hizmetkarı kılığında bir Cizvit bulunuyordu.Delegasyon Sudan üzerinden güvenli şekilde Etiyopya'ya ulaştı. Etiyopya'ya varışından kısa bir süre sonra Brevedent talihsiz şekilde dizanteriden hayatını kaybetti; ancak Poncet yoluna devam etti, Gondar'da sıcak şekilde karşılandı ve imparatoru başarıyla tedavi etti⁶⁹(Foster,1949:11,144-45).

Poncet'in Gondar'a yaptığı ziyaret,İmparator İyâsu'nun daha önce tahayyül edilemez şekilde Kral XIV. Loui'ye bir büyükelçi göndermeye karar vermesi adına önemlidir. Bu, iki yüzyıl önce Ermeni Mattew'in Portekiz'e yaptığı ziyaretten bu yana bir Roma Katolik devletine gönderilen ilk elçi heyetiydi.Etiyopyalı ruhban sınıfından yükselecek muhalefetten ve elçi heyetinin Müslüman komşularından karşılaşacakları tehlikelerden haberdar olan İyasu, büyük bir gizlilik içerisinde hareket etti.Delegasyonun Katolik yanlısı karakterini gizlemek adına Ermeni bir diplomat göndermeye karar verdi.

Elçi,ülke dışındaki işleriyle uğraşması için seçtiği kişilerden,Müslüman bir Ermeni olan Murad isminde biriydi ve daha önceleri Suriye'deki bir Fransız tüccarın aşçılığını

---

⁶⁸Gondar, İmparator Fasiladas tarafından 1636 yılında kurulmuş, kuzeybatı Etiyopya'daki tarihi bir şehirdir. Gondar, iki yüzyıldan daha fazla bir süre Etiyopya'nın imparatorluk başkenti olmuştur.Bkz. Pankhurst,1982:117.

⁶⁹ Poncet 21 Temmuz 1699'da Gondar'a vardı ve orada Eylül 1700'e kadar kaldı. Poncet 1704 yılında Paris'te ziyaret kayıtlarını yayınladı.Bkz.Foster,1949:11.

yapmıştı((Foster,1949:154-55)⁷⁰.Murad,İmparator'un teşekkürlerini içeren Arapça mektuplar,bazı hediyeler, ufak tefek eşyalar, birkaç Etiyopyalı köle ve genç bir fille birlikte yola koyuldu. Poncet ve Murad bunun ardından Kahire'ye geçtiler. Burada, talihsizlikler baş göstermeye başladı. Fil öldü; Murad ihtiyatla, gönderildiğinin kanıtı olarak filin kulaklarını kesti. Cide'ye vardıklarında Mekke Şerifi kölelerin üçüne el koydu. Ufak eşyalar Kızıl Deniz'deki bir fırtınada kayboldu(Foster,1949:141-42).Poncet Kahire'ye vardığında de Maillet Etiyopya kralından gelen mektupları görmeyi talep etti. Poncet mağrurca bu mektupları yalnızca Fransa kralının görebileceğini söyledi. Meraklanan de Maillet, Mısır Paşasını mektuplara el koyması için teşvik etti. Bunu duyan ve De Maillet'in rolünden habersiz olan Cizvitler, bu durumu Osmanlı'ya haber ettiler. Fransa'yla bir kriz yaşanacağı ihtimali yüzünden paniğe kapılan Bab-ı Ali, bu durumu araştırması için bir komisyon gönderdi. Paşa gerçeği açığa vurdu ve Bab-ı Ali,Osmanlı hukukunda suçlular üzerine yıkıldığı üzere, de Maillet'e komisyonun harcamalarını karşılamasını emretti.Azimle, Poncet ve Murad yolculuklarına devam etti.Kahire'den ayrılırken otoriteler ellerindeki son Etiyopyalı köleyi de aldı.Sonunda,Versailles Sarayı'na vardılar ve Fransa kralının konsolosu ve Kahireli eczacı Monsieur Poncet, Etiyopya İmparatoru'nun elçisi ve eski aşçı olan Ermeni Murad'ı takdim ettiler ve o da Etiyopya İmparatoru'nun gönderdiği hediyeler arasında elinde kalan son şey olan filin çürüyen kulaklarını sundu(Foster,1949:160,163-64,170-71).

Poncet ve Murad'ın ziyaretlerinden memnun kalmayan Fransız hükümeti,Monsieur du Roule isimindeki bir başka diplomatın önderliğinde Etiyopya'ya bir delegasyon daha gönderdi.Du Roule hırslı ve kabiliyetli bir genç adam olmasının yanında, ziyaret ettiği

---

⁷⁰Murad bin Maldum, Murad bin Mazlum, "Genç" Murad, Murad ibn Magdelon ve Murad Çelebi adlarıyla da anılmaktaydı.Diyarbakır'da doğmuş ve 1707'de Umman'ın Maskat şehrinde hayatını kaybetmiştir.Murad bin Maldum, Hoca Murad'ın yeğeniydi.Foster'a göre, 1700 yılında Hoca Murad yolculuk için çok yaşlı olduğundan kendi görevini yeğeni "Genç" Murad'a devretmişti. Bkz.Foster,1949:141-42,145-47; Chaudhury and Kévonian,2008:138.

ülkelerin örf ve adetlerinden bihaberdi ve Fransız olmayan her şeye küçümsemeyle yaklaşıyordu.Aslında, geçeceği bölgelerdeki Afrikalı kralların sevgisini kazanabilecek bir kişi değildi(Foster,1949:159; Bruce,1805,IV:13).

Bu yüzden, De Roule her yerde nezaketsiz davranışlarla karşılandı, devamlı beklemeye maruz bırakıldı ve gümrük geçişlerinde yüklü miktarlarda paralar ödemeye zorlandı.Tüm bunlara rağmen, Sudan'a varmayı başardı. Kral, ona sıcak bir karşılama düzenledi ve kralın eşleri de bu beyaz tenli yabancıya büyük bir nezaket gösterdi.Onları memnun etmek amacıyla, Du Roule Etiyopya İmparatoru'na sunacağı hediyeleri ortaya çıkardı.Oldukça ahmakça bir hediye seçiminde bulunmuştu: ana kalem, görüntüyü saptıran aynalardı.Aynalarda grotesk yansımalarını gören siyah kadınlar, du Roule'un bir büyücü olduğunu söyleyerek dehşetle bağırışmaya başladılar. Du Roule'a şüpheyle bakılır oldu. Birçok kez oradan ayrılmak istedi; ancak bu istekleri geri çevrildi. Sonunda, Du Roule ve heyeti sokak ortasında öldürüldü(Bruce,1805,IV:17; Budge,1928:435).

Du Roule, ölümünden önce Sudan'dan Ermeni tercümanı Elias'ı yardım etmesi amacıyla İmparator İyasu'nun yanına gönderdi.İmparator İyasu, Elias'ı du Roule'e, Mısır Paşasına ve Sudan Kralına mektuplar vermesi için geri gönderdi. Ancak Elias başkentten fazla uzaklaşmadan, İyâsu'nun oğullarından biri olan Takla Haymanot tarafından öldürüldüğünü ve onun yerine geçtiğini öğrendi.Elias talimatlarını yeni krala onaylatmak için başkente geri döndü.Takla Haymanot mektupları okudu ve altlarına kendi isminin yazılmasını istedi(Pankurst,1967:131; Bruce,1805,IV:15).Bu mektuplar yazıldığında du Roule çoktan ölmüştü.Buna ek olarak, Etiyopya-Fransa ilişkileri adına bu mektuplar herhangi kayda değer bir rol oynamadı⁷¹.

⁷¹Etiyopyalıların nefret duydukları kişiler,yalnızca Batı Avrupa Hıristiyanlarıydı. Poncet'in aktardıklarına göre, Hoca Murad'ın dışında Etiyopya yöneticilerinin hizmetinde olan birkaç tane daha Osmanlı Sultanı'nın tebaasına mensup Ermeni ve Yunanlı vardı. Poncet, Kızıl Deniz'de ticari yetkili olarak görev yapan Agapyri adında bir Ermeni'den daha bahseder. Bunlara ilaveten, İmparator İyasu'nun görevlerini yerine getiren bir Yunanlı yetkili daha vardı ve 1702 yılına gelindiğinde Etiyopya'ya yedi ya da sekiz yıl hizmet etmiş olmuştur. Poncet onun İyasu'nun vekillerinden biri olduğunu dile getirmiştir ve herhangi bir açıklamada bulunmaksızın onun için "ülkemizin bir düşmanı" ifadesini kullanmıştır. Tıbbi hizmetlerde bulunan ve belki de aslında aynı "düşman" kişi olan bir Yunanlı'nın daha bahsi geçer. Fakat ticari yetkililer Avrupa'daki sefirler gibi

Önceden de bahsedildiği gibi, İmparator İyâsu, oğullarından biri tarafından tahtından indirildi ve ardından da öldürüldü. Ölümü ve ölüm şekli, on beş yıllık bir karışıklık ve belirsizlik dönemini de beraberinde getirdi. Bu on beş yıl boyunca, dört imparator kısa ve sıkıntılı yönetim süreleri geçirdiler (Bruce, 1805, III:525). I. Tekele Haymanot 1706'dan 1708'e kadar tahtta kaldı ve ardından da bıçaklanarak öldürüldü. 1708-1711 arasında hüküm süren Tevoflos, muhtemelen zehirlenmişti. Yostos 1711-1716 yıllarında yönetimin başındaydı ve o da mevkisini bırakmaya zorlandı. III. Davit beş yıl boyunca (1716-1721) tahtta bulundu ve gizemli şekilde öldürüldü (Bruce, 1805, IV:14-17; Budge, 1928:425;440; Pankhurst, 1982:142-46).⁷²

Bu karışıklık ve belirsizlik döneminde başkent Gondar, Hıristiyan teolojisinin şiddetli ihtilafları yüzünden harabeye dönmüştü. Haydutlar ve hırsızlar taşrada yeniden ortaya çıktı. Bu dengesiz dönem, 1721'de I. İyâsu'nun bir diğer oğlu olan Bakaffa'nın tahta çıkmasıyla sona erdi. Bakaffa, tahtı 1730'da oğlu II. İyâsu'ya (1730-1755) devretti (Bruce, 1805, IV:76; Budge, 1928:440;).

I. İyâsu'ya düzenlenen suikastı takip eden kırk yıl içerisinde Etiyopya-Osmanlı ilişkilerinde kayda değer herhangi bir gelişme olmadı. 1740'lı yıllarda ise, bir takım tarihi öneme sahip hadiseler Etiyopya-Osmanlı ilişkileri üzerinde etkilerde bulundu. 1745 yılında üç Müslüman ile birlikte üç Hıristiyan rahip, Etiyopya Ortodoks Kilisesi'ne yeni bir Başpiskopos bulmak adına Gondar'dan Mısır'a doğru yola çıktı. Bununla birlikte, Nâip tarafından önlerine birçok engel koyuldu.⁷³ II. İyâsu ve heybetli nâip-annesi İmparatoriçe Mentvab bunu duyduklarında, Massava limanına saldırması için *Bahır Negaş* Solomon'a Tıgray'ın yöneticisi *Ras* Mikael Suhul ve *Decazmaç* Basiliyos ile güçlerini birleştirmesini

---

değillerdi ve ciddi diplomatik ve siyasi etkinlikler içine girmek bir kenara, yekpare görevleri hoş sözler sarf etmek ve hediye alış verişinde bulunmaktı. Bkz, Foster, 1949:116,140,169.

⁷²I. Tekele Haymanot ve III. Davit, I. İyâsu'nun oğulları olmalarının yanı sıra, Tevoflos İyâsu'nun kardeşiydi ve Yostos da torunuydu. Bkz. Bruce, 1805, IV:14-17.

⁷³Özerkleşen bölgesel yöneticilerin lehinde merkezi otoritenin çöküşü, Massava, Arkiko ve nadiren ciddi çatışmalara sahne olan deniz ve dağlar arasındaki ovalarda nâibin denetim gücünü arttırdı. James Bruce 1768'te Massava'ya vardığında, nâibin Osmanlı'nın limanın otoritesini verdiği Cidde Paşası'na ya da Etiyopya kralına herhangi bir vergi ödemediğini gördü. Bkz. Bruce, 1805, IV:145.

emrettiler. Vakanüvisin “şeytanın insan şekline girmiş hali” olarak belirttiği Nâip ve limanın “kötücül sakinleri”, bu duruma heyetleri zincire vurarak karşılık verdiler(Pankhurst,1967:125-129).

Devamında meydana gelen olaylar, müdahale tehdidinin belirleyici olduğunu düşünen Bruce tarafından kayıt altına alındı.Bununla birlikte, müdahale henüz gerçekleşmeden Nâip “rahipleri huzuruna çağırdı”, üzerlerindeki paraları ona vermelerini emretti ve ardından da onları alelacele bir tekneye bindirerek Mısır’a gönderdi. Bunun akabinde de kurnazca *Ras* Mikael ve *Bahır Negaş*’a, tutsaklarının “sağ salim yolculuklarına çıktıklarını ve kendisinin de kralın emirlerine uyduğunu” bildirdi. Altı aylık tecritten sonra, Etiyopya dini delegasyonu sonunda Mısır’a doğru ilerleyebildi. Ancak, olaylar bu şekilde son bulmadı. Bir sonraki yıl, delegasyonun hayatta kalan kısmı *Abba*⁷⁴ Yohannis isimindeki yeni Başpiskoposla İskenderiye’den dönerken, Massava’da bir kez daha Nâip tarafından esir alındı ve burada beş ay boyunca tutuldu. Bu beş aylık süre dolmak üzereyken, kiliselerinin başının bu şekilde tutsak edilmesinden ötürü endişelenen Debra Bizen Manastırı mensubu *Abba* Ewostateweos ve *Abba* Gebre Mariam adındaki iki papaz, limana doğru yol aldı. Gece geç saatlerde Başpiskoposu esaretten kurtarmayı başardılar⁷⁵(Pankhurst,1967:125-129; Budge,1928:454) .

II.İyâsu bu durumdan ötürü tam anlamıyla çileden çıkmıştı. Nâibin üzerinde büyük bir etkiye sahip olan Tıgray valisi *Ras* Mikael Suhul’la bir işbirliğine girmeden onun bu denli küstahça bir davranış sergileyemeyeceğinden emindi. Durumu açıklaması için Michael’ı Gondar’a çağırdı.*Ras* Mikael Suhul buna karşı çıktı.II. İyâsu onun üzerine yürüdü, onu yenilgiye uğrattı ve dizlerinin üzerine çökmesini sağladı. Ancak daha sonra, son derece budalaca bir davranışla onu eyaletine yeniden atadı ve bunun yanında diğer birkaç eyaletin yönetimlerini de yine ona bıraktı(Bruce,1805,IV:147).*Ras* Mikael Suhul artık krallığın en güçlü adamıydı.Takazze nehrinin kuzeyinde kalan tüm Etiyopya toprakları artık onun

⁷⁴*Abba* peder, rahip anlamındadır.

⁷⁵Delegasyonun başına gelen talihsiz olaylar, II. İyâsu’nun Kraliyet Vakayinamesi’nde detaylı bir biçimde anlatılmıştır.Bkz.Pankhurst,1967:125-129;*Ras* Mikael Suhul’un sorumlu tutulduğu ve cezalandırıldığı,J.Spencer Trimingham tarafından açığa çıkarılmıştır. Bkz.Trimingham,1952:105.

yönetimi altındaydı. Bunun yanı sıra Massawa üzerinde de büyük bir nüfuza sahipti ve böylece Etiyopya'nın tüm dış ticaretinin yönetiminin de başındaydı. Gümrük vergilerinden kendine büyük bir kar sağladı. Tüm bunların yanında, ateşli silahların Etiyopya'ya ithalatının kontrolü de ondaydı ve ordusunu imparator ve diğer valilerden çok daha etkin bir biçimde silahlandırmayı başardı. Artık tek yapması gereken doğru bir fırsatı kollamaktı(EMAKA,1278).

II. İyâsu yirmi beş yıl yönetimde kaldı ve yerini, on dört yıl görevde kalacak olan oğlu İyoas'a bıraktı⁷⁶.1769'da *Ras Mikael Suhul* iki kralın (İyoas ve II.Yohannis'in) infaz emrini vermesiyle onların yerine, kendisinin emrinde ve güçsüz bir yönetici olan II. Yohannis'in oğlu II. Tekle Haymanot'u tahta çıkarmasıyla gücünün sınırlarını ortaya koydu. *Ras Mikael Suhul* erken 1770'lere, yani rakiplerinin oluşturduğu bir koalisyonun onu mevkisini bırakmaya zorlamasına değin, görevde kaldı ve ardından da ölümüne kadar Tıgray'da yaşadı(Bruce,1805,IV:170-80).

Ras Mikael'in yüzüzce iki kralın ölüm emrini vermesi ve Gonder'de açık açık tahtın belirleyicisi olarak öne çıkması, Etiyopya tarihinde "*Zemene Mesafint*" ("Prensler Çağı") olarak bilinen, Etiyopya kralları kukla konumuna düşerlerken askeri işlev ve gerçek gücün güçlü soylular üzerinde toplandığı dönemin başlangıcına işaret ediyordu.1769-1855 arasındaki bu dönem boyunca, Etiyopya krallığı artık siyasi ve askeri etkinlik içinde olan birleşik bir erk olma hüviyetini yitirdi.Çok sayıdaki prenslikler otonom soylular tarafından yönetiliyordu ve savaşlar sürekliydi⁷⁷.Kısacası, yukarıda da bahsettiğimiz gelişmelerden

⁷⁶II.İyâsu ve ardılı İyoas'ın dönemlerinde ülkenin gerçek yönetim gücü, anneleri olan Bakaffa'nın eşi Mentevab'daydı. Etiyopya tarihinde görülmemiş bir şekilde, Mentevab hem oğlunun hem de torunun yönetimlerinde tahtı paylaştı.Kadmsı duruşunun arkasında, Mentevab erkek akrabalarının aracılığıyla devletin tüm organlarında güçlü bir nüfuza sahip oldu.Bkz.Bruce,1805,IV:147.

⁷⁷1769-1772 yılları arasında Etiyopya'da yaşayan İskoç gezgin James Bruce'un kaleme aldığı beş ciltlik *Travels to Discover the Source of the Nile "Nil'in Kaynağını Keşif Yolculukları"* başlıklı eserde,krallığı kasıp kavuran kanlı çatışmalar ve kişisel mücadelelerin bazılarının betimlemelerini görebiliriz.En karışık dönem olan 1800 yılı civarında, tamı tamına altı rakip imparator bulunuyordu.Savaşı beyler kendi bölgelerinin mutlak yöneticileriydi; ancak etraftaki eyaletlerin saldırıları altındaydılar. Köylüler çoğu zaman asker veya haydut olmak adına topraklarını terk ediyordu.Bkz,Bruce,1805,III,IV.

ötürü Etiyopya ve Osmanlı İmparatorlukları arasındaki ilişkiler söz konusu olduğunda on sekizinci yüzyıl, önceki yüzyıllardan daha az hadiseli bir dönemdi.

3.2.On Dokuzuncu Yüzyıldaki Gelişmeler

Etiyopya,XIX.yüzyıl uzun yıllar boyunca gerçek anlamda bir merkezi otoritenin olmadığı, bölünmüş bir ülke temelinde başladı.Genellikle Gondar'da ikamet etmeyi sürdüren imparatorlar, halen teoride mutlak bir otoriteye nail olmaktaydılar.Pratikte ise, kukla pozisyonuna indirgenmişlerdi. Neredeyse bağımsız olarak tanımlanan ve kendi aralarında ihtilaflar bulunan feodal beyler tarafından yönetiliyorlardı(Pankurst,1997:43-45;Marcus,1975:73; Blundell,1922:471-2,477).

Önceleri imparator çevresinde örgütlenen ülke, artık üç “açıkça bağımsız devlet”e bölünmüştü. Bu Etiyopya devletleri arasındaki ilk ve en önemli olanı, bir kuzey eyaleti olan Tıgray'di. Tıgray eyaleti, bir Kızıl Deniz limanı olan Massava'daki ticareti elinde bulunduruyor ve kıyıyla olan bağlantısı dolayısıyla da uzunca bir süreden beri ülkenin en büyük ateşli silah stoğunu da himayesi altında tutuyordu.Tıgray ayrıca, kayda değer bir servet kaynağı olan tuz üretim alanlarının da sahibiydi.İmparatorluğun ikinci en büyük siyasi birimi, Tıgray'in güneyine ve kuzeyine yayılan Amhara'ydı. İmparatorluğun üçüncü ayrı parçası, güneyde bulunan Şeva'ydı(Marcus,1975:74-75;Rubenson,1976:29-35;Abir,1968:111-113;Wylde,1901:27).

XIX.yüzyıl'ın ilk yarısında parçalanmış bir imparatorluk olan Etiyopya, o dönemde Batı Avrupa'da seyir halinde olan Sanayi Devrimi'nin etkilerini içinde hissetmeye başladı. Demiryollarının ve istimbotun geliştirilmesinin de dahil olduğu iletişimdeki yenilikler, her geçen gün artan, ileride tüccar, diplomat ve bilgin olacak, Batılı maceraperestlerin ülkeye akınını da birlikte getirdi.Bu yabancı gezginlerin gelişi, Tıgray'deki, Amhara'daki ve Şeva'daki erken XIX. yüzyıl Etiyopyalı yöneticileri üzerinde önemli etkilerde bulundu. Bu yöneticiler, büyük ya da küçük ölçekte, ülkenin diplomatik ve ticari olarak dış dünyaya açılmasına müdahil oldular(Marcus,1975:81;Plowden,1868:401).

Bu dönemde Etiyopya ile Batı arasındaki ilk temas, Napolyon'un 1798'de Mısır'ı dramatik şekilde işgali sayesinde kurulmuştu. Bu durum, İngiltere'yi güneydeki Hıristiyan İmparatorluğu ile olan bağlantı kurma girişimine hız vermiştir. Henry Salt 1804'te Tıgray'a gönderilerek Etiyopya'nın bu bölümü ile kurulacak İngiliz ticari bağlantılarının bir ön

araştırmasını yaptı. Salt, dönemin Tıgray yöneticisi *Ras Wolde Sılâse* ile görüştü(Salt,1814:325). *Ras Wolde Sılâse* İngiltere ile kurulacak bağlantıların avantajlı yönlerini görmekte gecikmedi. Ekim 1805'te, üç yüzyıl öncesinde İmparator Lıbne Dıngıl'in Portekizlilerden bulunduğu istekleri andırır şekilde, Kral III. George'a yazarak ondan bir hekim, bir marangoz ve bir teknisyen göndermesini istedi. Ondandır, "silah yardımı ve mühimmat" da talep etti(Appleyard et al,1985:1).

Ras Wolde Sılâse bunların yanında, yine üç yüzyıl öncesine uzanan, Massava limanındaki Osmanlı işgali sorununa da değindi. İngiliz hükümetinden denize direkt ulaşımın önünü açması konusunda yardım talebinde bulundu(Salt,1814:383-84). Tıgray'ın yönetimini eline alan *Ras Wolde Sılâse*'nin ardılı *Decazmaç*⁷⁸ Sabagadis Woldu da öncülünün izinde, özellikle Osmanlıları Kızıl Deniz bölgesinden uzaklaştırmak adına İngilizlerle olan ilişkileri geliştirme taraftarı oldu. Ancak, *Zemene Mesafınt*'in savaşlarının birinde, hayallerini fiiliyata dökmeden, öldürüldü(Rubenson:1987:28-29).

Tıgray'ın bir sonraki yöneticisi *Decazmaç* Vube Hayle Mariyam, dış ilişkilere öncellerinden daha fazla ilgi duyuyordu. 1835'te gücü eline aldığı anda, boş bir hayalle, Mısır'a bir elçi gönderip yeni bir piskopos kazanmak istedi. Üç yıl sonra, Haziran 1838'de, İngiliz Kraliçesi Viktorya'nın ve Fransız Kralı Louis Philippe'in ilgisini kazanmak adına, dönemin Etiyopya yöneticisi Gondor'lu *Ras Ali Alula* ile güçlerini birleştirdi. Etiyopya yöneticileri, o dönemde batıdan Mısır'ı işgal etmiş ve Gondar'dan da yalnızca iki günlük bir mesafeye yaklaşmış olan Avrupalı kralların sempatisini kazanma uğraşı içindeydiler. Ardından, *Decazmaç* Vube Fransız gezgin Theophile Lefebvre'nin ilerlemesine de göz yumdu. Söylentilere bakılırsa, Aralık 1839'da *Decazmaç* Vube Lefebvre'ye, kendisinin Fransa'dan silahlar ve mühimmat talep ettiğini ve karşılığında da Kızıl Deniz körfezi Anfilla'yı teklif etmeye hazır olduğunu söyler. Bundandır bir sonuç alınamadı, ancak daha

---

⁷⁸*Decazmaç, dejjach*: "Giriş Komutanı", general, vali anlamındadır.

sonraları Fransızlar reise küçük bir miktar ateşli silah önerdi⁷⁹(Rubenson,1987:34-37;42;Rubenson,1976:86-90).

Decazmaç Vube Mayıs 1841'de Henry Salt'un sekreteri Coffin'i Kraliçe Viktorya'ya yönelik bir mektupla İngiltere'ye göndererek bir piskoposun atanması yolunda yardım talebinde bulunarak yazışmaları sürdürdü. Mısırlı bir piskopos olan *Abune* Salama gelecek yıl hızla gönderildi ve, bunun neticesinde Etiyopya siyaseti içerisinde etkisi büyük çapta artan, *Decazmaç* Vube'ye bağlılığını sundu(Appleyard et al,1985:65-6; Rubenson,1987:52-3).

Decazmaç Vube, 1840'ların ilk yıllarında Kızıl Deniz'deki gelişmelerden hoşnut değildi. Bölgede Nâib'in ve Mısırlıların etkinliklerini yakından takip ediyordu. 1841-1844 yılları arasında görev yapan Nâib Yahya Ahmed, günümüz Eritre'sinde yer alan bölgelerdeki dağlarda ve ovalarda *Decazmaç* Vube'nin otoritesiyle mücadele halindeydi. Nâib Yahya ve *Decazmaç* Vube arasındaki çatışmalar, 1843 yılının ikinci yarısında Nâib Yahya'nın oğlu Muhammed Yahya dağlık bölgelere doğru sefere çıktığında ve Hammassien'e baskın yaptığında doruğa ulaştı. *Decazmaç* Vube 1843 yılının Aralık ayında Nâib'in topraklarına bir akın düzenleyerek misilleme yaptı. Aralık 1843'teki cezalandırıcı baskınına rağmen,*Decazmaç* Vube adına Nâibler hoşnutsuzluk kaynağı olmayı sürdürdü⁸⁰(Rubenson,1976:104-106,Miran,2007:33).

Aynı zamanda, İngilizlerin Etiyopya üzerindeki ilgileri de artıyordu.İngilizler,Kızıl Deniz bölgesindeki Mısırlıların ve Fransızların etkinliklerini yakından izliyorlardı.Özellikle,

⁷⁹XIX. yüzyıldaki hemen hemen tüm Etiyopya liderleri Avrupalı Hıristiyan güçlerle dostluk kurmak istiyordu ve tüm bu Etiyopya savaşı beyleri Massava ve etrafındaki Osmanlı mevcudiyetine karşı duruyordu.Örnek olarak, Kuzeybatı Etiyopya'nın bazı bölgelerinin yöneticisi Gojjamlı *Decazmaç* Goshu, Eylül 1841'de Belçika kralı Leopold'a bir mektup gönderdi ve "Massava'dan Türkleri ihraç etmesini" istedi.Bkz.Rubenson,1987:54.

⁸⁰*Decazmaç* Vube'nin Nâib'e karşı keşif seferinden, Kızıl Deniz sahilindeki Osmanlı Nâibinin halen Etiyopyalı yöneticilere baş ağrısı olduğunu anlayabiliyoruz.Nâibler kendilerini Kızıl Deniz sahilinin patronları olarak görüyorlardı.Örneğin, 1805'te Nâib İdris Osman(1801-1831), "Ben Etiyopya'nın kapısıyım"ifadesini kullanırken,1840'larda Nâib Hassan İdris(1844-1845),"Sultan İstanbul'da,Paşa Mısır'da hüküm sürer.Nâib Hasan ise Massava'da!" demiştir.Bkz.Rubenson ,1987: 3;Valentia ,1809: III:252.

Mısır'daki hırslı Muhammet Ali Paşa'nın Kızıl Deniz bölgesindeki etkinlikleri ve tartışmasız Etiyopya'ya ait olan kıyı hinterlandını ele geçirme emelleri, İngilizler için kaygı verici bir durum teşkil ediyordu. Bunun için dönemin İngiliz dışişleri bakanı Lord Palmerston gayretle Bab-ı Ali'ye, karşı çıktı: "Muhammed Ali'nin statüsü tayin edilmemiş topraklara müdahale etmesi... Büyük Britanya'nın ticari ilişkiler kurmak istediği Etiyopya topraklarına... bir tecavüzdür... ve Muhammed Ali'nin o yerleri işgali, ticarete mani olmaktadır ve rahatsızlık vermektedir" (House of Commons, 1868:150).⁸¹

Bu yüzden, bölgedeki Mısır ve Fransız faaliyetleri yakından izlenmeliydi ve bu, İngiliz savaş gemilerinin belirli aralıklarla Kızıl Deniz limanlarını ziyaret etmeleriyle gerçekleştirilemezdi. Bu sebepten ötürü, Etiyopya sahillerinde bir İngiliz konsoloslğunun mevcudiyetinin ihtiyacı belirdi. Sonuçta, Londra tarafından Etiyopya'ya Walter C. Plowden isimli bir diplomatın gönderilme kararı verildi. Walter Plowden Massava'ya Ağustos 1848'te vardı ve Arkiko Nâibi'ne ait küçük bir anakara köyü olan Arkiko'da İngiliz konsoloslğunu kurdu⁸² (House of Commons, 1868:39-41). Plowden'in gelişi, bu çalışmayla doğrudan alakalı olarak, Kızıl Deniz bölgesinde önemli gelişmelerin yaşanmasına yol açtı. Etiyopyalılar tam da Türk-Mısırlı düşmanlarına karşı verdikleri mücadelede güçlü bir

---

⁸¹ Lord Palmerstone, Muhammed Ali Paşa'ya karşı derin bir nefret ve küçümseme besliyordu: "Muhammed Ali'den nefret ediyorum ve onu cahil bir barbardan başka bir şey olarak görmüyorum; gelin görün ki O, kurnazlığı, cesareti ve akliselimliğiyle ayaklanmada başarılı oldu" dediği söylenir. Bkz. Temperley, 1936:89.

⁸² İngiliz hükümeti, belirsiz ve birbirleriyle çatışan toprak taleplerinden kendini dışarıda tutmak için elinden geleni yapıyordu. Dahası, ikisi de İngiltere'nin dostu olarak görülen Osmanlı ve Etiyopya'nın taleplerine taraf da olmak istemiyordu. İngiltere bir yandan daima bağımsız bir ülke olarak gördüğü Etiyopya üzerindeki Osmanlı egemenlik taleplerini kabul etmezken, Massava'daki Osmanlı iddiaları konusunda da kararsızdı. Bu koşullarda İngiliz hükümeti, Osmanlı hükümeti ile olan egemenlik tartışmalarından sıyrılmak adına, konsoloslğu Osmanlıların hak taleplerinde buldukları Massava adasında değil, Arkiko Nâib'ine ait olan Massava anakarasında kurmaya karar verdi. Etiyopya'daki İngiliz konsoloslğu Massava anakarasındaki Arkiko köyünde konuşlandırılmasına rağmen, İngiliz hükümeti bu konsoloslğun kapsama alanı içerisine, bunun üstü kapalı biçimde İngiltere tarafından bölgedeki Osmanlı egemenliğinin kabulü anlamını barındıracağı için, limanı dahil etmedi. Şaşırtıcı şekilde, açık bir sebebi olmaksızın Palmerston Osmanlı hükümetini Etiyopya'da bir konsolosluk açılacağını bildirmede ve İstanbul'daki İngiliz Büyükelçisi'ni Osmanlı hükümetine bu konuyu açmaması konusunda uyardı. Bkz. House of Commons, 1868:39-41; Rodkey, 1929:579-81.

Hıristiyan müttefik arayışlarındayken, İngiltere Etiyopya'da bir konsolosluk açtı⁸³. Bir yandan ülkelerine yönelik Türk-Mısır baskınlarını gözetim altında tutmak için uğraş verirken, şüphesiz iki Müslüman gücün Etiyopya üzerine düşmanca politikalarını önlemek için yeterli güçten ve araçlardan mahrumdular. Etiyopyalılar, güçlüklerini aşmak için bir dış yardıma ihtiyaç duyuyorlardı. Ortaçağ Haçlı ruhlarını koruduklarından ötürü, Etiyopyalılar Müslüman düşmanlarına karşı Avrupalı Hıristiyan güçleri doğal müttefikleri olarak gördüler ve Hıristiyanlardan yardım göreceklarine inandılar. İngiltere'nin dostluk adına inisiyatifi eline almasından dolayı, Etiyopyalılar da Müslüman düşmanlarına karşı İngiliz desteğinden medet umdular.

Tıgray'daki *Decazmaç Vube*, kıyı şeridinde yakın olmasından ötürü, Türk-Mısırlıların ilerlemeci politikalarını doğrudan ve yoğun şekilde hissetti ve Türk-Mısırlılara karşı İngiliz desteğini alma konusunda *Ras Ali*'den daha istekli bir profil çizdi. İngiliz konsolosunun 1848'deki ilk ziyaretinde *Decazmaç Vube*, İngilizlerin kıyı şeridinde Türk-Mısırlıları denetlemek dışında bir şey yapmadıklarından ötürü hayretlerini dile getirmişti. Aynı zamanda, *Decazmaç Vube* Türk-Mısırlıların Massava'nın iç bölgelerindeki Arkiko'da yaptıkları baskınlardan ve güçlerini perçinlemek için kukla bir yönetici olan Nâib'i atamalarından dolayı da oldukça tedirgindi. Anakaranın Türk-Mısırlılar tarafından işgalini Etiyopya'nın 'eski saltanat'ının ihlali olarak gören ve

---

⁸³ 1821'de Mısırlı Muhammed Ali Paşa günümüzdeki Sudan topraklarını fethetti ve zaman içinde Etiyopya bölgelerine saldırılar düzenlemeye başladı. Bu zamandan itibaren, gücünü kaybeden Osmanlı Habeş Eyaleti'ndeki Osmanlı birlikleriyle Mısırlılar XIX.yüzyılda Etiyopya'nın bir numaralı düşmanı oldu. Bu yüzden, XIX.yüzyıldaki Etiyopya-Osmanlı ilişkilerini konu alan tezimin bu bölümünde, pek çok Etiyopyalı ve Orhonlu gibi Etiyopyalı olmayan tarihçiler tarafından yaygın şekilde kullanıldığı gibi, Türk-Mısırlılar terimini kullandım. Mısır ve Sudan tarihlerinde Muhammed Ali'nin oynadığı rol için, bkz. Khalid Fahmi, 1998.

Nâib'in geleneksel vergilerindeki kesintilerde çileden çıkan *Decazmaç* Vube, 1848'de Arkiko'yu on bin askerle istila etti ve yerleşiklerin birçoğunu kılıçtan geçirdikten sonra Arkiko köyünü ateşe verdi. Nâib'den aldığı yüklü miktarda haraç ve birkaç bin sığırla birlikte seferini tamamlayıp geri döndü. Binlerce kişi ve Fransız konsolos yardımcısı da dahil pek çok yabancı canlarını kurtarma telaşıyla, dehşetle Massava'ya kaçtı (Plowden, 1868:455-57; Blundell, 1922:477-78; House of Commons, 1868:31).

Ardından Hint donanmasından bir İngiliz subay, Massava adasının yaşamın tüm temel ihtiyaçlarından mahrum olduğunu ve nüfusunun da Vube'nin şerrinden duyulan korkuyla yaşadığını tespit etti. Kaynakları kısıtlı olan Türk-Mısırlı yönetimi, destek kuvvetlerinin olmadığı takdirde *Decazmaç* Vube'nin akınlarını bastırabilecek durumda değildi. Etiyopyalıların kıyı şeridini istedikleri takdirde işgal edebilecekleri, ancak Etiyopyalı önderlerin Türk-Mısırlıların 'gemilerine ve toplarına' karşı bölgede kalıcı olamayacakları açıkça belliydi. Etiyopyalıların donanması yoktu ve Türk-Mısırlıların gücüne karşı koyamazlardı (Plowden, 1868:455-57; House of Commons, 1868:31,42).

Bundan kısa bir süre sonra, Kızıl Deniz sahillerine olan düşman ilerlemelerinin ardından, *Decazmaç* Vube Şubat 1849'da Kraliçe Viktorya'ya tekrar yazdı. Bir Hıristiyan'dan diğerine bir yardım isteğini sundu ve şunu ilan etti:

“Daha önceleri, atalarım tüm Kızıl Deniz sahilinin ve Massava'nın yönetimine sahipti. Son zamanlarda, biz birbirimizle tartışırken Türkler Massava'nın yönetimini aldı. Bunun ardından, iki yıl önce Arkiko'yu işgal ettiler ve bu durum, Arkiko'nun naibi Mancullo'nun bana yıllık ödediği vergilerin önünün tıkanmasına yol açtı. Bu yıl askerlerimi gönderdim ve Türkleri Massava adasına gerilettilim” (Appleyard et al., 1985:71; Rubenson, 1987:158-159; EMAKA.1278).

Kraliçe Viktorya'yı “Hıristiyanları seven Hıristiyan kraliçe” olarak tanımlayan *Decazmaç* Vube, ondan talep ettiği yardımın gerekçelerini şu şekilde sıralıyordu: “Gücün bize yardım edebilir... bir Müslüman ordusunun bize saldırıp yağmalamasından ve ülkemizi bizden alıkoymasından bizi koruyabilirsin” (Appleyard et al., a.g.e.; Rubenson, a.g.e.).

Plowden hükümetinin, İngiliz siyasi ve ticari girişimlerini beslemesinin yanında ülkedeki İngiliz etkisini de arttıracaklarını düşündüğü Etiyopya lehinde bir politika üretmesi konusunda oldukça hevesliydi. Plowden, Etiyopya limanındaki köprübaşlarını sağlama alma konusunda hevesliydi. *Decazmaç* Vube'nin İngiliz hükümetine sunduğu talepleri altın bir fırsat olarak gördü. Wube'nin mektubunu gönderirken Palmerston'dan şunları talep etti:

“Majestelerinin, Abysiniyalılar[Etiyopyalılar] ve Massava valisi arasındaki sorunlarda öncekinin lehinde bir duruş sergileyerek, bizleri Abysiniya[Etiyopya] ile olan münasebetimizde ve ticari bağlantılarımızda özgür kılacak bu fırsata yerinde icabet edeceğine inanıyorum. Eğer majesteleri oyunu bu şekilde kullanacak olursa, Bab-ı Ali Massava adasının ötesinde herhangi bir talepte bulunamaz hale gelir ve, sizlerin de yüce desteklerinizle, geri kalan yerler de bana dahil olur. Zira belki de bundan uzun bir süre zarfında, ya da herhangi bir Avrupalı için, bu imtiyazlara mazhar olmak pek de kolay olmayabilir”(Great Britain,1868:125).

Plowden İngiliz çıkarlarının yerel bir jeopolitik görüşüne sahipken, Palmerston *Decazmaç* Vube'nin müdahale ve yardım çağırısını dikkate alan bir küresel görüşe tabi oldu. Osmanlı Türkleri İngilizlerin bir dostuydu ve Rusya'nın Boğazlarda ve Karadeniz'de genişlemesini engelleme ve böylece de Hindistan'a kurulan bağlantıları sağlama alma konusunda Osmanlıların işbirliği gerekliydi. İngiliz-Osmanlı ilişkilerini zayıflatacak her şeyin karşısında olmuştur. Bu yüzden, Etiyopya konusunda Osmanlılarına muhalefet etmeyi, “Türk Sultan'ı ayrıca Kraliçe'nin de bir dostudur ve İngiliz hükümetinin, bir talep almadığı sürece, iki tarafa da müdahale etmemelidir” şeklindeki fikriyle reddeder. İngiliz konsolosuna da, “Kraliçe Hazretleri'nin hükümetinin bu konuda arabulucu olması münasip değildir” şeklinde bir uyarıda bulunur(Great Britain,a.g.e.,125-26).

Plowden Palmerston'un yanıtından ötürü hayal kırıklığına uğramışken, *Decazmaç* Vube'nin bu durumda tepesi atar. Plowden'e açıkça: “Bizim ve dinimizin dostu olduğunuzu söylüyorsunuz, ancak henüz bunu göremiyoruz” der. *Decazmaç* Vube, Hıristiyan bir güç olan İngiltere'nin niçin Müslüman Osmanlı İmparatorluğu'na karşı Hıristiyan Etiyopya'nın yanında yer almakta isteksiz olduğunu çözemiyordu. Acaba İngiltere, Plowden'in ifade ettiği gibi Osmanlı'dan daha güçlü değil miydi? *Decazmaç* Vube sertçe ekledi: “Müslüman

ülkelerden güçlü olduğunu söylüyorsunuz, ancak henüz bunu kanıtlamadınız”⁸⁴(Plowden,1868:411; House of Commons,1868:31,42).

İngilizler tarafından geri çevrilen *Decazmaç* Vube, yüzünü Fransızlara döndü. Aynı yıl 2 Ekim’de Prens Louis Napolyon’a yazdığı mektupta, kendisinin Kızıl Deniz sahilindeki bölgenin haklı yöneticisi olduğunu ve Prens’ten de Osmanlı Sultanı’nı buradan uzaklaştırmasını istediğini dile getirir. Bu rica, önceki gibi, karşılıktan yoksundu(Rubenson,1987:174;194-95;230).

Batılı dindaşlarının kalplerini kazanamaları da, Etiyopya’nın *Zemene Mesafint* liderleri Avrupa Hıristiyan dünyasından destek alma çabalarını sürdürdü.Etiyopyalı liderlerin İngiliz desteğini aradığı bir başka konu da, o dönemde Osmanlı yönetimi altındaki Kudüs’teki Etiyopyalı Hıristiyan cemaati sorunuydu(Gobat,1850:37-39).Bir sonraki bölümde daha detaylı şekilde göreceğimiz gibi, İngilizler Kutsal Topraklar’daki Etiyopya cemaatinin sorunlarına bir çözüm getirmek adına önemli destekler verdiler. Etiyopyalı liderlerin İngiliz desteğine başvurduğu bir başka alan daha vardı: Bu, teknik yardım alanıydı.Etiyopya’nın meselelerine daha derin şekilde müdahil olmaktan kaçınan İngilizler, Etiyopyalı liderlerin bu talebini geri çevirdi(Bahru,1991:43, Rubenson,1976:243-47).

Kısacası, incelemekte olduğumuz dönemde Etiyopya ve civar ülkeler söz konusu olunca, statükoyu koruyan İngiltere politikaları olmuştur.Örneğin, Mısır Paşası’nın kuvvetleri günümüzde kuzey Eritre’de yer alan Senhit şehrine saldırdığında, İngiliz Hükümeti resmi olarak bu saldırıyı kınadı ve şu uyarılarda bulundu:

“Majestelerinin hükümeti, bağımsız Abyssinia[Etiyopya] bölgesinde Bab-ı Ali’ninya da bizzat Mısırlı Abbas Paşa’nın otorite varsayımlarını kabul etmeyecektir.Majestelerinin hükümeti bu ülkede Hıristiyanların haklarını

⁸⁴Kendi dönemindeki İngiliz dış politikaları söz konusu olduğunda, Lord Palmerston’un Osmanlı yanlısı bir görüntü veya politika sergilediği söylenebilir.İngiliz parlamento üyesi Sir James Graham’ın 16 Ağustos 1853’te Lord Clarendon’a yazdığı mektupta şunlar dile getirilir: “...İngiliz Avam Kamarası’nda bu kritik dönemde dış ilişkiler konusunda fesatlığı her zaman yasakladım. Karşımızda Cobden ve önceleri ateşli bir Rusya ve Hıristiyanlık fanatığı ve şimdi de Türklerin ve Müslümanların yandaşı Palmerston arasında sert bir mücadele yaşanıyor...”Bkz. Maxwell,II,1913:16.

gözetektir ve Müslüman komşuları tarafından zulme ve baskıya maruz kalmalarını göz arda etmeyecektir”(Maxwell,I,1913:188,).

Bu İngiliz uyarılarına rağmen, Etiyopya’ya yönelik Türk-Mısır saldırganlığı devam etti.Şubat 1853’te Massava valisi Amphilla’ya⁸⁵ mukabil denizden ve karadan bir sefer emri verdi. Burada bir Türk-Mısırlı otoritesi kurmak istiyordu.Ancak yerleşikler olan Saholar,Türk-Mısırlılara başkaldırma yolunu seçtiler. Üç yüz kadar Saho, tüm bölgeyi Türk-Mısırlıların gerisinde Massava’ya kadar talan etmeyi ve işgalcileri de pusuya düşürmeyi planladı. Cesareti kırılan Massava valisi seferi iptal etti ve nüfuzlu Nâib, Sahoları evlerine dönmeleri konusunda zorladı.⁸⁶Olayı kaydeden Plowden:“... şurası kesindir ki, ne Mısır ne de İstanbul bu güzel ülkeye göz dikmekten kendilerini alamıyorlar”diye yazmıştır (Great Britain,1868:129).

Plowden’in değerlendirmesi tamamıyla doğrudur. Amphilla’ya yapılan keşif gezilerinin yasaklanmasından kısa bir süre sonra Massava valisi, İngiliz konsolosunun söylediği gibi: “yalnızca Hıristiyan toprakları değil, ayrıca da Tıgray yöneticisinin toprakları” olan Hamassien eyaletini işgal etmek için bir askeri birlik gönderdi. Hamassien’i tahrip ettikten sonra, Türk-Mısırlı askerleri ayrıca Etiyopya ekonomisinin büyük ölçüde bağımlı olduğu, Taltal’daki tuz ovalarını da ele geçirmeye çalıştı. Bu gelişmeler Tıgray yöneticisini öyle öfkelenirdi ki, Massava’daki Türk-Mısırlılar üzerine bir misilleme yapmak için derhal harekete geçti. Hali hazırda Etiyopya’nın iç sorunları derin kaygılar doğururken, bir de böyle bir hamle, çok ciddi bir Türk-Mısırlı-Etiyopya çatışmasına yol açabilirdi. İngiliz konsolosu, Etiyopya’nın bağımsızlığı önünde oluşan bu ciddi tehlikeyi önlemeye çalıştı. Tıgray lideri *Decazmaç Vube*’ye düşmanca bir tavırdan kaçınmasını tavsiye ettikten sonra İngiliz konsolosu, hükümetine bağımsızlığını yüzyıllar öncesinden beri sürdüren

⁸⁵Amphilla ya da diğer adıyla Anfilla, Eritre sahilindeki bir Kızıl Deniz körfezidir.Bkz.Pankhurst,1982:71.

⁸⁶Asaworta olarak da bilinen Saho,genellikle Afrika Boynuzu’nda varlığını sürdüren bir etnik gruptur. Büyük ölçüde Eritre’nin Kuzey ve Güney Kızıl Deniz bölgelerinde yaşıyor olsalar da, Etiyopya’nın bitişindeki yerlere de yerleşmişlerdir.Bkz.Burstein,1998:63.

Etiyopya'nın toprak bütünlüğünü koruması konusunda seslendi(Plowden,426; House of Commons,1868:132-33).

Bu dönemde, İngilizlerin Osmanlı ile müttefik olarak Rusya'ya karşı savaştığı Kırım Savaşı devam ediyordu.Türk-Mısırların Etiyopya'daki İngiliz müdahalesine yönelik kırınglına karşın İngilizlerin duyarlılığı bulanıklaşmıştı(Brown,2010:87).İngiliz hükümeti Etiyopya'daki Bab-ı Âli'nin politikalarını doğru bulmadığını ifade etti ve Massava valisinin eylemlerini de kınadı.Dışışleri Sekreteri'nin duyurusu üzerine İstanbul'daki İngiliz büyükelçisi, Bab-ı Âli'nin Massava valisinin bağınaz ve cahilce davranışları konusunda uyardı ve “Bab-ı Âli'nin müttefiklerini karşısına almayacak kadar irfan sahibi” olduğunu umut ettiğini ilettil. Ayrıca büyükelçi, İngiliz hükümetinin asla dost bir ülke olan Etiyopya'nın bağımsızlığı ve haysiyeti üzerinde temelsiz Osmanlı egemenlik iddialarını kabul etmeyeceğini de bildirdi(House of Commons,1868:135-37;Great Britain,1868:131).Bununla birlikte, İngiliz müdahalelerine rağmen Etiyopya üzerindeki Osmanlı saldırganlıkları devam etti.Yani, Etiyopya içerde *Zemene Mesafint*'ten ve dışarıda da Osmanlı saldırganlığından zarar görmeyi sürdürdü.

Zemene Mesafint dönemi, Etiyopya tarihi içerisinde bir “kara dönem” idi. Bu dönemde, yukarıda bahsedildiği gibi, krallar feodal beylerin güçleri altında ezildi ve merkezi hükümet, birbirleriyle savaş halinde olan çeşitli eyaletlerin otonomileriyle yer değıştirdi. Etiyopya zor günler geçiriyordu. Kanun ve nizam sekteye uğramış ve kamusal ve kişisel ahlak da en düşük seviyeye gerilemişti. Ruhban sınıfı da dahil yüksek mevkilerdeki yolsuzluklar, genel bir çöküşü hazırlıyordu. Vakanüvisin sözleriyle: “Ruhban sınıfı vukufsuzluğa bulanmıştı. Rahipler tamamıyla dünyevi uğraşlara gömülmüştü.Sefahat,büyücülük ve alkollü cümbüşler ana meşguliyetleriydi...”(Zeneb,1902:15).

Ülkenin büyük bir bölümünü tahrip eden sonu gelmez ihtilafların ve savaşların ortasında, Etiyopya'nın bütünlüğünü tekrar sağlayacak ve “*Zemene Mesafint*”in azami düzensizliğine sonsuza dek nokta koyacak bir kişi ortaya çıktı.Bu kişi, Gondar şehri yakınlarındaki Kwaralı küçük bir asilzade olan *Decazmaç* Kassa Haiylu idi. *Decazmaç* Kassa 29 Haziran

1853'de,dönemin gerçek Etiyopya lideri *Ras Ali*'yi Ayshal Savaşı'nda yendi. Kassa'nın Ali üzerindeki bu zaferi, *Zemene Mesafint*'in sonuna da işaret ediyordu. Kassa ve imparatorluk tahtı arasında yalnızca bir engel kalmıştı: Savaşan beylerin sonuncusu Tıgraylı *Decazmaç* Vube. 8 Şubat 1855'de, *Decazmaç* Kassa Deresge Savaşı'nda *Decazmaç* Vube'yi yendi ve tutsak etti.*Decazmaç* Vube'nin mağlubiyetinin ardından, 11 Şubat 1855'de *Decazmaç* Kassa Yehuda Kabilesi Muzaffer Arslanı II. Tevodros,Tanrının Müntehabı, Etiyopya'nın Krallar Kralı olarak tahta çıktı⁸⁷ (Abir;1968:40;Zeneb,1902:36; Rubenson,1976:108).

1855'de İmparator Tevodros'un yükselişi, muhteşem fetihleri ve güçlü, birleşik bir Etiyopya, ülkeyi dinç ve taze kılan bir hayat öpücüğü gibiydi ve refahın ve bütünlüğün hakim olduğu bir geleceğin umuduydu(Dufton,1867: 138-39).İç denge ve nizamı oluşturan İmparator Tewodros, en önemlisi “kayıp Etiyopya topraklarının” Mısır ve Osmanlılardan geri kazanılması olan dış politika hedeflerini belirledi(Plowden,1868:460).

29 Ekim 1862'de Tevodros, Kraliçe Viktorya'ya ve Fransız İmparatoru III. Napolyon'a⁸⁸ birbirleriyle neredeyse özdeş iki mektup gönderdi. Samimiyetini beyan ederek, önceki Etiyopya yöneticilerinin “Yaratan'ı unutarak” krallığı “Gallalara”[Oromolara]ve Türklere verdiğini dile getirdi. Bununla birlikte, Tanrı onu “yaratmıştı”, “yıkımdan yükseltmişti” ve imparatorluğu onun yönetimi için “diriltmişti”. Gallaları[Oromoları] yenilgiye uğrattıktan sonra, “Türklerin” atalarının topraklarından gitmesini buyurmuş, ancak onlar karşı çıkmıştı; bu yüzden onlarla savaşacaktı.

Viktorya'ya, “Müslümanların” (yani “Türklerin”) tehlikesine karşı bir “Hıristiyan” olan kendisinin “yanında olması” ricasında bulundu⁸⁹(Crummey,1972:134-35;Rubenson,1966:84; Rubenson,1994:197-203).

⁸⁷II.Tevodros ismi,Tevdoros isimli bir kralın Etiyopya tahtına çıkarak ülkeye bin yıl sürecek yücelik ve barış getireceğine inanılan bir kehanetten geliyordu.Bkz.Rubenson,1966:36-39.

⁸⁸İmparator II.Tevodros,Fransız İmparatoru III. Napolyon'a gönderdiği mektup hakkında,bkz. Rubenson,1994:202-203.

⁸⁹ 29 Ekim 1862'de kaleme alınan bu tarihi ve tartışmalı mektubun en önemli kısmı şu şekildedir:

İngiltere-Etiyopya savaşına giden yolda, büyük tartışmalara yol açan Kraliçe Viktorya'ya gönderilmiş bir mektup etkili oldu. İmparator Tevodros, İngiliz konsolosu Charles Duncan Cameron'dan mektubu İngiltere'ye kendisinin götürmesi istedi.⁹⁰ Bununla birlikte, konsolos bir ulak vasıtasıyla göndermekte karar kıldı. İki mektup Londra'ya 12 Şubat 1863'te ulaştı, ancak 1849'da *Decazmaç* Vube tarafından gönderilen mektup gibi, Dışişleri Bakanlığı'nın reddine maruz kaldı. Rusya'yı Hindistan'daki İngiliz varlığına bir tehlike olarak gören İngiliz İmparatorluğu, daha önce söylediğim gibi, Osmanlı Devleti'ni kendisinin bir müttefiki olarak değerlendiriyordu ve Etiyopya'ya koruma sağlamak adına bu ilişkileri bozmak istemiyordu. Bu sebepten ötürü, İmparator Tevodros'un iletisine bir yanıt gönderilmedi (House of Commons, 1868:218-24).

Zaman geçip mektubuna cevap alamayan gururlu İmparator Tevodros, kasıtlı olarak önemsenmediğini kavradı. Cameron da, istendiği gibi kıyı şeridinden değil, Türk-Mısırlı işgali altındaki topraklardan geçiş yaparak durumu alevlendirdi. Bu, İmparator Tevodros'u

---

“...አባቶች ነገሥታቱ ፈጣሪአችንን ቢበድሉት መንግሥታቸውን ለጋላና ለቱርክ አሳልፎ ሰጥቶባቸው ነበረ ዛሬ ግን እኔ ከተወለድሁ ፈጣሪዩ ካመድ አንስቶ ኃይል ሰጥቶ ባባቶች መንግሥት አቆመኝ በእግዚአብሔር ኃይል ጋሎችን አስለቀቅኋቸው ቱርኮች ግን ያባቴን መሬት ልቀቁ ብላቸው እምቢ ብለውኝ በእግዚአብሔር ኃይል ይኸው ልታገል ነኝ...እናንተም ተገፋልኝ ክርስቲያኑን እስላም አጠቃህ ሲለኝ::”

Çeviri:

“... Atalarım, yani krallar Tanrımıza karşı günah işlediler. Bu yüzden Tanrı onların kraliyetlerini, bugüne dek, Gallalara [Oromolar] ve Türklere vermiştir. Ama işte ben doğdum; Tanrım beni yoktan var etti, bana güç verdi ve atalarımın kraliyetlerinin üzerine yerleştirdi. Tanrının gücüyle Gallaların [Oromoların] def ettim. Ancak, Türklere gitmelerini söylediğimde atalarımın topraklarını terk etmediler. Bu yüzden, Tanrı'nın gücünü de yanıma alarak, onlarla savaşmalıyım... Sizler de, Müslümanlar [Türkler] bana karşı taaruza geçtiklerinde yanımda olmalısınız.” Bkz. Rubenson, 1994:197-201.

⁹⁰Walter Plowden 1860'ta İmparator Tevodros'un iç düşmanları tarafından öldürüldü ve onun yerine konsolos Duncan Cameron geçti. Mektubun dışında İmparator Tevodros birkaç sözlü istekte de bulundu. Özellikle, İngiltere'den Osmanlı filosunun Etiyopya sahillerine yaptığı istilaları engellemelerini, kendisine ateşli silahlar satmalarını ve yol yapımı için kendisine bir mühendis göndermelerini istedi. Bkz. House of Commons, 1868:218-24.

çileden çıkardı. Cameron ve Mısırlılar arasındaki hürmet ilişkilerinden haberdar olan İmparator Tevodros, İngilizlerin Mısır'ın genişlemesi tarafında oldukları ve Etiyopya'nın düşmanlarının ve işgalcilerin yanında yer aldıkları izlenimine kapıldı(Crummey,1972:135).Çok geçmeden, Kasım 1863'te Cameron'un sekreteri Kerans, Earl Russell'ın sekreteri James Murray'ın, konsolosa kıyı şeridine dönmesi talimatını içeren bir mektubuyla İngiltere'den geldi. Mektupta, Cameron'un yalnızca Massava konsolosu olduğu ve "Abysiniya'da[Etiyopya'da]herhangi bir temsilcilik yetkisi bulunmadığı" da yazıyordu. Bu yargı, Cameron'un, aynı Plowden gibi, aslen "Majestelerin Abysiniya[Etiyopya]konsolosu" olarak atanmış olduğundan, hatalıydı.Onun artık yalnızca Massava'da, yani Türk-Mısırlı işgal bölgesinde, temsilcilik hakkı olduğu ifadesi,İngilizpolitikalarındaki değişimi gösteriyordu(House of Commons,1868:229).

Bu durum,İngilizlerin artık Etiyopya'daki Türk-Mısır egemenliğini tanıyabilecekleri yorumlarına açık kapı bıraktı.Viktorya'dan uzun zamandır beklenen mektup yerine, İmparator Tevodros İngiliz hükümetinden küçük düşürücü bir haber olan konsolosların çektikleri duyumunu aldı. Hıncını, İngiliz hükümeti adına Keranlardan hediye olarak aldığı bir kilimden çıkardı. Kilimin üzerinde bir aslana saldıran 'zouave', yani sarıklı bir asker, yanında da ata binmiş bir Avrupalı resmedilmişti.Aslanın Yahuda'nın Aslanı, yani kendisi, sarıklı askerin Türkler ya da Mısırlılar, atının ise Mısırlıları destekleyen Fransızlar olduğunu öne sürdü. Ancak, "Aslanı (Tevodros'u) destekleyen İngilizler neredeydi?"(House of Commons,a.g.e.,238-42).

İmparator Tevodros'un, İngilizlerin Türk-Mısırlılar adına yanından uzaklaştıkları düşüncesi, boş bir varsayım değildi. İngiliz politikaları, o dönemde yoğun bir şekilde Türk-Mısır yanlısıydı. Bununla ilgili bir sonraki kanıt, zaman geçmeden İmparator Tevodros'un kulağına gitti.Bir sonraki bölümde detayl olarak göreceğimiz gibi,Kudüs'teki Etiyopya manastırının lideri,Osmanlı otoriteleriyle işbirliği yapan Kıpti (Mısırlı) rahiplerin manastırını ele geçirme uğraşında oldukları haberiyle çıkagelmişti(Rubenson,1976:253).

Ekim 1862'deki mektubuna bir yıldan fazla bir süredir cevap bekleyen İmapartor Tevodros'un, artık sabrı kalmamıştı. 4 Ocak 1864'te Konsolos Cameron'u tutuklatarak

tepkisini gösterdi. Mektubuna bir yanıt almadan da konsolosu salıvermeyeceğini beyan etti. Ciddiyetine bir kanıt olarak, Kraliçe Viktorya'dan bir cevap talebiyle o dönem Etiyopya'da bulunan tüm Avrupalıları da tutuklattı. Bu gelişmelerin haberleri Whitehall Sarayı'na ulaştığında, acilen mektubun yeri tespit edilmeye çalışıldı. Kraliçe Viktorya, İmparator Tevodros'u tatmin etmeyi başaramayan bir mektup kaleme almaya zorlandı. 1864'te, İngilizler Avrupalı tutsakların salıverilmesi konusunda pazarlıklara oturmak üzere Hormuzd Rassam'ı gönderdi⁹¹(Crummey,1972:137-38; Blanc,1868:342; Rassam,I,1869:131).

Rassam İmparator Tevodros'un kampına Ocak 1866'da vardı. Rassam'ın sözlerinden tatmin olmayan İmparator Tewodros, onu da diğer Avrupalıların yanına tutsak olarak gönderdi⁹². Londra'nın sabrı taşmıştı. Uzun bir meclis tartışmasından sonra, Kraliçe ve ülkesine karşı yapılan bu hakarete karşı güç kullanmanın gereği anlaşıldı ve İmparator Tevodros'u devirmek ve tutsakları kurtarmak adına bir sefer kuvveti göndermeye karar kılındı.Bu görev Bombay Ordusu'na verildi ve korgeneral Sir Robert Napier de seferi kuvvetin başına geçirildi. Seferin Mısır üzerinden geçmesi konusunda Mısır Hıdivinden ve Osmanlı Sultanından onay alındı(Rassam,I,1869:131-33;Hozier,1869:41-47).

Napier 32,000 İngiliz ve Hintli askerle birlikte 1867 Ekim'inin ortasında Kızıl Deniz sahilindeki Zula'ya indi ve Etiyopya dağlık arazilerine doğru ilerledi. İkmal maddelerini iç kısımlara ulaştırmak adına bir demiryolu döşediler ve ülkenin asilzadelerine, kendilerinin dost olduklarını ve Etiyopya'yı işgal etmek için değil, yurttaşlarını kurtarmak ve baskıcı imparatoru devirmek amacıyla orada buldukları mesajını gönderdiler. Yegane amaçlarının, İmparator Tevodros tarafından "tüm çağdaş toplumların kurallarını ihlal ederek" alıkoymulan İngiliz tutukluları serbest bırakmak olduğunu söylediler. Napier: "Şunu

---

⁹¹Hormuzd Rassam (1826-1910),gençliğinde Protestanlığa geçmiş olan,Osmanlı'nın Musul şehrinde doğmuş bir Nesturi Hıristiyan'dı. Ninive'de İngiliz kaşif Austin Layard'ın ünlü keşif gezilerinde yardımda bulundu, Aden ve Zanzibar'da resmi İngiliz kurumlarında görev aldı ve 1864'te daha sonraları kendisi tarafından tutsak edilecek olan İmparator II. Tewodros'a Kraliçe Viktorya'nın mektubunu teslim etme görevinde bulundu.Daha fazla bilgi için,bkz.Rassam,I ve II,1869.

⁹² İmparator Tevodros ve İngiliz hükümeti arasındaki müzakereler için, bkz. House of Commons,1868: 198,218-221,229,236,243.

aklınızda tutun, Habeş halkı, ki İngiltere Kraliçesi'nin sizlere karşı hasmane duyguları yoktur ve ülkeniz ve özgürlüğünüz üzerinde tasarıları bulunmamaktadır” ifadesini kullandı(Rassam,II,1869:15-17;Hozier,1869:41-47).

Etiyopyalıların işgalci yabancılara karşı, iç çatışmalarını bir yana bırakıp tek bir kuvvet haline gelmekle ünlü olduklarını bilen İngilizler, bu gibi bir durumun yaşanmamasını istiyorlardı. *Wagşum* Gobeze Gebre Medhin(sonra İmparator II. Tekle Giyorgis) ve Şevalı Mınılık (sonra İmparator II.Mınılık)ihtiyatlı destek mesajları gönderseler de, uzun süreli İngiliz emellerinden kuşku duyuyorlardı ve somut bir destekten kaçındılar. Tigraylı *Decazmaç* Kassa Mırça'nın(sonra İmparator IV.Yohanıs) ise bu tür endişeleri yoktu. Gösterişli bir karşılamaıyla Sir Robert ile buluştu ve İngiliz seferine erzak ve kılavuzluk destekleri verdi. Napier, bir fil üzerinde, çok sayıda top ateşiyle selama durup davete icabet ederek Etiyopya prensini etkiledi. *Decazmaç* Kassa, zayıf ve kötü ün sahibi İmparator Tewodros'un, bu büyük ve iyi donanımlı orduya karşı ayakta duramayacağından emindi. İngilizlerle ittifak kurmakta kararlıydı(Rubenson,1976:261; Marcus,1975:32).

Bu arada İmparator Tevodros tutukluları Magdalla'daki kaleye götürdü ve Napier ve ordusunu beklemeye koyuldu(Rassam,II,1869:22;Blanc,1868:342).10 Nisan 1868'de İngiliz ordusu, imparatorun çocukluk arkadaşı ve generali *Fitavari* Gebriye'nin önderliğindeki İmparator Tevodros'un ordularıyla Aroge Savaşı'na girdi. Etiyopya ordusu ağır bir yenilgi aldı ve *Fitavrari* Gebriye de öldürüldü. Magdalla tepelerindeki çatışmalara tanık olduktan sonra, İmparator Tevodros Napier'e karşı bir zafer kazanamayacağını anladı.Bazı çevrelerden İmparator Tevodros'a Avrupalıları öldürüp, düşmanın planlarını bozması konusunda talepler gelse de, yorgun imparator bu kez farklı bir seyir izlemeye karar verdi. Ertesi gün general Napier'e bir mektupla birlikte, paskalya hediyesi olarak sığır ve tüm tutukluları gönderdi(Blanc,1868:406).Mektubunda, ülkesini geliştirme ve Kutsal Ülke'yi Türk-Mısırlılardan arındırma adına hayallerine, halkının itaatsizliği sebebiyle yenilgiye uğradığına ve Napier'in ordusunun “disiplin ve düzen sahibi bir ülkeden” geldiği için zaferi mümkün kıldığına değinir. “Kendimi büyük bir önder olarak görürken, savaşı

size kaybettim...” demesinin yanında İmparator Tevodros, güçlü ve birleşik bir Etiyopya’yı ve Kudüs’ü yönetme hayallerini de itiraf eder⁹³(Rubenson,1994:354-357).

İmparator Tevodros hayallerinin suya düştüğünü ve sonunun yakın olduğunu anlar. Paskalya günü 13 Nisan 1868’de, İngilizler Magdella kalesini yakıp yıktı. Etiyopyalı askerler kahramanca savaşmış olsalar da, sonunda alt edildiler. İngilizler İmparator Tevodros’u bulmak adına Magdella kalesini baştan sona taradılar. Karşılaştıkları şeyle şaşkına döndüler. Tutsaklığın utancıyla karşılaşacağını bilen Yehuda Kabilesi Muzaffer Arslanı II. Tevodros,Tanrının Müntehabı, Etiyopya’nın Krallar Kralı yıllar önce Kraliçe Viktorya’dan hediye olarak aldığı bir tabancayı ağzına dayamış ve yaşamına kendi eliyle son vermişti. Cesedini bulan İngiliz askerler öncelikle hatıra alabilmek için kıyafetlerini yırtmaya başladılar. Napier olay mahaline geldi ve sinirle askerlerini İmparator’un bedenine saygısızlık yapmayı bırakmaları konusunda uyardı. Cesedin başına bir muhafız ve dul kalan İmparatoriçe Tiruvork ve küçük oğulları Alemayehu Tevodros’un başına da bir başka muhafız görevlendirdi. Magdalla’daki tüm tutsaklar serbest bırakıldı ve düzen yeniden kuruldu. Ardından Napier, İmparator Tevodros için Medhane Alem (“Dünyanın Kurtarıcısı”) kilisesinde top atışlarının olduğu ve askerlerin cesedi selamladığı bir askeri cenaze töreni düzenleterek Etiyopya halkının saygısını kazandı. İmparator Tewodros’un ailesi ve takipçileri “Magdalla Arslanı” için feryat etti ve ağıt okuyanlar da onurlu bir ölümü seçtiği için onu yüceltti. Böylelikle İmparator Tevodros’un, Etiyopya’nın deniz yollarını tıkayan Türk-Mısırlıları sürmek adına Etiyopya-Avrupa ittifakı tasarısı başarısızlığa uğradı ve İmparator’un sonunu getirdi⁹⁴(Marcus,1975:32; Rassam,II,1869: 23-25;Rubenson,1976:261,268;Hozier,1869:59-73; Blanc,1868:406-8).

---

⁹³İmparator II.Tevodros’un bir düsturu da ‘Etiyopya’nın kocası, Kudüs’ün adaklısı’ idi.Bkz. Dufton,1867:137;House of Commons,1868,143-44,150-51; Rubenson,1966:27.

⁹⁴İngiliz keşif gezileriyle ilgili detaylı bilgiler, İngiliz keşif ekibi ve silahlar hakkında, bkz.Hozier,1869.

Nisan 1868'de İmparator Tevodros'un Maqdala'daki ölümü, Etiyopya'yı, geçmişte olduğu gibi, parçalanmış ve kapsayıcı bir yöneticiden yoksun bırakmıştı. Farklı bölgelerdeki üç çekişen kişilik, o dönemde gücü elinde bulunduruyordu. Öne çıkan ilk isim, Amhara, Wag ve Lasta'nın yöneticisi olan ve Gondar'da İmparator Takla Giyorgis namını alan *Wag Shum Gobaze*'ydi. Bununla birlikte, çok geçmeden 11 Temmuz 1871'de Assa savaşında onu mağlup eden Tıgraylı *Decazmaç* Kasa 21 Ocak 1872'de kendini İmparator IV. Yohannis olarak ilan etti. Güç için mücadele eden üçüncü isim, güneydeki Şeva Krallığı'nın başında yer alan Mınılık'dı(Rubenson,1976:121;Bahru,1991:42).

Etiyopya'nın XIX.yüzyıl'daki ikinci büyük yöneticisi olan İmparator Yohannis, öncülü İmparator Tevodros gibi, inatçı bir vatanseverdi. Ardıllarından farkı ise, Etiyopya Ortodoks Kilisesi'nin kendini adanmış bir destekçisi olmasıydı. Askeri güç merkezinin, ülkenin kuzeydoğusunda bulunan ve ateşli silahların uzun bir süredir ithalatı yapılan, nispeten Kızıl Deniz'e daha yakın bir yerde konuşlanmış Tıgray'da bulunması, onun İmparator Tevodros'dan daha iyi bir askeri konuma sahip olduğunu gösteriyordu. Eyaletin coğrafi konumu, İmparator Yohannis'ın hüküm süresinde açıkça görüldüğü şekliyle, diğer bir yandan, denizden gelen saldırılara ve kuşatmalara açık olması sebebiyle büyük dezavantajlara sahipti. Bu durum Massava'nın, yakınındaki ihtiraslı kıyı şeridinin ve Tıgray'ın yöneticilerinin iç bölgelere gözlerini diktiklerinden ve bu yüzden de Tıgray hinterlandını işgale yatkın olduklarından dolayı daha da ciddiyet arz ediyordu(Rubenson;1976:121-23;Bahru,1991:43;27-29).

Hükümdarlığının başlangıcında İmparator Yohannis, o dönemde otoritelerini Sudan'a ve Etiyopya'ya bitişik bölgelere değin genişleten Mısır Hıdvinin ve İsmail Paşa'nın yoğun baskıları altındaydı. Mayıs 1868'de Osmanlı Sultanı Massava'yı, kısa bir süre sonra yakınlardaki Zulla limanını işgal edip İmparator Yohannis'a yönelik silahların ithalatının önüne bir engel oluşturacak olan Mısırlılara bıraktı. 1872 yılının ortalarında, Mısır'a hizmet eden bir İsviçreli maceracı olan Werner Munizinger, Etiyopya-Sudan sınırında yaşayan Bogosı zapt etti ve Karan yerleşimini de işgal etti(Rubenson;1976:123;Bahru,1991:50-51).

İmparator Yohannis, İsmail'e bir protesto mektubu göndererek hemen karşılık verdi ve Avrupa'ya da ilk geniş kapsamlı diplomatik teşebbüsünü gönderdi. Ağustos 1872'de bir İngiliz emir subayı olan John Kirkham'ı, Avusturya, Rusya, İngiltere, Almanya ve Fransa hükümetlerine ricalarını iletmesi için Avrupa'ya gönderdi. Ricalar aynıydı: Türkler ve Mısırlılar tarafından İslamlaştırılmaya ve köleleştirilmeye maruz kalan Etiyopya ile kurulacak Hıristiyan dayanışması.⁹⁵ Bu teşebbüs Avrupa'da az miktarda ilgiye mazhar oldu. Özellikle Süveyş Kanalı'nın açılışından sonra Avrupalı hükümler, uzaktaki Etiyopya'dan ziyade Mısır'a ilgi duyuyorlardı. Bu ilgisizlik, on yıl kadar önce Tewodros'un Kraliçe Viktorya'dan aldığı yanıtta benzer şekilde, Alman Şansölyesi Otto von Bismarck tarafından tekrarlandı:

“Almanya'nın Etiyopya-Mısır sınır tartışmalarına girmek için herhangi bir siyasi kaygısı yoktur. Hıdve karşı takınılacak herhangi bir düşmanca tavır, büyük önem teşkil eden Almanya'nın Mısır'la olan ticari ilişkilerine zarar verebilir. Bu yüzden, Yohannes'in mektubuna yanıt vermekten geri duruyoruz...” (Zewde, 1975:49-50).

Mısır işgallerinin arasında, Bogos yalnızca bir başlangıçtı. Mısırlılar, Osmanlı büyüklerinin yüzyıllardır yönettikleri kıyı şeridinde itibari bir otoriteye sahip olmaktan hoşnut değillerdi. Muhammed Rauf Paşa önderliğinde, Zeyla'dan yola çıkan bilimsel keşif heyeti kisvesindeki Türk-Mısır gücü, Güneydoğu Etiyopya iç kısımlarına nüfuz etti ve 11 Kasım 1875'te tarihi ticaret şehri olan Harar'ı işgal etti⁹⁶. Aynı anda, Hıdivin Doğu Afrika İmparatorluğu hayalinin mimarı Muzinger Paşa Tajura limanının batısından Şeva dağlık arazilerine doğru bir askeri harekate önderlik etti. İmparator Yohannis ve Şeva'lı Mımlık arasındaki rekabetin Türk-Mısır ordularının zaferinin önünü açacağını umut ediyordu. Hesaplaması yanlıştı. Muzinger Paşa ve tüm askeri gücü, dağlık arazilere yabancıların

⁹⁵ Örnek olarak, 10 Ağustos 1872 tarihli Kraliçe Viktorya'ya yazdığı mektubunda İmparator IV. Yohannis, “...Müslümanlar tarafından uzun yıllar önce ele geçirilen topraklarımın İngiliz desteğiyle bana geri dönmesini umsam da, şimdi Türklerin Etiyopya'nın geri kalan kısmını benden almaya çalıştığını görüyorum. Tüm bunları sizin tavsiyelerinizi almak için yazdım; zira Hıristiyan kanının bir hiç uğruna akmasını istemem...” ifadelerini kullanır. Bkz. Rubenson, 2000:103-106.

⁹⁶ Bu sebepten dolayı, Harar Şehri ve çevresi ölmek üzere olan Habeş eyaletinin bir parçası oldu.

geçişine nadiren göz yuman Afar kabilesi tarafından yerle bir edildi(Zewde,1975:61;Bahru:1991:51-52). Paşanın Avsa yakınlarındaki ölümü, Mısır planlarında ciddi bir gerilemeye yol açtı. Ancak, kıyı şeridindeki topraklarına komşuluk eden bölgelere yönelik tacizleri devam etti. Türk-Mısır güçleri ilerleme kaydettikçe İmparator Yohannis, Hıdiv İsmail'in kansız şekilde durdurulması hayaliyle Avrupa arabuluculuğuna yönelik yakarışlarını sürdürdü. Eylül 1875'teki barışçıl gayeleri sebebiyle Hamasein ve Seraye valilerini azletmeyi bile göze aldı. Bununla birlikte, Türk-Mısır gücü Ekimde Hamasein'e ulaştıklarında ise IV. Yohannis savaş naraları atarak seferberlik ilan etti. İki hafta içerisinde 20,000 asker topladı ve düşman birliklerine yöneldi. Diğer yandan, Türk-Mısır ordusu 2000 kişiden oluşuyordu ve Danimarkalı Albay Arendrup tarafından önderlik ediliyordu. İki ordu sonunda 16 Kasım 1875 sabahında Gundat (ya da Guda-gude) Savaşı'nda karşı karşıya geldi. Türk-Mısır ordusu iyi donanımlı, iyi eğitimliydi ve saflarına Amerikan İç Savaşı'nda görev alan Konfederasyon Ordusu'nun subaylarını ve Danimarkalı ve Alman askeri uzmanları katmıştı. Ancak, Etiyopya ordusunun manevraları onları tuzağa düşürdü ve donanımlarını ve modern eğitimlerini geçersiz kıldı. Bu büyük yenilginin haberleri, Hıdivin hükümetinin kuyusunu kazacağı korkusuyla Mısır'da bertaraf edildi(Dye,1880:139;Bairu,1977:121-23).

Bu gibi bir felaket ya boyun eğmeye ya da intikama yol açacaktı. Hıdiv İsmail hemen 15,000 askeri iyi şekilde donatarak intikam almaya gönderdi. Bu yeni ordu Muhammed Ratib Paşa tarafından önderlik ediliyordu ve yanında da Amerikan İç Savaşı'nın Konfederasyon Ordusu'ndan bir veteran olan Albay Loring vardı. Türk-Mısır ve Etiyopya orduları 7 Mart 1876'da Gura'da karşı karşıya geldi ve 9 Mart'a değin sona ermeyen uzun ve şiddetli bir savaşa girişti. İşgal askerleri Gundat'tan daha uzun ve ehemmiyetli şekilde savaşmalarına karşın, sonuçta mağlup oldular ve büyük kayıplar verdiler. Pek çok tarihçi, Gura Savaşı'nda siyah bir Afrika ülkesi olan Etiyopya'ya karşı üç kıtalararası beyaz ordunun, yani Kuzey Amerika'dan Albay Loring'in kuvvetlerinin, Küçük Asya'dan Osmanlıların ve yarı Afrikalı, yarı Arap ve yarı Avrupalılardan oluşan Hıdiv İsmail Paşa yönetimindeki Mısır ordularının savaştıklarını yazar. Hıdivin "Barbar Abysiniya'yı"[Etiyopya'yı]fethetme ve Mavi Nil Havzası'nı ele geçirme planları, ellerinde

olan küçük çaptaki askeri teçhizatları ile Etiyopyalıların Massava kıyılarından acıklı işgalcileri göndermek adına daha karmaşık ve zekice planlara sahip olduklarından, saçmaydı⁹⁷(Dye,1880:359;Rubenson,1976:362;Bairu,1977:121-23).

Gura düzlüklerindeki tarihi çatışmalar, Albay William M.Dye⁹⁸ ve diğerleri tarafından çarpıcı şekilde günümüze aktarılmıştır. Gura Savaşı'nın planları Amerikan Konfederasyonu generalleri Loring, Derrick, Dye ve Mısırlı Osman Paşa tarafından yapılmıştı. Bu kanlı savaşta, yukarıda da belirtildiği üzere, Etiyopyalılar Mısır-Osmanlı-Amerikan Konfederasyonu güçleri koalisyonunu hezimete uğratmıştır.Albay Dye Etiyopyalıların coşkunculuklarını, “*Negarit’lerini* (savaş tamtamlarını) ve *Imbilita’larını* (savaş borazanlarını) çalarak barbar ruhlarını hiddet ve cenk için ortaya çıkarıyorlardı” şeklinde açıklar. Ardından, *Decazmaç* Hagos isimindeki bir Etiyopyalı komutanın nasıl savaşta atının üzerinde öldürüldüğünü ve bu arada da Mısırlı Prens Hassan’ın süvarisini yanına alarak nasıl Massava’ya kaçtığını anlatır. Mısırlı askerler de bir süre sonra liderlerini takip edip yalpalayarak kıyı şeridine doğru ilerlerler. Dye, Mısırlıları “fellahein”, yani köylü ve askeri ehemmiyetten yoksun olarak tabir eder ve böylece de kendi hatalarının üzerini kapatmaya çalışır. Aslında, savaşmaya alışkın Amerikan Konfederasyon Orduları da savaş yerinden kaçıyordu. Mağlup Amerikalılar arasında adı kötüye çıkan isimler, Long, Lockett, Hall, Dennison, Johnson, Wilson, Porter, Field, Martin, Dye, Colston, Stone, Gravis, Loshe, Lamson, Loring, Derrick, Wilson ve Irgens idi(Dye,1880:359-61).

⁹⁷ Osmanlı kaynaklarından alıntı yaparak, Orhonlu ise Gundet ve Gura Savaşlarıyla ilgili şunları yazmıştır:

“Munzingeri’in ölümünden sonra İsmail Paşa,Massava’ya Danimarkalı Albay Abrendrup Paşa emrinde bir kuvvet gönderdi.Abendrup(Arendrup),6.000 kiş ile oradan da Tigre topraklarında bulunan Gundet’e kadar ilerledi.Fakat bu ordu,Habeşler tarafından bozguna uğratıldı.Bu haber Kahire’ye varınca 15.000-20.000 kişilik diğer bir ordu Albay Loring ve Mehmed Rahib Paşa emrinde gönderildi.Fakat bu kuvvet de Habeş meliki IV.Yohannes tarafından Massava’ya 35 mil mesâfede Asmara ile Aduwa[Adva]arasında olan Gura(Kar’a)adlı yerde müthiş bir bozguna uğratıldı.”Bkz.Orhonlu,1996:151.

⁹⁸ Albay William M. Dye Amerika İç Savaşı’nda Federalist güçler adına savaştı ve albay rütbesine yükseldi. 1873 yılında Türk-Mısır ordusuna katıldı. 1876’da Etiyopya-Türk-Mısır savaşındaki Gura Muharebesi’nde yaralandı. Türk-Mısır ordusundan çekilmesinin ardından, “Müslüman Mısır ve Hristiyan Habeşistan” başlıklı kitabında savaş anılarını yazdı.Bkz. Dye,1880.

Gura Savaşı, sonunda Doğu Afrika'daki Türk-Mısır emellerinin tabutuna son çiviye çakmıştı. İmparator Yohannis işgallere karşı ülkesini zafere taşıyabileceğini gösterdi ve itibarı yalnızca Mısır'da değil, Etiyopya İmparatorluğu'nun dört bir yanında da arttı.

Bu zaferler Etiyopya ordusuna çok sayıda ele geçirilen modern teçhizat kazandırdı. Buna ek olarak, yüksek miktarda Türk altını da ele geçirildi. İmparator Yohannis bu altınları yoksullaşmış Kudüs'teki Deyrû's-Saltana Etiyopya manastırı'nda yaşayan papazlara gönderdi. Bu davranışı Etiyopya'nın her köşesindeki Ortodoks Kiliseleri'nin yandaşlarının ve tarikatlarının kendisine daha fazla yakınlaşmasını sağladı. Gundat ve Gura zaferleri, ayrıca İmparator Yohannis'ın koltuğunu sağlamlaştırmasını ve ulusal birliği sağlama çabasında kendisine büyük katkılarda bulunmasını sağlaması açısından da önemlidir. İmparator Yohannis artık yaygın şekilde, İmparatorlukta askeri açıdan eşi benzeri bulunmaz biri olarak görülüyordu. Şeva'nın kralı Mınılık de artık İmparator'a boyun eğmek dışında hiçbir tercihi olamayacağını anlamıştı. Kuzey Etiyopya'daki Müslümanların Türk-Mısır davasına katılabileceğinden korkan İmparator Yohannis, daha sonraları onları zorluk kullanarak Hıristiyanlığa döndürmeye kalkıştı. Örnek olarak, Vello⁹⁹ eyaletinin birkaç yönetici şefleri bu işlemi istekle kabul etti ve usulen Etiyopya devlet ve kilise yapısına eklemelendirildi. Diğer yandan nüfusun geri kalan kesimi, dinlerini gizlice korumayı sürdürdüler ve bu sebepten ötürü de "Gündüz Hıristiyan, geceyse Müslüman" olarak tanımlandırıldılar(Bahru,1991:48-49;Hussein.,2000:160-87).

Türk-Mısır gücünün Gundat ve Gura savaşlarında ileri karakollarından Etiyopya'ya işgal girişimlerinden sonra, İmparator Yohannis İngilizlerin bu işgallere karşı onlara yardım etmeye niyetli olmadığını anladı. 1881'de aniden, Mehdi ayaklanması Türk-Mısır

---

⁹⁹ Vello ya da Bete Amhara("Amhara'ların Evi") , kuzey Etiyopya'daki bir bölgedir. Amhara adındaki Sami halkının nüfusunu oluşturduğu stratejik bir bölgedir. Etiyopya'daki Amhara'ların çoğunluğu Yahudileşmiş Ortodoks Hıristiyanlardan oluşsa da, Bete Amhara'daki Amhara'lar çoğunu, geçmişte de günümüzde olduğu gibi, Müslümanlardı. İmparator Yohannis'ın zorunlu din değişimi seferinde Hıristiyanlığa dönen Müslüman savaşçı beylerinden biri, sonradan Kral Mikael ismini alan ve XX.yüzyıldaki Osmanlı yanlısı Etiyopya lideri *Lic İyasu*'nun babası olan *İmam Muhammed Ali*'ydi. Bkz.Hussein.,2000:160-87

yönetimindeki Sudan'ı çalkaladı. Sudan'daki Türk-Mısır garnizonları birer birer Mehdi'nin önünde düşüyor, iki yıl içerisinde de durum, tam anlamıyla bir askeri faciaya dönüşüyordu. Sudan'ın kuzeyinden Mısır'a geçiş yollarının kapanması üzerine, Mısır güçleri kaçışın yalnızca Etiyopya üzerinden Massava'ya doğru olabileceğini anladı. Bu yüzden zor durumdaki Mısır askerlerini kurtarma görevi, 1882'de Mısır'ı tek taraflı işgallerinin Mısır konusunda sorumluluklarını arttırdığını düşünen İngilizlere kalmıştı. İngilizler, İmparator Yohannis'in bir önceki yıl iki kez savaşmış olduğu Mısırlıların isteklerine sıcak bakmayacağını anlamışlardı. Bu sebepten ötürü, Sudan'da büyük facialardan kurtulmak için, İngilizler Amiral Sir James Hewitt'i Etiyopya İmparatoru ile pazarlıklara oturması için Adva'ya gönderdi. Yoğun pazarlıklardan sonra anlaşma zemini bulundu ve İmparator Yohannis ve Amiral Hewitt, 3 Haziran 1884'te Hewitt (ya da Adva) Antlaşmasını imzaladı. Antlaşma, Mısır ordusunu Sudan'dan çekilirken Etiyopya toprakları üzerinden geçip, Mısır kolonisi Massava'ya geçmelerine olanak veriyordu. Bunun karşılığında, Mısırlılar derhal Bogos mahalinden ve işgal ettikleri tüm ovalardan, "kanunen ait oldukları" Etiyopya İmparatoru'na devretmek üzere çekileceklerdi. Bu, İngiliz hükümetinin garantörlüğünde yapılacaktı. Dahası, eğer Mısır Massava'dan çekilecek olursa, Yohannis'in bölge üzerindeki tüm hakları ve çıkarları İngilizler tarafından gözetilecekti. Yohannis'e göre bu, liman üzerindeki taleplerini kabul ettikleri anlamına geliyordu. Yohannis önceki düşmanı Mısır'ın Sudan'da kalan güçlerinin güvenli biçimde Etiyopya üzerinden geçişine izin verdi. Bu, sonunda hayatına mal olacak Sudanlı Mehdi'nin sonsuz öfkesini kazanmasını sağladı. Mısır aslında Mehdi hareketinin kuzeyde Mısır'a yayılmasını önlemek amacıyla ordularını birleştirmeyi, dolayısıyla da Massava'dan çekilmeyi planlıyordu. Mısır limanı İngilizlere ya da İngilizlerin uygun gördüklerine devretmeye hazır. Bölgede bu ölçüde genişlemeye karşı olan İngilizler, bununla birlikte Massava'nın İmparator Yohannis'a geri verilmesiyle anında Fransızların avantaj kazanmalarından ve limanı ele geçirmelerinden korkuyorlardı. Bu yüzden, İtalyan hükümetiyle kurulan gizli iletişimle, Fransızlar fark etmeden İtalyan askerleriyle dolu bir gemi gizlice Süveyş kanalından geçti ve Massava'da demir attı. Mısırlılar kaleyi İngilizler tarafından gönderilen İtalyanlara bıraktı ve oradan uzaklaştı. İtalyanlar Massava'da bayraklarını dalgalandırdılar ve İtalya ve Etiyopya arasındaki uzun süreli ihtilaflar başlamış oldu(Bahru,1991:55-57;Zewde,1975:94-100; Rubenson,1966:59)

Massava'daki İtalyan işgalini duyan İmparator, kelimenin tam anlamıyla afallamıştı. Dostları olan İngilizlerin onu bu şekilde sırtından vurmalarına inanamıyordu. İmparatoru daha çok şaşıratan, İtalyanların iç bölgeleri zorlamaları ve stratejik noktaları işgal etmeleriydi. Tüm bu gelişmeler, 1887'de tarihi Dogali Savaşı'nı ve İtalyan güçlerinin Saati'yi kuşatmalarını doğurdu. 1888 yılına gelindiğinde, Yohannes'in üç taraflı bir gerginlikten muzdarip olduğu söylenebilirdi. Kızıl Deniz kıyısında İtalyanlarla bir mücadeleye girişmiş olmasının yanında, Gojjam'daki ve Şeva'daki uyrukları Kral Tekle Haymanot ve Kral Mınılık'in kendisine karşı ayaklandığı haberlerini de aldı. Böylece, İmparator dikkatini İtalyanlardan isyankar uyruklarına çevirmek zorunda kaldı. İmparator Yohannis Gojjam ayaklanmasını sertçe bastırmasına rağmen, yüzünü Şeva'ya dönmek üzereyken Mehdi kuvvetlerinin Gondar şehrini yağmaladıkları ve kutsal kiliselerini de ateşe verdiği haberlerini duydu. Bu yüzden, batıya yönelerek Mehdi kuvvetleriyle yüzleşti (Bahru,1991:57-59;Zewde,1975:199).

Massava'daki İtalyan işgali gibi, Mehdi Sudan ile Etiyopya'nın yüzleşmesi de Türk-Mısır genişlemesinin bir sonucuydu. Mehdi hareketi, bir köktendinci ve Türk-Mısır yönetimine karşı bir milliyetçi direnişti. Bu bağlamda, bu direniş öncelikle Mehdilik düşüncesine göre hain ve baskıcı olan Türklere ve Mısırlılara yönelikti. İmparator Yohannis'in Hewett Antlaşması'ndaki uygulamaları sebebiyle Mehdi nefretinin Etiyopya'ya dönmesine sebebiyet verdi. Kuşatılan Mısır garnizonlarına uzatılan Etiyopya yardım eli, kendini nefret duyulan bir düşman biçimine sokmasına neden oldu. Aynı anda, Etiyopya ile Mehdi Sudan arasındaki tampon görevindeki Mısır bertaraf edildi ve iki ülke doğrudan yüzleşmiş oldu. İmparator Yohannis Mehdi kuvvetleriyle Mettema'da görüştü (Erlich,1996:134-35; Churchill,1952:83).

Mettema Savaşı olarak anılan bu savaş, İmparator Yohannis'in son savaşı olacaktı:

“...9 Mart 1889'da, savaş patlak verdiğinde, Tanrı Etiyopya'yı kutsuyor gibiydi. İmparator ve kuvvetleri Mehdi hattında bir gedik açtı ve Yohannes'in öncelikle sağ eline, ardından da göğsüne aldığı ölümcül bir kurşunla vurulmasına değin, zafere doğru ilerliyordu. Hıristiyanlar önce bocaladılar, ardından da dağıldılar...” (Marcus,1994:87-89).

Etiyopya hattındaki nizamsızlığı fark eden Mehdi kuvvetleri, harekete geçtiler ve Etiyopyalıları savaş alanından kovalamaya başladılar.Telaşlı gerilemelerinde,Etiyopyalıların başlarında bir kral bulunmuyordu.Mehdi kuvvetleri terk edilmiş kampa ulaştılar ve bir tabut ve etrafını çevreleyen birkaç rahiple karşılaştılar. Tabutun üzerinde altın ve mücevherlerle bezeli bir İncil vardı. Bu büyük bir ipucuydu ve çok geçmeden bu tabutun içindeki ölü bedenini Etiyopya İmparatoru Yohannis'ı ait olduğunu anladılar.Mehdi kuvvetleri zafer sarhoşuydular. İmparator'un o dönemdeki düşmanları Mınılık ve Tekle Haymanot'u bile ürpertecek bir davranışla, Yehuda Kabilesi Muzaffer Arslanı,Tanrının Müntehabı, Etiyopya'nın Krallar Kralı IV.Yohannis'ın kafası bedeninden ayrıldı ve, onunla ölen Etiyopyalı seçkinlerin ve generallerin kafalarıyla Hartum'a götürüldü ve sokaklarda gezdirildi(Marcus,1994-90-91;Bahru,1991:55).

Bu bölümde, XVIII. ve XIX.yüzyılın büyük bölümünde Etiyopya-Osmanlı ilişkilerinin doğasını ortaya koymak ve bu dönemde Kızıldeniz bölgesinde yüzyıllardır varlığını sürdüren Osmanlı'nın Etiyopyalıların yaşamını nasıl her yönden etkilediğini açıklamak amaçlanmıştır.Bir sonraki bölümdeyse,Etiyopya-Osmanlı ilişkilerinde XIX. yüzyılın son yıllarında ve XX. yüzyılın ilk yıllarındaki gelişmelere bir göz atacağız.

IV.BÖLÜM

ETİYOPYA İLE OSMANLI İMPARATORLUĞU ARASINDAKİ DAİMİ İLİŞKİLERİN KURULUŞU

4.1.Deyrü's-Saltana Manastırı: Dostluğun ve İhtilafın Kökeni

XVI.yüzyıl dan beri süregelen Etiyopya-Osmanlı ilikilerindeki anlaşmazlıklar,geç XIX.yüzyıl ve ereken XX.yüzyıl'da yerin karşılıklı anlaşmaya bırakmıştır.Bu durumun oluşmasına yol açan sebepler nelerdir?I.Dünya Savaşı Etiyopya ve Osmanlı ilişkilerini ne yönde etkiledi?Bu savaş

dönemde Etiyopya ve Osmanlı ilişkilerinde Alamanların ne gibi etkisi olmuştur?Bu dönemde Etiyopyada,Osmanlıların ve Almanların faaliyetlere karşı İtilaf Devletlerinin tepkisi ne olmuştur?Dördüncü bölümde yukarıda belirtmiş olduğum sorulara cevap aradım.

Konu hakkında daha net bir fotoğraf ortaya koymak adına, geç XIX.yüzyıl Etiyopya'sına genel bir bakış oluşturmanın yararları vardır.İmparator IV. Yohannis'in ardından tahta İmparator II. Mınılık çıktı.1844'te Sahle Mariyam ismiyle dünyaya gelen II. Mınılık, daha önce birbirlerinden tamamiyle farklı olan bölgeleri ve halkları başarıyla birleştirmesi sebebiyle, çoğunlukla günümüzdeki Etiyopya'nın kurucusu olarak anılır. Mınılık'in başarısı, yalnızca fetihleriyle değil, ayrıca da verdiği tavizlerle mümkün oldu. 1865'ten 1889'a kadar, yani İmparator oluncaya değin, Shewa'nın krallık tahtında oturuyordu. Ülkesinin hızlı modernleşmesini sağlamak, Menelik'in ülke içindeki en büyük başarısıydı(Bahru,1991:71-72;Marcus,1994:89;Darkwah,1975:119-21).

İmparator Mınılık 1889'da İmparatorluk tahtına çıktığında, kendisine silah yardımında bulunan İtalyanlar, İmparator'un egemenliği onlara bırakacağını düşündüler. 2 Mayıs 1889'da, Mınılık Vıçale Antlaşması'nı imzaladı. İtalyanlar, iki farklı antlaşma metniyle Mınılık'i oyuna getirmeye çalıştılar. Metinlerden biri Amharca, diğeriye İtalyancaydı. 17. Madde'deki bir ifade, her iki metinde de farklı anlamlar taşıyordu.

İtalyanca versiyonunda:“İmparator, tüm diğer güçlerle ve hükümetlerle kuracağı ilişkilerde İtalyan hükümetinin iştirakini kabul eder” şeklindeydi.Amharca versiyonunda ise:“İmparator, Avrupa krallarıyla kuracağı tüm ilişkilerde İtalyan hükümetinin yardımını alma hakkına sahiptir” şeklinde yer almaktaydı(Bahru,1991:74-75;Marcus,1975:169-170).

Mınılık kumpasa getirildiğini anladığında, antlaşmayı reddetti ve İtalyanlardan gelen tüm diğer teklifleri ve hediyeleri de geri çevirdi. Osmanlı, Rusya ve Fransa dışındaki tüm Avrupa güçleri İtalyanları destekleme yolunu seçti ve onların anlattıklarına inandı.Osmanlı,

İtalyanların Akdeniz ve Kızıl Deniz'deki etkinliklerinden hoşnut olmadığından, Etiyopya üzerindeki İtalyan iddialarını reddediyordu. İtalyanları İngilizlerin bekçi köpekleri olarak gören Fransızlar da Afrika Boynuzu'nda güçlü bir İtalyan mevcudiyetinden rahatsızdı. Ortodoks Rusya da, bir Ortodoks Afrika imparatorluğunun Katolik İtalyanlar tarafından kolonileştirilmesinden korktuğundan Etiyopya üzerindeki İtalyan iddialarına karşı çıkıyordu(Bahru,1991:75;Marcus,1994:95-96;Gebre Sılâse,1959:59).

Bu arada, İmparator Mınılık İtalyan işgalcilere karşı son bir hesaplaşma için hazırlanmaya başlamıştı.Mınılık'in İtalyan tehlikesine başarıyla karşı koyabilmek için tüm halkını bir araya getirmesi gerekiyordu. Bu süreç, kapsamlı teknolojik modernizasyon ve siyasi önlemleri içinde barındırıyordu; ancak sonuçta 100,000 iyi donanımlı ve birden çok etnik unsuru barındıran askerden müteşekkil büyük bir ordu kurabildi. Eylül 1895'te, Mınılık İtalyanlara karşı koymak için doğru zamanın geldiğine karar verdi ve açıkça şunları ifade etti:

“Tüm cömertliğiyle Tanrı, düşmanlarımı etkisizleştirdi, imparatorumu büyüttü ve beni de bugüne kadar muhafaza etti. Tanrı'nın lütfüyle saltanatımı sürdürdüm... Ülkemizi parçalayacak ve dinimizi değiştirecek olan düşmanlar geldi. Tanrı'nın bizlere sınır olarak çizdiği denizi aştılar... Bu düşmanlar ilerledi ve köstebekler gibi ülkemize oyuklar açtı. Tanrı'nın yardımıyla onları temizleyeceğim”(Bahru,1991:77;Gebre Sılâse,1959:61;Marcus,1994:96).

Roma,Mınılık'in tutumundan ötürü öfkeleni ve Eritre'nin İtalyan valisi General Oreste Baratieri'ye misilleme emri verdi. Baratieri, Etiyopyalılardan Adigrat, Adva ve Mekelle'yi ele geçirdi ve İtalya'da kahraman ilan edildi. İtalyanlar, Roma medeniyetine ihtiyaç duyan bir barbar takımı olarak gördükleri Etiyopyalıları oldukça küçümsedi ve Baratieri, iftiharla Mınılık'i bir kafese kapatacağını söyleyerek Eritre'ye döndü. Bu arada, Mınılık Addis Ababa'da yüz bin askerlik bir ordu bir araya getirdi. Bu askerlerin yüzde ellisi modern silahlarla donatılmıştı. General Baratieri yalnızca yirmi beş bin asker toplayabilmişti ve karşı tarafın kendi ordusundan sayıca üstün olduğunu anlayınca, Mınılık tarafından 45 gün kuşatma altında kalacağı Adigrat'a geriledi. Mınılık'in hediye olarak sunduğu garnizonlarına güvenli geçiş ve müzakere teklifi İtalyanları yalnızca çileden çıkardı ve Başbakan Crispi'nin hükümeti, savaşa devam etmek için takviye kuvvetleri ve daha fazla para gönderdi”(Bahru,1991:77-79;Gebre Sılâse,1959:61-63;Marcus,1994:97-99;Prouty,1986:159).

Baratieri'nin umduğu gibi saldırmaktan ziyade, Mınılık ordularını Adva'da topladı ve beklemeye koyuldu. Her iki taraf da karşı tarafın saldırmasını bekledi ve orduların ikmal maddelerinin tükenmeye başlaması dışında Şubat 1896'da hemen hemen hiçbir gelişme olmadı. Mınılık, ordusu için erzak yığınağı yaptığı depolar inşa etmesine rağmen bu depoların da hızla boşaldığı görüldü. Kral, gerilemeyi bile düşünmüştü. İtalyanların

erzakları ancak 1 Mart'a kadar dayanabilirdi ve bu erzaklar da yarı yarıya tükenmişti. 29 Şubat'ta, Crispi'nin kendisini korkak ilan ettiği telgrafından öfkelenen ve subayları tarafından cesaretlendirilen Baratieri ilerlemek için hazırlıklara başladı. İki ordu, 1 Mart 1896'da tarihi Adva Savaşı'nda karşı karşıya geldi ve tüm dünyanın beklentilerinin aksine, işgalci İtalyan ordusu yiğit Etiyopyalı vatanseverler tarafından küçük düşürüldü. Adva'daki zafer haberini alan dünyanın dört bir yanındaki siyahlar, bu haberi sevinçle karşıladı. Etiyopya özgürlük mücadelelerinin bir sembolü oldu ve siyah entelektüeller ve dini liderler bu ülkeye hac yolculukları düzenlemeye başladılar. Adva Savaşı, yalnızca Etiyopya'nın Roma tarafından sömürgeleştirilmesini önlemesi dolayısıyla değil; ayrıca da dünya toplumları nezdinde bir Afrika ülkesinin statüsünü yükseltmesi nedeniyle de büyük önem arz ediyordu¹⁰⁰ (Bahru, 1991:81-83; Marcus, 1994:99-100; Henz, 2000:180; Berkeley, 1902:403).

Adva Savaşı'nın ardından gelen on yıl içerisinde, İmparator II. Mınılık içeride güç ve dışarıda ise prestij bakımından zirvedeydi. İçerideki güç mücadelelerinde, Mınılık'in karşılaştığı problemler öncelleriyle kıyaslayacak olursak önemsiz derecedeydi. Dışarıda ise, İtalyanlara karşı aldığı zafer ona büyük bir ün kazandırmış ve hatta bir yabancı araştırmacı tarafından ünlü Alman Şansölye Otto von Bismarck ile karşılaştırılmıştı. Özel ve resmi dairelerden yabancılar Addis Ababa'ya akın ederek ayrıcalıklar kazanmaya ve çıkarlarını takdim etmeye çalıştılar¹⁰¹ (Bahru, 1991:81-83; Marcus, 1994:99-100).

¹⁰⁰Batı, Etiyopya'nın zaferini safsata yoluyla açıkladı. Irkçı görüş Batılılara siyahların beyazları yenebileceği itirafında bulunmalarına izin vermediğinden, Avrupalılar bir anda Etiyopyalıların ekvator güneşine maruz kalmış beyazlar olduklarını keşfettiler. Daha önceleri Afrikalı kardeşleriyle miskin, cahil ve düşük sıfatlarını paylaşırlarken, birden aydınlanmış, ilerici ve enerjik sıfatlarına mazhar oldular. Beyaz rahipler tarafından çoğu kez yoz ve bayağı olarak anılan Ortodoks kilisesi, artık Kutsal Ruh'un aracı ve Etiyopya milli ruhunun muhafaza edicisi olarak görülmeye başlanmıştı. Daha önceleri barbar bir yönetici olarak görülen Menelik de hükümdarlık faziletinin, bilgeliğin ve ferasetin timsali halini almıştı. Savaştan önce itibarını yitirmiş ve ağgözlü olarak tanımlanan asilzadeler, tek amaçlarının hükümrana ve onun tebaasına hizmet vermek olan mert kişilere dönüşmüşlerdi. Korkak bir ayaktakımı olarak görülen Etiyopya ordusu bir anda kahraman nişancılar birliği olarak anılmaya başlandı. Ansızın dirilen Etiyopya devleti çok sayıda gazeteci ve gezginin uğrak noktası oldu. İmparator Menelik ilgiden memnundu; zira ilk amacı ülkenin bağımsızlığının tanınmasını sağlamaktı. bkz. Bahru, 1991:81-83; Marcus, 1994:99-100; Henz, 2000:180; Berkeley, 1902:403.

¹⁰¹Örneğin, Etiyopya'yı çevreleyen üç emperyalist güç (yani İtalya, İngiltere ve Fransa) zaman kaybetmeden Etiyopya'yı bağımsız ve egemen bir Afrika ülkesi olarak tanıdı ve 1897 yılında Addis Ababa'da sırasıyla büyükelçilikler açtı. Bkz. Bahru, 1991:81-83; Marcus, 1994:101-102.

Şimdi burada duralım ve Deyrü's-saltana manastırı'na geçelim.Deyrü's-saltana manastırı nedir? Etiyopya-Türkiye ilişkileri ile ne gibi bir ortak noktaya sahiptir? Deyrü's-saltana manastırı, Kudüs'teki Kutsal Gömüt Kilisesi'nin şapellerinden biri olan Ermeni Azize Helena Şapeli'nin çatısında bulunuyordu. Etiyopyalılar, bu manastırın ismini Saba Melikesi Belkıs'a bu araziye verdiği iddia edilen İncil'deki Kral Süleyman ile bağdaştırıyorlardı; diğer bir yandansa, Kıptiler bu manastırın ismini 1187'de Haçlı Kudüs Krallığı'nı yendikten sonra bu araziye Kıptilere bağışladığı öne sürülen Selahattin Eyyubi'ye adanmışlardı(EMAKA,1278;Van Donzel, 1980:93-95;O'Mahoney,1996,1-15; Mattewos,1996:3-7).

Etiyopya Ortodoks cemaati, Kutsal Topraklar'daki en eski topluluklardan biridir. Arap istilasından çok önceleri Kudüs'teki varlığı yazılı kaynaklarda mevcuttur. Enrico Cerulli'nin "Filistin'deki Etiyopyalılar" isimli başyapıtında, 386-412 yılları arasında Beytüllahim'de yaşamış olan Aziz Jerome'un öğrencilerinin mektuplarında Kutsal Topraklar'daki Etiyopya cemaatinin bahsinin geçtiği yazar.Daha sonraları, 636 yılında Kudüs'ün Arap fatihi Halif Ömer bin el-Hattab'ın yayınladığı Kararname'de, Kudüs'e hac yapmaya gelenlerden farklı olarak, Etiyopyalıların Yunanlılar ve İberyalılar gibi Kudüs'te mülk sahibi yerleşikler olduklarından dem vurulur. Bunun ardından, Sultan I. Selim (1512-1520) ve I. Süleyman (1520-1566) Yunanlıların, Etiyopyalıların, Gürcülerin ve Sırpların malvarlıklarına yönelik vergilerde ayrıcalıklar ve dokunulmazlıklar sağladıkları fermanlar yayınlamışlardır(Van Donzel,a.g.e.,93-95;Cohen,2008:13;O'Mahoney,a.g.e.,1-15).

Etiyopyalı liderler yüzyıllar boyunca Kudüs'teki Etiyopya cemiyetiyle düzenli bir şekilde bağlarını sürdürmeye devam etti.Kutsal Topraklar'daki Etiyopya Hıristiyan cemaatinin varlığını sürdürmesi, büyük ölçüde Hıristiyan Etiyopyalı kralların finansal desteğine bağlıydı. *İmam* Ahmed'in XVI. yüzyıldaki cihadı, Kudüs'teki Etiyopya cemaatinin üzerinde de etkilerde bulunmuştu. Bu karışıklık döneminde Etiyopya'da Kudüs hakkında dertlenebilecek hiç kimse yoktu ve cemaat de gevşemeye başladı¹⁰²(Van Donzel,a.g.e.,95;Pedersen,1987-88:33-35).

Yoksulluk içerisinde, Kudüs'teki Etiyopyalılar Kutsal Gömüt'ün ana binasındaki tutunma noktalarını yitirdiler ve günümüzde de oldukları gibi çatıya çıkmaya zorlandılar.Ancak Etiyopyalılar orada bile güvende değillerdi. İnanç sahibi yöneticilerin aktif desteğini alan daha güçlü kiliseler yavaş yavaş Etiyopyalıların malvarlıklarına tecavüz etmeye başladılar.

¹⁰²Osmanlı'nın yükselişi ve İmam Ahmed'in savaşları Kudüs'teki Etiyopya cemaati üzerinde yoksullaştırıcı ve geriletici etkiler yarattı. Bu dönemde birkaç rahip Kudüs'ten Avrupa'ya göç etti. Örneğin, Abba Tomas ya da Wolde Samuel Bahtawi ve Abba Petros "Aetiophis" ya da Tesfa Tsiyon Roma'ya gitti ve Avrupalı bilginler için önemli bilgi kaynakları oldu. Bkz. Pedersen, 1987-88: 33-47;Mattewos:1996:23-27.

Bu malvarlıklarının kayıt dışı olanları bugün bile Etiyopyalıların ellerinde değildir. Tüm ilgili belgeler, XVIII.yüzyılın Kudüs'teki Etiyopyalı hacılar ve yerleşikler için zor bir yüzyıl olduğunu yazar. Kudüs'teki Etiyopyalı hacılar ve yerleşikler hem Müslüman Türkler hem de Kıpti ve Ermeni dindaşları tarafından taciz edilmişlerdi. Yoksulluklarıyla ve Ermeni cemaatinden aldıkları yardımlarla hayatta kaldıklarıyla ilgili önemli referanslara sahip olsak da, Etiyopyalılar bir şekilde ayak diremeyi başardılar. Bir Anglikan misyoneri olan William Jarret'in XIX. yüzyıldaki yazılarında, Etiyopyalı papazların yalnızca gıdaya ulaşabilmek adına Yunan Ortodoks Kilisesi'ne katıldıklarına dair bilgilere rastlarız. Etiyopyalılara düşmanlık besleyenlerin arasında, şaşırtıcı şekilde Mısır'daki Kıpti Kilisesi'ne mensup olanlar da vardı. Kıpti ve Etiyopya Kiliseleri teoloji ve yapı anlamında yakın müttefik konumunda olsalar da, Kıptiler Etiyopyalıların XVIII.yüzyılda kendilerinden ayrılmasına içerlemişlerdi¹⁰³(Pedersen,a.g.e.,47-53).

Etiyopyalılar XIX.yüzyılın başlarında çok fena vaziyetteyken, Kıptiler onları taciz etmeye başladılar. Çatıdaki Deyrü's-saltana manastırı, mülkiyetinin kendilerine ait olduğunu düşünen Kıptiler tarafından mücadeleye sahne oldu. 1838 yılında veba hastalığı Kudüs'ü vurduğunda ve Etiyopyalı papazlar öldüklerinde, Kıptiler manastırı ele geçirdi ve Etiyopyalılara göre Etiyopyalıların manastırın tapularının da dahil olduğu Deyrü's-saltana manastırındaki kütüphaneyi ateşe verdi. Sonuç olarak, malvarlığının pek çoğu Kıpti ve Etiyopyalı dindaşlarının en güvendikleri Ermeni Kiliselerine dağıtıldı. Bununla birlikte, vekil papazlar geldiklerinde Kıptiler ve Ermeniler odalarının anahtarlarını onlara geri vermeyi reddetti ve Etiyopyalılar Kutsal Gömüt Kilisesi'nin çatısındaki Deyrü's-saltana manastırında birkaç kulübeye itelendiler¹⁰⁴(Perdersen,a.g.e.,:33-47;Mattewos,1996,43-51).

¹⁰³Farklı kaynaklardan XVI.yüzyıldan XIX.yüzyılın sonuna kadar Kudüs'teki Etiyopya cemaatini incelersek, kutsal yerlerdeki haklarını yitirdiklerini ve sonuçta da,XVIII.yüzyıldan itibaren Kıptilerin eline geçen, köhne Deyrü's-saltana Manastırınıyla sınırlandırıldıklarını anlarız. Örnek olarak, hem Kıpti hem de Etiyopya kaynaklarından 1774 tarihinde İbrahim Gawhari isimli bir Mısırlının ve sekiz kölesinin Deyrü's-saltana manastırına varışını ve burada yarattığı rahatsızlıkları öğreniriz. 1793-1794 tarihindeki hac yolculuğu sırasında, bir Rus hacı ve varis rahip olan Sarovlu Meletij Kıpti ve Etiyopyalı papazlar arasındaki şiddetli tartışmalara ve Etiyopyalıların hasımlarını sopalarla kovaladığına tanık oldu. Bkz.Perdersen,1983,87-91, Mattewos,1996,43-51.

¹⁰⁴Etiyopyalı kaynaklara göre, veba nedeniyle Etiyopyalı papazların ve rahibelerin ölümlerinin ardından Kudüs'teki Mısırlı Osmanlı valisi İbrahim Paşa, vebanın Etiyopya parşömenlerinden yayıldığı iddiasıyla, aralarında mülk tapuları ve haklarıyla ilgili tarihi ve dini materyallerin de bulunduğu kutsal kitapların ve belgelerin yakılmasını emretti. Bu şekilde, Etiyopyalılar Deyrü's-saltana manastırındaki haklarını yitirmiş oldular. Kudüs'e başka papazlar geldiğinde Kıptiler öncellerin haklarını işgal etmişlerdi ve sonuçta Mısır

Bir önceki bölümde de belirtildiği gibi, XIX.yüzyıldaki Etiyopyalı liderler için İngiliz desteğine başvurulmuş en önemli konulardan biri Kudüs'teki Etiyopyalı hacılara karşı Türklerin davranışlarıyla ilgili konuydu. Filistin'deki Türk valiler tarafından Kutsal Topraklar'da Etiyopyalı hacılara ve yerleşiklere yönelik asırlardır süren kötü davranışlar dinmek bilmeyen bir şekilde devam etti. Aşağılanan ve hırpalanan Etiyopyalı seyyahların hikayeleri Etiyopya'ya vardığında Etiyopyalı önderlerin üzerinde, seyyahlara etkin bir koruma sağlama konusunda bir baskı oluşturmaya başladı. 1846 gibi erken bir tarihte *Ras Ali*, Kudüs'teki Anglikan piskoposu Samuel Gobat'a Etiyopyalı seyyahları koruma altına alması konusunda ricada bulundu ve daha sonra da yine Plowden'e Kudüs'teki İngiliz konsolosunun aynısını yapması konusunda onunla konuşması talebini ilettiler (EMAKA,1278; Mattewos, a.g.e., 58-61; Perderson, 1983, 91-93).

Nisan 1848'de İmparator Sahla Dıngıl'ın¹⁰⁵ Deyrü's-saltana manastırı'nın mülkiyetinin Etiyopya cemiyyetine aktarılması konusunda yardımlarını talep etmek amacıyla Osmanlı Sultanı I. Abdülmecid'e ve Piskopos Samuel Gobat'a yazmış olduğu mektuplara da değinmek gerekir. Sultan I. Abdülmecid'e yazdığı mektupta, İmparator aşığıdaki sözlerini sarf etmiştir:

“...በቆስጠንጢኖስ መንግሥት ፫፻፭ ዓመት በእስላም መንግሥት ሺሕ ከ፪፻፩ ዓመት የያዘውን የነበረውን በእጃችን እስከ ዛሬ ድረስ ሮም ግሪክ ሲቀማኑ ምን ነው ዝም አልህ አንተን ያህል ንጉሥ ሳለህ እንቀማ አስመልስልኑ...”¹⁰⁶(EMAKA,1278).

Çeviri:“...Kontsantin hükümeti (Roma Dönemi) sırasında 305 yıldır ve Müslüman hükümeti (Müslüman Hilafet Dönemi) sırasında da 1201 yıldır mülkiyetimiz altında bulunan manastırımızın Romalılar ve Yunanlar tarafından gasp edilmesine

---

Kıpti Kilisesi'nin entrikaları sayesinde yeni Etiyopyalılar kilisenin çatısına itildiler. Bkz. Mattewos, 1996, 43-61.

¹⁰⁵İmparator Sahla Dıngıl, aralıklarla 1832 ve 11 Şubat 1855 tarihleri arasında, yani *Zamana Mesafint*'in ('Prensler Çağı') sonlarına doğru, '*Nigüsa Nagast*' ('Kralların Kralı') unvanına sahip oldu. Söylentilere göre, İmparator Fasiladas'ın küçük oğlunun neslinden gelen Gabra Masay'ın oğluydu. Aslında, Sahla Dıngıl yalnızca bir kuklaydı ve gerçek güç, naibi II. *Ras Ali*'nin ellerindeydi. Belirli bir siyasi güce sahip olmasa da, Etiyopya dışındaki temsilcilere unvanını ve mührünü kullanarak mektuplar gönderdi. Bkz. EMAKA, 1278.

¹⁰⁶Piskopos Samuel Gobat'a yazdığı kısa mektupta, ona Kudüs'teki Etiyopya cemiyyetini koruması konusunda yalvarır. Bkz. EMAKA, 1278.

neden göz yumdun?Senin gibi bir hünkâr bulunurken nasıl oldu da manastırımızı kaybettik?Geri almamıza yardım et...

Bu arada Kudüs'te ikamet eden Etiyopyalıların durumu da kötüleşmeye devam etti. Türklerin yardımlarıyla Ermenilerin eline geçen Kutsal Gömüt'ten mahrum bırakılan Etiyopyalı rahipler korunma ve kilisenin yönetimini tekrar ele alma talepleriyle Kudüs'teki İngiliz konsolosuna başvurdular. İngiliz konsolosu Finn, başarılı şekilde Türk otoritelerine müdahalede bulunarak Etiyopyalılara tekrar kiliseye gitme hakkını verdi. Ancak, Finn'in resmi müdahalesi İngiliz hükümetini memnun etmedi. İngiliz hükümeti bir yandan Etiyopyalıları dost Hıristiyanlar olarak görüp üzerlerinde 'gayriresmi etki' uyandırmak isteseler de, Osmanlı hükümetiyle konsolosun resmi müdahalesi sebebiyle siyasi ve diplomatik sorunlar içerisinde düğümlenmek istemiyorlardı. Palmerston, Finn'e bu tip durumlara İngiliz hükümetinin resmiyetini değil kendi iradesini kullanarak müdahalede bulunmasını tembih etti (House of Commons,1868:224-227; Great Britain 1867:1-2).

Ancak, Konsolos Finn'in ve Piskopos Gobat'ın müdahaleleri Etiyopya'yı zorluktan çıkarmada başarısız oldu. 1852'de Etiyopya'nın siyasi ve dini önde gelenleri zorluktan kurtulmak adına birleşti. Gondar'daki bir buluşmanın ardından Kudüs'teki Etiyopyalıları adına İngiltere'nin resmi korumasını talep etmeye karar verdiler. *Ras Ali* ve *Decazmaç Vube* Kraliçe Viktorya'ya bir mektup göndererek konu hakkında yardım taleplerini iletiler.Kudüs'teki Anglikan Piskoposu Samuel Gobat'a da Etiyopyalı hacıları koruma konusunda yetkili olmasını önerdiler.*Ras Ali*'nin talebi ve Piskopos Gobat'a yönelik öneri Temmuz 1852'de Dış İşleri Bakanlığı'na ulaştı. Etiyopyalılara gönderilecek resmi yardım bir nebze tartışma konusu oldu(Great Britain,1867:3; Filipos,1952:5-7)

Müsteşar Hammond, Piskoposu Samuel Gobat'ın Etiyopyalılara önerebileceği ruhani korumanın İngiliz hükümeti ile hiçbir alakası olmayacağını öne sürdü. Eğer Etiyopyalıları Türkler tarafından saldırıya uğramışlarsa, İngiliz konsolosu "makamlarını kullanmak" suretiyle Hıristiyan Kilisesi'nin mensuplarını dini olmayan bir korumaya tabi edebileceğini dile getirdi.Ancak,"Osmanlı hükümetinin bir Türk bölgesi olduğunu iddia ettiği, ancak bizlerin bağımsız olarak gördüğümüz Etiyopya'yla ilişkin Osmanlı hükümetiyle girilebilecek herhangi bir tartışmadan kaçınmak gerektiği" konusunda da bir uyarıda bulundu.Dışişleri Sekreteri, Hammond'un görüşlerine katıldı(Great Britain,1867:9).

Osmanlı hükümetiyle Etiyopya yüzünden bir münakaşaya girmek konusunda isteksizdi.Konu üzerinde Palmerston'un belirlediği rotadan sapmanın bir anlamı olmayacağı görüşü dolayısıyla Finn'e, "Majestelerinin Hükümeti, Osmanlı toprakları üzerindeki Habeşlilere[Etiyopyalılara] resmi koruma gönderme sorumluluğunu üzerine alamaz" şeklinde bir öneride bulundu ve kendisinin gayri resmi etkisiyle konuya

yaklaşmasını ve İngiliz hükümetini buna dahil etmemesini istedi.Şurası açıkça belliydi ki, ne yerel siyasi sebepler ne de İngilizlerin Etiyopyalıları kardeş Hıristiyanlar olarak görmeleri bu yerel siyasi ihtiyaçlara ulaşmada kendilerini Osmanlıların karşısına almalarını ağır bastırıyordu. İngilizlerin Avrupa'daki daha büyük siyasi çıkarları ve Hindistan'daki mevcudiyetleri Osmanlı İmparatorluğu ile olan dostluğu gerektiriyordu.Bu düşünceler,İngilizleri Osmanlı İmparatorluğu'na karşı Etiyopya tarafından siyasi ve diplomatik destek taleplerine olumlu yanıt vermekten alıkoydu. Etiyopya'daki İngiliz konsolosu Plowden'in kişisel etkisini ve popülerliğine rağmen,Etiyopya Müslüman Osmanlı İmparatorluğu'nun bir dostu olan İngiltereye karşı olan şüphelelerini korudu¹⁰⁷(Filipos,1952:8-11;Great Britain,1867:9-12).

Kudüs'teki Etiyopyalı papazlara yönelik çabalar *Ras Ali* ve *Decazmaç Vube* tarafından XIX.yüzyılın ortalarından itibaren başlamış olsa da, Kudüs'teki manastırın tekrar uluslar arası bir konu haline getirilmesi 1855'te İmparator II.Tevödro'sun Etiyopya tahtına çıkmasıyla birlikte gerçekleşmiştir. Bu dönem içerisinde yüz küsur kadar Etiyopyalı papaz Kudüs'te toplandığında, Ermeniler kutsal yerlerde üstünlük iddia ediyorlardı.Kudüs'te o dönemdeki Piskoposu Samuel Gobat Kudüs'teki kutsal yerler üzerinde haklarını talep eden Hıristiyan Ermenilere karşı Ermeni ve Kıpti dindaşlarının kötücül tavırlarına şahit oldu. Piskopos, Etiyopyalı papazların ve rahibelerin “kültürlü ve saygılı kişiler olduğunu, ancak Kıptiler ve Ermeniler tarafından yaratıklar ya da köleler gibi muameleler gördüklerini, (Etiyopyalıların) Ermenilerin istekleri dışında kendi mabetlerine giremediklerini ve bir seferinde de bir üyelerinin cenaze törenini yapmak için mabetlerine alınmadıklarını” yazmıştır. Ayrıca Piskopos Samuel Gobat, “Manastırlarının anahtarı rakiplerinin elindedir

¹⁰⁷Etiyopyalı liderler Müslüman Osmanlılara karşı bir tür Hıristiyan dayanışması arayışındaydı. Buna karşın, Etiyopya liderleri zamanın uluslar arası siyaseti hakkında etkin bilgiye sahip değillerdi. Bu sebepten, Konsolos Plowden, Mart 1853'te İngiliz yetkililere gönderdiği bir mesajda, Britanya'nın Osmanlı İmparatorluğu'na yönelik politikaları konusunda Etiyopyalı liderleri ikna etmede yaşadığı sıkıntıları ifade eder: “Benim için, bu cahil, en azından dış politikalar konusunda cahil, bu ırka (Etiyopyalıları) İngiliz hükümetinin Osmanlı Sultanı ile dostane ilişkileri sürdürme arzusunu açıklamam çok güç oldu.”Bkz.House of Commons,1868:178-179.

ve bir keresinde ertesi sabah Kıpti gardiyanın kapılarını açana kadar bu manastırda kilitli kalmışlar, bu sebepten dolayı şiddetli hastalıklar olduğunda bir tabip çağırılmamışlardır” şeklinde eklemiştir(Gobat,1884:297).

Kudüs’teki Etiyopyalı papazların maruz kaldıkları bu onur kırıcı davranışların farkına varmasının ardından, İmparator II. Tevodros’un kafasında kendi topraklarıyla Kudüs arasındaki hattın Türk-Mısır yönetiminden temizlenmesi ve orada dini mevcudiyetten daha fazlasını sağlama fikirleri doğmuştur(EMAKA1281;Mattewos,1996:55;Perdersen,1987-88:45-46).Önceki bölümde de gördüğümüz gibi, Nisan 1868’de Etiyopya’yı İngiliz sömürgecilerle savaşa sürükleyen ve İmparator II. Tevodros’un yaşamını elinden alan olaylardan biri, Kudüs’teki Etiyopyalı papazlar ve manastır için yeterli güvenlik sağlama adına düzenlenen seferdi.

Rahip ve savaşçı kral olan İmparator IV. Yohanıs, Kudüs’teki Etiyopya manastırında temsil edilmek adına, o dönemde bölgede hüküm süren İngilizlerle samimi ilişkilerini kullandı. İmparator olmazdan önce de, papazlarla mektuplar aracılığıyla düzenli şekilde haberleşiyordu. Onlara para gönderiyor, nasihatler veriyor ve “Erdemli duacılar, her koşulda yardım edin ve hizmet verin. Erdemlilerin duacılarıyla bir ülke kurtulur” diyerek o ve ülkesi için dua etmelerini istiyordu. Osmanlılar ve onların vekilleri Mısırlılarla yaptığı savaşlardan elde ettiği savaş ganimetleriyle toprak satın alıyor ve Kudüs’te bir kilise inşa ettiriyordu.Mehdi güçlerine karşı Mart 1889’daki savaşta hayatını kaybettikten sonra, ardılı İmparator II. Mınılık “Etiyopya Caddesi”nde yer alan Debre Gennet, ya da “Cennet Dağı”, adındaki Kilise’nin inşasını tamamladı¹⁰⁸(Perdersen,1983:87-88;Mattewos,1996:65-67)İmparator Mınılık döneminde Etiyopyalılar, Kıptiler, Ermeniler ve Türkler arasında bir çekişme sahası olan Deyrü’s-saltana manastırı, Etiyopya ve Osmanlı arasındaki karşılıklı

¹⁰⁸1888 yılında, İmparator Yohannis’in Mart 1876’da Gura Savaşında Türk-Mısır güçlerden ele geçirdiği hazineler ile Kudüs’teki Etiyopya cemaati Kudüs’ün duvarları dışında büyük çapta topraklar aldı. Bazıları İmparator’un üç, bazılarıysa yedi kutu hazine ele geçirdiğini söylese de, her ne kadar olursa olsun, bu hazinenin miktarı toprak satın almak ve üzerine yeni bir manastır ve kilise inşa etmek için yeterliydi. Bu yapı kompleksi Amharca “Cennet Manastırı” anlamına gelen Debre Gannet adını aldı. Kudüs’te üzerinde bulunduğu caddeye Etiyopya Caddesi ismi verildi. Bkz. Perdersen, 1983:88-89; Mattewos,1996:65-68.

ilişkilerde resmi bir sebep halini aldı.Bu dönemde Etiyopya ve Osmanlı İmparatorluğu arasındaki resmi diplomatik ilişkilerin başlangıcı ve bu ilişkilerin şekillenmesi noktasında Deyrû's-saltana manastırının önemi konularında Orhonlu:"Osmanlı Devleti'nin Habeşistan[Etiyopya] ile doğrudan doğruya siyasi münasebet tesis etmesi XIX. Yüzyılın ortalarında vuku bulmuştur. Bundan evvel başka bir mahiyette olmak üzere bir takım münasebetin bulunduğuna işaret etmek icap eder.Bu Kudüs'teki Deyrû's-saltana Manastırını ile müştemilâtı hakkındaki Habeş taleplerinden ileri gelmektedir"(Orhonlu,1996:163).

Seleflerinden farklı olarak, İmparator Mınılık hem çok başarılı bir ordu komutanı, hem de olağanüstü bir diplomattı. Örneğin, II. Tevodros ve IV. Yohanıs'ın aksine Avrupa'yla kurulacak bir Hıristiyan dayanışması fikrine takılı kalmamıştı. Ustaca, "düşmanımın düşmanı dostumdur" ilkesini kullandı. Ona göre, dünya siyasetinde kalıcı dostluklar ve kalıcı düşmanlıklar yoktu. Bu yüzden, daha önce de belirttiğimiz gibi, emperyalist İngiliz, Fransız ve İtalyan komşularının etkilerini dengede tutmak adına, Mınılık yalnızca dini benzerlikler değil, ayrıca da ortak siyasi ve stratejik çıkarlar üzerine kurulu bir dış politika formüle etti.

1895'in ortalarında, *Fitavrari* Damtew ve Mınılık'in sekreteri *Grazmaç* Yosef Nığıse gibi Mınılık'in yüksek mevkili temsilcilerini ve Mınılık'in Rus danışmanı ve diplomat Nikolai Leonitev'i içeren bir Etiyopya delegesi, İtalya'ya karşı Etiyopya'ya destek aramak amacıyla Rusya'yı ziyaret etti.¹⁰⁹Etiyopya delegasyonu, 30 Haziran 1895'te Çar II. Nikolay ve Çariçe Alexandra tarafından Peterof'ta sıcak bir şekilde karşılandı. Etiyopya'ya dönüş yolculukları üzerinde, Ağustos 1895'te, *Fitavrari* Damtew ve kafilesi İstanbul'da Bâb-ı Âlitarafından da yakın bir karşılama gördü(Caulk,2002:478;BOA. D.16,G.6,F.Y..PRK.PT; 21/Ra/1315).

1896'nın sonunda, İmparator Mınılık *Grazmaç* Yosef ve Leontev'in dahil olduğu bir başka Etiyopya delegasyonunu Rusya'ya gönderdi. Delegasyonun hedeflerinden birisi, Kudüs'te

¹⁰⁹Nikolai Stepanovich Leontiev (26 Ekim 1862 – ö. 25 Haziran 1910), XIX.yüzyıl'ın sonlarında ve XX.yüzyıl'ın başlarında İmparator Mınılık'e diplomat olarak hizmet vermiş olan Rus kaşif, diplomat ve maceraperestiydi. Bkz. Bulatovich,2000:27-31.

Çar'dan gelecek olan yardımı güvenceye almaktı. 8 Aralık 1896'da, *Grazmaç* Yosef ve Leotiev St. Petersburg'da Aziz George'a adanan Ortodoks ziyafetine katıldı. Bir hafta sonra, II. Nikolay'a veda ettiler. Halihazırda 9 Aralık tarihinde, Kudüs'teki Etiyopya cemaatinin başkanı *Abba* Giyorgis İstanbul'a doğru yola koyulmuştu. Ağustos'ta *Ras* Mekonın'dan, *Grazmaç* Yossef ile buluşmak adına Osmanlı başkentine gitmek için hazırlıklara başlamasını söyleyen bir mektup almıştı¹¹⁰(Bulatovich,2000:31-32;Caulk,2002:649).

Rusların desteğiyle, Kıptilerin el koyduğu Deyrü's-saltana manastırı'nın mülkiyeti sorununu masaya yatacaklardı. *Abba* Giyorgis ve arkadaşları, Kudüs'te adaletin sağlanması adına Mınılık ve Osmanlı hükümeti arasında düzenli ilişkilerin kurulması talebinde bulundular.*Grazmaç* Yosef ve Leontiev Rusya'nın Odessa şehrinden 29 Aralık 1896 yılında ayrıldı. 31 Aralık'ta Sultan Abdülhamit'le görüştiler ve *Grazmaç* Yosef Abdülhamit'e Etiyopya imparatorundan aldığı bir madalyayı teslim etti.Bir sonraki gün, Abdülhamit Mınılık adına bir nişan sunmak için yine onları ağırladı¹¹¹(BOA.D.353;G.1314/B-13,F.İ.HR;27/B /1314;BOA.D.889,G.66641,F.BEO; 26/B /1314;Caulk,2002:649).

Bu gelişmeler bizlere açıkça gösteriyor ki, Etiyopyalıların, Kıptilerin ve Osmanlı'nın Ermeni tebaasının Deyrü's-saltana manastırı üzerindeki bitmek bilmez tartışmaları sayesinde, daha önceleri karşılıklı nefret ve şüpheden temel bulan uzun soluklu Etiyopya-Osmanlı ilişkilerinde karşılıklı anlayış ve işbirliği karakteristiğine sahip yeni bir dönem başlamış oldu. Hem Osmanlı hem de Etiyopya kaynakları, Etiyopya delegasyonunun Aralık

¹¹⁰İmparator I. Hayle Sılâse'nin babası olan *Ras* Mekonın Wolde Mikael (8 Mayıs 1852 - 21 Mart 1906), Harar'ın komutanı ve valisiydi. İmparator II. Mınılık'in kuzeni ve sağ koluydu.Ağustos 1902'de, *Ras* Mekonın İngiltere'de Kral VII. Edward'ın taç giyme törenlerine katıldı ve İtalya, Fransa, Almanya ve Osmanlı Devleti'ne ziyaretler düzenledi. Osmanlı başkentindeki kısa süreli ziyaretinde, Osmanlı liderleriyle görüştü ve iki ülke arasındaki ilişkileri daha da güçlendirmek adına kendi ülkesinin arzularını ilettiler. Avrupa'ya yaptığı tarihi ziyaret sırasında, *Ras* Mekonın şu madalyalara layık görüldü: Aziz Mikail ve Aziz George Madalyası ve Nişanı, Aziz Anne'nin Rus Nişanı, Fransız Şeref Madalyası (Üçüncü Cumhuriyet), İtalya Tacı Nişanı ve Nişan-i Osmani. Bkz. Pétridès, 1963:28-34.

¹¹¹Ayrıca bkz.BOA.D.363;G.118,F. Y..A...HUS; 21/B /1314; BOA.D.2088,G.25F.DH.MKT;10/N /1315.

1896'da İstanbul'a yapmış olduğu gezi sonrasında iki hükümet arasındaki yazışmaların arttığını belirtir.

Örneğin, 31 Aralık 1901'de İmparator Minilik Sultan Abdülhamit'e şunları kaleme aldı:

**ሞዓ አንበሳ ዘእም ነገደ ይሁዳ ዳግማዊ ምኒልክ ሥዩመ እግዚአብሔር ንጉሠ ነገሥት ዘ
ኢትዮጵያ**

ይድረስ ወደ ተከበሩ ወዳጃችን ሡልጣን አብዱል ሀሚድ

የአስማኒያ ንጉሠ ነገሥት

እጅግ የተከበሩ ወዳጃችን ሆይ

ኢየሩሳሌም ያለ ዴርሡልጣን የሚባል ገዳም ጥንቱኑ የኢትዮጵያ መንግሥት ርስትነው ::
አሁን ግን ከጥቂት ዘመን በሁዋላ የዚህ ገዳም መክፈቻ በግብጽ ሹማምንት እጅ ሆኗል
አሉኝ:: ደግሞም የኢትዮጵያ መነኮሳት እርስበርሳቸው ቢጣሉ መምህር ፈቀደን ለገዳሙ ሹም
አድርጌ ይህንኑ ነገር ለማቃናት ሊቀመኩዋስ ናደውን ጨምሮ ወደ ኢየሩሳሌም ሰድጃለሁና
መክፈቻው በመምህር ፈቃደ እጅ እንዲገባ ሌላውንም ጉዳያችንን ሁሉ ለመፈጸም
በተቻለው እንዲረዱልን እየሩሳሌም ላለው መንግሥትዎ ሹም የርስዎን የክቡር ወዳጃችንን
ቃል እንዲልኩልን እንለምንዎታለን::

እግዚአብሔር ረጅም እድሜና ጤና ለሕዝብዎም ረፍትና ሰላም ይስጥልን::

ታኅሣስ ፳፪ቀን ፲፰፻፺፬ ዓ.ም.

አዲስ አበባ¹¹²(EMAKA.1281).

¹¹²Tercüme:Yehuda Kabilesi Muzaffer Arslanı,II.Minilik I,Tanrının Müntehabı, Etiyopya'nın Krallar Kralı

Aynı çizgideki iki diğer mektup da aynı tarihte Mısır'daki Piskopos Qerilos'a ve Abdülhamit'in Kudüs'teki vekiline gönderildi.1902 yılında İmparator Mınılık Kudüs'teki Etiyopya toplumun durumunu iyileştirmek için bir adım daha aldı:

“Habeş İmparatorunu çok ilgilendiği Kudüs'te outran Habeş tebaasına ait işlerin görülmesi için 1902 de Kıbrıs'taki İtalyan genel konsolosu memur edilmişti.Buna gore,Filistin'deki Habeş hacılara ve seyyahlara,evvelce olduğu gibi Osmanlı kanunlarına ve mahkemelerine tâbi olmak ve haklarında devletler hukukunun kaidelerine gore muâmele edilmek ve İtalyan tebaasına ait muâfiyet iddiasında bulunmamak şartıyla Berlin muahedesi mucibince uygulanan statukonun muhafazası uygun görülmüştür”(Orhonlu,1996:165).

Etiyopya-Osmanlı ilişkilerinde yeni bir dönemin başlangıcının ardından Kudüs'teki Etiyopya cemaatinin de durumu iyileşmeye başladı. XIX.yüzyıl'ın sonundan itibaren Kudüs'teki manastır imparatorluk manastırı olarak görülmeye başlandı. İmparator II. Mınılık ve Etiyopya kraliyet ailesinden eşi Kırالیçe Taytu ve kızı Zevditu Kutsal Topraklar'dan arazi almaya ve mülk inşa etmeye başladı. Örnek olarak, 1903'te İmparator

---

Saygıdeğer dostumuz Sultan Abdülhamit'e ulaşması dileğiyle

Osmanlı'nın Sultanlar Sultanı

Pek Saygıdeğer Dostumuz,

Kudüs'teki Deyrü's-saltana manastırı eski çağlardan beri Etiyopya'nın mülküdür. Fakat kulağıma öyle geliyor ki, manastırın anahtarı Mısır otoritelerine geçmiştir. Dahası, Etiyopyalı papazlar birbirleriyle çekişiyorlar. Bu problemi çözmek adına, Memhür Fekede'yi manastırın başı olarak atadım ve onu Likaa Mekuwas Nadew'le beraber Kudüs'e gönderdim. Kadim dostumuz sizlerden, Kudüs'teki hükümet yetkililerinizi görevlendirip *Memhür* Fekade'ye manastırın anahtarını alması ve problemlerimizi çözmesi konusunda yardımlarınız için yalvarıyoruz.

Tanrı'nın sizlere uzun ömür ve sağlık, tebaanıza da nizam ve barış bahşetmesi dilekleriyle.

31 Aralık 1901

Addis Ababa

II.Mınılık bir bankaya 200,000 Dolar yatırdı ve bu birikimin faizlerinin Deyrü's-saltana manastırı'nın ve bu manastırda çalışan Etiyopyalı rahip ve rahibelerin ihtiyaçlarının karşılanması için kullanılmasını emretti. İmparator Mınılık'in altı maddelik bildirisinde de bu hesaptaki paranın tamamının ya da bir kısmının kimse tarafından alınamayacağı emredilmişti(Perdersen,1983,99-101;Mattewos,1996:88;EMAKA.1281)

1904'te Ferik Azm-zâde Sadık el-Müeyyed Paşa¹¹³ Sultan Abdülhamit tarafından Mınılık'in Kudüs konusundaki görüşme talebi ve Libya'da İtalyanlara karşı stratejik bir işbirliği kurma arayışları sebepleriyle Etiyopya'ya gönderildi(Zewde,1996:2-4;Erlich,1994:76-77).¹¹⁴“Sadık el-Müeyyed'in yanında padişahın fahrî yaverlerinden Binbaşı Talib Bey ile Tüfenkçi bölüğü çavuşlarından Yasin Efendi'de bulunuyordu”(Orhonlu,1996:165).Sadık el-Müeyyed Paşa, bizlere Etiyopya'ya yaptığı ziyaret hakkında muhteşem bir tarihsel kaynak bırakmıştır.¹¹⁵Aşağıdaki paragraflar, çoğunlukla kendisinin kıymetli gezi kayıtlarına dayanmaktadır.

---

¹¹³Ferik Azm-zâde Sadık el-Müeyyed Paşa, El-Azm'da toprak sahibi bir Şam Sünni'si ailenin mensubuydu. Diplomat olmadan önce Hicaz telgraf hattında ve demiryolu projelerinde görev yapmıştı. İki seyahat kitabı vardı: “Afrika Sahra-yı Kebirinde Seyahat” (1896) ve “Habeş Seyahatnamesi” (1904). Haziran 1904'ün sonlarına doğru Osmanlı başkentine dönüşünden sonra, daha sonraları 1908 yılında iki kuzeni Hakkı ve Rafik El-Azm tarafından *Rihat el-Habaşa* (“Habeşistan Yolculuğu”) başlığıyla Arapçaya da çevrilen, gezi yazılarını “Habeş Seyahatnamesi” adıyla yayınladı. Yolculuk notları 15 Nisan Perşembe başlayıp 30 Haziran Çarşamba sona erer. Yaklaşık üç ay süren bu yolculuk farklı başlıklar altında bölüm bölüm sunulur. Eserde 51 bölüm mevcut.Bkz. Sadık el- Müeyyed,1999;Erlich,2002:93-95.

¹¹⁴Zewde ve Erlich, Osmanlı delegasyonunun amaçlarından birinin İtalyanlara karşı Etiyopya-Osmanlı stratejik ortaklığını oluşturmak olduğunu söyleseler de Sadık el-Müeyyed Paşa'nın gezi notlarında bu konu hakkında hiçbir ifade geçmez.

¹¹⁵Sadık el- Müeyyed'in kitabı,üç kuşak boyunca Orta Doğu'da Etiyopya hakkında bir standart referans kitap olmuştur.Bkz.Erlich,2002:93-95.

Osmanlı delegasyonu İstanbul'dan Addis Ababa'ya, Marsilya, Süveyş Kanalı, Kızıldeniz, Cibuti ve Doğu Etiyopya'nın Müslüman nüfuslu bölgelerinin üzerinden ulaştı. Osmanlı delegasyonu, Sultan II. Abdülhamit'le yakın ilişkilere gönüllü İmparator II. Mınılık tarafından sıcak bir biçimde karşılandı. Sadık el- Müeyyed Paşa, karşılama seremonisini şu sözlerle ifade eder:

Bu gün[Cumartesi 12 Haziran 1904],İmparator Hazretleriyle mülakat için tayin edilen gün olduğu için,sabahleyin uykudan uyanınca,büyük uniformalarımızı giydik.Hedayâ-yı seniye(Padişah'ın hediyelerini)hadememize yükleyerek ve Mösyö İliğ'in kattığı bir rehberle terfiken imparatorluk sarayına gönderdik.Balkona çıktım.Bizi gelip alacak heyeti beklemeye başladık.Şehirde büyük bir hareket,her tarafta kalabalık görülüyor...Saat üçe gelmişti.Hayvanlara bindik.Önümüzde neyden uzun zurnadan ve daha adını bilmediğim borulardan ibaret bir mızıka çalınıyordu.Önümüzde,sağımızda,solumuzda askerler olduğu hâlde,imparatorluk sarayına doğru,revan olduk.Yollar,damlar,balkonlar halkla dopdolu.Her taraftan selâmlıyorlar.Saraya ulaştığımızda orasını da askerle,memurlara,seyircilerle mahşer gibi bulduk.Bazı memurlar,ellerindeki sopayla yol açmaya,ahaliyi dağıtmaya çalışıyordu.İzdiham içinde,sarayın cümle kapısından girdik.Kendimizi bir meydan içinde bulduk.Çepeçevre duvarla çevrilmiş bu meydandan sonra,diğer bir duvarın kapısından girerek ikinci bir meydana dahil olduk.Bu meydanlar da askerle dopdoluydu.İkinci meydanda bir batarya top,hazırol vaziyetinde bekliyordu.Burada gayet büyük bir ayna önünde bulundum ki,adres tabir ettikleri büyük imparator salonu,burasıdır.Kapısından girerken,salonun tânihayetind İmparator Hazretleri,büyük bir sandalye üzerinde;yüz kadar saray halkı da,arkasında ve yanlarında görülüyor.Heyetimiz salona girer girmez,toplar patlamaya başladı.İmparator Hazretleri ayağa kalktı.Yanına varınca bir daha kıyam etti(Sadık el- Müeyyed,1999:203-204).

Ek olarak, yazar İmparator II. Mınılık'e düzenlediği kısa ziyaret hakkında şu sözleri sarf eder:

“Memuriyetime ait ifadeyi beyandan sonra, İmparator Hazretleri, name-i hümayunu ve nişan-ı zî-şâmı büyük bir saygıyla alarak Zat-ı Hazret-i Taç-dâr-ı A`zamî'ye olan çok büyük teşekkürlerini beyan eyledi...” (Sadık el- Müeyyed,a.g.e.,204).

Osmanlı delegasyonunun İmparator II. Mınılık'le ikinci ve son görüşmesi ikinci gün gerçekleşti. Bu görüşme de önceki görüşme gibi kısaydı ve ana konusu Deyrû's-saltana manastırı'ydı:

“Bu gün de söze,sıhhat ve âfiyet-i hümayun-ı Hazret-i Padişahîyi sual ederek,Zat-ı Şahanelerine olan muhabbetini beyan ederek başladı.Kudüs-i Şerif’teki manastırlarına dair sözden sonra,güzel münasebetlerin devamını fevkalâde arzu ettiğini,kendisinin Müslüman tebaasını,Amhara[Hıristiyan] tebaası gibi sevdiğini beyan eyledi” (Sadık el- Müeyyed,a.g.e.,210).

Daha sonra Osmanlı heyetinin lideri Etiyopya imparatoru tarafından hediye ve madalya verildi.İmparator II.Mınılık “Sadık el- Müeyyed Paşa’ya hatim-I Süleymânî,’raslara’ mahsus üniforma,mızrak,kılıç,kalkan,katır hediye olarak Verdi”(Orhonlu,1996:165; Sadık el-Müeyyed,a.g.e.,211).

Osmanlı delegasyonu Etiyopya’da hoş vakit geçirdi. Sadık el-Müeyyed Paşa, *Ras Mekon*n gibi üst düzey Etiyopyalı siyasetçilerle görüşme imkânı yakaladı. Buna ilaveten, Addis Ababa’daki birkaç Avrupa konsolosluklarını da ziyaret etti. Addis Ababa ‘daki Müslümanlar hakkında yazdı.Ona göre, Addis Ababa’daki Müslüman cemaati yeterince mutlu değildi.Addis Ababa’daki Müslüman cemaati,başkentte herhangi bir caminin ya da bir Müslüman mezarlığının bulunmamasından şikâyetçiydi:

“Sabahleyin,e evvel Hint tüccarı,yine çiçek demetleri,lvantalar,lavantalı mendillerle geldiler.Çadırımda oturduk.Kahve içtik.Cuma olması münasebetiyle cumadan,Cuma namazından bahsedildi.Adis Ababa’da bir cami-i şerif olmadığını,hatta bayram namazlarını kırdı,açıkta kıldıklarını beyan ettiler...Hatta,Adis Ababa’da iki bin kadar Müslüman varken,henüz mezarlık için yerleri olmayıp mevtalarını hanelerinde,bahçelerinde defnetmekte olduklarını söylediler.Bir münasebet bularak İmparator Hazeretlerinden hem camii için ruhşat,hem de mezarlık için yer talep edeceğimi kendilerine vatt ettim.Hepsi de bu vesileyle ellerini dergah-ı Rabbi’l-izzete kaldırarak velinimetimiz,şevketli Padişahımız Efendimiz Hazretleri için duada bulundular.Hepsi de sevinç göz yaşları döküyordu” (Sadık el- Müeyyed,1999:173-174).

Yazar,daha sonra,Mınılık’le bu konudaki görüşmelerinden söz etmiyor.Bununla birlikte, zamanının bir diğer Osmanlı belgesine atıfta bulunan Orhonlu, bu konunun Etiyopya yetkilileriyle görüşüldüğünü ve Sultan Abdülhamit’in de bu konu hakkında bilgilendirildiğini söyler:

“Sadık el-Müeyyed Paşa,Habeşistan’da iken orada bulunan Anadolu Müslüman cemaatini bir takım istekleri ile karşı karşıya kalmıştı.Bunlardan biri muhakkak ki,câmiler inşası hususu idi.Bunu,Kudüs’de Deyrî’s-saltana manastırı için verilecek muhtemel tavizin karşılığı olarak İstanbul’a tavsiye etmiş daha sonra Habeş

hey'etleri de ileri sürmüşlerdi.Bu husus,şüfesiz Osmalı Devletini'nin de dikkatinden kaçmadı.Bunda şüfesiz Sadık el-Müeyyed Paşa'nın verdiği bilginin büyük rolü olmuştur.Nitekim,Habeşistan'da Müslümanların sâkin olduğu yerlerde yeteri kadar câmi ve mescid bulunmadığı ve mevcut olanlarının da tamire muhtaç olduğu tesbit edilmiştir.Tamire muhtaç olanlarının Osmanlı Devleti'nden yardımla tamir ettirmelerinin yanında Habeşistan'ın baş merkezinde bir câmi inşası da 1905 de Vekiller Meclisi'nde uygun görülmüştür;câmi inşası ile harap mescid ve câmilerin tamirleri için evkaf hazinesinde mahfuz bir miktar paranın,II.Menelik'e gönderilmesi uygun görülmüştür.Bunun yerine getirilip getirilmediği bilinmiyor"¹¹⁶(Orhonlu,1996:165-166).

Sadık el-Müeyyed Paşa, ayrıca o dönemde Etiyopya'da ticari faaliyetlerde bulunan yabancı tüccarlarla buluşma imkanına da sahip oldu.Etiyopya iç ve dış ticareti, eskiden olduğu gibi, halen Etiyopyalı Müslümanların tekeli altındadır. XIX.yüzyılın sonlarında ve XX.yüzyılın başlarında, Etiyopyalı Müslümanlar ile birlikte Etiyopya'nın ticari yaşamı içerisinde kendine yer edinen yabancı Müslümanlar da mevcuttu. Sadık el-Müeyyed Paşa'ya göre, Etiyopya'daki ithalat ve ihracat etkinliklerinde anahtar rol oynayan yabancı tüccarlardan bazıları İskender Galib, Beşaret Galib Efendi, Elhak Ahmet Efendi, Arnavut Bekir İbrahim Efendi, Seyyid Muhammet en-Nakib, İmparator II. Mınılık'in Kuyumcubaşısı Dağıstanlı Hanefi ve Arnavut Zekeriya Efendi gibi Osmanlı vatandaşlarıdır(Orhonlu,a.g.e.,168;Sadık el- Müeyyed,1999:218-220).

15 Haziran 1904 Salı günü, Osmanlı delegasyonu Osmanlı başkentine dönüş yolculuklarına başladı. 26 Haziran Cumartesi günü Doğu Etiyopya'daki Dire Dava şehrine vardılar.Dire Dava'daki Mihalidi Otelinde rahat bir ortamda Sadık el-Müeyyed Paşa Etiyopya İmparatorun hediye ettiği nişanı, yol için verdiği pasaportu ve kendine gelen mektupları tercüme ettirir. Aşağıda kendine verilen nişan beratının tercümesi verilmiştir:

“Allah'ın avn ü inayetiyle Habeşistan'ın hükümdarı olan II. Menelik bu kağıdı okuyanların cümlesine, muhiplerine kaffeten selam eder. Büyük hükümdarlar kendi sadık askerine ve ilim ve dirayetin ihyası için bunlarla iştil edenlere nişan verdikleri gibi biz dahi nişan veriyoruz. Yaveran-ı Hazret-i Şehriyari'den ahababımız Sadık el Müeyyed Paşaya, hükümetimizin birinci nişanını ihda eyledik ve onu talik için müsaade verdik.”¹⁹ Haziran sene 1896-(Sadık el- Müeyyed,a.g.e.,257).

¹¹⁶ Bu konu hakkında bkz. BOA. D.128,G.1323/S-039,F.İ..HUS. 06/S /1323.

Pasaportun tercümesi:

“Habeşistan hükümdarı II.Menelik, Sadık el Müeyyed Paşa, Talip Bey ve Yasin Efendi, memleketlerine avdet edeceklerinden kimse onlara dokunmasın; mazhar-ı hürmet ve riayet olsunlar” 21 Haziran(Sadık el- Müeyyed,a.g.e.,258)

Osmanlı delegasyonunun yaklaşık üç aylık yolculuğu, 30 Haziran 1904 Çarşamba günü İstanbul’a sağ salim vardıklarında sona erdi¹¹⁷. (Sadık el- Müeyyed,1999:268).

Sadık el Müeyyed Etiyopya’yı Mınılık Kudüs’teki Etiyopyalı Hıristiyanlar sorununu çözmek için Osmanlı yardımına ihtiyaç duyduğu ve ülkede İngiliz, Fransız ve İtalyan etkilerini dengelemek için dost ülkeler belirleme çabasında olduğu bir dönemde ziyaret etmişti.Sadık el Müeyyed’in ziyaretinin ardından Etiyopya-Osmanlı ilişkilerinde bazı pozitif gelişmeler yaşandı.Osmanlı hükümeti, elbette ki Etiyopya-Osmanlı ilişkilerini güçlendirecek bir hamleyle, Kudüs’teki Etiyopya cemaatinin yaşam standartlarını düzeltmek adına yeni adımlar attı. Mınılık’in Sultan Abdülhamit’e Ocak 1907’de yazdığı mektup¹¹⁸, bizlere Mınılık’in Abdülhamit’in Deyrü’s-saltana Manastırı konusundaki politikasına istinaden duyduğu tatmin duygusunu yansıtır:

“Sizlere,Deyrü’s-saltana manastırı’ın tarihi kapısını açmanızdan ve tahrip olan kısımların tamiratını mümkün kılmamızdan ötürü şükranlarımı bir borç bilirim...”(EMAKA.1281;BOA. D.62,G.41,F. Y..EE; 25/S /1317).

10 Temmuz 1907’de İmparator Mınılığı’nın Sultan Abdülhamit’e yazdığı aşağıdaki dostluk mektubu ta iki lider arasında sıcak ilişkileri göstermektedir:

Saygıdeğer dostumuz, Osmanlı Sultanlarının Sultanı, Sultan Abdülhamit Han, barış seninle olsun.Saygıdeğer dostumuzun sağlıklarının yerinde olup olmadığını sormak isteriz. Bu mektup uzak dostları bir araya getirdiği için, sağlığın hakkında bizi bilgilendirmeni isteriz. Tanrı’dan yönetimini genişletmesini ve sana ve halkına barış

¹¹⁷Osmanlı delegasyonunun Etiyopya’yı ziyaret ettiği yıl hakkında çelişkiler vardır. Orhonlu bu yılın 1896 olduğunu söylerken, Kazım Karabekir 1902 olduğunu dile getirir.Bu anlaşmazlıkların sebebi,kitabının son sayfalarında esasen Amharca yazılmış ve üzerlerinde Etiyopya takviminde 1896 yılı tarihi bulunan çeviri mektupları eklemiş olabilir.Etiyopya takvimi Gregoryen takvimden sekiz yıl geridedir.Sadık el-Müeyyed Paşa bu konuda şu ifadeleri kullanır: "Mektupların tarihlerinden Habeşlerle Frenkler arasında tarih bakımından sekiz sene fark olduğu görülüyor ki, takvim bahsinde beyan olunmuş idi." Bkz. Sadık el-Müeyyed,1999:259;Orhonlu,1996:165;Karabekir,1935:219.

¹¹⁸ Bkz.Ek,nu.5; BOA. D.62,G.36,F. Y..EE; 29/Z /1315.

getirmesini dileriz. ...”¹¹⁹ (EMAKA,1905; BOA. D.8,G.1,F. Y..PRK.NMH; 23/S /1317; 23/S /1317).

10 Temmuz 1907’de yazılan bir başka mektupta da, İmparator Mınılık Deyrüs Saltana Manastırı konusunda alınan olumlu önlemlerden dolayı Sultan Abdülhamit’e teşekkürlerini sunar ve Sultan’dan Kudüs’teki Etiyopya cemiyetinin gönenci konusunda daha fazla yardım ister¹²⁰(EMAKA,a.g.e.).

Etiyopya ve Osmanlı Devleti arasındaki sıcak ilişkilerin bir sonucu olarak, XIX.yüzyılın sonunda ve XX.yüzyılın başlarında Kudüs’te yalnızca Etiyopyalı rahip ve rahibelerin değil, ayrıca Etiyopyalı hacıların sayıları da artış göstermişti.Tüm bu olumlu gelişmeler,1912 yılının başında Etiyopya ve Osmanlı İmparatorluğu arasındaki diplomatik ilişkilerin resmiyet kazanmasında etkin bir rol oynamıştır.Etiyopya’daki ilk Osmanlı Başkonsolosluğu4 Nisan 1912 tarihinde ülkenin doğu bölgesindeki Harar kentinde ihdas edilmiştir.Bu makama bidayette Manila Konsolosu Necib Hac Efendi tayin edilmiştir.Bununla birlikte, Necib Hac Efendi Harar’a ulaşmasından kısa bir süre sonra hayatını kaybetmiştir. Bu durum, Bâb-ı Âli’yi bünyesindeki Tercüme Odası’nın eski başkanlarından ve daha sonraları Etiyopya-Osmanlı ilişkilerinde anahtar bir görev alacak olan Ahmet Mazhar Bey’i 7 Nisan 1913’te Başkonsolos olarak atayama itmiştir(EMAKA,1909;Tepedelen,2007:758;Orhonlu,1996:166).

Ne yazık ki, İmparator II Mınılık Osmanlı Devleti’ne karşı yürüttüğü takdire şayan politikalarının meyvelerini alamadan komaya girip hayata gözlerini yumdu.Sultan Abdülhamit Osmanlı Devleti’yle Etiyopya arasındaki diplomatik ilişkilerin resmi olarak başlangıcına tanık olamadı; zira 27 Nisan 1909’da tahtından indirilmişti(Karpat,2001:241).

Adva Savaşı’nın ardından gelen on yıl içerisinde, İmparator II. Mınılık içeride güç ve dışarıda ise prestij bakımından zirvedeydi. İçerideki güç mücadelelerinde, Mınılık’in karşılaştığı problemler öncelleriyle kıyaslayacak olursak önemsiz derecedeydi. Dışarıda ise, İtalyanlara karşı aldığı zafer ona büyük bir ün kazandırmış ve hatta bir yabancı araştırmacı tarafından ünlü Alman Şansölye Otto von Bismarck ile karşılaştırılmıştı. Özel ve resmi

¹¹⁹ Bkz.Ek.nu. 6 ve 7; BOA,D. 194,G. 19,F. Y..A...HUS; 07/Za/1303.

¹²⁰ Bkz.Ek.nu.8;BOA,D. 4, G.41,F.Y..A...HUS; 07/M/1307.

dairelerden yabancılar Addis Ababa'ya akın ederek ayrıcalıklar kazanmaya ve çıkarlarını takdim etmeye çalıştılar. 1906 yılı İmparator Mınılık'in altın çağına bir son verdi. Mayıs 1906'da bir felç geçirdi ve yedi yıl sonra da bu felç yaşamını yavaş yavaş sona erdirdi(Bahru,1991:114;Marcus,1994:110).

İmparator Mınılık Mayıs 1906'da bir felç geçirmesinin ardından, imparatorluk üzerindeki denetimini yitirmeye başladı. Bu zafiyete karşılık bölgede bir karmaşanın oluşmasını engellemek isteyen İngiltere, Fransa ve İtalya üç taraflı bir anlaşma imzaladı ve siyasi statükoyu korumak ve karşılıklı çıkarları gözetmek adına ant içti. İngiliz çıkarları içerisinde Tana Gölü ve Abay'daki (Mavi Nil) membalar vardı. İtalya'nın başat çıkarı, Eritre'yi İtalyan Somalisi'ne dahil etmektir. Fransa'nın çıkarıysa Addis Ababa ve Fransız Somalisi'ndeki Cibuti arasındaki tren yolu üzerindeki bölgedir(Bahru,a.g.e.,115-116).

Siyasi gücünün azaldığını gören İmparator Mınılık, 1907 yılının sonlarında devlet işlerini yürütmede kendisine yardımcı olması adına bir Bakanlar Konseyi kurdu. Haziran 1908'de, imparator 13 yaşındaki torunu *Lic İyâsu*'yu ardılı olarak atadı. 1908'in sonlarında bir kez daha felç geçirmesinin ardından *Ras Tessema*'yı naibi olarak seçti(EMAKA,1905; Bahru,ag.e.116;Marcus,a.g.e.111).Bu gelişmeler, siyasi belirsizliğin olduğu bir on yıl içerisinde gerçekleşti. Bazılarının dış finansal desteğe sahip olduğu büyük soylular, İmparator Mınılık'in ölümünü ve bir karmaşa döneminin oluşmasını beklediler.

4.2. I.Dünya Savaşı Sırasında Etiyopya – Osmanlı İlişkileri

12 Aralık 1913 tarihinin erken saatlerinde, Yehuda Kabilesi Muzaffer Arslanı, Tanrının Müntehabı, Etiyopya'nın Krallar Kralı, Adva'nın Muzafferî II. Mınılık, uykusunda son nefesini verdi. Dul karısı, kızı ve hizmetkarları arkasından ağlaşırlarken ve saray dışında henüz hiç kimse ölümünden haberdar olmadan önce, *Lic İyâsu*'ya V. İyâsu adıyla Etiyopya İmparatoru olarak seçildiği bildirildi. *Lic İyâsu*, İmparatorluk tahtına geçmek için henüz hazır olmadığına karar verdi. Artık İmparator V. İyâsu ünvanına sahip olsa da, *Abeto İyâsu*, *Lic İyâsu* ya da daha bilinen şekliyle “*Abeto-höy, Lic İyâsu*” adıyla anılmayı tercih etti. Başpiskopos da, tahta çıkmadan önce prensin 18 yaşını doldurmasını beklemenin daha iyi olacağını düşünüyordu. Bu yüzden, günümüzde de İyâsu “*Lic*” ünvanıyla anılıyor(EMAKA.1909;Gebre-Igziabher,1994:27; Hayle Sılâse I,1965:81).

İmparatorluk tacını vakit kaybetmeden takma konusunda isteksiz davranmış olsa da, bu taci kabul etmede geri durmamıştır. *Lic İyâsu*, böylelikle babasının “Ziyon’un Kralı” olduğunu ilan ediyordu. *Ras MiKael*, 31 Mayıs 1914’te bir kuzey şehri olan Desé’de Ziyon’un Kralı olarak taçlandırıldı¹²¹. Bu unvan, *Ras Mikael*’a yalnızca Vellö’da değil, ayrıca da Tıgray ve Gondar’ın da dahil olduğu tüm kuzey Etiyopya’da hegemonya kurma fırsatı verdi. Kuzeydeki soylular, önceden Müslüman olan ve kendilerinden daha düşük bir statüye sahip birinin artık onların tepesinde olacak olmasından dolayı oldukça öfkeliydiler. Özellikle Tıgray’daki prensler, daha önce İmparator IV. Yohannis tarafından kullanılmış olan “Ziyon’un Kralı” ünvanının bu kişi tarafından kullanılıyor olmasından ötürü ve ailelerinin mirasının soyulduğunu düşündükleri için çileden çıkmışlardı. Şevalılar ve güneyliler, *Lic İyâsu*’nun babasının nüfuzunun bir işareti olan bu durumdan memnun değillerdi(Gebre-Igziabher,a.g.e.,53-55; Prouty,1986:121).

Lic İyâsu birçok reforma imza attı. *Lic İyâsu*, Etiyopya’da yeni bir soylu sınıfı yaratmayı hayal ediyordu. Bu soylu sınıfı eskisinin yerini alacak ve artık yalnızca Ortodoks Hıristiyan elitler tarafından değil, ayrıca da çeşitli diğer etnik ve dini altyapılar tarafından da oluşturulacaktı. İyâsu’nun soylu sınıfı bizzat kendisi tarafından inşa edilecekti. Bu yapıyı,

¹²¹Desé, 1886 yılında *Ras Mikael* tarafından kurulan,kuzey Etiyopya’daki eski ve tarihi bir şehirdir.

çeşitli soyluların, kraliyet ve prenslik ailelerinin kızlarından ve ayrıca da ülkenin sultanlarının ve imamlarının kızlarından çocuklar yaparak oluşturacaktı. Bu çocuklar Hıristiyan, Müslüman, Oromo, Amhar, Tıgraylı, Afar, Kuzeyli, Güneyli, Batılı, Doğulu, yani her bir bölgeden ve her bir alt gruptan teşekkül olacaktı ve *Lic* İyâsu'nun kanından olduklarından dolayı birbirlerine bağlı kalacaklardı. Bununla birlikte, şevkle uygulamaya konulan bu plan hukukla da çelişiyordu. Hıristiyan ruhban sınıfının dehşete düştüğü bir uygulamayla, İmparator hem Afar Sultan Abu Bakr'ın kızıyla, hem Sultan Cimma Abba Ciffar'ın kızıyla ve hem de önceki Emir ve Harrarlı soylu Hacı Abdulahi'nin kızıyla evlendi. Bu çokeşli evlilikler kilise ve ruhban sınıfında skandallar yarattı ve bu kadınların Müslüman olmaları İmparator'u Ortodoks kilisesi için çekici kılmadı (Bahru, 1991:120-128).

Reform programı ülke içiyle sınırlı değildi. Etiyopya'nın uluslar arası ilişkilerinde de radikal reformlar söz konusuydu. *Lic* İyâsu, Etiyopya'nın doğal ve tarihi hakkı olduğunu düşündüğü denizlere doğrudan ulaşımı sağlamak amacıyla bir dış ilişkiler politikası geliştirdi. Bu düşü gerçekleştirmek adına, büyük babasının yaptığı gibi, Almanya, Osmanlı ve Avusturya-Macaristan İmparatorlukları'yla yakın ilişkiler geliştirerek Etiyopya üzerinde İngiltere, Fransa ve İtalya'nın etkilerini dengelemesi gerekiyordu (Bahru, a.g.e., Hayle Sılâse I, 1965:107-108).

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, Etiyopya ve Osmanlı İmparatorluğu 1912 yılında resmi diplomatik ilişkilerin altına imza atmışlardı. *Lic* İyâsu 1913'ün sonlarında tahta çıktığında, Etiyopya ve Osmanlı arasında iyi ilişkiler mevcuttu. *Lic* İyâsu'nun kısa ancak hadiseli yönetim döneminde Etiyopya-Osmanlı ilişkilerinde kilit rol oynayan kişi Ahmet Mazhar Bey'di. Daha önce de belirtildiği gibi, Etiyopya'da ilk Osmanlı Başkonsolosu Necib Hac Efendi Harar'a varışından kısa bir süre sonra vefat etti ve onun yerini Mazhar Bey aldı. Mazhar Bey yetenekli bir diplomattı. Saygıdeğer Etiyopyalı Müslümanlar ile ilişkiler kurmakta başarılı olmuştu. Ayrıca, Deyrü's-saltana manastırı'na dair meselelerde imtiyazlar teklif ederek Etiyopya hükümetinin de iyi niyetlerini kazanmaya çalıştı. Mart 1913 gibi erken bir tarihte, Osmanlı Başkonsolosluğu'nun Harar'dan Addis Ababa'ya taşınmasında karar kılındı (Tepedelen, 2007:758).

Kenan Tepedelen¹²², Mazhar Bey'e Osmanlı Başkonsolosluğu'nu Harar'dan Addis Ababa'ya taşıması konusunda *Lic İyâsu*'nun baskı yaptığını yazar(Tepedelen,a.g.e.,759).Ancak, Etiyopya kaynaklarında bu konuyla ilgili herhangi bir bilgi mevcut değildir. Osmanlı Başkonsolosluğu'nun Harar'dan Addis Ababa'ya taşınmasındaki zaman ve sebepler konusunda Orhonlu,

“Harar Baş Şehbenderliği daha sonra Adis Ababa'ya nakledildi .29 Mart 1913 olan nakil kararı,bu ülkede oturan Osmanlı tebaasının haklarını muhafaza ve diğer cihetlerden de faydalı olacağı için uygun görülmüştür.*Hakk-ı kazası* Habeşistan'a şâmil olmak üzere Harar Baş Şehbenderliğinin Adis Ababa'ya nakli ve Baş Şehbenderliğe Mazhar Bey'in hali hazır tahsisatıyla nakil suretiyle tayini uygun görülmüştür.Harar'da Baş Şehbenderlik açıldığı zaman Baş Şehbenderliğin meşgalelerinden birini,bu ülkedeki Osmanlı tebaasının tesbit olmuştur.Bu tesbite göre,Habeşistan'daki Osmanlı tebaası,çoğunlukla Yemen'deki iç karışıklık sebebi ile buraya hicret etmiş kimselerden meydana gelmişti.Habeşistan'daki Baş Şehbenderliği himaye edeceği Osmanlı tebaası arasında idiler.....”demıştır(Orhonlu,1996:166-167).

Addis Ababa'ya varışından kısa bir süre sonra,Mazhar Bey bölgedeki Batılı sömürgeci güçlerin davranışları ve emellerine bir karşılık vermek adına Etiyopya ve çevresi hakkında önemli bilgiler toplamaya ve Osmanlı hükümetini sürekli olarak bilgilendirmeye başladı. 1 Kasım 1913'te Mazhar Bey Etiyopya ve Afrika Boynuzu'ndaki durum hakkında Bâb-ı Âli'ye detaylı bir rapor sundu. Bu raporda Mazhar Bey, Osmanlı hükümetine Etiyopya gibi stratejik bir Afrika ülkesini Osmanlı İmparatorluğu'nun güvenilir bir dostu yapmak adına Etiyopya hükümetine sistematik olarak yaklaşmasını önerdi.Mazhar Bey özetle söz konusu raporunda,Etiyopya'nın siyasi ve ekonomik gelişmesi için Osmanlı Devletinin gereken desteği vermesi gerektiğini,Osmanlı İmparatorluğunun Etiyopya hükmetine güven ortamı oluşturması gerektiğini ve Osmanlı'nın bulunacağı müdahaleyi Hıristiyan Ortodoks olan Etiyopya'nın tehlikeli görmemesi gerektiğini söylemiştir(Tepedelen.2007:759;BOA,D.2335,G.33,F.HR.SYS;23/6/1915;BOA,D.2335,G.21,F.HR.SYS;23/3/1915; BOA,D.2335,G.26,F.HR.SYS;17/4/1915).

¹²²Kenan Tepedelen, Etiyopya'da 01.01.2001-01.01.2005 tarihleri arasındaki Türk Büyükelçisidir. Babası Ziya Tepedelen de 01.01.1964-01.01.1969 tarihlerinde Etiyopya'da Türkiye Büyükelçisi olarak hizmet vermiştir.Bkz.<http://addisababa.emb.mfa.gov.tr/>,13.11.2010.

Birinci Dünya Savaşı patlak verdiğinde, savaş alanından uzak olmasına rağmen, Etiyopya İtilaf Devletleri ve İttifak Devletleri diplomatlarının mücadele arenası oldu. Addis Ababa'daki yabancı elçilikler savaşta *Lic* İyâsu'yu kendi taraflarına çekebilmek için lobi faaliyetleri yapıyordu. Harold Marcus'a göre, Etiyopyalı soylular ve burjuvalar İttifak Devletleri'nin erken gelen başarılarından etkilenmiş gözüküyorlardı ve Alman ve Türk propagandalarına kulak veriyorlardı. Hem İttifak hem de İtilaf Devletleri Etiyopya'nın desteğini kendi arkalarına almaya çalıştılar.İttifak Devletleri, Etiyopyalıların İtalyanları Eritre'den sürmesini istiyorlardı.İtilaf Devletleri ise, Etiyopyalıların en azından tarafsız kalmalarını talep ediyorlardı¹²³(Marcus,1994:114;Bahru,1991:120-128).

Avusturya-Macaristan konsolosu olan, İttifak Kuvvetleri'nin propaganda temsilcisi Herr K. Schwemmer'in katkılarıyla *Lic* İyâsu çoktan Alman ve Türk etkileri altına girmişti¹²⁴.İtilaf Kuvvetleri karşıtı bir görüşe sahip *Lic* İyâsu'nun kalbini kazanmada başarıya ulaşmalarına rağmen, İttifak Devletleri'nin elçileri savaş ve çevre bölgelerin İtilaf güçleri tarafından yönetiliyor olmaları sebepleriyle hükümetleriyle iletişim halinde kalamıyorlardı. Örneğin, Etiyopyalı-Alman melezi bir temsilci ve casus olan Friedrich Hall (namı diğer Solomon), Birinci Dünya Savaşı sırasında 1915 yılında Alman hükümeti tarafından Etiyopya'ya gönderildi. Mükemmel derecede Arapça, Almanca, Amharca ve birçok başka dil konuşabilen Hall, Birinci Dünya Savaşı'nda Etiyopya'yı Almanya tarafına çekebilmek adına Etiyopya hükümetine para ve mesaj iletmesi göreviyle Alman hükümeti tarafından gönderilmişti. Bununla birlikte Hall, Eritre'de İtalyanlar tarafından tutuklandı ve Etiyopya'ya hiç ulaşamadı(BOA,D.2335,G.22,F,HR.SYS;24/3/1915;Mckale,2008:156).

¹²³Alman liderler, Avrupalı güçler arasındaki bir savaş sırasında, birleşik İslam'ı organize edebileceklerini ve onu sömürebileceklerini düşündüler. Osmanlı'ya askeri yardımda bulunmalarının yanı sıra, Mısır ve Hindistan'daki yerli Müslümanlar arasında İngilizlere karşı İslamist ayaklanmalara ve Arabistan ve Mezopotamya'daki, Libya, İran, Afganistan ve Etiyopya'daki İngiliz karşıtı harekete katkıda bulunmak için Türklerle işbirliği yaptılar. Daha fazla bilgi için, bkz. McKale, 2008.

¹²⁴ İtalyan baskısı nedeniyle, Schwemmer Viyana'ya geri çağrıldı ve Etiyopya'dan Ekim 1914'te ayrıldı.Bkz. Pearson,2004:114-115.

Bu yüzden, Mazhar Bey de Avusturya-Macaristan ve Alman mevkidaşları gibi tecrit edilmişti. Posta ofisleri ve telgraf hatları İtilaf güçlerinin elinde olduğundan ötürü, Osmanlı başkentiyle iletişime geçmede güçlükler yaşıyordu. Bunlarla birlikte, genç yönetici *Lic İyâsu*'yla yakın temas haline geçmesiyle birlikte durumlar değişim göstermeye başladı. Diplomatik kabiliyetleri ve dostane kişiliği sayesinde, Mazhar Bey'in genç Etiyopya lideri *Lic İyâsu*'yla yakın bir dostluk kurması zaman almadı. *Lic İyâsu*'ya yakınlığından yararlanarak, o zor dönemde Bâb-ı Âli ile birtakım yazışmalar gerçekleştirebildi. Örneğin, Şubat 1915'teki Süveyş Kanalı seferinin başarısız olmasının ardından, Mazhar Bey Nil Deltası'ndaki İtilaf Devletleri güçlerine karşı Etiyopya'yı ve Somali ve Sudan'daki Müslümanları harekete geçirme planı yaptı (BOA, D.2335, G.33, F.HR.SYS; 23/6/1915). Bununla birlikte, böyle bir harekâta girişmesi için, Osmanlı'nın öncelikle *Lic İyâsu*'yu ikna etmesi gerekiyordu. Bu amaçla, Mazhar Bey aşağıdaki teklifi Bâb-ı Âli'ye sundu:

“Müstemlekeci devletlere karşı mücadele eden ve Somali Müslümanlarının ileri gelenlerinden biri Molla Seyid Mohammed e ihtiyaç duyduğu silah ve cephanenin temin edilmesi ;Deniz kenarında (Aden Körfezi) bugünkü ‘Somaliland’ da Zeyla ile Belha Limaları arasında bulunan bir yerin ve Etiyopya'nın Harar Eyaletinin doğu sınırından sahile kadar 120 km. uzunluğunda ve 40 -50 km. genişliğindeki bir bölgenin Osmanlı Devleti tarafından Etiyopya ya verilmesi”(Tepedelen, 2007:760).

Alman Büyükelçisi Wagenheim'in da görüşleri alınarak, İstanbul'da bu teklifler layıkıyla masaya yatırılmış, tüm teklifler Harbiye Nazırı ve Başkomutan Enver Paşa tarafından uygun görülmesi; böylelikle de Etiyopya'yı Osmanlı Devleti'nin safına çekecek tedbirlere başvurulması için Mazhar Bey'e geniş sorumluluklar verilmişti. Bâb-ı Âli tarafından onaylanan ve Mazhar Bey tarafından sunulan tekliflerin *Lic İyâsu*'ya cazip geldiği anlaşılmaktadır (Tepedelen, a.g.e.)

Bu temaslardan sonra, Mazhar Bey ve *Lic İyâsu* arasındaki ilişkiler daha samimi ve sıcak bir hal almıştır (Gebre-Igziabher, 1994:73). Mart 1915'te, *Lic İyâsu* Mazhar Bey ve bir grup Osmanlı vatandaşı tarafından karşılanacağı Harar'a gitti (Gebre-Igziabher, a.g.e., 81). Farklı kaynaklara göre, *Lic İyâsu* üzerinde haç taşıyan Etiyopya arslanı bulunan resmi bayrak yerine, Osmanlı vatandaşlarından yeşil bir zemin üzerine Arapça harflerle “La ilahe

illallah” yazısı iliştirilmiş bir bayrağı kabul etti¹²⁵Müslüman cemaatine çok sayıda hediyeler sunarak ve Harar Cami-i Kebiri’ni ziyaret ederek onların sempatisini kazandı. Mazhar Bey, *Lic İyâsu* tarafından gizlice Cibuti sorununu konuşacakları bir toplantıya davet edildi. Somali konusunda Mazhar Bey, Mullah Seyit Muhammed Abdullah Hasan’I desteklemeyi ve ona Şeyh ül-meşayih (şeyhlerin şeyhi) unvanının verilmesini teklif etti¹²⁶(Mers’e-Hazen I,1938:27-31;BOA,D.2335,G.25,F.HR.SYS;11/4/1915).

Nisan 1915’te Mazhar Bey *Lic İyâsu*’yu Addis Ababa’daki Osmanlı Başkonsolosluğu’na davet etmeyi ve birkaç bakanla tanışıp onlara Osmanlı propagandası yapmayı ve üzerilerindeki İngiliz-Fransız etkilerini azaltmayı başardı(Gebre-Igziabher,1994:87).Siyasi açıdan, *Lic İyâsu* Alman tarafına kaymaya ve Osmanlı’yla bağlılık kurma çalışmalarına devam etti.Mazhar Bey *Lic İyâsu* ve Somali’deki Mullah arasındaki bağlantıların sağlanmasında yardımcı oldu: Mazhar Bey Somali’nin özerkliğini talep ederken, İstanbul tarafından ikna edilen *Lic İyâsu* ise bunu onaylamakla birlikte, bu koşulların yenilenmiş Etiyopya toprakları içerisinde olmasını istiyordu. (Jardine,1923:43-45;Erich,1984:88).

Mayıs 1915’te, iyi niyetini göstermek amacıyla, *Lic İyâsu* yabancı elçiliklerin bulunduğu bölgedeki büyük bir arazi parçasını Osmanlı hükümetine bağışlamaya söz verir(Mers’e-Hazen I,1938:45;BOA,D.2335,G.38,F.HR.SYS;08/7/1915). En yakın dostu Mazhar Bey’in ve Alman diplomat Von Syburg’un desteklerini alan *Lic İyâsu*, provokasyonlara devam etti ve İtilaf Devletleri’ni düş kırıklığına uğrattı. Örneğin, Ağustos 1915’te *Lic İyâsu* ne Addis Ababa’daki Fransız diplomatlarına, ne de koloni hükümetine haber vermeden, kılık değiştirerek Fransız Somalisi’ne (Cibuti’ye) gitti. Orada, gizemli toplantılara katılarak iki

¹²⁵Bu konu hakkında Osmanlı kaynaklarından alıntı yaparak Orhonlu,“Hatta Habeş bayrağında bulunan, haç taşıyan arslan yerine, yeşil bir zemin üzerine ”La ilahe illallah” ve bir hilal şekli nakşedilmiş bayrağı Habeş [Etiyopya] bayrağı olarak kabul etti.” demiştir.Bkz.Orhonlu:172;Trimingham,1952:131

¹²⁶Seyit Muhammed Abdullah el-Hasan (7 Nisan 1856 – 21 Aralık 1920), Somalili dindar ve vatansever bir liderdi. İngilizler tarafından “Deli Mullah” şeklinde adlandırılan bu lider, Somali’de Müslüman bir devlet inşa etti ve İtalyan ve İngiliz güçlere karşı 20 yıldan fazla bir süre antiemperyalist bir savaş yürüttü.Bkz. Abdi,1993:13; Samatar,1982:19.

gün geçirdi. Neredeyse aynı zamanda, İngilizler Harar pazarında halkı Avrupalılara karşı cihada çağırın belgeler ele geçirdi. O Ağustos ayında, Seyit Muhammed Abdullah el-Hasan ve Şeyh Hassan Barsane'nin¹²⁷ etkinliklerine destek vermek amacıyla Ciciga'ya ikmal maddelerinin gönderildiği bilgisini ele geçirdi.¹²⁸ Eylül ayındaysa, İtalyanlar bir Somalili temsilcilerinden *Lic İyâsu*'nun Müslüman liderler önünde Müslüman olduğunu ilan ettiğini ve din değişimi yemini bir Kuran'a el basarak yaptığı bilgisini aldıklarını açığa çıkardılar(Mers'e-Hazen I,a.g.e.,47-51;Pearson,2004:122).

1916'nın ilk aylarında *Lic İyâsu*'nun İtilaf Güçleri'yle olan anlaşmazlıkları arttı.Eritre'deki İtalyanlar Türklerin *Lic İyâsu* 'nun baba tarafının Hz. Muhammed'in kızı Fatma'nın soyundan geldiğini iddia ederek ona bir Müslüman soyağacı oluşturmaya çalıştıklarını gösteren bir mektup ele geçirmişlerdi.Ayrıca,Ocak 1916'ta İtalyan Somalisi'nin yakınındaki Muhammed Abdullah'tan gelen özel heyet *Lic İyâsu* 'yu ziyaret etmek için Etiyopya'ya ulaştı. *Lic İyâsu*,Von Syburg'a Almanların yanında savaşa girmeye hazır olduğunu söylemişti; bununla birlikte nüfuz sahibi Savaş Bakanı *Fitavrari Habte Giyorgis* İtilaf yanlısıydı ve *Lic İyâsu* aldığı bu kararda isteksizdi(Pearson,a.g.e.,122-125).

Şubat 1916'ta Ogaden Somalilerinin güneydoğu Etiyopya üzerinden günümüz Kuzey Kenyası'ndaki İngiltere'nin ileri karakoluna saldırılarıyla birlikte tansiyon yükseldi. Saldırıda bir bölge komiseri ve altmış beş sınır muhafızı öldürüldü. Krizin derinleşmesiyle, Addis Ababa'daki İngiliz diplomatı Thesiger ve İtalyan meslektaşısı Kont Colli, İyâsu'nun İslam yanlısı politikalarını aşağılayan ve hayal kırıklığına uğramış ve mutsuz yerli Hıristiyan politikacıları kullanarak bir komplo kurmaya girişti.Nisan 1916'da, Addis Ababa'da Etiyopyalı Hıristiyan elitleri ve İtilaf Kuvvetleri'ni şoke eden ve hayal kırıklığına uğratan bir olay daha patlak verdi.(Tekle Hawariat.; Mers'e-Hazen I,1938:61)

¹²⁷Şeyh Hassan Barsane Seyit Muhammed Abdullah el-Hasan gibi İngilizler Somali'de İtalyanlara ve İngilizlere karşı savaşta olan dindar Müslümandı.Bkz. Abdi,1993;Samatar,1982;Jardine,1923.

¹²⁸Mazhar Bey de *Lic İyâsu*'nun Seyit Muhammed Abdullah el-Hasan'a silah yardım yaptığını söylüyor. kabul eder-silah yardım.Bkz.BOA,D.2335.G.39,F.HR.SYS;18/7/1915.

27 Nisan 1916'da, Sultan V. Mehmet Reşat'ın yıllık taht giyme seremonisi dolayısıyla *Lic İyâsu*, İmparatorluk etrafında yaptığı geniş ziyaretlerden sonra başkenti Addis Ababa'da sürpriz şekilde görüldü ve kutlama yemeğine katılmak amacıyla Addis Ababa'daki Osmanlı Başkonsolosluğu'nu ziyaret etti(Tepedelen,2007:760-761;Mers'e-Hazen I,a.g.e.,63).Söylentilere göre *Lic İyâsu*, İskenderiye Patriğinin Mısırlı ve böylelikle de Osmanlı İmparatorluğu Sultanı'nın tebaasından olduğunu ve bu sebepten ötürü Etiyopyalıların da Sultan'ın dini tebaasına mensup olduğunu ilan etmişti. Bununla da kalmayarak, bizzat kendisinin Peygamber Muhammed'in soyundan geldiğini dile getirmiş ve Türk devlet vekiline, üzerinde aslen Yahuda'nın Aslanı'nın yer aldığı bölümde "Allah Büyüktür, Muhammed de O'nun Peygamberidir" yazısı bulunan bir Etiyopya bayrağı sunmuştur. Addis Ababa'da bulunan İttifak Kuvvetleri diplomatları Türklere sunulan bu uvertürden dolayı oldukça öfkelenmişler, Türklerin eski düşmanları olduklarını düşünen soylular çileden çıkmış ve Ortodoks Kilisesi hiyerarşisi de bu durumu skandal olarak nitelenmişti. Önceleri hoşgörülü kişiler tarafından delikanlılığı dolayısıyla sempati gören davranışları öngörülemez bu genç lider, artık kepaze, umursamaz ve korkunç olarak niteleniyordu. Etiyopya Ortodoks Kilisesi dengesini yitirmiş ve hiyerarşisi de derin bir nefrete gömülmüştü¹²⁹(Tekle Hawariat.; Mers'e-Hazen I,a.g.e.63-68).

Etiyopya başkentinde gerilim durmak bilmeksizin devam ediyordu. 16 Mayıs'ta silahlı bir grup İtalyan Elçiliği'ne saldırdığında ve Colli'yi yaraladığında, Thesiger Almanlara onların İran'daki benzer politikalarını hatırlatıp onlara yükledi. Yine de, İngilizler İtalyanların Etiyopya'daki nizamı sağlamak ve ülkeyi aralarında paylaşmak adına oraya İtilaf Güçleri askerlerini gönderme teklifini geri çevirdi. İtalyanlar *Lic İyâsu*'dan Muhammed Abdullah'a ve diğer Somalili kabile şeflerine gönderilen daha fazla mektup ele geçirdiklerinde ise, İngiliz Somalisi sınırları içerisine olası Ogaden saldırıları konusunda İngiliz kaygıları arttı. 1 Haziran'a gelindiğinde, Thesiger ve yandaşı İtilaf diplomatları kendilerinin *Lic İyâsu*'nun

¹²⁹*Lic İyâsu*'nun Mazhar Bey'e sunduğu tartışmalı ve tarihi bayrağın kaderiyle ilgili Tepedelen, "Başkonsolos Mazhar Bey tarafından muhtemelen İstanbul'a gönderilmiş bulunan söz konusu Etiyopya bayrağının akıbeti halen Topkapı Müzesi ve TBMM Milli Saraylar Dairesi Başkanlığı nezdinde araştırılmaktadır" ifadelerini kullanmıştır. Bkz.Tepedelen,2007:761.

Doğu Afrika'da Muhammed Abdullah ve o zamanlar İtalyanların, İngilizlerin ve Fransızların yönetimi altındaki Somali'nin de dâhil olduğu bir İslam İmparatorluğu olarak adlandırdıkları bir planı ortaya çıkardılar. Bununla birlikte, *Lic* İyâsu'nun Muhammed Abdullah 'a daha fazla silah gönderdiğine dair kanıtlar da ele geçirdiler(Abdi,1993:77;Samatar,1982:101; Pearson,2004:122).

Thesiger İngiltere Dışişleri Bakanlığı'na olayların çığırından çıktığını ve “*Lic* İyâsu'yu halk tepkisi yaratmak adına jurnal etmek, Etiyopya Kilisesi ve kilise şeflerinin yanında yer almak ve Müslüman etkisinden nefret eden büyük bir çoğunluk oluşturmak” konusunda İtilaf kuvvetlerinin bir an evvel harekete geçmeleri gerektiğini bildirdi(Pearson,a.g.e.122-123)..

Bu yüzden, 10 Haziran 1916'da Osmanlı Devleti'ne karşı Şerif Hüseyin'in liderliğindeki Arap Ayaklanması patlak verdiğinde şüphe götürmez bir durum söz konusuydu; zira *Lic* İyâsu'nun kuyusunu kazmak adına İngilizler bu ayaklanmayı kullanmak istemişlerdi. 21 Haziran'da Thesiger *Lic* İyâsu'yla görüştü ve ona Şerif'in İngiltere'den askeri yardım talep ettiğini: “Peygamber'in soydaşı ve kutsal şehrin koruyucusu Şerif Hüseyin bizlerden Türklere karşı yardım talep etti ve dolayısıyla Türkler şu andan itibaren Cihad'da olduklarını ve Müslüman dünyasının sözcüleri olduklarını iddia edemezler” diyerek belirtti.Fakat *Lic* İyâsu Arap Ayaklanması'ndan pek de etkilenmemiş görünüyordu. Alman ve Türk yanlısı politikalarına ve Muhammed Abdullah 'a silah sevkiyatına devam etti(Pearson,a.g.e.123;Mckale,2008:194).

Etiyopya'daki siyasi tansiyon sürdü.Etiyopya'daki kriz Londra'da İngiliz hükümetini de alarma geçirdi. Londra'daki İngiliz askeri yetkililer Etiyopya'ya düzenlenmesi gündeme gelen askeri müdahaleye karşı çıktılar ve İngiliz Dışişleri Bakanı da *Lic* İyâsu'yu etkilemek için Mekke Şerifi'ni kullanmak fikrini ortaya koydu. İngilizler Şerif Hüseyin'i “*Lic* İyâsu'nun Fatma'nın soyundan geldiği tezine karşıt bir duyuru yapmasını” ve bu şekilde de *Lic* İyâsu'nun Peygamber sülalesine ait olduğu iddialarının temelini çürütmeyi düşünüyordu(Pearson,a.g.e.,124;Mckale,a.g.e.;195).

Lic İyâsu 'ya karşı düzenlenen komplo Eylül 1916'da en tepe noktasına ulaştı.İslam'a dönüşünün kanıtı olarak, bir suçlamalar listesi *halkın* yüzüne okundu. Fransa, İtalya ve İngiltere'nin diplomatik temsilcileri tarafından gönderilen mesajlar, *Lic* İyâsu'nun Almanya, Avusturya ve Osmanlı İmparatorluğu ile kuracağı ittifaklar sonucunda karışılacağı tehlikeleri belirtiyordu.Soylular bu mesajları pek de önemsemiyorlardı; bununla birlikte bu diplomatların bazıları tarafından ortaya konan "İslami davranışlar" ile ilgili kanıtlardan ötürü daha derin telaşlara düşüyorlardı. *Lic* İyâsu'nun Müslüman evlerine ziyaretler yapması, Müslümanların yemeklerini yemesi, camilerinde ibadetlerine katılması, Osmanlı elçisine bayrak sunması, çokeşliliği ve Müslüman kıyafetlerini severek giymesi, açık açık tartışılmaya başlanmıştı.Diplomatlar,*Lic* İyâsu'nun Afar ve Harar Müslümanlarının kıyafetleriyleçekilmişfotoğraflarını dağıtmışlardı.Bu fotoğrafların bazılarının sahte olduğuna inanılabilir;ancak en az iki tanesi gerçektir(Mers'e-Hazen I,1938:68-71;Tekle Hawariat).

Sonunda prensler, soylular ve halk sırtını döndü ve Etiyopya Ortodoks Kilisesi'nin Patriği Mathewos'e giderek İmparator. Mınılık'in isteklerine boyun eğmediği için, *Lic* İyâsu'ya karşı bağlılık yeminlerini bozmasını istedi.Patrik şikayetleri dinledi ve *Lic* İyâsu'nun yalnızca bir genç olduğunu (o zaman 20 yaşındaydı) ve düzeleceğini söyleyerek onları yatıştırmaya çalıştı.Bununla birlikte davranışlarının ülkesine ve halkına gitgide daha zararlı olduğunu gördüklerinde,*Lic* İyâsu'nun tahttan indirilmesi gerektiğine karar verdiler ve görevi bırakması talebinde bulundular.Başkonsoloslar *Lic* İyâsu'ya, cevaplamaya tenezzül dahi etmeyeceği ortak bir protesto mektubu yazdılar ve ardından da Fransızlar ordularını Cibuti'ye, İngilizler Berbera'ya (İngiliz Somalisi'nin başkentine) ve İtalyanlar da Massava'ya çağırdı. Şeva prensleri ordularını topladılar ve kralın sarayına yöneldiler(Mers'e-Hazen,I,a.g.e.,72-73; Pearson,2004:129-131).Askerlerini dizip silahlarını yerleştirdikten sonra Patrik'e: "Sadakat yemininden bizi azat et. İslam'a asla boyun eğmeyeceğiz. Vatanımızın, krallığımızı çöküşe götüren *Lic* İyâsu'nun fesatlarıyla yabancıların eline geçmesini istemiyoruz. İmanını yitirmiş bir kralın bizi yönetmesine asla izin vermeyeceğiz. Bizlerse, asla ve asla dinimizi değiştirmeyi kabul etmeyeceğiz"

dediler¹³⁰ ve eklediler:“Mımlık’ın kızı Prenses Zevditu Kraliçemiz olmalı ve *Decazmaç* Teferi Mekonın de onun varisi olarak seçilmeli.” Bu yüzden, 27 Eylül 1916’da Patrik Mathewos, Etiyopya’nın Başpiskoposu, İsa’nın Kulu, İncil Yazarı (Evanjelist) Aziz Mark’ın oğlu, prensese, orduya ve tüm halka bir “Mesaj” gönderdi ve Zevditu’nun Etiyopya’nın Kraliçesi olacağını ve *Decazmaç* Teferi Mekonın’nın ise onun varisi ve halefi seçileceğini açıkladı. Tüm halkın onlara sadık ve itaatkar olması gerektiğini ve dinlerine bağlı olmalarını söyledi¹³¹. Sözlerine, “Mesaj”ına uymayanların Tanrı’nın,Oğul’un ve Kutsal Ruh’un(Rûh-ul Kuds) gazabına maruz kalacağını, On İki Havari’nin ve İznik Konseyi’nin Üç Yüz On Sekiz Papazı’nın aforozuna uğrayacağını ve Arius’un ve Yehuda’nın lanetinin üzerine yağacağını belirterek devam etti. “Ve” diye ekledi, “ben de o kişiyi kendi kilisemden aforoz edeceğim¹³²”(EMAKA,1909;Tekle Hawariat).

¹³⁰ *Lic İyâsu*’ya karşı bu denli bir propagandaya rağmen, *Lic İyâsu*’nun Hristiyanlığa geçtiğine dair ne bir yabancı ne de bir Etiyopya kaynağı söz konusudur.Kanıt olarak Mazhar Bey’in *Lic İyâsu*’ya 6 Ocak 1916’de gönderdiği Noel tebrik mesajı gösterilebilir.Bkz.Smidt,2009:164,166.

¹³¹ *Lic İyâsu*’un kendisinin İslam ve Müslümanlığa karşı pozitif bir tutumu olduğu doğrudur. *Lic İyâsu*’nun bir dostu ve Rusya’da eğitim görmüş ilerici bir soylu olan *Blatta* Tekle Hawariat, yayınlanmamış otobiyografisinde, bir konuşma sırasında *Lic İyâsu*’nun kendisine Hristiyanlığın “çok zor” bir din olduğunu ve kendisinin İslam’ı veya Ateizmi tercih ettiğini söylediğini kaydeder. Tekle Hawariat,bunun üzerine ne söyleyeceğini bilemediğini yazar. Tekle Hawariat,bunun yanı sıra Dire Dava’ya yaptığı bir gezi sırasında,*Lic İyâsu*’nun bir Roma Katolik Kilisesi’ne girerek aşai rabhani ayinine katıldığını (ki bu, bizzat Ortodoks Kilisesi hiyerarşisini ayağa kaldırmaya yetecektir) ve Katolik rahiplerini ve inananlarını dehşete düşürecek bir davranışla, ayin sırasında bir sigara yakarak içmeye koyulduğunu da kaleme alır.Bkz.Tekle Hawariat.

¹³² Patrik Mathewos açıkça şaşkına dönmüştü. *Lic İyâsu*’nun İslam ve Müslümanlara karşı açık sempatisi dolayısıyla dehşete düşmüştü. Bununla birlikte, oldukça rahatsız edici olmasının yanında, başlangıçta tüm bu kanıtların *Lic İyâsu*’nun İslam’a döndüğünü ispat etmek adına yetersiz olduğunu beyan ediyordu. Başpiskopos Mattiwos, Müslüman olup olmadığı konusunda bizzat *Lic İyâsu*’dan bilgi almayı yeğliyor olabilirdi.Ancak,*Lic İyâsu* karşıtı Hristiyan soyluların baskısı yüzünden, zor duruma düşen Başpiskopos Mattiwos, “Bugünden itibaren, hepiniz *Lic İyâsu*’yu dininden dönmüş olarak tanımlayabilirsiniz ve bendeniz Tanrı’nın sadık kulu da, bundan böyle O’nu Kutsal Kilise’den aforoz edeceğim” şeklinde bir deklarasyon yaptı.Böylece,29 Eylül 1916’da, Saba Melikesi’nden beri ilk kez, bir kadın Etiyopya tahtına çıktı.İmparator Mımlık’ın kızı Zevditu, Yehuda Kabilesi Muzaffer Arslanı ,Tanrının Müntehabı, Etiyopya’nın Krallar Kraliçesi ünvanlarını edindi. *Decazmaç* Teferi Mekonın de, Veliht Prens, Tahtın Varisi ünvanlarını ve *Ras* sıfatını aldı.Bkz.EMAKA,1909;Tekle Hawariat;Mers’e-Hazen I,1938:68-73;Pearson,2004:129-131.

Bu şekilde, *Lic* İyâsu'nun kısa fakat hadiseli yönetim dönemi sona ermiştir.Etiyopya siyasi sistemi'nin Hırsıyan kimliği yeniden tasdik edildi ve İtilaf Devletleri'yle olan ilişkiler de yeniden düzeltildi.İç ve dış düşmanları tarafından tahtından indirildiğinde *Lic* İyâsu Harar'daydı. Bu şok edici ve iç karartıcı haberi alır almaz, Mieso şehrinde geri püskürtülecek olan bir ordusunu Addis Ababa'ya saldırmaya gönderdi¹³³.*Lic* İyâsu'nun babası,*Nigüs* Mikael, önceleri çekinmesine rağmen, daha sonra Desé'den güneye doğru 80,000 asker gönderdi ve 27 Ekim'de Segale Savaşı'nda mağlup oldu¹³⁴(Mers'e-Hazen I,1938:68-73;Pearson,2004:129-131).

Tahtından edilmesine rağmen, firari olarak *Lic* İyâsu *Itege Zevditu* Mınılık ve naibi *Ras* Teferi Mekonnın'ın yeni hükümetine karşı bir tehdit oluşturmayı sürdürdü.Sonuçta, *Lic* İyâsu hükümet yanlısı bir Tıgraylı prens olan Gugsu Araya tarafından 11 Ocak 1921 tarihinde yakalandı. 1932'de, Fiçe'deki hapisaneden kaçtı; ancak çok geçmeden yeniden yakalandı¹³⁵.İtalyan güçleri 1935'te Etiyopya'yı işgal ettiklerinde, İtalyan hava kuvvetleri el ilanları dağıttı ve nüfustan Hayle Sılâse'ye karşı ayaklanmasını ve “gerçek İmparator V. İyâsu'yu” desteklemesini istedi.Mart 1936'da *Lic* İyâsu'nun öldüğü açıklandı. Ölümünün hangi koşullarda olduğu ve gömü yeri halen bir muammadır¹³⁶(EMAKA,1909;Tekle Hawariat).

¹³³Mieso, doğu Etiyopya'daki bir şehirdir.

¹³⁴Yaşlı *Nigus* Mikael, 17 Ekim 1916'daki Tora Mesk Savaşı'nda darbecilerin ordularını yenilgiye uğratmayı başardı. Ancak, düşmanları yeniden toparlanmayı başardı ve on gün sonra vuku bulan Segele Savaşı'nda *Nigus* Mikael'e üstünlük kurarak onu tutsak etti. Segele Savaş zaferi 2 Kasım 1916 günü kutlandı ve bu kutlamaya davetli olan diplomatlardan biri Mazhar Beydi.Bkz.Pearson,2004:131.

¹³⁵ Fiçe, Addis Ababa'nın 112 km. kuzeyinde yer alan, Orta Etiyopya'daki bir şehirdir.

¹³⁶*Lic* İyâsu'nun Almanlar ve Osmanlının yardımcılarıyla kolonyal güçleri Afrika Boynuzu'ndan çıkarma adına değişken dış politikası idealist bir fikirdi. Addis Ababa'daki Alman Elçiliği'nin Berlin'le hiçbir iletişimi yoktu ve ödemeleri de kesilmişti. *Lic* İyâsu'nun ordusuna sözel destekleri dışında verebileceği silah ve mühimmat anlamında hiçbir şey bulunmuyordu.Etiyopya Ortodoks Kilisesi'nin Etiyopya siyasetindeki güçlü konumu dolayısıyla *Lic* İyâsu'nun Müslüman Osmanlı Devleti'yle kurduğu ittifak yanlıştı.

Hükümet darbesi o kadar ani bir şekilde vuku buldu ki, Mazhar Bey bu hadiseyi Osmanlı başkentine iletecek zamana sahip olamadı. Orhonlu, "Bunun çok ani bir değişiklik olduğu, Mazhar Bey'in bu durumu bildirmeye vakit bulamadığı anlaşılıyor." ifadelerini kullanmıştır. Bu olay, Etiyopya'daki Osmanlı politikalarının sonuna işaret ediyordu. 1917 yılının başlarında Osmanlı Başkonsolosu tüm iletişim vasıtalarından mahrum bırakıldı. Mazhar Bey'in bölgedeki bundan sonraki etkinlikleri kayıt altına alınmamıştır.

Darbe'den sonra Mazhar Bey'in durumun hakkında Tepedelen şunları anlatıyor: "Osmanlı başkonsolosu Mazhar bey e gelince, 1916 Hükümet darbesinden sonra Etiyopya'daki konumu giderek güçleşmiştir." Filhakika 27 Eylül 1916 tarihinden sonra Mazhar beyin Bâb-ı Âlideki diplomatik muhaberatı kesintiye uğramış, Başkonsolos görevini ifa edemez konuma gelmiştir. Bazı konsolosluk belgelerinin incelenmesinden, adı geçeninin Addis Ababa dan Harar kentine geçtiği ve görevini 1919 yılının ortalarına kadar burada sürdürdüğü anlaşılmaktadır." (Tepedelen, 2007:764-765). Orhonlu ise "Aslında Türk Maslahatgüzarının hareketi ve muhâberâtı müttefikler tarafından control ediliyordu. Öyle anlaşılıyor ki 1916 yılının ilk ilk günlerinde, Mazhar Bey, Habeşistan'I Osmanlı tarafına çekmek için bir diplomatın takip etmesi gerekli ihtiyatı terkedecek derecede kendini olayların akışına kaptırmış olmalıdır. Onun Adis Ababa'dan gönderdiği en son tahrirat 1916 yılına aittir." Orhonlu, 174 demiştir. Orhonlu bunların yanı sıra, "Çok muhtemeldir ki Osmanlı Maslahatgüzarı Habeşistan'da [Etiyopya'da] vukua gelen bu siyasi değişiklik sebebi ile artık görevini yapacak bir durumda bulunmamaktadır. Zira, 1917 yılı başında, Addis Ababa'daki Osmanlı Baş Şehbenderliği ile muhabere imkanı tamamen kesilmişti" sözlerini eklemiştir (Orhonlu, 1996:174).

Tepedelen'e göre, yakın dostu *Lic İyâsu*'ya karşı 1916 yılındaki hükümet darbesi yüzünden zor zamanlar geçirmiş olan Osmanlı diplomatı Mazhar Bey, anayurduna dönmeden birkaç yıl sonra hayatını kaybetmiştir. " Görüleceği üzere, büyük diplomat Mazhar Bey Birinci

Dünya Savaşını akabinde vatanı Türkiye ye dönme imkanı bulamadan 13 Ocak 1920 de Cibuti de vefat etmiş ve şahadet mertebesine yükselmiştir¹³⁷”(Tepedelen,2007:765).

Bu bölümde, yüzyıllar önce temelleri atılmış olan Etiyopya-Türkiye ilişkilerinin nasıl karşılıklı düşmanlık, güvensizlik ve şüphelerden karşılıklı dostluk, güven ve işbirliğine dönüşümünün sağlandığını analitik olarak ortaya koyma çabasına girişilmiştir. Bir sonraki bölümde, uzun Etiyopya-Türkiye ilişkilerinde İmparator II. Mınılık ve Sultan II. Abdülhamit tarafından başlatılan ve yeni nesil Etiyopyalı ve Türk liderler tarafından sürdürülen bu yeni döneme bir göz atacağız.

---

¹³⁷Kadir Dikbaş, Mazhar Bey'in ölümü hakkında iki sayfalık makalesinde şunları dile getirmiştir: "... Mazhar Bey, yakalandığı hastalık sonucu 1920'de vefat eder. Kimilerine göre Harar'da, kimilerine göre de Cibuti'de vefat ettiği anlatılan başkonsolosun kabrinin bulunması için Türk Büyükelçiliği de çalışma başlatmış ancak henüz net bir bilgiye ulaşamamıştır." Ayrıca Dikbaş, bizlere Mazhar Bey'in ölümünden sonra görevlerine Hacı Tevfik'in vekâlet ettiğini de söyler. Dikbaş'ın alıntı yaptığı, Hacı Tevfik'in yarı Etiyopyalı torunu ve bir Addis Ababa sakini olan Mazhar Halit'in elindeki 1331/1913 tarihli bir belgede, Etiyopya'daki yeni Osmanlı vekiliyle ilgili şu bilgilere ulaşabiliriz: "Addis Ababa'da tacir Muhammed Efendi'nin (El Sakkaf) tanıdığı Hacı Tevfik Efendi'ye Harbiye Nezareti celilesince bağzı vazife-i mahsusa tevdi olunmak için, kendisine sıfat-ı resmîye izafesi lazım gelmiş ve muma ileyh esasen ulum-u diniyyede sahib-i vukuf zevattan bulunmuş olduğundan Şehbenderhaneye imam sıfatıyla tayin olunmuştur." Bkz. <http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber-18130-34-necasinin-ulkesinde-son-osmanli-konsolosu.html>, 21.4.2008.

V.BÖLÜM

ÇAĞDAŞ DÖNEM ETİYOPYA-TÜRK İLİŞKİLERİ

5.1.Etiyopya ve Türkiye Cumhuriyeti: Diplomatik ve Siyasi İlişkilerin

On Yılı (1926 – 1936)

Çağdaş dönem Etiyopya-Türkiye ilişkileri üç fark edilebilir döneme ayrılır. İlk dönem Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan 1935-36 İtalya-Etiyopya krizine değin olan dönemdir. Soğuk Savaş süresindeki iki ülke ilişkileri ikinci dönemi oluşturur. Üçüncü ve sonuncu dönem, Soğuk Savaş sonrasındaki Etiyopya-Türkiye ilişkileridir.

Birinci Dünya Savaşı, Etiyopyalılar ve Türkler üzerinde kendilerine özgü etkilerde bulundu. Etiyopya'da, önceki bölümde gördüğümüz gibi, Eylül 1916'dan itibaren bir rejim değişikliği yaşandı. Türkler içinse, Birinci Dünya Savaşı eski Osmanlı İmparatorluğu'nun sonunu ve 1923'te de Türkiye Cumhuriyeti'nin oluşumunu getirdi. İki ülke arasındaki bir diğer tarihsel benzerlik, iki ülkenin de Birinci Dünya Savaşı sonrası dönemde iki dinamik, ileri görüşlü ve ilerici bireyler; yani *Ras* Teferi Mekonın, ya da Hayle Sılâse ve Mustafa Kemal Atatürk tarafından yönetilmeye başlamasıdır. *Ras* Teferi Mekonın ya da Hayle Sılâse, bazı Etiyopyalılar tarafından Etiyopya'nın Atatürk'ü olarak değerlendirilir. Amerika'nın Sesi radyosunun Amharca bölümünün, İmparator Hayle Sılâse'nin tahta çıkışının 80.Yılı dolayısıyla ünlü Etiyopyalı gazeteci Nigüse Aklilu ile yaptığı bir röportajda, ünlü gazeteci: "አታቱርክ የዘመናዊቷ ቱርክ አባት እንደሆነ ሁሉ አፄ ኃይለ ሥላሴም የዘመናዊቷ ኢትዮጵያ አባት ናቸው።" “Nasıl Atatürk modern Türkiye'nin babası olmuşsa, İmparator Hayle Sılâse de modern Etiyopya'nın babası olmuştur” demiştir(<http://www.voanews.com/amharic/news/,2.11.2010>).

Daha önce de gördüğümüz gibi, Eylül 1916'da *Lic* İyâsu'nun tahttan indirilişi, naip *Ras* Teferi Mekonın'ın yükselişinin önünü açmıştır. Naiplik döneminde, yeni taht prensi İmparator Mınılık tarafından öncülüğü edilen dikkatli modernizasyon politikasını geliştirmiştir. Köleliği ortadan kaldırma sözü vererek Etiyopya'nın 1923'te Milletler Cemiyeti'ne girişini sağlamıştır. 1924'te, *Ras* Teferi Mekonın Avrupa ve Orta Doğu turuna

çıkılmış ve Kudüs, Kahire, İskenderiye, Brüksel, Amsterdam, Stokholm, Londra, Cenevre ve Atina'ya ziyaretler düzenlemiştir (Hayle Sılâse I,1965:31-33).

Papa'ya da bir ziyarette bulunmuş ve Cambridge Üniversitesi'nden fahri doktora almıştır. İmparatorluk soylularını gelişme ve modernizasyon yolunda ikna etmek, Etiyopya'nın bağımsızlığı ve gelecek refahı (ve ayrıca da onları yakından izlemek) adına en önemli yoldu ve bu sebepten ötürü de Prens-Naip bu yolculuğunda yanına ülkesinin önde gelen soyluları ve aristokratlarını da aldı. Zenginlikleriyle, teknolojileriyle ve ordularıyla Batı'ya gösteriş yapmalarının yanında kendi avantajları için de kullanmaları, Prens ve öncülleri İmparator II. Mınılık ve II. Tevodros'un ilerici politikalarına karşı uzun süreli bir muhafazakar soylu muhalefetinin sürmesinde etkiliydi. Bu ziyaret bu anlamda oldukça başarılıydı. Ancak, Fransa'yı, İtalya'yı ve İngiltere'yi kolonilerinde Etiyopya'ya bir liman devretmeleri konusunda ikna etmekte başarılı olamadı. Etiyopya delegasyonu Avrupa'da büyük bir heyecan uyandırdı ve Afrika'daki tek bağımsız devletten haberdar olmayan büyük bir çoğunluğun da ilgisine mazhar oldu. Yorumların çoğunluğu, delegasyonun kusursuz aristokratik görgüleri ve gelenekleri ve Taht Prensi'nin aydınlık fikirleri üzerineydi. Prens'in halkına gelişme ve eğitim getirme arzusu Avrupa basını tarafından ayakta alkışlandı (Mars'e Hazen,1938 II:21-25; Hayle Sılâse I,1965:33-34).

Etiyopya'nın çok geçmeden dünyaya açılacağı söyleniyordu. Ülkeye dönüşünün ardından Ras Teferi Mekonın ülkenin ikinci gazetesini ve ikinci modern okulunu kurdu. 1925'te kurulan gazete ilerici Etiyopya entelektüellerinin sesi oldu. Naip ve ilerici aydınlar dünyaya Etiyopya'nın dünyaya açıldığını duyurmak istiyorlardı. Dünyanın, yegane bağımsız ve yerli siyah ülkenin modernizasyon yolunda ilerlediğini bilmesini istiyorlardı(Mahteme Sılâse,1962:143; Mars'e Hazen,1938 II:29).

Tam da bu kritik dönemde, ilerici bir Anadolu lider fakir ama özgür bu Afrika ülkesiyle samimi ilişkiler kurmak istediğini dile getirdi (Mars'e Hazen,1938 II:31).Atatürk'ün oluşturduğu barışçıl dış ilişkilerininin temeli, ebedi idealinden kaynaklanıyordu: “Yurtta barış, dünyada barış”. Türk tarihinde ilk kez, düşmanlık ve savaş hükümetin sınır ötesine yaklaşımında merkezde değildi. Yunanistan, Romanya, Yugoslavya ve Balkanlarla ve İran,

Irak ve Afganistan'la barış antlaşmaları imzalandı ve Sovyetler Birliği, Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere, Almanya, İtalya ve Fransa'yla da dostane ilişkiler içine girildi(Levine,2006:401).

Atatürk'ün dış ilişkilerinin kapsamı yalnızca saydığım ülkelerle sınırlı değildi. Dış dünyaya yaklaşımında Afrika'ya da yer verildi. 1926'da Ahmet Münir Erhan Bey yönetiminde Etiyopya'ya bir delegasyon gönderildi ve Addis Ababa'da bir konsolosluk açıldı¹³⁸(Şimşir,2001:166).Bu, Türkiye Cumhuriyeti'nin kara Afrika'da açtığı ilk konsolosluktu. Atatürk'ün girişimi Etiyopyalı liderler tarafından memnuniyetle karşılandı; zira o dönemde fakir Etiyopya daha fazla uluslar arası tanınırlık peşindeydi(Marse Hazen,1938 II:337).Afrika topraklarında bir Türkiye konsolosluğunun açılması, dünyanın geri kalan kısmına bir mesajdı: yeni Türkiye Cumhuriyeti Avrupa ve Amerika'yla olan ilişkilere kayda değer bir önem veriyordu; ancak, gelişmekte olan bir ülke olarak, diplomatik politikalarının büyük bir bölümünü de Etiyopya gibi gelişmekte olan Afrika ülkeleriyle kurulan geleneksel dostane ilişkilerin ve işbirliklerinin güçlendirilmesi ve geliştirilmesi oluşturuyordu.

Münir Bey'in Addis Ababa'da Türkiye İşgüderi olarak görevlendirilmesinin ardından, iki hükümet arasında sık mektup ve telgraf alışverişlerine tanık oluruz. Örneğin, 21 Kasım 1927'de Atatürk kara kıtadaki tek dostu İmparatoriçe Zevditu'ya, Türkiye Büyük Millet Meclisi (T.B.M.M.) tarafından ikinci kez Türkiye Cumhuriyeti Riyasetine atandığını bildirdiği bir mektup kaleme aldı.Bkz.Ek,nu.9 ve 10.Mektupta ayrıca, Atatürk var olan dostane ilişkileri daha da geliştirmek adına arzusunu şu diplomatik sözlerle dile getirdi:

---

¹³⁸Atatürk'ün ne sebeple Türkiye Cumhuriyeti'nin Afrika'daki ilk konsolosluğunu Etiyopya'da açtığı konusunda, TASAM Başkan Yardımcısı Emekli Büyükelçi Murat Bilhan BBC ile Ağustos 2008'de yaptığı röportajda şu ifadeleri kullandı:

“1923'te kurulan Türkiye Cumhuriyeti, daha kuruluşunun üçüncü yılında, yani 1926'da, Afrika'daki ilk büyükelçiliğini Etiyopya'da açmıştır (eski adıyla Habeşistan'da). Niçin bu ülkede? Çünkü o tarihte Afrika kıtasının bu ülke hariç tamamı kolonydi ve sadece Etiyopya bağımsızdı.”Bkz,<http://www.tasam.org/>,11.10.2008.

“İntihabı vakiyi ittılai Haşmetanelerine iblağ eylerken bu fırsattan bilistifade bütün mesaimin Türkiye ile Habeşistan arasında teyemmünen çayigir olan münasebatı dostanenin idamei inkişaf ve tezyidine masruf olacağını temin eder ve milletlerimiz için nafi olan bu ümniyenin hayyizi fiile isali hususunda pek kıymettar olan müzaheretü Haşmetanelerinden istifade ile bahtiyar olacağımı beyan eylerim. Bu kanaatledir ki Zatı Haşmetaneleri hakkında perverde ettiğim hissiyatı âliyeyi hürmetk Araneme ve gerek Zatı Haşmetanelerinin saadeti şahsiyeleri ve gerek Habeşistan milletinin refah ve ikbali hakkındaki temenniyatıma itimat buyurmanızı rica eylerim Muhibbi Halis ve Âlikaderim...” (Şimşir, a.g.e., 155).

1928’in sonunda, hırs dolu *Ras Teferi Mekonın* yaşlı ve zayıf İmparatoriçe Zevditu’yu kendisini *Nigüs* (kral) yapması konusunda zorladı. Başka bir seçeneği bulunmayan İmparatoriçe, 7 Ekim 1928’te *Ras Teferi Mekonın*’i Etiyopya *Nigüs* olarak ilan etmek zorunda kaldı ((Mahteme Sılâse, 1962:151; Mars’e Hazen, 1938 II:35). Üç gün sonra, *Nigüs Teferi Mekonın* aşağıdaki telgrafı Türk *hükümete* gönderdi¹³⁹:

“Etiyopya İmparatorluk Hükümeti, imparatorluk tahtının varisi ve İmparatorluğun tam yetkili naibi Majeste Tafari Mayon N[Teferi Mekonın]. Hazretlerinin 7 Ekim 1928 günü taç geymiş ve Negus[*Nigüs*] payesine yükseltilmiş olduğunu resmen Türkiye Cumhuriyeti Hükümetine bidirmekle onur kazanır” (Şimşir, 2001:156).

Atatürk, *Nigüs Teferi*’den yukarıdaki telgrafı aldıktan sonra vakit kaybetmeden Etiyopya İmparatorluk Hükümeti’ne en içten kutlama mesajlarını ilettiler:

“...Il présente au Gouvernement Impérial ses plus vives félicitations à l’occasion de cet heureux évènement (“Türkiye Hükümeti, bu mutluluk verici hadiseden ötürü İmparatorluk Hükümeti’ni en içten dilekleriyle kutlar”) (EMAKA, 01/1580/509/60; Şimşir, a.g.e., 156).

2 Nisan 1930’da İmparatoriçe Zevditu zamansızca öldü (Hayle Sılâse I, 1965:51; Marse Hazen, 1938 II:41). İki gün sonra, *Nigus Teferi Mekonın* Atatürk de dâhil tüm dünya liderlerini İmparatoriçe Zevditu’nun ölümünü aşağıdaki telgrafla bildirdi:

¹³⁹ Bkz. Ek, nu. 11.

En faisant part de la perte douloureuse que nous venons d'éprouver en la personne de Sa Majesté l'Impeératrice Zeouditou décédée à Addis-Abeba le deux avril nous tenons à faire connaître à Votre Excellence le profound deuil qui frappe la Nation Ethiopienne tout entiere et Nous-même(EMAKA,01/1580/509/60;Şimşir,2001:157).¹⁴⁰

Bir hafta sonra *Nigüs* Teferi Mekonın'ın telgrafına karşılık Atatürk, İmparatoriçe Zevditu'nun ölümü üzerine şu sözlerle başsağlığı mesajlarını iletmiştir:

“İmparatoriçe Zeouditou'nun [Zevditu'nun] vefatını müşir telgrafınızı derin bir teessürle aldım.Zatı Haşmetanelerine ve Habeş milletine samimi taziyelerimi beyana müsaraat ederim” (Şimşir,a.g.e.,157).Bkz.Ek,nu.12.

10 VE 12 Nisan 1930'de, Etiyopya hükümeti Türkiye'nin de dahil olduğu çeşitli ülkelerin hükümetlerine İmparatoriçe Zevditu'nun ölümünün ardından *Nigüs* Teferi Mekonın'nın Yehuda Kabilesi Muzaffer Arslanı I.Hayle Sılâse,Tanrının Müntehabı, Etiyopya'nın Krallar Kralı unvanıyla tahta çıktığını bildiren telgraflar gönderdi(EMAKA,118/60).Bkz.Ek,nu.13ve 14.

12 Nisan 1930'da İmparator I. Hayle Sılâse Atatürk'e İmparatoriçe Zevditu sonrası Etiyopya'nın durumunu anlattığı ve Etiyopya-Türkiye arasındaki dostane ilişkileri daha da geliştirmek adına kararlılığını bildirdiği bir mektup gönderdi.

...በአንድ ወገን ደግሞ በንጉሠ ነገሥቱ ዙፋን ላይ መቀመጣችንን ለክብርነትዎ እያስታወቅን በሁለታችን መንግሥት መካከል ያለውን ወዳጅነትና መልካም ስምምነት እየጠበቅንና እያሰፋን እንድንሔድ ዋና አሳባችን መሆኑን እናስረግጥልዎታለን።በማናቸውም ጊዜ ቢሆን ለክብርነትዎ ያለንን አሳብ ለማስረዳት እጅግ ደስ እያለን ለሀገርዎ ልማት ለክብርነትዎ ጤና መመኘታችንን እንገልጽልዎታለን¹⁴¹::(EMAKA,118/60,Şimşir,2001:659).

¹⁴⁰Çeviri:“Majesteleri İmparatoriçe Zevditu'nun 2 Nisan'da Addis Ababa'daki acı verici kaybı dolayısıyla, siz Ekselanslarına biz ve tüm Etiyopya ulusunu derinden sarsan bu büyük kederi bildirmek isteriz”.

¹⁴¹Çeviri:Bundan maada Zatı Devletleri tahtı kraliye cümlusumuzu iblag eder ve daimi arzumuzun Hükümetlerimiz arasında mevcut olan iyi anlaşma ve dostluk münasebetlerinin takviyesine matuf olacağına dair teminat veririz.Zatı Devletlerine karşı beslemekte olduğumuz hissiyatı her fırsatta izhar etmekle bahtiyar olacağız.Sihhatiniz ve memleketinizin refahı hakkındaki temenniyatımızı arz ederiz...(Şimşir,2001:159).Bkz.Ek,nu.15.

İki gün sonra, Atatürk I. Hayle Silâse'nin Etiyopya tahta çıkışını kutladığı aşağıdaki telgrafi gönderdi:

“Zatı Haşmetanelerinin tahta cülusu münasebetile har tebrikatımın,saadetleri ve Habeşistan'ın refahı hakkındaki samimi temenniyatımın kabulünü rica ederim” (Şimşir,a.g.e.,:160).

Benzer bir kutlama telgrafi, Türkiye Dışişleri Bakanı Dr. Tevfik Rüştü Aras tarafından Etiyopya Dışişleri Bakanlığı'na gönderildi:

Je pris Votre Excellence d'agr er mes vives f elicitations   l'occasion de l'accession de Sa Majest  le Negus Tafari Makonen au Trone Imp rial¹⁴²(EMAKA,118/60;Şimşir,a.g.e.).

9 Mayıs 1930'da, İmparator I. Hayle Silâse Atatürk'ün de dahil olduğu dünya liderlerine, 2 Kasım 1930'da düzenlenmesi kararlaştırılan kendisinin taç giyme töreni sebebiyle davetiyeler gönderdi:

“Allahın bize bahsettiği himayenin devamını dilyerek tetevvüç merasiminin Tanrının 23 Tekmet 1923(2.11.1930) tarihinde icrasına karar verdik.Devletlerimiz arasında teyemmünen mevcut dostane hissiyat ve münasebatı nazarı itibara alarak Zatı Devletlerinin bir Büyükelçisinin Addis-Abeba payitahtımızda Ali Namlarına saadetimize iştirak ettiği görmekle mübahi olacağımızı ümid ederiz.Bu Namemizle vaki olan davetimizi Zatı Devletleri kabul buyurdıkları takdirde ziyadesile mahzuz olacağız”(Şimşir,a.g.e.,162).Bkz.Ek,nu17 ve 18.

22 Mayıs 1930'da Atatürk İmparator I. Hayle Silâse'ye, İmparatoriçe Zevditu'nun ölümü üzerine İmparator'a başsağlığı dileklerini ve ülkesinin Etiyopya'yla hâlihazırdaki dostane ilişkileri sürdürme konusundaki kararlılıklarını ifade ettiği ikinci bir mektup gönderdi:

“...Zatı Haşmetanelerine,bu elim vaka karşısında duyduğum derin kederi beyan ederken en samimi taziyetlerimi kabul buyurmalarını ve memleketlerimiz beyinde cari olan eyi münasebetlerin muhafaza ve teyidine Benim de çalışacağımdan emin olmalarına rica ederim...”(EMAKA,01/1580/509/60;Şimşir,a.g.e.,163).Bkz.Ek,nu.19.

¹⁴² Tercüme:”Majesteleri Kral Teferi Mekonin'in İmparatorluk tahtına yükseliş sebebiyetiyle en içten kutlama mesajlarımı kabul etmenizi rica ederim.”Bkz.Ek,nu.16.

18 Ekim 1930 tarihinde, Atatürk İmparator I. Haile Silâse'ye Türk Hükümeti'nin taç giyme törenlerine katılması için Büyükelçi Muhiddin Paşa'nın Addis Ababa'ya gönderileceği kararını bildirdiği bir cevap mektubu gönderdi:

...Zatı Haşmetanelerinin tetevvücü merasimine daveti almakla da pek mahzuz oldum.Sürurunuzla bütün kalbimle iştirak ettiğimden Kahire Orta Elçimiz Muhiddin Paşa'yı mezkûr merasimde Beni Fevkalade Büyük Elçi sıfatile temsil etmeğe ve Zatı Haşmetanelerine tebrikatım ve şahşı saadetiniz ve Habeşistan'nın refahı hakkında beslemekte olduğum temenniyatı beyana memur ettim...(Şimşir,a.g.e.,164-165).Aynı gün, Büyükelçi Muhiddin Paşa İmparator I. Haile Silâse'nin taç giyme töreninde Türkiye Cumhuriyeti'ni temsil delegesi olarak seçildiği konusunda bilgilendirildi(Şimşir,a.g.e.,166-167).Bkz.Ek,nu.20-23.

Taç giyme töreni dünyanın her yerinden önemli kraliyet aileleri mensupları ve soylular tarafından izlendi. Britanya İmparatorluğu'nu temsil amacıyla Prens Henry, Gloucester Dükü, Kral V. George'un oğlu, gelecekteki krallar VIII. Edward ve VI. George ve Kraliçe II. Elizabeth'in amcası katıldı. İtalya'yı temsil edenler Prens Eugenio Di Savoia, Udine Dükü ve İtalya Kralı'nın kuzeniydi. Fransa, Mareşal Franchet D'Esperry tarafından temsil ediliyordu. Belçika Kralı adına Monseieur Gerard, İsveç Kralı adına Baron Dabells, Hollanda Kraliçesi adına Bay Unhar Hersmadd, Japon İmparatoru adına Baron Ezbur, Mısır Kralı adına Tefvik Nesim Paşa, Yunanistan hükümeti adına Kont Metaxis, Türkiye hükümeti adına Muhittin Paşa, Polonya hükümeti adına Kont David Bazaki, Almanya Başkanı adına Baron Balthausen ve Amerika Birleşik Devletleri adına ise Bay Jacobi katıldı. Uluslar arası basın da, bir Etiyopya taç giyme töreninde ilk kez, hazır bulundu. Binlerce Etiyopya vatandaşı ve soylular saraya kadar sokaklarda dizildi ve ülkenin göreceği son taç giyme törenini takip etti(EMAKA,01/1580/509/60).

National Geographic İmparatorun tören kıyafetleriyle fotoğraflarını çekti ve bir sonraki sayısında yayınladı. Bununla birlikte, seremoni kusursuz değildi.Dış delegasyonu selamlama törenlerindeki bir olay küçük bir rahatsızlığa sebebiyet verdi. İmparator, Veliht Prens olarak 1924'te Kudüs'ü ziyaret etmişti. Oradayken, Ermeni Patriği ve Kudüs Katolikleri onunla görüştü ve Patriklik tarafından yetiştirilen çok sayıda Ermeni yetimlerin kötü durumundan ve bu durumun Patriklik üzerinde yarattığı finansal zorluklardan bahsetti. Bu çocuklar, birkaç yıl önce Türkler tarafından büyük bir "katliama" maruz bırakılan Ermeniler arasında sağ kalanlardandı. Veliht Prens, ölen ailelerin Doğu

Ortodoks mirasını yaşatan kendi ülkesi Etiyopya’da yetiştirmek adına kırk çocuğunu evlat edindi(*National Geographic*,November 1930,Vol.58,No.5; EMAKA,01/1580/509/60).

Ras Teferi Mekonın bu gençler için müzik eğitimi düzenledi¹⁴³ ve bu müzik eğitimini alanlar pek çok halk etkinliğinde, sarayda ve devletin İmparatorluk törenlerde çalacak İmparatorluk Mızıkası’nı oluşturdu¹⁴⁴. Taç giyme töreninden önceki karşılama törenleri sırasında, Mızıkacı tren istasyonuna varan her bir delegenin milli marşlarını çalıyordu. Muhittin Paşa yönetimindeki Türk delegasyonu istasyona vardığında, Ermeni gençleri Türk milli marşını çalmayı reddetti ve bu durum İmparator’u çok utandırdı ve sinirlendirdi. İmparator konuyu, İmparator’un emrine karşı çıkan Ermenilerin ne şekilde cezalandırılacağını kararlaştırmak adına prensler ve ileri gelen soylular komisyonu önüne taşıdı. Komisyon mızıkadan bir açıklama talep ettiğinde, Ermeniler gözyaşları içinde

¹⁴³ Bu kırk Ermeni yetim, popüler olarak *ԿՐԿՉՈՒՅՔ ԱՋԴԻ*(*Arbawoçu Lıcoç*), ya da “Kırk Çocuk” isimleriyle anılır.“Kırk Çocuk’un” efsanevi hikayesi, belki de Ermenistan’ın Etiyopya’daki en bilinen mirasıydı. Müzik eğitimi alan “Kırk Çocuk”, Etiyopya’nın ilk resmi orkestrası oldu ve Kevork Nalbandian da bu orkestranın şefliğine getirildi. Kırk Ermeni yetimin ve orkestra şefleri Kevork Nalbandian’ın Etiyopya’nın müzikal yaşamında oynadığı roller hakkında pek çok şey yazılmıştır.

“1887 doğumlu 1915 olaylarından sonra Suriye’ye yerleşen Kevork Nalbandyan usta bir müzisyendir. Birçok müzik aleti çalabilen Nalbandyan Etopya milli marşı Marş Teferi’yi 1930’da bestelemiş, söz Yoftahe Negoussie’e ait bu marş 1974’deki askeri ihtilale kadar Etopya’nın milli marşı olarak kalmıştır. Askeri marşlardan, 1930’ların jaz müziğine kadar çeşitli dallarda müzikler yazmış olan Nalbandyan hayatı boyunca askeri, polis ve kıraliyet bando ve orkestralarını yönetmiş. Müzik profesörlüğüne getirilen Nalbandya’nın 1933-34 yıllarında sahnelediği 11 şarkılık müzikal bir oyun Etopya tarihinde bir ilkidir. Ermeni ve Avrupa müziklerinden yararlanılmış bu oyun daha sonra birçok ülkede sahnelendi. 1935 İtalyan ihtilalinde sürgün edilen Nalbandyan Sudan’da bir süre yaşadıkdan sonra tekrar Etopya’ya geri donüp 1949’da müziği bırakmış 5 Mayıs 1963’de Adis Ababa’da ölmüştür.”Bkz.Pankhurst,1977:83-87;<http://team-aow.discuforum.info/t769-Etiyopya-Ermenileri.htm>,erişim tarihi,23.3.2010.

¹⁴⁴ Etiyopya’nın sanat, iş ve siyasi hayatına katkı yapan Ermeni aileler içerisinde, Boyacıyan, Boghossian ve Terziyan ailelerine ayrı bir parantez açmak gerekir. Malatya doğumlu Sarkis Terziyan Maşgerd (Arapkir) ve Harar doğumlu oğlu Avedis Terziyan da XIX.yüzyıl sonunda ve XX.yüzyılın başında Etiyopya’nın siyaset ve iş dünyasında unutulmaz roller oynamıştır.Nalbandian ailesine ek olarak, Etiyopya müzik endüstrisinin modernizasyonuna katkı yapan birkaç Ermeni daha vardı. Bu isimler arasında, Garabed Haklamazyan, Agop Manukyan, Azad (Bagdasaryan) Topalyan ve Garbis Haygazyan da bulunmaktaydı. Bkz.Pankhurst,1977:83-87;<http://www.bolsohays.com/haberdetay-36037/zamana-bir-yolculuk-etiyopya-ermenileri.html>,erişim tarihi 31.3.2010.

analarını ve babalarını katledenleri onurlandırmanın vicdanlarına uymadığını söylediler. Komisyon, Ermenilerden Türk temsilcilerini onurlandırmayı beklemek çok fazla olacağını ve Ermenilerin cezalandırılmaması gerektiği kararını aldı. İmparator bunu kabul etti ve “Ananı ve Babanı Onurlandır” emrine aykırı olduğu gerekçesiyle Ermenilerin İmparator’un buyruğuna karşı çıkmalarına ve Türk milli marşını çalmamalarına göz yumdu¹⁴⁵(*National Geographic*,a.g.e.; EMAKA,a.g.e.).

27 Kasım 1931’de, İmparator I. Hayle Sılâse bir yıl önce kendisinin tahta çıkma törenlerine katılması için Muhittin Paşa’yı huzuruna gönderen Atatürk’e teşekkürlerini sunduğu bir mektup yazdı:

...የዘውዳችንን በዓል ለማክበር ፈቃድዎ ሆኖ በካይሮ የቱርክ መንግሥት ሚኒስትር የሆኑትን መ.ሐ.ዲን ፓሻን ከፍ ያለ መላክተኛ አድርገው መላክዎን ለማስታወቅ በጥቅምት 18 ቀን 1930 ዓመተ ምሕረት የጻፉልንን ወረቀት በታላቅ ደስታ ተቀብለናል። ስለ እኛና ስለ ንጉሠ ነገሥት መንግሥታችን ለሚያስቡት ለወዳጅነት አሳብ መግለጫ እንዲሆን ባደረጉት ማስረጃ ልባችን በጥልቅ ተነክቷል። ስለዚህም በዘውዳችን በአል ምክኒያት እንኳን ደስ አለዎ ብለው ስለአቀረቡልን መልካም ምኞት በተለየ እናመሰግንዎታለን። ከክቡርነትዎ ጋራ የሚያገኛኝንን የወዳጅነት ማስተሳሰሪያ ለማጥበቅ ዋና ምኞታችን ስለሆነ የተለየ አክብሮታችንን የምናረጋግጥበትን ቃል አድሶ እንዲያቀርብልዎ ታላቁን የኢትዮጵያ የክቡር ኒሻን የሸለምነውን በፓሪስና በሎንዶን ከፍ ያለ መላክተኛና ባለሙሉ ስልጣን ሚኒስቴር አድርገን የሸምነውን በጅሮንድ ዘለቀ አግደውን መርጠን ልዩ አምባሳደር አድርገን ልከነዋል...¹⁴⁶(EMAKA,01/1580/509/60).

¹⁴⁵Etiyopya’daki Ermeni cemaati hakkında daha fazla bilgi için, bkz.Chaudhury and Kévonian,2008; Pankhurst,1977.

¹⁴⁶ Tercüme: ...Şahsımız ve İmparatorluğumuz hakkında gösterdiğiniz bu kıymetler ve dostane hissiyat nişanesi derin memnuniyetimizi mucip oldu.Vakit tebrikât ve temenniyeatınıza hassaten teşekkür ederiz.Bizi Size birleştiren bağlarımızı bir kat daha kuvvetlendirmek arzuyu şedidi ile,Paris ve Londra Elçimiz ,Habeşistan yıldız nişanının büyük kordonunu hamil bulunan Badjeronde Zelleke Aguedeuou'yu Fevkalade Murahhas ve Büyük Elçi sıfatile Nezdinize giderek hürmeti mahsusamızın teminatını tecdit için seçtik.Onu,yüksek uhdesine tevdi edilen vazifeyi tam memnuniyetimizi mucip bir surette ifa edeceğine,onu temayüz ettiren evsaftan dolayı kaniiz ve Size,bilhassa şahsı saadetiniz ve Türkiye'nin taali ve refahı hususunda beslediğimiz temenniyanın kabulü ricasını arzylediği zaman kendisine itimadı tamminızı bahş buyurmanızı rica ederiz...” Bkz.Şimşir,a.g.e.,169-170.

20 Mart 1932’de, Büyükelçi *Bejron*d Zelleke Atatürk tarafından Çankaya Köşkü’nde sıcak bir biçimde karşılandı¹⁴⁷(EMAKA,01/1580/509/60).Yeni Türkiye Cumhuriyeti’nin Köşkü’ne resmi ziyaret düzenleyen ve yine Türkiye Cumhuriyeti’nin uluslararası saygınlığa sahip kurucusuyla tanışma imkanına erişmiş ilk Etiyopya yetkilisi olan *Bejron*d Zelleke, şunları dile getirir¹⁴⁸:

“...Zatı Devletler ile Türk Hükümetinin Adis-Abeba’da tetevvüç merasiminde temsil edilmiş olmaları, zamanın ne kadar değiştiğini aşikâr bir surette gösteriyor.Zatı Devletlerinin eserleri sayesinde,evvelce biz Habeşlerin Türkler hakkındaki düşüncelerimiz üzerinde az çok bir şüphe ve tereddüt hasıl edebilen her şey,bir sabah sisi gibi zail olmuş ve bunun yerine,bugünkü Türkiye’de,bizzat bizim hahişger olduğumuz islahat eserinin müteşebbisini selamlayabileceğimiz kanaati kaim olmuştur.Zatı Devletlerinin büyük şahsiyetlerinin bu kadar mütebariz hüviyetini taşıyan bu Türk tekamülümü Zatı Haşmetpenahi Hükümetinin tam bir alaka ve muhalasatla takip eylemekte olduğunu arz ettiğim zaman,Mufahham Metbuunun kanaatini ifadeden başka bir şey yapmıyorum... (Şimşir,a.g.e.,172).

*Bejron*d Zelleke’nin dostane ve diplomatik sözlerine karşılık, Atatürk şu konuşmayı yapmıştır:

Mufahham Metbuunuz Haşmetli Habeşistan İmparatoru Hazretleri tarafından bana tevdiye memur buyurulmuş olduğunuz mektubu memnuniyetle alıyorum. Zatı Haşmetpenahinin şahsım ve Türk Milleti Hakkında izhar hisler ve temennilerden dolayı çok mütehassisim.Cumhuriyet Hükümeti, İmparator Hazretlerinin taç giyme şenliğinde taç giyme şenliğinde kendisini temsil ettirmek suretile, yeni Türkiye’nin necip memleketiniz hakkındaki dostluk hislerinin bariz bir delilini izhar etmek istemiştir.Cumhuriyet Hükümeti ve Ben, İmparator Hazretlerinin vukufu ve nurlu idareleri sayesinde, Habeş Milletinin, nisbeten kısa bir zaman zarfında tahakkuk ettirmeğe muvaffak olduğu terakkiyi muhabetli bir alaka ile takip ediyoruz. İmparator Hazretlerinin saltanatlarının parlak başlangıcı, ve milletinin mümtaz kabiliyetleri, Habeşleri necip ideallerine eriştirecek yakın bir atının tahakkuku için birer fali hayır teşkil etmektedir....(Şimşir,a.g.e.,173).

İmparator Hayle Sılâse sert biçimde modernizasyon ve devleti merkezileştirme çalışmalarına başladı. 1931 yılında tamamlanan ve neşredilen İmparatorluğun ilk yazılı anayasasının hazırlanması emrini verdi. Çoğunlukla Japonya’daki Meiji Anayasası’ndan

¹⁴⁷ Bkz.Ek,nu.24.

¹⁴⁸*Bejron*d Zelleke’nin tam söylevine için bkz.Ek,nu.25.

esinlenen ilk İmparatorluk Anayasası, Etiyopya tarihinde ilk kez bir parlamentonun kuruluşunu ilan ediyordu. Anayasanın 14. Maddesi, tüm diplomasi ve dış ilişkiler yetkilerini İmparator Hayle Sılâse'ye veriyordu. Bu noktada İmparator'un aklına gelen birkaç ülkeden biri, hiç kuşkusuz Türkiye Cumhuriyeti'ydi. 1926'da Atatürk'ün Addis Ababa'da bir konsolosluk açmasının karşılığı olarak, 1933'te Türkiye'de bir Etiyopya diplomatik misyonu oluşturuldu ve *Ato* Bırhane Marqos da Ankara'daki Etiyopya başkonsolosu olarak atandı(EMAKA,01/1580/509/60).

Aynı yıl, "Türk hukuk ve menfaatlerinin korunması için" Adis Ababa'da bir fahri konsolosluk kurulması kararlaştırılmış ve bu göreve Addis Ababa'daki Alman firmalarının temsilcisi olan Hans B.W. Bohnenberger tayin edilmiştir(BCA,S.13862,D.108-41,F.30..18.1.2,Y.33.10..6; 18/2/1933).

İmparator Hayle Sılâse modernizasyon hareketlerine devam etti. Modern bir yönetim ve bürokrasi oluşturmak adına, çeşitli bakanlıklarda danışmanlık yapmaları adına yabancı danışmanlar atandı. "Genç Etiyopyalılar" olarak bilinen genç ve eğitilmiş kişiler, ilerici ve modernist felsefeden beslenen yeni bir aydınlar sınıfı yarattılar ve İmparator'un İmparatorluk adına kurduğu planları sürdürmeleri adına güvenini aldılar. İşte tam da bu ortamda, ülke 1935-36 Etiyopya-İtalya çatışmalarıyla ve II. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla çalkalandı(Bahru,1991:150-151).

İtalyan ordusunun 1896'da Adva'daki ağır yenilgisinden beri, İtalyan yetkililer, özellikle de sömürgeci yetkililer, intikam arzularıyla ya da onurlarını düzeltme duygularıyla yanıp tutuşuyorlardı. Adva'nın intikamını almak, Avrupa'daki İtalyan prestiji açısından hayati bir önem arz ediyordu.Libya'daki,İtalya Somali'deki ve Eritre'deki İtalyan kolonileri kar getiriyordu; Libya'daki durum ise değişkendi. İtalyanlar, artan şekilde Etiyopya'yı Somali ve Eritre'deki kolonilerinin hinterlandı olarak görüyorlardı. Çalışkan insanlarla dolu geniş bölge, verimli araziler, insan eli değmemiş yer altı zenginliği ve eski imparatorluğun prestiji, vazgeçemeyecekleri kadar çekiciydi. 1896'dan beri Etiyopya-İtalya ilişkilerinin oldukça sıcak oluşu caydırıcı bir etken değildi. Velihaht Prens ve Naip olarak, İmparator Hayle Sılâse 1924'te Roma'yı ziyaret etmiş ve Kral Victor Emmanuelle ve Kraliçe Helena,

ayrıca da İtalya'nın yeni başbakanı, bayağı bir palavracı ve demagog olan Benito Mussolini ile görüştü(Bahru,a.g.e.152).

İtalya ve Etiyopya hükümetleri Dostluk ve Ticaret Anlaşması'nı yeniledi ve İtalya Kralı, Prens Teferi Mekonın'na "Annunziata Nişanı" ile kendisinin "kuzeni" ilan etti. Hatta İtalya Kralı'nın asıl kuzeni Udine Prensi (daha sonra Faşist Hırvatistan kukla devletinin kralı), 1930'da İmparator Hayle Sılâse'nin taç giyme törenine katıldı. Ancak diğer yandan, yeni Faşist hükümet nihai Etiyopya fethinin planlarını yapıyordu(Bahru,a.g.e.152-153).

İtalya'nın aradığı bahane, kötü şöhretli Val Val olayı ve Etiyopya ile İtalyan Somali'si arasındaki sınır tartışmaları sonucunda oluştu. Val Val, Somalili göçebeler tarafından kuyuları kullanılan ve İngilizler, Fransızlar, İtalyan Somalililer ve Etiyopyalı Ogadenliler tarafından özgürce geçilen Ogaden çölünün bir dış karakoluydu. 5 Aralık 1934'te İtalyan ve Etiyopyalı güçler Val Val'da çatışmaya başladı. 3 Ocak 1935'te İtalya hakemlik müessesesine karşı çıktı ve kendini çabucak tereddüt ve kararsızlık çamuruna batmış bulan Milletler Cemiyeti'ne başvurdu(League of Nations,1935:18-22).

İtalya-Etiyopya Krizi veya "Habeşistan ya da Etiyopya Krizi" ile Etiyopya-Türkiye ilişkileri arasında ne gibi bir ortaklık vardır? Ya da Habeşistan/Etiyopya Krizi Etiyopya-Türkiye ilişkilerini ne yönde etkilemiştir? Krizin uluslar arası bir önemi olduğunu göz önüne alırsak, bu durumun Etiyopya-Türkiye ilişkilerinde ne tür bir manaya işaret ettiğini görebilmek için Türkiye Cumhuriyeti'nin 1930'lardaki dış ilişkilerini incelememiz gerekir.Daha sonra Osmanlı heyetinin lideri Etiyopya imparatoru tarafından hediye ve madalya verildi.

Daha önce de dile getirdiğim gibi, Atatürk önderliğindeki Türk dış ilişkileri "Yurtta barış, dünyada barış" savıyla şekillenmiştir. Temmuz 1932'de Türkiye Milletler Cemiyeti'ne girdi ve tecavüzlere karşı "toplu güvenlik" ilkesinin ateşli bir destekçisi oldu(Barlas,1998:120-127).

Yukarıda dile getirdiğim gibi, 5 Aralık 1934'teki Val Val Olayı ile birlikte Milletler Cemiyeti'nin güvenilirliğinde bir zedelenme yaşanmıştır.3 Ocak 1935'te, Etiyopya Val Val

Olayı'nda Milletler Cemiyeti'ne hakemlik yapması için bir çağrıda bulundu. Ancak Cemiyet'in cevabı tereddütlüydü. Fransız dışişleri bakanı Pierre Laval, Fransa'nın Cemiyet yükümlülüklerinin, onları İtalya'nın karşı getirmesinden korkuyordu; zira 7 Ocak'ta Mussolini ile görüşmüş ve Fransa'nın Habeşistan konusunda en azından ona karşı çıkmayacağı konusunda, görünüşe göre, ikna olmuştu. Laval, Afrika sorununda yeniden uyanan Alman tehlikesine karşı bir Fransız-İtalyan kombinasyonunun oluşmasından hoşnuttu ve bu kombinasyonu korumak adına da Etiyopya'yı harcaayabilirdi(League of Nations, 1935:26-27).

Diğer taraftan Türkiye, başından beri Cemiyet mekanizması ve toplu yaptırımlarla Etiyopya'nın kollanmasına açık bir destek veriyordu. Yine de, kuşku sürdü. Yeni Fransız-İtalyan dayanışmasından korkan ve bunun büyük bir güç bloğu oluşturacağından endişe eden Türk dışişleri bakanı Dr. Tevfik Rüştü Aras, Şubat ayında etraflı bir Akdeniz ittifakı teklifinde bulundu. Aras girişimini yalnızca Londra ile sınırlamadı ve planını Roma'ya da bildirdi. Ancak İtalya Aras'ın teklifini geri çevirdi(Barlas, 1998:120-127).

8 Mart'ta Etiyopya yeniden hakemlik için başvurdu ve İtalyanların askeri büyümelerini de bildirdi. Millet Meclisi Konseyi 20 Mart'ta İtalyanlara karşı olası eylemi konuşmak adına toplandı. İtalyanlar sonunda hakemliği kabul ettiler; ancak bazıları bunun yalnızca Milletler Cemiyeti'nin eylemini önlemek adına olduğunu düşündüler. Mussolini'nin samimiyetinden şüphe etme konusunda, Avrupalı devlet adamları haklıydı. Mussolini yalnızca bir işgalden önce diplomatik adımlar atıyordu.1932'den beri işgal için hazırlanıyordu. Wal Wal çatışması, yalnızca uygun bir mazeretti. Somali'deki İtalyan güçlerinin yığınakları devam ediyordu(League of Nations,1935:31-33).

9 Nisan 1935'te, Akdeniz'deki kendi emniyetlerinden ziyade Etiyopya'nın bütünlüğünden endişe eden Türkler, İtalyanlara yeniden Aras'ın Şubat'ta ifade ettiği kombinasyona (bir Akdeniz İttifakı'na) girmelerini teklif ettiler. Mussolini bu sefer açıkça hayır dedi. Sonraki gün, Mussolini bir tür askeri konvansiyonlu bir Akdeniz anlaşması teklif etti. Belgrat, Atina ve Ankara bunu Mussolini'nin teslim olacağı işareti yordular; zira bu, onun askeri

çılgınlığının dışında bir öneriydi. Haksızdılar. Mussolini'nin yapmaya hazır olduğu şey, Etiyopya'yı işgal etmektir(League of Nations,a.g.e.,35).

25 Haziran'da, başından beri düzme olan Lahey'deki İtalya-Etiyopya müzakereleri başarısızlıkla sonuçlandı. Mussolini, Etiyopya'nın ilhakından başka hiçbir şeyden tatmin olmayacağını gizlemekten vazgeçti. 3 Ekim'de İtalya Etiyopya'yı işgal etti. Dört gün sonra Milletler Cemiyeti Konseyi İtalya'yı mütecaviz olarak niteledi. 19 Ekim'de kararlaştırılan yaptırımların 18 Kasım'dan itibaren uygulanmasına karar verildi(League of Nations,1935:35).

Türkiye, Milletler Cemiyeti'nin karar kıldığı tüm yaptırımları uygulayacağına dair kararlılığını beyan etti. Türkiye, hububat ve kömür sattığı, bunalımlı 1930'lu yıllardaki en önemli müşterilerinden biri olan İtalya'ya karşı bu duruşu sergiledi ve bu sebepten ötürü yaptırımlar kayda değer ekonomik kayıplara yol açtı. Dahası, On İki Ada'yı elinde bulunduran İtalya, Anadolu'ya karşı bir askeri tehdit de oluşturuyordu(Medlicott et al,1976:213-215).

Türk-İtalyan ilişkileri bir anda karşılıklı nefret ilişkilerine dönüştü.Diğer bir yandan, Etiyopya ve Türkiye arasında sıcak ilişkilere de tanıklık ederiz.Örneğin, Etiyopya-İtalya arasındaki bu siyasi krizin ortasında Atatürk İmparator I.Hayle Silâse'ye şu mektubu gönderdi:

Büyük ve Aziz Dost, Ankara'da 1 Mart 1935 tarihinde içtima eden Türkiye Büyük Millet Meclisinin İttifakı arasile dördüncü defa olarak Türkiye Cumhuriyeti Riyasetine intihap edildiğimi ve Teşkilatı Esasiye Kanununu bahşettiği salâhiyete istinaden iktidar mevkini işgal eylediğimi Zatı Devletinize iblağeylerken bu fırsattan istifade ederek bütün mesaimin Türkiye ile Memleketiniz arasında teyemmünen mevcut olan dostane münasebetleri idame, inkişaf ve tezyide masruf olacağını temin eder ve milletlerimiz için nafi olan bu ümniyenin husul bulması için pek kıymettar olan yüksek müzaheretinizden istifade ile bahtiyar olacağımı beyan eylerim. Bu kanaatladır ki Zatı Devletiniz hakkında beslediğim yüksek hislerime vegerek Zatı Devletinizin şahsi saadeti ve gerek Milletimizin refah ve ikbali hakkındaki temennilerine itimat buyurmanızı rica eylerim Büyük ve Aziz Dost (Şimşir,2001:180-181).

Etiyopya'ya karşı dostane tutumunu ve desteğini göstermek adına, Atatürk 1 Mayıs 1935'te Addis Ababa'daki Türk konsolosluk büyükelçilik seviyesine yükseltilmiştir¹⁴⁹.

27 Haziran 1935'te İmparator Hayle Silâse, Türkiye Cumhuriyeti Reis-i Cumhuriyeti'ne dördüncü kez atanan Atatürk'e tebriklerini bildirdiği bir mektup gönderdi. Bu mektupta İmparator¹⁵⁰:

“...በሁለቱ አገሮቻችን መካከል በመታደል ጸንቶ የሚኖረው እውነተኛ ወዳጅነት እየሰፋና እየጠበቀ እንዲሁ ያሞቻትን ተካፋይ መሆናችንን እናስታውቅዎታለን...” (“... İki ülke arasında mevcut sıcak dostane ilişkileri daha da geliştirme adına arzunuzu gönülden paylaştığımızı bilmenizi isteriz.”) ifadelerini kullandı(EMAKA,01/1580/509/60;Şimşir,2001:664).

14 Ağustos 1935'te, Etiyopya'daki Türkiye Büyükelçisi Nizameddin Ayazlı İmparator I. Hayle Silâse tarafından ilk kez kabul edildi ve Türk halkının Etiyopya'ya yönelik sempatilerini ve sevgilerini ilettiler. Büyükelçi Ayazlı 20 Eylül 1935'te İmparator I. Hayle Silâse'yle bir kez daha görüştü. İmparator'la olan kısa görüşmesi hakkında Ayazlı şu ifadelerle başvurmuştur:“...Türkiye'nin memleketi hakkında beslediği dostluktan ötürü geçirdiği bu güç vakitte bir kat daha teselli duyduğunu söyledi.”¹⁵¹Bkz.Ek,nu.27-28.

Ekim 1935'te, yani savaş başlangıcından kısa bir süre sonra, yeni atanan Türk maslahatgüzar ve askeri ataşe Addis Ababa'ya gitti(EMFOA,1991).Atatürk Mart 1936'da, yani Addis Ababa'nın İtalyanlar tarafından istila edilmesinden iki ay önce, Büyükelçi Nizameddin Ayazlı'ya savaş yorgunu Etiyopya ile Dostluk ve Ticaret Anlaşması'nı

¹⁴⁹ Aslında, Türkiye Etiyopya'daki Avrupalı, özellikle de İtalyan, güçlerin etkinliklerini yakından takip ediyordu. Bu yüzden, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nde Etiyopya konusundaki pek çok doküman Etiyopya ve çevresindeki Avrupalı, özellikle de İtalyan askeri etkinliklerinin raporlarıdır. Örneği bkz. BCA,D.43959,F.30..10.0.0,Y.266.798..8,23/10/1935.

¹⁵⁰ Bkz.Ek,nu.26.

¹⁵¹Türkiye Büyükelçiliği, İmparator'un 2 Mayıs 1936'da ülkeden ayrılmasına kadar varlığını sürdüren az sayıdaki büyükelçiliklerden biriydi.

imzalaması için yetki verdi¹⁵²(B.C.A.S.41832,D.439-3,F.30..18.1.2,Y.62.19..8; 12/3/1936;EMAKA,01/1580/509/60).

Türkiye'nin tepkisi niçin dostlarınınkinden ve dostlarının müttefiklerininkinden daha ileri boyutlardaydı? Aslında Türkiye, komşularından ziyade İtalya'yı daha az takdir ediyor ve ondan daha az korkuyordu ve Milletler Cemiyeti'nden daha fazla şey bekliyordu. Bunlara artı olarak, İtalyan misillemesine karşı daha az savunmasızdı. Türkiye'deki İngiliz Büyükelçisi Lorrain'e göre, Türkler için İtalyan dostluğu, "İtalyan düşmanlığından daha büyük bir tehlike" arz ediyordu.Dahası, Aras İtalya'yı Almanya'nın olası eylemlerine göre daha az tehlikeli buluyordu. Ona göre Almanya, öncül bir İtalyan iştirakından önce bir savaş başlatmazdı ve bu yüzden de, eğer Mussolini barışçıl tutulabilirse, Avrupa'da da barış korunabilirdi. Diğer taraftan Aras'a göre, eğer Mussolini Avrupa'yı bir çatışma ortamına çekmeyi başarır, oluşacak sonuçlardan biri, Türklerin "nefretle bakacakları" bir ihtimal olan, Almanların Akdeniz'e inmeleri olacaktı. O zaman, Almanları sakın ve Akdeniz'den uzak tutmanın yolu, İtalyanları Almanlardan uzak tutmaktan geçiyordu. Bu, ya uzlaşarak ya da gözdağı vererek gerçekleşebilirdi(Barlas,1998:120-127; Medlicott et al,1976:201-203).

Türkler, Milletler Cemiyeti'nin prensiplerini koruma konusunda kararlılıklarını sürdürdüler. Atatürk'ün kendisi de Milletler Cemiyeti'ne olan desteğini açıkça beyan ediyordu. Örneğin, 27 Ekim'de Ankara'da Belediyeler Birliği'ne seslendi. Dinleyenlerine, Türkiye'nin kolektif güvenliğinin öneminden ve uluslar arası kefaletlerinden dem vurdu. 1 Kasım'da Cumhuriyet Halk Partisi kongresinde konuştu. Delegelere, mevcut uluslar arası kriz durumunda Türkiye'nin birinci görevinin güçlü olmak ve ikinci görevinin ise bu gücü uluslar arası yükümlülüklerinde kullanmak olduğunu söyledi. "İçtenlikle arzu ederiz ki" dedi Atatürk, "Milletler Cemiyeti, mevcut durumu kullanarak prensiplerine daha geniş bir uygulama alanı sağlar ve barışı arttırmak için gücünü kullanır".Diğer taraftan, Atatürk'ün kendisi de İtalya'nın Türkiye'yle bir savaşa girip girmeyeceği konusunda şüpheliydi. 2 Aralık'ta Ankara'daki İngiliz Büyükelçisi Lorrain'e, "İtalya ve Türkiye arasında herhangi

¹⁵²Anlaşma Mart 1936'da imzalanmasına rağmen, iki ay sonra Etiyopya İtalyan işgali altına girmesiyle faaliyete geçemedi.Bkz.EMAKA,01/1580/509/60.

ciddi bir sorunun oluşması mümkün gözüküyor” dedi. 7 Ekim’de, İtalyan işgaline tepkisini dile getiren Aras, Türkiye’deki Fransız Büyükelçisi Albert Kammerer’e, Türkiye’nin müttefiklerinin yanında yer alacağını, yükümlülüklerini yerine getireceğinin, kolektif güvenliğin ve Milletler Cemiyeti’nin tüzüğünün destekleyicisi olacağını beklenebileceğini dile getirdi. Aras daha önce Lorrain’e, esasında kendisinin Etiyopya’da bir savaşın patlak vereceğini düşünmemesine ve Türkiye’nin münferit bir eyleme girişmeyecek olmasına rağmen, “Milletler Cemiyeti Tüzüğü’nün sonuna kadar savunucusu olacakları” garantisini vermişti(Medlicott et al,a.g.e.,209-211;222-223).

Bu sırada, Cenevre’de Milletler Cemiyeti İtalyan saldırganlığına karşı mücadelenin yollarını arıyordu. İtalyanların Etiyopya’ya saldırdıklarından kısa bir süre sonra, Milletler Cemiyeti Kurulu İtalyanlara karşı yaptırımlar uygulamak amacıyla bir koordinasyon komitesi kurdu. Polonya, SSCB, Romanya, İspanya, İsveç ve Yugoslavya ile birlikte Türkiye, On Sekizler Komitesi olarak bilinen oluşumun en uzlaşmaz parçası oldu. Türkiye ayrıca, On Sekizler’in yönetim kolu olarak da işlev veren, daha elverişli bir alt kolu olan koordinasyon komitesine de katıldı. On Sekizler üç ekonomik uygulamada karar kıldılar: İtalyan ürünlerinin boykot edilmesi, temel ithalata ambargo getirilmesi ve Etiyopya’ya maddi yardımın organize edilmesi.Tartışmalar çok geçmeden ithalata ambargo getirilmesinde ve özellikle de petrol ambargosunun İtalyan saldırısını sekteye uğratacağı noktasında toplandı. İngiltere ve Fransa, On Sekizler’in önerisine çok da sıcak bakmıyorlardı. Bu sebepten ötürü, bir yandan resmi olarak Milletler Cemiyeti mutabakatını desteklerken, diğer yandan da örtülü olarak kendi politikalarını yürütmeye başladılar(League of Nations,1935:196-209;Toynbee,1936:263).

Hoare-Laval Paktı, İtalya-Etiyopya Savaşı’nda ateşkes karşılığı Mussolini’ye teklif edilecek gizli bir pakttı. Paktı hazırlayanlar, İngiliz Dışişleri Sekreteri Sir Samuel Hoare ve Fransa ve İtalya arasında yakınlaşma zemini arayan, ancak başarılı olamayan Fransa Başbakanı Pierre Laval’dı. Planla ilgili haberler sızınca, çarçabuk ve geniş şekilde bir kınamaya maruz kaldı. Pakтын önemiyle ilgili tarihçiler farklı fikirlere sahipti. A.J. Taylor’a göre bu, “Milletler Cemiyeti’nin sonunu hazırlayan” bir gelişmeydi(Taylor,1991:128).

Milletler Cemiyeti, 19 Aralık 1935'te Hoare-Laval Paktı'nı geri çevirdi. Türkiye ve diğer Balkan ülkelerine göre bu pakt, saldırganı ödüllendirme ve kolektif güvenlik sisteminin altını oyma anlamına geliyordu. Milletler Cemiyeti'nin Hoare-Laval Paktı'nı geri çevirmesinden bir gün sonra, yani 20 Aralık'ta, On Sekizler Hoare-Laval önermesini görüşmek üzere toplandı. Tepkileri, bu konuda İngilizlere ve Fransızlara dolaysız karşı çıkmalarıydı. Onlar, "oylarını Milletler Cemiyeti Tüzüğü'nün uygulamalarına katı ve sadık şekilde bağlı kalma ve mevcut koşullarda ortak hareket etme yönünde kullandılar". Türkiye'nin kendisi, Hoare-Laval Planı'nı daha önce reddetmişti. Beşler Komitesi'nin (yani, Etiyopya krizine ortak bir çözüm arama yükümlülüğündeki Milletler Cemiyeti komitesi) bir üyesi olarak Türkiye, 9 Aralık'ta Fransa tarafından sunulan bu plana karşı çıkma adına İspanya ve Polonya'ya önderlik etti(League of Nations,1936:68-71;Medlicott et al,1976: 213-215,222-223).

Hoar-Laval Paktı, Türkiye'nin Etiyopya sorununu çözmeye İngiltere ve Fransa gibi büyük güçlerin içtenliklerini sorgulamasına yol açtı. Öncelikle Türk liderler, büyük güçlerin yalnızca kendi çıkarları doğrultusunda askeri eyleme geçeceklerini; bununla birlikte Afrika ve Asya ülkeleri için zahmete girişmeyeceklerini anladı. Aksine, bu tür ülkelerdeki sorunlardan kazanç elde etmeye çalışacaklardı. İkinci olarak Türkiye, Milletler Cemiyeti'nin Roma'nın çıkarları adına harcadığını düşünüyordu(Medlicott et al,a.g.e.,213-215).

Büyük güçlerin Etiyopya krizine bu tür yüz kızartıcı bir yaklaşım sergilemelerinden memnuniyetsiz olan Ankara, yeniden bir Milletler Cemiyeti üyesi olarak, her koşulda barışı korumak adına yaptırımları kullanmak da dahil olmak üzere, Cemiyet'in gayretlerine desteklerini vereceklerini ifade etti. Örneğin Başbakan İsmet İnönü, "Barışın korunması adına milletlerin karşılıklı teminatı tüm hadiselerle yansıtılabilirse, bu tür bir evrimin gerçekleşmesi için kendimize düşen görevleri yerine getirmeye hazırız" dedi.Böylece Ankara, Milletler Cemiyeti'nden tüm ülkelere karşı daha fazla gayret ve verim talep etti. Lorain ile resmi olmayan bir konuşmasında Atatürk:"Eğer İtalya'yı saldırgan ilan eden ve yaptırımlar uygulamayı dillendiren devletler İtalya'nın Etiyopya seferine karşı tesirli olabilselerdi, bu devletlerin Cemiyet vasıtasıyla Mussolini'nin bir sonraki sömürü

hareketini engellemede eylemlerinin daha enerjik ve yararlı olabilecekleri beklenebilir miydi?"dedi(Medlicott et al,a.g.e.217-218).

Bu konuşmada Atatürk, birkaç noktaya değindi. Birincisi, çok yakın bir tarihte emperyalist saldırının kurbanı olan Türkiye, Etiyopya'daki İtalyan emperyalizmine karşı Milletler Cemiyeti'nin etkisizliğine karşı durmuştu. İkincisi, Türkler Milletler Cemiyeti'nin bir üyesi olan dost bir ülkeye yapılan işgali göz ardı edemezdi.Üçüncüsü, Mussolini'nin Habeşistan'daki eylemleri, eğer durdurulamazsa, gelecekte diğer bölgelerdeki İtalyan eylemlerinin habercisi olabilirdi. Yukarıdaki konuşmada, stratejik, diplomatik ve insani sebeplerden ötürü Türk siyasi önderliği, talihsiz Etiyopya'nın yanında yer alma çabasındaydı.

Türk siyasi önderliği dışında, Türk basını ve halkı da, en karanlık anlarında Etiyopya'nın yanında yer aldı.3Ekim 1935'te Etiyopya'nın İtalya tarafından saldırıya maruz kaldığında, Etiyopya'ya karşı büyük ve doğal bir sempati söz konusuydu. Osmanlıların Birinci Dünya Savaşı öncesi emperyalist saldırılarda ayakta kalan tek Müslüman devleti olduğu gibi, Avrupalı güçler tarafından parçalanmasından beri bağımsız kalan tek Afrika devleti de Etiyopya'ydı. Bir kuşak öncesi İtalyan ve Batılı saldırganlığının bir kurbanı olan Türkler, kendilerini karşılaştırma yapmaktan alamadılar. Kriz süresince Türk basını ve halkı şiddetle İtalyanlara karşı durdu. Bazı gazeteler savaşla ilgili ekler bile çıkardı.Pastaneler geri durmadı; yeni yapmaya başladıkları pastaya Etiyopya'nın başkenti "Addis Ababa" adını verdiler(<http://arama.hurriyet.com.tr/arsivnews.aspx?id=10901646,2.2.10>).

İngilizler ve Fransızların Etiyopya'yı Mussolini'nin ellerine teslim ettikleri, Aralık 1935'te imzalanan Hoare-Laval Paktı, Türk basınında amansızca eleştirildi. Günlük İstanbul gazetesi ve Kemalist düzenin sesi Cumhuriyet 15 Aralık 1935'te, iğneleyicilikle, eğer parçalanmaya karşı çıkıp meşru müdafaası için savaşsaydı,Etiyopya'nın kesinlikle savaş karşıtları tarafından saldırgan olarak kınanacağını yazdı(*Cumhuriyet*,15.12.1935).Türkler için, 1930'larda savaş karşıtlığı kisvesi altında gördükleri,Osmanlı İmparatorluğu ve Anadolu'nun parçalanmasında kullanılan politikaları.Türkler geçmişlerini kolay kolay unutamıyorlardı ve bu yüzden de,Faşist İtalya'nın saldırılarından muzdarip olan Etiyopyalılara sempati duymaları doğaldı.

Bu arada İtalya-Etiyopya savaşı farklı cephelerde devam etti. Milletler Cemiyeti'nin silah ambargosunu İtalya'ya karşı uygulamamasıyla savaş alevlendi ve tüm cephelerde Etiyopya ordusu İtalya'yla silahlar konusunda yarışamaz hale geldi. İtalyanların yaygın şekilde kimyasal silahlara ve hava gücüne başvurmaları, Etiyopya savunma mekanizmasında gedikler oluşmasına sebebiyet verdi. Kuvvetli savunmaya rağmen, 1936 yılında Etiyopya'nın tüm cephelerde gerilediği görüldü. Bu çalışmanın kapsamını aşan 1935-36 İtalya-Etiyopya Savaşı'nı detaylı şekilde anlatmayacağım. Bununla birlikte, Etiyopya'nın Faşist İtalya'ya karşı savunma savaşında hayati bir role sahip olan bir Türk generaline ve arkadaşlarına değinmek isterim. Erken 1930'lu yıllarda Etiyopya ordusu, Amerikalılar, İngilizler, Yunanlılar, İrlandalılar, Ruslar, İsveçliler ve Belçikalılar gibi yabancılar tarafından eğitilmekteydi. 1935-36 yıllarındaki İtalyan işgali sırasında, çeşitli cephelerde düşmana karşı Etiyopya güçlerini yöneten yabancı askeri temsilciler bulunuyordu. Bu kritik dönemde Etiyopya saflarına katılan çok sayıda gönüllüler arasında üç kişi, Türk askerler olan Mehmet Vehip Paşa, Faruk Bey ve Tarık Bey'di. Türk birliklerinin lideri olan General Vehip Paşa, ya da "Gelibolu Kahramanı", George Steer¹⁵³ tarafından, "yaşlıca, tıknaz, beyaz pantolonlu ve spor pabuçlu...bir romantik" olarak tarif edilir. Faruk Bey¹⁵⁴, "yönetime

¹⁵³ George Lowther Steer 1909'da Güney Afrika'da doğdu ve 1944'te Burma'da vakitsizce öldü. Kısa, ancak verimli ve hadiseli yaşamında London Times gazetesinde muhabirlik yaptı ve tam altı kitap kaleme aldı. Etiyopya tarihine ve algısına iki farklı zamanda (biri 1936'da, diğeryse 1941-42 yıllarında) önemli katkılarda bulundu. Bunlar dışında, Etiyopya hakkında Londra'da basılan iki tarihi kitaba imza attı. Birincisi, ironik şekilde "Habeşistan'daki Sezar" başlığını taşıyan 1936 tarihli eseri idi. Bu bölümde içerisinden çokça alıntı yapılan bu kitap, Faşist işgalin arifesindeki ve ilk aylarındaki olayların aktarımı dolayısıyla ilgi çekicidir. Bizleri, yani okurlarını, döneminin Etiyopya'sındaki ana siyasi kişiliklerle, yani İmparatorla, İmparator'un generalleriyle ve unutulmaz üç Türk askeriyle tanıştırdığından ötürü O'na borçluyuz. Ayrıca, kitap işgalin görgü tanığı vasfıyla aktarımları, iki tarafın uyguladığı stratejiler ve taktikler üzerindeki analizleri ve Eritre ve İtalyan Somalisi üzerinden İtalyan güçlerinin taarruzları gibi kuzey ve güney cephelerindeki çatışmalarla ilgili kayıtları dolayısıyla önem arz eder. George Lowther Steer gelenekçi gazeteciliğin, yani kendini adamış gazeteciliğin ya da Anti-Faşist gazeteciliğin güzel bir örneğini teşkil eder.

¹⁵⁴ "Binbaşı Faruk Bey, zannımca Atina'da Türk Ordusu'nun ataşesi konumunda bulunmuş, fakat Kemalist rejimle birlikte konumunu yitirmiştir... Vehib Paşa, kendisini hiçbir fikir ortağı bulamadığı Etiyopya'ya davet etmiştir." Bkz. Steer, 1936:189.

atanan uzun, ince bir askeri despot” ve Tarık Bey¹⁵⁵ ise “kısa bıyıklı, kapkara bir adam...safkan Sudanlı...ellili yaşların üzerinde” olarak bahsedilir(Steer,1936:188-189)

Yaşlıca ve romantik ya da tam tersi, Vehip Paşa Etiyopyalılara Etiyopyalı askerleri eğiten ve yöneten hemen hemen tüm yabancı danışmanlardan daha uygun olan yetenekli bir askerdi. Vehib Paşa konusunda Yüksel Nizamoğlu şu ifadelere başvurmuştur:

Vehip Paşa, I. Dünya Savaşı’nda önce Müstakil Hicaz Fırkası, dahasonra da II. ve III. Ordu komutanlıkları görevlerinde bulunmuştur. III. Ordu’nun1918 yılındaki ileri harekâtında ordu komutanlığı görevinde bulunan VehipPaşa, Batum’un alınmasından sonra Sark Orduları Grubu Komutanlığı’na getirilmiştir(18 Haziran 1918), fakat bu görevi uzun sürmemiş ve 6 Temmuz 1918tarihli irade-i seniye ile “ordu grubu kumandanlığı tahsisatıyla“, “Karargah-ıUmumi” emrine alınmıştır. Mondros Mütarekesi ülkenin kaderinde yeni birdönem başlattığı gibi, Vehip Paşa için de sıkıntılı bir süreci başlatmıştır.İttihatve Terakki aleyhindeki yayınlar sırasında Vehip Paşa da öne çıkmıştır.1919yılıının Mart ayında ise tutuklanmış ve Bekirağa Bölüğü’ne konulmuştur. VehipPaşa da diğer İttihatçılar gibi yurtdışına kaçmayı tercih etmiş ve önce İtalya’ya gitmişti. Bu sırada hakkında yargılanması için irade-i seniye çıkarılmıştır. Ancak yurtdışına kaçtığı anlaşıldığından 3 Eylül 1921 tarihinde askerlik mesleğinden çıkarılarak dört ay hapis cezasına mahkûm edilmiştir. Vehip Paşa bundan sonra hayatının ondokuz yılını yurtdışında yaşamış, değişik ülkelere gitmiş ve çeşitli olaylarla istihbarat raporlarına konu olmuştur.İtalya’da bulunduğu dönemdeİttihatçılarla birlikte hareket eden Vehip Paşa Romanya’ya geçtikten sonraTürkiye’nin yeni yönetimi aleyhinde faaliyetlere

---

¹⁵⁵“Tarık Bey katıksız bir Sudanlıdır ve yanaklarında kendi kabilesinin izlerini taşır. Seyyar bir Türk tarafından evlat edilmiş ve Konstantinapolis’te[İstanbul’da] askeri eğitimi tabi tutulmuştur.Ellili yaşlarının sonlarında bile, otuzlarında gösteriyordu.Türkler adına Trablusgarp’ta,Çanakkale’de, Kafkasya’da ve Anadolu’da savaşmıştır... Şimdilerde, Afrika’ya dönmüş ve işgalcilere karşı vatanını savunmaya koyulmuştur”. Bkz.Steer,1936:189-190;bu uç Türk askeri hakkında Büyükelçi Nihat Dinç: “...Cephede kendilerine yardım eden bir Türk generali var; Vehip Paşa. Vehip Paşa’nın yanında iki de subay.Biri Atina sefaretimizdeki ataşemiliter Faruk, öteki Cidde’de bulunan Tarık.” ifadelerini kullanmıştır.Bkz. Nihat Dinç,1998:66.

girişmiş,1928 yılında da Türkvatandaşlığından çıkarılmıştır. Vehib Paşa vatandaşlıktan çıkarıldıktan sonraRomanya'dan ayrılarak önce Atina, sonra da Mısır'a gitmiş ve yurda dönünceyekadar kısa aralıklar dışında burada yaşamıştır(Nizamoğlu,2011:271).

Genel olarak, Etiyopya'nın kara döneminde Etiyopya'nın yanında yer alan diğer pek çok yabancı gönüllü gibi.Vehib Paşa'nın da Etiyopya'ya 1935 yılı içerisinde geldiği düşünülmektedir.“Vehib Pasa, Mısır'dan ayrılmıs,Port-Sait'teki Habes[Etiyopya]Konsolosluğu'ndan yol parası alarak Cibuti'ye dogru hareket etmiştir.Vehib Pasa'nın Mısır'dan Habesistan'a[Etiyopya'ya] hareketinin 1935 yılı Haziran ayı başlarında olması kuvvetle muhtemeldir”(Nizamoğlu,a.g.e.,275).

Etiyopya'ya varışından kısa bir süre sonra, Vehib Paşa Türk medyasında ve uluslar arası medyada bir ilgi ögesi oldu. Görünüşe göre, Vehib Paşa'nın Türk medyasındaki popülaritesi Türkiye hükümetini rahatsız etmiştir. Bu yüzden, Türkiye hükümeti 15 Haziran 1935'te şu kısa açıklamayı yapmıştır:“Vehib Paşa,İstiklal Mücadelesi'nin başından beri Türkiye'den çıkmış ve bin bir maceraya girmiş bir adamdır.Memleketinden başka her emele hizmet edecek bir yaradılıştadır ve Türk vatandaşlığından birçok seneler evvel ıskat edilmiştir”(Nizamoğlu,a.g.e.).

Etiyopya ordusuna katılma gerekçesi hakkında Vehib Paşa'nın bir Reuter Ajansı muhabirine verdiği mülakattan şu alıntı yapılmıştır:“Biz Türkler, hürriyet ve istiklalleri için mücadele eden bütün milletlere karşı en samimi hislerle doluyuzdur. Şartlar elverişsiz olmakla beraber bu teklifi kabul etmekle ben, Türk kumandanı olarak ecdadımın anneannelerine bağlı kaldım”(Nizamoğlu,a.g.e.,279).3 Ekim 1935'te savaşın başlamasının ardından,Vehib Paşa'nın popülaritesi dünya basınında yükselmeye başlamıştır.Örnek olarak, Paris menşeiili “Le Soir” gazetesinin Thompson isimli bir muhabiri Vehib Paşa ile 5 Ekim 1935'te bir söyleşi yapmıştır. Thompson, Vehib Paşa'yı:“... hiçbir sey önünde yılmayan müthiş bir iradeye sahip ve enerjik, aynı zamanda da isabetli ve temkinli...” sözleriyle tanımlamıştır.Mühabirine göre;“Yenilmez bir irade ve amansız bir karar verme hassalarına sahip bulunanVehib Paşa, daimi bir istikrarsızlık içinde yüzen bu memlekette harikalar yaratmak kabiliyetindedir.Kendisinin İslam alemindeki müthiş askeri prestiji ve

“Resulullah’ın tilmizi” olması, münhasıran İslamlardan müteşekkil olan İtalyan koloni orduları üzerinde derin bir tesir yapmaktadır”(Nizamoğlu,a.g.e.,280).

14 Ekim 1935 tarihinde, Vehib Paşa’yla tanışma sırası *The New York Times*’dan Laurance Stallings’indir.“Sizi Harar’da gördüğümünden memnunum. Beni karargahta ziyaret edecek olacaksınız, yanınızda ilaç getiriniz.Zira ateşleneceksiniz”. Laurance Stallings, işte bu şekilde “Ekselansları“ Vehib Paşa “Eski Kartal Gagası” ("Old Eagle Beak"),tarafından karşılanmıştı.*The New York Times* muhabiriyle konuşması sırasında, Vehib Paşa Harar Eyaletine değindi ve küstahça:“Dışarısı İtalyan Faşizminin mezarı olacak. İtalyan yerlikuvvetleri beni duyduklarında burayı terk edecekler” ifadelerine kullandı(*New York Times*,14.10.1935).Vehip Paşa şöyle devam etti:

"İngilizler Habeşistan’ı[Etiyopya’yı] işgal edebilir,Fransızlar da, ama İtalyanlar asla.Suyun bile İngilizleri takip edeceği seklinde bir söz vardır.İngilizler yavaş hareket eder ve asla iletişimi kaybetmezler.Birlikleri için su ve kumanyayı yanlarında getirirler.Gelibolu'da ilk önce su yüzünden büyük sıkıntılar çektiler. Geri çekildiklerinde kendi gözlerimle gördüm ki, siperlere kadar su boruları döşemişler ve musluk takmışlar. Evet, 250.000 adamla İngilizler, Habeşistan’ı[Etiyopya’yı] yavaş yavaş ama kesin bir şekilde işgal edebilir.500.000 adamla İtalya kolaylıkla Addis Ababa'ya, Harar'a ve hatta Cemma'ya girebilir.Ama orada açıklıktan mahvolurlar... Niçin bana Etiyopya savunmasının detayları gibi şeyler soruyorsunuz? Su benim adıma İtalyanları yenilgiye uğratacaktır..."(Nizamoğlu,2011: 281).

Vehip Paşa ve arkadaşları güney cephesindeki *Decazmaç* Nesibu’nun saflarına katıldı. Türkler, Nesibu’nun Belçikalı danışmanları ile birlikte, çok geçmeden kuvvetli bir savunma hattı oluşturdu. Görünüşe bakılırsa, Türkler ve Belçikalılar arasında bir işbirliği söz konusu değildi. Bu sebepten ötürü, Faruk Bey Belçikalılar hakkında," *parmi les types la il j avait des avocats, il y avait des commercants,ily avait des comediens d'ailleurs*"(bir avuç avukat, çarşı esnafı ve komedyen) tabirlerini kullanıyordu¹⁵⁶(Steer,1936:342).

¹⁵⁶George Steer, bizlere bir keresinde Vehib Paşa’nın kibirli bir üslupla:“Belçikalılardan ne bekliyorsunuz?” sorusunu yönelttiğini ve “Bizlerden daha fazla para alıyorlar; bununla birlikte biz onları kurmay heyetine dahil etmiyoruz, kendileri rezildir” ifadelerini kullandığını iletmiştir.Bkz.Steer,1936:193.

Güney cephesinin komutanı *Decaç* Nesibu, General Vehip Paşa'yi cephenin genel kurmayı olarak atadı. Vehip Paşa, Etiyopyalılar için, ismini Birinci Dünya Savaşı'ndaki Alman savunma hattından alan, "Hindenburg Duvarı" olarak da bilinen güçlü bir savunma hattı oluşturdu. Hindenburg Hattı, sonuçta mükemmel bir savunma duvarı olduğunu gösterdi. Güney cephesinin İtalyan komutanı General Rodolfo Graziani, birkaç ay boyunca delmek için uğraşsa da, Hindenburg Duvarı'nın üstesinden gelemedi. 29 Mart 1936'da, İtalya diktatörü Benito Mussolini'nin ve Badoglio'nun aşağılayıcı tabirlerinin ardından, Graziani Harar üzerine on iki ton bomba bırakması amacıyla otuz iki uçak gönderdi. Burası 2 Aralık 1935'ten itibaren bir "açık şehir" olarak deklare edilmiş ve askeri etkinlikten muaf tutulmuştu. Bombardımanlar, ancak Avrupa'dan "felaket" raporlarının yağması üzerine durabildi(Nicolle,1997:16-18; Newman,1937:245-248).

14 Nisan'da, Graziani Etiyopya savunma hattına üç çatallı bir saldırı için ordusunun tamamını görevlendirdi. General Vehip'in savunma duvarı sayesinde, Graziani'nin askerleri sıkı direnişe maruz kaldı ve yalnızca sınırlı bir ilerleme kaydedebildi. 23 Nisan'a geldiğinde, Graziani altındaki tüm birlikler "Hindenburg Duvarı"nın önüne konuşlanmıştı. Bir sonraki günün ilk ışıklarında, tüm hat boyunca çatışmalar başladı. Ancak saldırıya geçen, savunma hattındaki baskıyı savuşturmak isteyen Etiyopyalılar oldu. Bununla birlikte, İtalyan ateş gücüne karşı, Etiyopyalılar küçük ilerlemeler kaydedebildi. Yine de, hararetli çatışmalarda dengeler bir taraftan diğerine kaydı. İtalyanların Etiyopya direnişini kırmaları 25 Nisan'ı buldu. Takviye güçlerinin baskılarıyla "Hindenburg Duvarı" açık verdi ve Etiyopyalı savunma güçleri de gerilemeye başladı. Degehabur 30 Nisan'da düştü ve *Decazmaç* Nesibu da Harar'a gitti. İtalyan zaferi büyük kayıplarla sağlanabildi.Neredeyse on günlük bir savaşta,İtalyanlar 2000 kayıp verdi. Bunun yanında Etiyopyalıların kayıpları da 5000'in üzerindeydi(Nicolle,a.g.e.;18; Newman,a.g.e.;248-249).

Kuzey cephesindeki durum da Etiyopyalılar lehine değildir.Etiyopyalılar Ekim 1935'ten beri Kuzey cephedekibirçok savaşı kaybettiler.31 Mart 1936'da İmparator Hayle Sılâse

---

yönetimindeki Etiyopyalı askerler Tıgray'daki Mai Çaw'de ilerleyen İtalyan istilacılara saldırdı. Kahramanca savaşmalarına rağmen, Etiyopyalılar Mai Çaw Savaşı'nı kaybettiler.2 Nisan 1936 gecesinde, İmparator nihayet geri çekilme emri verdi(Bahru,1991:158-159).

Etiyopyalı politikacılar arasındaki hararetli tartışmalar sonrasında, Hayle Sılâse ve ailesinin Etiyopya'yı terk etmesi ve Etiyopya davasını Cenevre'deki Milletler Cemiyeti'ne sunması gerektiğine karar kıldılar. Aslında kararda bir fikir birliği yoktu ve belirli sayıdaki katılımcı da bir işgal kuvvetinden önce Etiyopya imparatorunun ülkeyi terk etmesine karşı çıktı. 2 Mayıs 1936'da İmparator Hayle Sılâse sürgüne gitti(Bahru,a.g.e.,159-160).

Decazmaç Nesibu İmparator'un kaçtığını duyduğunda, vakit kaybetmeden eyaletinin savunmasını bıraktı ve Vehib Paşa ile trenle Cibuti'ye gitti. Faruk Bey ve Tarık Bey de onları takip etti.*Decazmaç* Nesibu öncelikle İmparator'un peşinden Filistin'e gitti ve Vehib kötü niyetli bir ziyaretçi tarafından kendisinin Fransızlar tarafından İtalyanlara iade edileceğini duyduğunda, çok geçmeden taksiyle Cibuti'den Zeyla'ya, oradan da gemiyle, bir basın açıklaması yaptığı düşünüldüğü, Aden'e geçti.Böylelikle,aylarca aşırı derecede silahlı Faşist işgalcilere karşı aylarca cesurca savaşan mühimmatsız ve yürekli Etiyopya ordusu lidersiz, gıdasız, kıyafetsiz, parasız ve silahsız kalmıştı. Sonuçta, kuzey doğrultusunda tarihi Harar şehrine ilerlediler.İşte tam da bu şekilde, güney Etiyopya cephesi düştü(Steer,1936,353).

Vehip Paşa'nın ehemmiyeti konusunda tarihçiler ortak bir karara sahip değillerdir. A.J. Barker'e göre Vehip Paşa, "fırsatını iyi kullandı ve o günün askeri mühendisliğinin tüm tekniklerinden yararlandı"(Barker,1971:75).Anthony Mockler Vehip Paşa'nın savunması konusunda aynı fikri paylaşmaz. Bu savunmayı "yarı hazırlıklı siperler" olarak tanımlar(Mockler,1984:111).Yine de, David Nicole,"[Etiyopya'daki] tek kuvvetlendirilmiş birlikler,Harar'ın güneydoğusunda, Sassabaneh yakınlarındaki General Mehmet Vehip yönetiminde *Ras[Decacazmaç]* Nesibu tarafından oluşturulan birliklerdir" der.(Nicolle,1997:118)Tarihçiler dışında, Graziani'nin bizzat kendisi Vehip Paşa'yı "manevra savaşında kayda değer bir tecrübeye sahip bir savaş adamı" olarak anlatır(Graziani,1938:61).

5 Mayıs 1936'da Mareşal Pietro Badoglio önderliğinde Faşist İtalya kuvvetleri Addis Ababa'ya girdi ve kenti işgal etti. Aynı gün, Benito Mussolini Venedik Sarayı'nın balkonundan büyük kalabalıklara "Etiyopya'nın İtalya'ya ait olduğunu" ilan etti. İtalya Kralı balkonda belirdi ve Mussolini onu çılgınca alkış tutan kitlelere karşı "Vittorio Emanuele", yani İtalya Kralı ve Etiyopya İmparatoru olarak ilan etti. Yeni İtalyan İmparatorluğu'nun "Kral-İmparatoru", Mareşal Badoglio'ya ve Harrar'ı ele geçiren Mareşal Graziani'ye olan minnettarlığını, onlara "Addis Ababa Dükü" ve "Negele Markizi"¹⁵⁷ ünvanlarını bağışlayarak gösterdi. Mussolini Badoglio'yu, Etiyopya ile önceki İtalyan kolonileri olan Somali ve Eritre'yi tek bir başlıkta toplayan İtalyan Doğu Afrika'sının genel valisi olarak atadı. Etiyopya İmparatorları tarafından kullanılan "Krallar Kralı" sıfatının İtalya Kralı tarafından kullanılması yasaklanmıştı. Bu yüzden, kralın Etiyopya üzerindeki sıfatı, İtalyanların eski çağ imparatorluğuna olan öykünmeleri sonucunda, "Etiyopya'nın Sezarı" olarak belirlendi. Etiyopya bayrağı alçağa indirildi ve İtalyan bayrağı Etiyopya Milli Sarayı'nın üzerinde dalgalandı(Matthews,937:23-25;Bahru,1991:162;Time Magazine, May 11, 1936).

Haziran 1936'da Cenevre, İsviçre'de İmparator Hayle Sılâse,Amerikan Time dergisinin, Milletler Cemiyeti önünde yapılmış gelmiş geçmiş en asil, gerçekçi, aksi iddia edilemez ve dokunaklı konuşmalardan birini yaptığını yazdığı konuşmasını yaptı. On dakikadan fazla süren İtalyan basınının körukleyici alayları ve lanetlemelerine rağmen Hayle Sılâse, "Milletler Cemiyeti'ne Sesleniş" başlıklı konuşmasında, modernist görüşün kolektif güvenlik ve uluslar arası ahlak söylemlerine açık seçik antiemperyalist ve antifaşist, ancak edepli ithamlarını sundu. İmparator Hayle Sılâse bunun ardından, dünyada antifaşist hareketin bir simgesi olmasından dolayı, Time dergisi tarafından "Yılın Adamı" seçildi. İmparator'un konuşmasını Amharca yapmış olması, geleneksel "diplomatik dillere" karşı duruşundan ötürü, Etiyopya'yı ve Afrika'yı modern küresel siyaset ve uluslar arası ilişkiler tarihine geçirdi."İmparator Hayle Sılâse , Milletler Cemiyeti'ne: "Halkıma ne cevap vermeliyim?" diye sordu. Ayrıca, "Bugün biziz; yarın siz olacaksınız"diye de ekledi.

¹⁵⁷Negele kasabası savaş sırasında güney cephesinde stratejik bir yerdi.

İmparator, toplantıya:«እግዚአብሔርና ታሪክ ፍርዳችሁን ሲያስታውሱት ይኖራሉ::»(“Tanrı ve tarih hükmünüzü hatırlayacaktır”)sözleriyle konuşmasını sonlandırdı¹⁵⁸(I.E.M.I.,1967:304-316).

İmparator Hayle Sılâse'nin kolektif güvenlik ve uluslar arası ahlak feryatları, iktidarını yitirmiş Milletler Cemiyeti tarafından tamamiyle göz ardı edildi. Addis Ababa'nın düşüşünü izleyen aylarda, Milletler Cemiyeti'nin yaptırımları destekleyen kanadının yavaş yavaş parçalandığı gözlemlendi. 4 Temmuz 1936'da, Arjantin tarafından Milletler Cemiyeti üyelerinden yaptırımları sona erdirmeleri tavsiye edildi. 9 Temmuz'da, Milletler Cemiyeti tüzüğünü ve kolektif güvenlik doktrinini herkesten daha fazla savunan Türkiye,15 Temmuz'dan itibaren yaptırımları kaldıracağını açıkladı(League of Nations,1937:81-88).“Böylece, bütün dünyanın gözü önünde Milletler Cemiyetinin bir üyesi, başka bir üyenin Paktın teminatı altında bulunan bağımsızlık ve egemenliğini ve varlığını ortadan kaldırdı”(Armaoğlu,1984:256).

---

¹⁵⁸İmparator'un son ifadesi olan,“Bugün biziz; yarın siz olacaksınız” sözleri, aciz Milletler Cemiyeti'nin mezar yazıtı olarak değerlendirildi.Bkz.Collins:2001:320-327.

5.2. Soğuk Savaş Döneminde İlişkilerin İnşası (1957 – 1991)

Önceki kısımda gördüğümüz gibi, 2 Mayıs 1936'da Etiyopya imparatorluk ailesi sürgüne gitti. Addis Ababa imparatorluk ailesinin sürgüne gittiğini işittiğinde, kanun ve düzen bozuldu. Ayaklanan ve sınırlı kalabalıklar yağmalarla, yangınlarla ve cinayetlerle şehrin ticaret merkezini çalkaladı. İtalyanların 5 Mayıs'taki varışı ayaklanmaları sona erdirdi ve 9 Mayıs'ta Mussolini, Roma'daki coşkulu kalabalıkların önünde Etiyopya İtalyan İmparatorluğu'nu ilan etti. İtalyanlar için, 5 Mayıs Etiyopya'daki İtalyan işgalinin başlangıcı ve bağımsız Etiyopya İmparatorluğu'nun sonu anlamına geliyordu. Etiyopyalılar içinse, aynı gün ülkelerindeki İtalyan işgalinin sonunun başlangıcıydı. Etiyopya'nın tüm öz oğulları ve kızları Faşist düşmana karşı başkaldırdı. Güç dengesizliğinin var oluşu, Etiyopya Bağımsızlık Savaşı'nın patlak vermesine engel olamadı. Kuzeyden güneye, doğudan batıya tüm ülke harekete geçti (Hayle Sılâse I, 1966:157-160; Bahru, 1991:160-166).

Sürgüne çıkmadan önce, İmparator Hayle Sılâse kuzeni *Ras* Imru'yu naip olarak atadı ve Batı Etiyopya'da geçici bir hükümet kurdu. 1936'daki (Haziran-Ağustos arasındaki) yağmur sezonunda, İtalyanlar Kuzey ve Orta Etiyopya'da yerleşkelerini sağlamlaştırmaya çalışırken, Etiyopyalı gerillalar Batı ve Orta Etiyopya'da bir dizi saldırılar düzenlediler ve Addis Ababa'nın güneyindeki demir yolu hattını kestiler. Eylül 1936'da, yağmur sezonu sona erdiğinde, Etiyopya'nın üçte ikisi halen İmparator'un yetkilileri tarafından yönetiliyordu. Ordusu Etiyopyalı gerillaların vur kaç saldırılarından müzdarip olan İtalyan komutanlar, Etiyopyalı düşmanlarını haydutlar olarak tanımladılar ve onları savaş tutsağı olarak almak yerine alelade vurmaya tercih ettiler. Bu durum Etiyopyalı askerlerin tutsak olmasını engelledi. Bu yüzden, çatışmalar çetindi ve hiçbir taraf öne çıkamadı (Hayle Sılâse I, a.g.e., 160-163; Bahru, a.g.e., 166-170; Marcus, 1994: 147-8).

İngiltere'deki sürgününde İmparator Hayle Sılâse, davasında Batılı demokrasilerin desteğini aradı; ancak Haziran 1940'ta İtalya Almanya'nın yanında II. Dünya Savaşı'na girmesine dek, bunda yalnızca küçük bir başarı elde etti. İtalya 10 Haziran 1940'ta Müttefiklere savaş ilan ettiğinde Hayle Sılâse'nin yardım talepleri, Etiyopya'nın bağımsızlığını Süveyş

Kanalı'nın Kızıl Deniz kanadından İtilaf Kuvvetleri'ni uzak tutma fırsatı olarak okuyan İngiliz hükümetinin sabırsız ilgisine mazhar oldu. 12 Haziran 1940'ta, Londra İmparator'u tam müttefik olarak tanıdı ve iki hafta sonra İmparator kendini Hartum'da buldu. 2,500 kişilik ordusunun 250,000 kişilik düşman ordusuna ve 200 savaş uçağına rakip olamayacağını anlayan Sudan hükümeti, korkuya kapıldı. Ne var ki, İtalyanlar yalnızca Eritre hudut bölgesi boyunca Kassala'ya saldırdı ve İngilizlere, Gojam'a saldırımları ve vatanseverlerle birleşmeleri konusunda Etiyopya güçlerini eğitime fırsatı verdi. Etiyopya güçlerinin komutanı, İmparator'un 1,670 kişilik sürgündeki Etiyopyalı ayaktakımını, Avrupalı ekzantrikleri ve Sudanlı uyumsuzları, Gideon Birliği adı altında yüksek eğitilmiş ve disiplinli bir birime dönüştüren, nevi şahsına münhasır ve karizmatik Binbaşı Orde Charles Wingate (daha sonra tümgeneral; 1903-1944) idi. Bu birim, kendine güven krizi yaşayan bir kolonyalist orduyla yüzleşecekti. Doğu Afrika'da İtalyanlar Avrupa'dan izole edilmiş, gelecekleri hakkında tedirgin ve Etiyopyalıların intikamından korku doluydular. Avrupalı askerler, asilerin Sudan'dan dış yardım aldıklarını keşfettiklerinde, endişelerinin yerini morallerinin tahrip edici bir düşüşü aldı. Hayle Sılâse 20 Ocak 1941'de Gojam'a vardığında, Wingate'le birlikte karşısında kendi paranoyasına yenik düşmüş bir ordu gördü. Demoralize olmuş Faşist askerler hiçbir cephede ayakta duramadı ve muzaffer İmparator Hayle Sılâse 5 Mayıs 1941'de, yani beş yıl önce Mareşal Badoglio'nun şehre girdiği aynı günde, Addis Ababa'ya girdi (Hayle Sılâse I, a.g.e., 163-167; Bahru, a.g.e., 170-178; Mockler, 1984:301).

Etiyopya bağımsızlığının resmi onarımının ardından İngilizler 31 Ocak 1942'de, tarihteki ilk İngiltere-Etiyopya Antlaşması'nı imzalaması için İmparator Hayle Sılâse'yi ikna etti. Bu antlaşma, daha sonraları dili dolayısıyla yeni ve dengesiz güç ilişkilerine işaret ettiği için tartışmalara yol açtı. İngilizler Etiyopya'yı İtalyan yönetiminden bağımsız kılmadaki rolleriyle, Etiyopya'daki savaş sonrası reformlarda kendi etkilerinin hakim olmasını sağladılar. Antlaşma, İngiltere'ye Etiyopya'nın maliyesi, yönetimi ve bölgesel bütünlüğü üzerinde geniş bir nüfuza sahip olma fırsatı verdi. İngiliz hükümeti ayrıca, yeni edindikleri "danışman" rolüyle diplomatik imtiyazlar edindiler ve önemli Etiyopya yönetim ağlarında da hükümler verdiler. Yeni eşitliğin bir parçası olarak, Doğu Afrika'daki İngiliz güçlerinin

başkomutanı, hava trafiği hukukunu ve savaş ve acil durum bildirilerini belirlemede İmparator Hayle Sılâse'nin yerini aldı(Hayle Sılâse I,a.g.e.,172-175;Bahru,a.g.e.,179-184; Mockler,a.g.e.,372-73).

Ancak Hayle Sılâse,Etiyopya'nın İngiltere'nin fiilen hamiliğine girmeyeceği şeklinde rahatsızlığını dile getirdi. Etiyopya, Amerika Birleşik Devletleri ile gelişmekte olan ilişkilerini kullanarak, 19 Aralık 1944'te İngiltere ile yeni ve daha elverişli bir antlaşma imzaladı. Washington İngiliz Dışişleri Bakanlığı'nı, İmparator'u İngiltere'ye herhangi bir siyasi bağımlılığa zorlamaması konusunda kurnazca uyardı. İkinci İngiltere-Etiyopya Antlaşması'nın sonucunda, İmparator Hayle Sılâse güçlerinin pek çoğunu yeniden kazandı.Yeni antlaşma, bunun yanında, Etiyopya'ya kendi dış temsilcilerini atama hakkını da tanıdı(Hayle Sılâse I,a.g.e.,175-177;Spencer,1984.102).

Açıkça anlaşılabilceği gibi, Faşist İtalyan güçlerinin ayrılmasından on yıl sonra yeniden gücüne kavuşmuş İmparator I. Hayle Sılâse'nin hükümeti Etiyopya'nın İngiltere'ye olan bağımlılığına bir son vermekle meşguldü. İngilizlerin ülkenin içişlerine karışmalarını engellemek adına, İmparator I.Hayle Sılâse yeni bir süper güç olmaya başlayan Amerika'yla yakınlaşmaya karar verdi. Amerikan politikası başarılı oldu ve Amerikalıların yardımıyla İngilizleri ülkesinden uzaklaştırmayı ve Etiyopya'nın bağımsızlığını ve egemenliğini yeniden inşa etmeyi başardı(Spencer,a.g.e.,102; Korn,1986:179).

Yeniden gücüne kavuşan İmparator I. Hayle Sılâse'nin hükümetinin yüzleştiği bir başka ana sorun da Eritre sorunuydu. Tarihsel olarak, günümüz Eritre topraklarının çoğunluğu Etiyopya İmparatorluğu'nun egemenliği altındaydı. 1890-1941 yılları arasındaysa, Eritre İtalyanlar tarafından kolonize edildi. İtalyanların 1941 yılında Doğu Afrika'daki yenilgilerinin ardından, Eritre İngiliz askeri yönetiminin altına girmişti. Bu arada, Etiyopya Birleşmiş Milletler'e başvurarak Eritre'nin tarihsel ve kültürel olarak Etiyopya'ya ait olduğunu belirtti(Erich,1983:43-47; Ruth,1995:71-77).Eritre sorunu, Birleşmiş Milletler 1950 yılında Eritre'yi Etiyopya'yla federatif olarak birleştirmeye karar verdiğinde geçici olarak çözülmüştü.Etiyopya-Eritre federasyonu 1952 yılında hayata geçti.Bununla birlikte, Etiyopya hükümetinin Eritre'nin federatif statüsüne gerekli saygıyı göstermemesinin

ardından Eritre halkı 1961 yılında silahlı direnişe geçmeye karar verdi¹⁵⁹.30 yıl süren kanlı savaşların ardından, Eritre Mayıs 1991’de Etiyopya’dan bağımsızlığını kazandı(Ruth,a.g.e.,101-103).

II. Dünya Savaşı’ndan sonra, Hayle Sılâse özellikle de BM’deki etkin faaliyetlerinden, Batı’yla uzlaşısından ve Afrika’daki bağımsızlık hareketlerine yaptığı yüksek sesli desteklerinden ötürü kayda değer bir uluslar arası başarı kazandı. Bir BM üyesi olarak, Etiyopya 1950-53 yılları arasında Kore’deki ve 1960’ta da Kongo’daki barış harekâtlarına asker gönderdi. Ayrıca, Birleşik Devletler’le olan diplomatik ve askeri ilişkilerden ötürü Etiyopya bir süper güç müttefik kazandı. Hayle Sılâse Afrika’daki bağımsız devletlerin bölgesel bütünlüklerini sağlamak adına öncü bir görev üstlendi. Yıllar içerisinde, militan milliyetçilerin kasıp kavurduğu bir kıtada modernitenin ahlaki bir savunucusu olarak ün kazandı. Tüm bu kapasitesinden ötürü, diplomatik önemini bir kez daha göstererek Afrika Birliği Örgütü (ABÖ)’nün Mayıs 1963’teki kuruluşunun ardından ana karargahına ev sahipliği yapma önerisinde bulundu(Spencer,1984:121).

İmparator I. Hayle Sılâse,Etiyopya yaşamının tüm alanlarında egemenliğini kabul ettiren, mutlak bir yöneticiydi. Diplomasinin ve dış ilişkilerinin tüm gücünü kendinde birleştirmişti. 1955’te revize edilen Etiyopya anayasasınının 30. Maddesinde, “İmparator İmparatorluğun dış ilişkilerini yönlendirmede en üst mertebeye sahiptir. İmparator büyükelçileri, bakanları ve diplomatik ziyaretleri atar, yönlendirir ve kabul eder. Tek başına dış güçler ile olan anlaşmazlıkları hüküm verme ve diğer barışçıl yollarla çözme hakkına sahiptir ve güvenlik konularında dış güçlerle olan işbirliklerinde karar mekanizmasındadır. Etiyopya adına mutabakatlara ve diğer uluslar arası antlaşmalara resmi imza atma yetkilerine sahiptir” hükümleri yer alır(EMAKA.05/109/6/18/10).

1950’lerde ve 60’larda Etiyopya’nın dış ilişkileri genişledi ve daha iyi bir biçim almaya başladı. Batı’nın yakın bir dostu olmasına rağmen, İmparator ayrıca Sovyetler ve daha sonra da Çinlilerle ve yeni bağımsızlıklarını kazanmış Afrika devletleriyle de iyi ilişkiler

¹⁵⁹Etiyopya’dan bağımsızlıklarını kazanmak adına Eritre ordusunun mücadelesinin tarihi için, bkz. Erlich, 1983 ve Ruth, 1995.

kurdu. Bu dönemde Etiyopya'nın dış politikasının ilgisine mazhar olan bir diğer bölge de Orta Doğu'ydu.

Orta Doğu, Etiyopya'nın güvenliği ve ekonomik gelişimi üzerinde çok önemli etkilerde bulunan bir bölgeydi. Bu yüzden, Orta Doğu ikinci dünya savaşı sonrası dönemde Etiyopya'nın ilişkilerinde ve ulusal güvenlik politikalarında özel bir ilgiye mazhar olan bölgelerden biriydi(EMOFA,1991).

İsrail yanlısı İmparator Hayle Sılâse Müslüman tebaasına dikkatli bir biçimde yaklaşıyordu. Daha detaylı şekilde dile getirecek olursak, İmparator Mısır'daki Gamal Abdal Nasser gibi güçlü Müslüman Arap komşularının Etiyopya Müslümanları arasında devrimci hareketleri fitilleyebileceği korkusuna sahipti. İmparator Hayle Sılâse'nin 1957'de bir Müslüman gazeteciye söylediği gibi, "General Nasser Hıristiyan krallıktan koparmak adına büyük Müslüman azınlığı ayağa kaldırmaya çalışıyordu"(EMOFA,a.g.e.;Erllich,1994:48).

Bu sebepten ötürü, Türkiye ve İran gibi Arap olmayan Orta Doğu ülkeleriyle daha yakın ilişkiler kurma isteğindedi.Mart 1953'te, Türkiye Yenice-Gönen Depremi ile sarsıldı. İki ülke, Etiyopya'daki İtalyan işgali nedeniyle kesintiye uğrayan ikili diplomatik ilişkileri yeniden resmiyete kavuşturmamış olsa da, İmparator Hayle Sılâse başsağlığı mesajları gönderen yabancı liderlerden biri oldu ve Türkiye'ye bir yardım ekibi göndermek isteğini dile getirdi(B.C.A. D. E4,F.30..1.0.0,Y.61.376..12; 24/4/1953).

1957'de Etiyopya-Türkiye ilişkileri tarihinde önemli bir gelişme yer aldı. Bu Türk hükümetinin Etiyopya ile olan diplomotatik ilişkileri yeniden yapılandırma kararıydı.Türkiye Cumhuriyeti Büyükelçiliği'nin yeniden açılması ve Fikret Özdoğan'ın Ocak 1957'de Etiyopya'daki ilk savaş sonrası Türk büyükelçisi olması Etiyopya hükümeti tarafından sıcak karşılanan bir gelişmeydi. Bir yıl sonra, Büyükelçi Fikret Özdoğanı mevkisini Büyükelçi Sacid Sohel'e bıraktı ve Sohel de Ocak 1960'a kadar görevini sürdürdü¹⁶⁰(<http://addisababa.emb.mfa.gov.tr/>,13.11.2010).

---

¹⁶⁰Bkz.Ek,nu.29.

Türkiye'nin dostane inisiyatifleri Etiyopya hükümeti tarafından ciddi bir ilgi gördü. Türklerin dostane diplomatik inisiyatiflerine bir karşılık olarak, İmparator Hayle Sılâse Ankara'da bir Etiyopya Büyükelçiliği açmaya karar verdi. Sonuçta, 1959 yılında Etiyopya Büyükelçiliği Ankara'da açıldı ve *Ato* Bırahane Markos da Türkiye'deki ilk Etiyopya Büyükelçisi oldu. İkinci Dünya Savaşı öncesinde, Etiyopya'nın hiçbir ülkede büyükelçilik nezdinde bir temsili bulunmuyordu. Bu yüzden Ankara'da bir büyükelçiliğin açılması ve tüm kriterlere uygun bir büyükelçinin atanması, Etiyopya'nın Türkiye'yle daha yakın ilişkiler kurma isteğinin bir göstergesiydi(EMOFA,1991;EMAKA.05/109/6/18/10).

Diplomatik ilişkilerin yeniden kurulmasını izleyen yıllar içerisinde, iki ülke ilişkilerinde kayda değer bir gelişme gözlenmedi. Anmaya değer tek olay, Ekim 1962'de Türkiye'de ve aynı yılın Aralık ayında Etiyopya'da iki ülkenin milli futbol takımları arasında oynanan dostluk maçlarıydı. "Futbol tarihindeki ilk Etiyopya-Türkiye milli maçı 10 Ekim 1962 ,19 Mayıs stadında oynanadı.T.C Cumhurbaşkanlığı Gürsel 'in de başından sonuna kadar takip ettiği maçta,Türk A- milli takımı Etiyopya'ı 3-0 yendi(*Milliyet*,10.10.1962).İki ay sonra 16 Aralık 1962 Addis Ababa'da oynanan rövanş Etiyopya-Türkiye milli futbol maçı 0-0 berebere sona ermiştir(*Ethiopian Herald*,17.12.1962)Bu sembolik futbol maçları, iki ülke arasındaki dostluk bağlarını kuvvetlendirme ve bilinçlilikleri arttırma hedefleriyle yapılmıştır.Bu gelişmeler bizlere gösteriyor ki, Atatürk dönemindeki sıcak ilişkilerin yeniden canlandırılması konusunda iki hükümet de kararlıydı.Buna karşın, iki ülke arasındaki ekonomik ilişkiler hâlâ oldukça alt seviyedeydi.Bkz. Tablo 1 ve 2.

Tablo 1

Etiyopya- Türkiye Dış Ticareti,1964-1965(Etiyopia Doları)*

Maddeler	İthalat		İhracat	
	1964	1965	1964	1965
Matbuat	1.523	7.250	–	–
Büyükbaş hayvan derileri	–	–	4.725	2.967
Özel mübadeleler	–	–	–	200
Bitiksel ham maddeler	–	–	–	1.064
Diğerleri	120	10.875	66	4.231
TOPLAM	1.623	18.125	4.791	10.576

*Bir Etiyopya Doları 3,60 Türk Lirasına eşitti.

Kaynak:-T.C. Addis Ababa Büyükelçiliği Ticaret Ataşeliği

Tablo 2

Etiyopya'nın Dış Ticareti,1964-1965(Etiyopya Doları*)

Memleket	İthalat		İhracat	
	1964	1965	1964	1965
Türkiye	1.643	18.125	4.791	10.576
Finlandiya	371.362	228.110	91.717	194.534
Malta	–	5.915	810.362	72.723
Yunanistan	966.873	966.773	3.413.318	3.536.773
İspanya	334.488	371.210	927.649	1.042.101
Kıbrıs	195.630	135.406	312.839	151.351
İrlanda	114	11.089	–	–
Toplam	1.870.110	1.736.628	5.560.676	5.008.058

*Bir Etiyopya Doları 3,60 Türk Lirasına eşitti.

Kaynak:- T.C. Addis Ababa Büyükelçiliği Ticaret Ataşeliği

Yukarıdaki iki tabloda da görebildiğimiz gibi, diplomatik ilişkilerin yeniden kurulmasını müteakip yıllarda iki ülke arasındaki ticari faaliyetler yok denebilecek kadar düşük bir durumdaydı. İkili ticari ilişkilerin bu denli küçük bir hacme sahip olmasında çeşitli faktörler rol oynamıştı. İtalyan Faşizminin 1941 yılında Etiyopya'daki mağlubiyetini takip eden otuz yılda, ülkeyi huzura kavuşturmak ve bitkin ekonomiyi hayata döndürmek adına çalışmalar yürütüldü. Bu yüzden, Etiyopya'nın uluslar arası ticarete dâhil olma şansı sınırlıydı. Pek çok dünya ülkesinde olduğu gibi, İkinci Dünya Savaşı'nın sonundan itibaren ilk birkaç yıl

Türkiye için zor geçti. Bu genel faktörlere ilaveten, 1950'lerin ikinci yarısında diplomatik ilişkilerin kurulmasıyla birlikte iki ülke arasındaki ticari ilişkileri yavaşlatan bir takım özel faktörler de vardı. Bunlar hakkında, T.C. Addis Ababa Büyükelçiliği Ticaret Ataşeliği aşağıdakileri belirtir ve bendeniz de bunları alıntılılamaya değer buluyorum:

“Yukarıdaki rakamların tetkikinde de görüleceği üzere Türkiye ile Habeşistan'ın[Etiyopya'nın] ticari mübadeleleri yok denebilecek kadar çok düşük bir durumda olmuştur.Bugüne kadar Türk-Habeş[Etiyopya] Ticari mübadelelerinin gelişmeme sebeplerinin başlıcaları şöyle özetlenebilir:

- 1.İki memleket limanlarına uğrayan Türk veya ecnebi gemiler bulunmayışı,
- 2.İki memleketin mallarını aktarmasız ve zamanında nakledecek deniz ulaştırma sisteminin kurulamamış olması sebebiyle iş adamlarının talepte bulunmaktan imtina etmesi,
- 3.Bugüne kadar iş adamlarımızın kendilerini Pazar aramak ve yabancı pazarlara nüfuz etmek imkânlarını araştırmak mecburiyetinde hissetmeyişleri,
- 4.Afrika ve Habeşistan pazarları ile memleketimizin yeni yeni ilgilenmeye başlamış olması,
- 5.Son zamanlara kadar,sanayicilerimizin mallarını yalnız memleket iç piyasasında sürmek hususunda iktifa etmeleri ve bunun neticesi olarak mamullerinin dış pazarlarda sürümünü araştırmalar ve gerekli çabaları göstermemiş olmaları,
- 6.Sınai mamullerimizin fiyatlarının rekabet edebilecek bir seviyeye indirilememiş bulunması,gibi faktörlerdir”(T.C.A.A.B.T.A.,1967:70).

Böylece,iki ülke arasındaki ekonomik ilişkileri geliştirmek adına, Türkiye hükümeti Kasım 1965'te Addis Ababa'daki büyükelçiliğinde bir Ticaret Ataşeliği kurdu.Ticaret Ataşeliği'nin kurulmasını çok geçmeden önemli bir kültürel etkinlik izledi.1966 yılında,Addis Ababa'daki Türkiye Büyükelçiliği tarafından Etiyopyalı müzik severlere Türkiye'nin müzikal mirasını ve geleneklerini tanıtmak amacıyla ünlü Türk piyanisti İdil Biret'in tarihi bir konser verdiği bir etkinlik düzenlendi.Bu etkinlik, müzik ve kültürel programlar aracılığıyla iki ülke arasındaki ilişkileri geliştirme amacını taşıyordu(EMAKA.01/1580/509/60).

Diplomatik ilişkilerin kurulmasının tamı tamına on yıl sonrasında, tarihi bir olay cereyan etti. Bu olay, İmparator Hayle Sılâse'nin 2-6 Mart 1967 tarihlerinde Türkiye'ye düzenlediği

resmi ziyaret. İmparator Hayle Sılâse 3 Mart-6 Mart 1967 tarihleri arasında Etiyopya-Türk dostluğun geliştirmek için Türkiye'yi ziyarette bulunmuştur. İmparator 3 Mart'ta saat 11:30 da İlyuşin 18 tipinde özel bir Rus uçağı ile Ankara'ya inmiştir(*Ethiopian Herald*,4.3.1967;*Milliyet*,3.3.1967) “Esenboğa Havaalanında,Cumhur Başkan Sunay,Senato Başkanı,Millet Meclisi Başkanı,Başbakan,Genel Kurmay Başkanı,Bakanlar Kurulu üyeleri,kuvvet komutanları,diger zevat ve Ankara'da bulunan yabancı misyon şefleri tarafından karşılanmıştır”(*Milliyet*,a.g.e.)Bu karşılaşma Türkiye'nin Etiyopya ile olan ilişkisine büyük önem verdiğini göstermektedir.

İmparator uzun yıldı beri gelmek istediğini ve bu imkanı kendisine sağlayan Cumhur Başkan Sunay'a teşekkür ederek şunları söylemiştir:

“Türkiye ile Habeşistan[Etiyopya] arasında daima en dostane münasebetler olmuştur.Türkiye ile Habeşistan bir çok işleri emel olarak taşımaktadır bağımsızlık için yapılan mücadele ile dünya görüşlerimizde birbirine benzemektedir.Geçmiş münasebetlerimiz iyi olması gelecekteki münasebetlerimizin iyi olacağını bana şimdiden vaat etmektedir .Münasebetlerimizin bu ziyaretimin sonunda daha da kuvvetleneceğine inanıyorum” (*Milliyet*,a.g.e.).

Bu ziyaret sırasında önemli konulardan biri Kıbrıs ve Ermeni sorunundu.Türk tarafının Kıbrıs ve Ermeni sorunu karşısında imparatorun isteği şunlar olmuştur:“Habeşistan[Etiyopya] imparatoru ile cumhurbaşkanı Sunay arasında bu sabah yapılacak resmi görüşmelerde Türkiye'nin Kıbrıs tezi hakkında ona geniş bilgi verilecek ,bu arada dünyanın her tarafına yayılmış olan Rum arın tahriki ile son yıllarda aleyhimizde propaganda kampanyasına girişmiş olan Ermeniler konusuna temas edilecektir.Türk heyeti Habeşistan da [Etiyopya'da] bir hayli kalabalık ve nüfuzlu kimselerden müteşekkil olan ermeni kolonisinin Türkiye aleyhtarı faaliyetlerde bulunmasının önlenmesi için imparatorun gayret göstermesini isteyecektir. Hayle Sılâse'nin Ortodoks kilise ninen önemli kollarından biri olan kopt kilisesi ruhani başkanı olması sebebiyle ,Kıbrıs davasında Türk tezini destekler bir tutum içine girmesi beklenmemekte , ancak meseleyi her yönüyle öğrendikten sonra eskiye oranla daha mutedil bir görüş sahibi olması ümit edilmektedir”(*Milliyet*,a.g.e.).

Cumhur Başkan Sunay Çankaya köşkünde konuk imparator şerefine verilen yemekte de Kıbrıs konusuna değinerek şunları söylemiştir:“Türkiye’nin ve Kıbrıs’taki Türk cemaatinin barışçı tutum ve gayretlerinin bütün ilgili taraflarca aynı şekilde samimiyetle mukabele görmesi ve meselenin en kısa zamanda herkes tarafından kabuleşayan bir şekilde çözümlenmesi dileğimizdir.”Türk tarafı Kıbrıs konusu hakkında düşüncelerini söyledikten sonra İmparator da sözlerinde şunlara yer vermiştir: “Bütün halk ve hükümetlerin,kabile,ırk veya sosyal ekonomik sistemlerdeki farklar dikkate alınmaksızın komşuları ve dünyadaki diğer devletlerle sulh ahenk içinde yaşamaları gerektiğine inandığını” söylemiştir. Hayle Sılâse ,Vietnam konusunada değinerek“kanı benim için büyük ıstırap kaynağı olmaktadır “demiştir.Konuşmasına devam eden İmparator Hayle Sılâse, Güney Afrika’daki Apartheid ile ilgili de yorumlarını dile getirdi ve ekledi: “Rhodesia’daki Afrikalıların haklarını korumak için yapılması gereken tek şeyin güç kullanılması olduğunu düşünüyorum”(Ethiopian Herald,a.g.e.;Milliyet,a.g.e.;Ankara Üniversitesi,1967:207).

Bu ziyaret sırasında bir başka önemli gelişme ise Etiyopya dışişleri bakanı ve Türk Ticaret bakanı tarafından törenle imzalanan ticari anlaşmasıdır.Etiyopya ve Türkiye arasında 3 Mart 1967’de imzalanan bu bir yıllık ticaret anlaşmasına göre, Türk tekstiline karşılık Etiyopya kahve ve baharat ihraç edecekti. Etiyopya ve Türkiye arasında gelecekte oluşacak ekonomik ilişkilerin temelleri bu şekilde atılmış oldu(B.C.A.S.79586,D-,F.30..18.1.2,Y.205.24..1;27/3/1967; B.C.A.S.82226,D-F.30..18.1.2,Y.206.37..5; 17/5/1967).Ancak, önceden belirtilen sebepler ve diğer bağlantılı faktörler nedeniyle, bu anlaşma iki ülke arasındaki ekonomik bağları günümüzde olduğu gibi güçlü şekilde kuramadı¹⁶¹.

¹⁶¹Resmi programa göre, İmparator Hayle Sılâse’nin ilk durağının Anıtkabir, yani Mustafa Kemal Atatürk’ün mozolesi, olması gerekiyordu.Bununla birlikte, birtakım beklenmedik sebeplerden ötürü bu program bir sonraki güne ertelendi.“Habeşistan[Etiyopya] İmparatoru Haile Selasiye’nin Ankara’da geçirdiği ilk gün programında bir değişiklik yapılmış; Anıt Kabre çelenk koyama töreni bugüne ertelenmiştir...Bunun sebebi,İmparatorun Atatürk’ün Kabrine koymak için Habeşistan’da[Etiyopya’da] özel surette yaptırdığı gümüş kaplı madeni Çelenk’in Ankara’ya dün ulaşamamış olmasıdır.Çelengi getirecek uçak hava muhalefeti yüzünden dün Esenboğa’ya gelmekte gecikmiştir.Çelengin en geç bu sabah Ankara’da olması beklenmektedir.Habeşistan[Etiyopya]Büyükelçiliği yetkilileri ,İmparatorun Atatürk’e karşı eskiden beri büyük hayranlık ve dostluk hisleri beslediğini ,bu sebeple Anıt-Kabre normal çiçekten bir

T.C. Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, 17-21 Aralık 1969 tarihlerinde Etyopya'yı ziyaret etmiştir.Ziyaret, İmparator Hayle Sılâse'nin Mart 1967 tarihinde Türkiye'ye yapmış olduğu ziyarete bir karşılık vermek ve iki ülke arasındaki samimi ilişkileri sağlamlaştırmak amacıyla yapılmıştı(EMAKA.2396/02/49-1/s-3).Cumhurbaşkanı Sunay Etiyopya İmparatoru tarafından sıcak şekilde karşılandı. İki devlet başkanı, ikili, bölgesel ve uluslar arası konulardaki ortak çıkarlar hakkında anlamlı ve verimli görüşmelerde bulundu ve ikili ilişkileri daha da güçlendirmek adına neler yapılması gerektiğini masaya yatırdı(EMAKA.2396/02/49-1/s-3;*EthiopianHerald*,18.12.1969;B.C.A.S.128036,D.105-22025,F.30..18.1.2,Y.243.83..9; 10/12/1969).

İki lider geniş kapsamlı ikili, bölgesel ve uluslar arası konulardaki çıkarlarını tartıştı ve özellikle de hâlihazırdaki ilişkileri daha da iyi hale getirmenin ve yeni işbirliği kollarını yaratmanın yollarını aradı.İki lider ikili ilişkilerin durumunu gözden geçirdi ve iki ülkeye katkı sağlayacak ve kalkınmalarına yardımcı olacak işbirliklerini derinleştirme ve yoğunlaştırma adına anlaşma sağladı.Cumhurbaşkanı Sunay'ın Etiyopya'ya resmi ziyareti 21 Aralık'ta sona erdi ve Etiyopya-Türkiye Ortak Bildirisi yayınlandı.Ortak Bildiri'de iki devlet başkanı Etiyopya ve Türkiye arasındaki ilişkileri daha da güçlendireceklerini yineledi ve Kıbrıs konusunda da iki lider Türk ve Yunan toplulukları arasında hâlihazırdaki konuşmaların başarıyla sonuçlanmasını umduklarını söyledi(EMOFA,a.g.e.,*Ethiopian Herald*,22.12.1969; Ankara Üniversitesi,1969-1970:223).

Bir sonraki yıl, Etiyopya Hükümeti yetkilileriyle görüşmelerde bulunmak üzere Ortaelçi Veyssel Versanı Adis Ababa'ya gönderildi(B.C.A. S.5847,D. 105-177655,F.30..18.1.2,Y.249.30..4; 5/5/1970).Kasım 1971'de İmparator Hayle Sılâse Türkiye'ye resmi olmayan bir ziyaret düzenledi(EMAKA.2396/02/49-1/s-3;*Ethiopian*

çelenk yerine özel surette yaptırılmış gümüş bir çelenk koymayı arzu ettiğini belirtmiştir”bkz.*Milliyet*,4.3.1967;EMAKA.2396/02/49-1/s-3.

Herald,18.11.1971).İmparator'un resmi olmayan ziyareti konusunda Milliyet Gazetesi şunları yazdı:

“Habeşistan[Etiyopya] İmparatoru Haile Selasie dinlemek için çıktığı seyahatinde Cenevre'den sonra İstanbula gelmiştir .Resmi görüşmelerde bulunmayacak olan İmparator İstanbul'da kaç gün kalacağını açıklamamıştır.Hükümet adına İmparatoru karşılamaya Dış ilişkiler Bakanı Özer Derbil gelmiştir .Haile Selasie hava limanının şeref salonunda 10 dakika kadar dinlendikten sonra Bakan Derbil ile birlikte arabaya binerek Hilton Otel ine gitmiştir.İmparatorun beraberinde onbiri protokola dahil olmak üzere 26 kişi vardır .Dışişleri Bakanlığı protokol görevlilerine de gezisi hakkında bir program vermeyen imparator'un “Tabii güzelliklerini çok sevdiği halkına yakınlık duyduğu İstanbul'da herhangi bir turist kadar rahat gezmek ve dinlenmek istediği”bildirmektedir(*Milliyet*,17.11.1971).

Bu tip yüksek mertebeli ziyaretlerin sıklığı, liderlerin iki ülke arasında gelişmekte olan ilişkileri ve iki ülke ve halk arasındaki dostluğu inşa etmeye devam etme çabalarının bir kanıtı olarak gösterilebilir.İmparator Hayle Sılâse'nin yönetiminin kalan üç yılında, Etiyopya-Türkiye ilişkileri özelinde herhangi bir tarihi gelişme yaşanmadı.

1974 yılının başlarında, Etiyopya şiddetli siyasi, ekonomik ve sosyal değişimlerin yaşandığı bir döneme girdi. Geleneksel ve modern güçler arasındaki çatışmalar Etiyopya devletinin siyasi, ekonomik ve sosyal yapılarını değişime uğrattı.Hükümetin son 14 yılda kayda değer ekonomik ve siyasi reformları hayata geçirememesi,yükselen enflasyon, yolsuzluklar, (özellikle de Vellö ve Tıgray'ı etkileyen) açlık ve bunun dış dünyadan gizlenmesi ve sokaklardaki başkaldıran gruplar ve askerler arasındaki hoşnutsuzluklar,1974 yılının başında patlak veren Etiyopya devriminin arka planını oluşturan unsurlardı(Keller,1988:191-193).

Haziran'ın son günlerinde, hepsi yüksek rütbelerde olan ve isimleri anonim kalan 107 askeri temsilci kendilerini “Silahlı Kuvvetler, Polis ve Bölgesel Orduların Yönetim Komitesi” adı altında birleştirdi ve çok geçmeden de bu oluşum “*Derg*” (Amharca “komite” ya da “konsey”) adıyla anılmaya başladı.Binbaşı(sonra albay) Mengıtsu Hayle Mariyam'i başkan ve Binbaşı(sonra albay) Atnafu Abate'yi de başkan yardımcısı olarak seçtiler ve iki isim de açıkça büyük kapsamlı değişimleri dillendirmeye başladı(Mengıtsu,2004:152-155;Keller,a.g.e.,191-193).

İmparator'un tutuklanması talebiyle aylar süren sokak gösterilerinin ardından, *Derg* 12 Eylül 1974 tarihinde İmparator Hayle Sılâse'yi resmi olarak tahtından indirdi ve onu tutukladı. İmparator bir direniş gösteremeyecek kadar yaşlıydı ve etrafında olanları anlayabildiği de şüpheliydi. Üç gün sonra, Silahlı Kuvvetler Yönetim Komitesi (*Derg*) kendini General Aman Mikael Adom'un yönetimi altında Geçici Askeri Yönetim Konseyi olarak ilan etti ve kendisinin ülkenin yönetim organı olduğunu duyurdu(Mengistu,a.g.e.,188-189).

General Aman Adom, 23 Kasım 1974 tarihinde Albay Mengistu Hayle Mariyam'a itaat eden askerler tarafından öldürüldü.Nisan 1976 tarihinde,*Derg* sonunda Ulusal Demokratik Devrim Programı'nı uygulamayı hedeflediğini açıkladı.Albay Mengistu tarafından duyurulduğu şekliyle, bu hedeflerin içinde işçilerin, köylülerin, küçük burjuvazinin ve tüm anti-feodal ve anti-emperyalist güçlerin liderliğinde sosyalizme yönelik gelişimler bulunuyordu.Kasım 1977'de, Albay Mengistu'nun *Derg*'deki son rakibi Albay Atnafu da öldürüldü ve Albay Mengistu'nun tartışma su götürmez şekilde lider olmasının yolu açıldı(Mengistu,a.g.e.,219,258).

Popüler devrimin askeri cunta tarafından sabote edilmesi, Etiyopya toplumunun hemen hemen her kesiminden güçlü bir muhalefete karşılaştı.1974'ten sonra, en önemlilerinin Eritre ve Tıgray'da olduğu, ülkenin çeşitli bölgelerinde karşı devrim girişimleri baş gösterdi. 1976'nın sonunda ise, karşı devrim hareketleri ülkenin on dört yönetim bölgesinde varlık göstermişti.

1977 yılı, "devrimci" rejime karşı o ana kadar görülen en ciddi dış müdahaleye sahne oldu. Bu olayın temelinde Somali'nin başkaldırısı ve Somali'deki General Muhammed Siad Barre hükümetinin Etiyopya'nın Ogaden bölgesini ele geçirme planları vardı. Somali'nin bu süreçteki taarruz kolu, Şubat 1977'de kurulmuş bir Somali gerilla organizasyonu olan Batı Somali Özgürlük Cephesi'ydi ve *Derg*'in siyasi problemlerinden ve bunun yanında da Ogaden üzerinden Eritre'deki hükümet mevzilerine saldırıdaki sıkıntılarından avantaj sağlamaya başlamıştı. Somali hükümeti Batı Somali Özgürlük Cephesi' ye erzak yardımında ve lojistik destekte bulunuyordu. Yılın ilk yarısı boyunca,Batı Somali Özgürlük

Cephesi Kenya sınırının güneyindeki Dire Dava üzerinden Ogaden'e nüfuz etme ve büyük bir bölümünü ele geçirme suretiyle art arda kazanımlarda bulundu(Mengistu,a.g.e.,323-336;Keller,1988:191-193).

Tam da gitgide artan çatışmalar Eylül'de Ciciga'nın çevresinde bir dizi olaya yol açmışken, Etiyopya Somali Ulusal Ordusu'nun Batı Somali Özgürlük Cephesi'yi desteklediğini öne sürdü. Buna cevaben, Somali hükümeti de Batı Somali Özgürlük Cephesi'ye "moral, erzak ve diğer birtakım destekleri" verdiğini itiraf etti. Ciciga'daki Etiyopya garnizonundaki itaatsizliklerin ardından, şehir Batı Somali Özgürlük Cephesi kuvvetlerine teslim oldu.Önceki askeri tedarikçisi Birleşik Devletler'in *Derg*'in kötü durumdaki insan hakları çetelesi üzerine dikkati çekmesi üzerine Albay Mengitsu Hayle Mariyam rejimi, yardıma muhtaç halde yüzünü Sovyetler Birliği'ne çevirdi. Sovyetler Birliği birkaç aydır Etiyopya'ya malzeme ve danışman yardımında bulunuyordu. Etiyopya üzerinde nüfuz elde etmek amacıyla Sovyetler Birliği'nin yardımlarını sürdürmesinin ardından, o zamana dek bir Sovyet yandaşı olan Somali bu duruma Moskova'yla imzalamış olduğu Dostluk ve İşbirliği Antlaşması'nı resmen iptal ederek ve ülkedeki tüm Sovyet danışmanlarını sınır dışı ederek karşılık verdi(Mengistu,a.g.e.;Keller,a.g.e.,193-195).

Sovyetlerin müdahalesiyle savaşın seyri bir anda değişti. Kasım'ın sonundan itibaren başlamak suretiyle,Sovyet askeri yardımı Etiyopya'ya akmaya başladı ve Etiyopya ordusuna destek amacıyla Angola'dan yola çıkan Kübalı askerler de ülkeye yığıldı. Yılın sonunda, 17,000 Kübalı ülkeye ulaşmıştı ve Etiyopya ordusuna verdikleri destekle Batı Somali Özgürlük Cephesi'nin ilerleyişi durduruldu. 13 Şubat 1978'de Mogadişu Batı Somali Özgürlük Cephesi'ye destek amacıyla Ulusal Ordusu'nu yola çıkardı; bununla birlikte Somali güçleri sınırın gerisine itildi. Mart'ın başında Etiyopya ordusunun Ciciga'yı tekrar ele geçirmesinin ardından, Somali hükümeti ordularını Ogaden'den çekmeye karar verdi ve bölgeyi yeniden Etiyopya ordusunun kontrolüne bıraktı. Ancak Batı Somali Özgürlük Cephesi tehlikesinin ortadan kalkmasıyla birlikte, ileride görüleceği gibi, uluslar arası çapta Afrika Boynuzu'ndaki güç dengelerini değiştirecek bir sonuç olarak, Addis Ababa da Moskova ve Havana'nın askeri müşterisi konumuna gelmiş oldu(Mengistu,a.g.e.;Tefera,1997:123-125).

Yukarıda değinilenler, İmparator Hayle Sılâse sonrası dönemin ilk yıllarında Etiyopya’da karışıklıkların yaşandığını ortaya koymaktadır. Bu yüzden, sıkıntılı ve aklı bulanık solcu cuntanın Etiyopya’nın dış dünyayla, özellikle de Türkiye gibi Komünist olmayan devletlerle, olan ilişkilerini geliştirmeye ayıracak zamanı yoktu. Albay Mengıstu Hayle Mariyam’ın yönetiminin ilk yıllarında, Etiyopya-Türkiye ilişkileri özelinde tarihsel öneme sahip yalnızca iki olay gerçekleşmiştir. 1976 yılında, Albay Mengıstu Hayle Mariyam rejimi bir süre önce Etiyopya’nın bir önceki müttefiki ve silah tedarikçisi A.B.D. ile ilişkilerini kesmişti ve ülkedeki başkaldıran grupları bastırmak adına ülkeye alternatif bir silah tedariki kaynağı aramaktaydı. Türkiye, bu kritik dönemde Etiyopya’ya silah satmaya yanaşan az sayıdaki ülkelerden biriydi(Korn,1986:177-179).

Bir diğer gelişme ise, 1977-78 yıllarındaki Etiyopya-Somali Savaşı sırasında bir NATO üyesi olmasına karşın, Türkiye’nin, sonuçta galip gelen, Albay Mengıstu Hayle Mariyam yönetimi altındaki Sovyet yandaşı Etiyopya hükümetine destek amacıyla Sovyet askeri uçuşlarının kendi toprakları üzerinden gerçekleşmesine izin vermesiydi(Korn,a.g.e.,179;Meyer,1980:276-80).

1984 yılında, Etiyopya hükümeti, finansal kısıtlamalar sebebiyle Ankara’daki büyükelçiliği kapatma kararı aldı(EMOFA,1991).Etiyopya hükümeti tarafından bu tesirli hamleye karşın, Addis Ababa’daki Türkiye Büyükelçiliği varlığını sürdürdü ve o zamanki büyükelçi Zeki Gönen ise olağan çalışmalarına devam etti.Etiyopya’yla samimi ve sıcak ilişkileri sürdürmek isteyen Türkiye, Albay Mengıtsu Hayle Mariyam döneminin son yıllarında iki büyükelçi daha atadı. Bu büyükelçiler, 1988-1990 arasında görev yapan Yüksel Germen ve Ocak 1990-Ocak 1995 arasında görevde bulunan Erhan Öğüt idi(<http://addisababa.emb.mfa.gov.tr/>,13.11.2010).Genel olarak, Albay Mengıstu Hayle Mariyam’nın Sovyet yanlısı dış politikası yüzünden Sosyalist Etiyopya ve Batı yanlısı Türkiye arasındaki ilişkiler gözle görülür şekilde sıcaklığını yitirdi.

1980’lerin sonuna doğru *Derg*, açlık, ekonomik çöküş ve Eritre ve Tıgray’daki askeri güçlüklerle yüzleşti. Tüm bunlara ek olarak, komünist dünyadaki demokratik reformlar dalgası sürüyordu ve bu da Addis Ababa’nın artık müttefiklerine sırtını dayayamayacağı

anlamına geliyordu.1991'in ilk aylarında,Albay Mengıstu Hayle Mariyam hükümeti adına askeri ve siyasi görüntü kararmaya başladı.Eritre Halkı Kurtuluş Cephesiyle Kızıldeniz sahili etrafından Aseb'i ele geçirme adına ilerlemeye başladı. Şubat ve Mart'ta,EtyopyaHalkları Devrimci Demokratik Cephesigüçleri Gönder, Gojam ve Velega'nın büyük çoğunluğunu zapt etti ve Addis Ababa'yı kuzeybatı ve batıdan tehdit etmeye başladı. 21 Mayıs 1991'de, Albay Mengıstu Hayle Mariyam ülkeden kaçtı ve Zimbabwe Başkanı Robert Mugabe tarafından kendisine Zimbabwe'de resmi konuk olarak sığınma hakkı verildi.28 Mayıs 1991'de EtyopyaHalkları Devrimci Demokratik Cephesi Addis Ababa'nın yönetimine el koydu ve *Derg* olarak anılan Komünist askeri cuntanın dönemine son verdiğini duyurdu¹⁶²(Adejumobi,2006:133;Tefera,1997:211-217).

---

¹⁶² Albay Mengıstu Hayle Mariyam, Etiyopya mahkemeleri tarafından kaçaklık ve soykırım cezalarına çarptırılmasına rağmen günümüzde Zimbabwe'de lüks koşullarda yaşamını sürdürmeye devam ediyor. Bkz.*International Herald Tribune*,12.12.2006.

5.3. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Değişen Senaryolar (1991'den Günümüze)

1991 yılı, genel anlamda dünya tarihi ve özel anlamda da Etiyopya tarihi adına bir dönüm noktası olmuştur. Bu yıl, kapitalist ve komünist bloklar arasında neredeyse yarım yüzyıl süregelen Soğuk Savaş'a bir nokta koydu. Daha önce de gördüğümüz gibi, bu yıl ayrıca Etiyopya tarihinin en uzun iç savaşına ve bunun akabinde de Marksist cuntanın alaşağı edilmesine tanıklık etti. Mayıs 1991'deki gelişmelerin ardından Etiyopya kendi tarihinde yeni bir döneme adım attı. Albay Mengistu Hayle Mariyam'ın hükümetini yerinden eden isyancı grupları, çok geçmeden bir geçiş hükümeti inşa ettiler. Geçiş hükümetinin dış politikası, ekonomik ve siyasi felsefelerine ve ideolojik yönelimlerine bakmaksızın, tüm ülkelerle ülkenin ekonomik büyümesini ve esenliğini geliştirmek adına dostane ilişkiler ve işbirlikleri kurmaya dayanıyordu. Bu yeni politika ayrıca Etiyopya'nın ithalatı için yeni pazarlar bulmayı, var olan pazarlarını genişletmeyi ve yeni yatırım fırsatları oluşturmayı da hedefliyordu (Gish, 2007: 130-133; www.mfa.gov.et/, 15.11.2009).

Bu dönemde ayrıca Türkiye'nin Afrika'ya yönelimlerinde ve tavırlarında radikal değişimler gözlemlendi. Afrika'yı, özellikle de siyah Afrika'yı, uzun süredir göz ardı eden Kemalist Türkiye, siyah kıtaya yönelimlerini yeniden gözden geçirmeye başladı. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte, Türkiye Afrika kıtasına karşı yeniden bir ilgi duymaya başlamıştır¹⁶³. Türkiye'nin Afrika kıtasına duyduğu ilginin temellerinde ekonomik ve diplomatik sebepler söz konusudur. Diğer bir deyişle, Afrika kıtası Türkiye'nin üretimleri için geniş bir pazar ve bir enerji kaynağı anlamlarına gelmektedir. Bunlara ek olarak, Türkiye düşük maliyetli üretim malları elde etmek için de Afrika'yı bir destinasyon olarak görmektedir. Tüm bunlarla birlikte, Türkiye'nin Afrika'ya duyduğu ilgi yalnızca ekonomik

¹⁶³Elbette, Türkiye şu ana değin Afrika kıtasına karşı yeteri kadar ilgi beslemiyordu. Afrika'daki anti-kolonyal hareketler sırasında Türkiye'nin rolü pek azdı. "Türkiye, görünüşe bakılırsa Afrika'daki bağımsızlık hareketini aklından çıkarmıştı ve hatta Cezayir'in bağımsızlık sürecinde BM'de Fransa lehine oy kullanmıştı..." Türkiye'nin Afrika'daki ihmalkarlığı hakkında, İlknur Çevik 26 Haziran 1998 tarihli başmakalesinde: "Genel olarak, Türkiye Afrika'yı, özellikle de siyah Afrika'yı, ihmal etmiştir. Şimdi bu hata anlaşıldı ve mevcut hükümet bu günahın bağışlanması için girişimlere başladı" ifadelerine yer veriyordu. Bkz. *Turkish Daily News*, 26.6.1998.

değil, aynı zamanda da diplomatik anlamdadır. Türkiye uluslar arası platformda kendisine önemli bir yer edinmeye çalışmaktadır ve bu çerçevede de çok uluslu organizasyonlar yoluyla kendi görüşlerinin ve politikalarının tanıtımlarını yapmaktadır. Afrika, özellikle de “tek ülke, tek oy” düzenindeki kurumlarıyla bu noktada önemli bir rol oynamaktadır. Bu sebeplerden ötürü, Türkiye Afrika’nın geniş kaynaklarına ulaşmak ve uluslar arası platformda kendi politikalarına bir destekçi bulmak adına Afrika hükümetleriyle yakın ilişkiler kurma yoluna gitmektedir. İşte bu kısa ve uzun vadeli planlar ışığında, Başbakan Ahmet Mesut Yılmaz’ın hükümeti Haziran 1998’de Afrika’ya Açılım ve Eylem Planı’nı yürürlüğe koydu. Dışişleri Bakanı İsmail Cem ve Dışişleri Sekreteri Korkmaz Haktanır’ın emirleriyle Dışişleri Bakanlığı, Afrika’ya açılım seferberliğinin temellerini attı. Bu, aslında gelecek için oldukça pozitif bir adımdı¹⁶⁴ (*Turkish Daily News*, 26.6.1998; <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-afrika-iliskileri.tr.mfa,2.7.2010>).

Ancak, Etiyopya Geçiş Hükümeti ve Tansu Çiller Hükümeti iki ülke arasındaki tarihi ilişkileri yeniden diriltmek için Afrika’ya Açılım Eylem Planı’nı yürürlüğe koymayı beklemedi. Etiyopya Askeri Cuntası’nın düşüşünün iki yıl sonrasında, iki ülke 9 Eylül 1993 tarihinde İzmir’de Ekonomik ve Teknik İşbirliği ve Ticaret Anlaşması’nı imzaladı. Bkz. Tablo 3. Anlaşma, geleneksel dostlukları ve işbirliklerini daha da güçlendirme ve mütekabiliyet ve karşılıklı yarar temelinde ticari ve ekonomik ilişkileri daha da geliştirme, genişletme ve pekiştirme isteklerinin sonucunda imzalandı. Anlaşma, imza sahibi devletler arasındaki ticari ve ekonomik işbirlikleri adına sürekli ve etkin büyüme ve çeşitlendirme için uygun ve istikrarlı bir temel sağlama düşüncesiyle tasarlanmıştı. Bu anlaşma, iki ülke arasında Mart 1967 yılında imzalanan ve daha az etkili sonuçlar doğuran ticaret anlaşmasının ardından türünde imzalanan ilk resmi anlaşmaydı. 1996’da Etiyopya İstanbul’da Fahri Konsolosluk açtı. Varlık göstermediği yılların ardından Etiyopya’nın Türkiye’deki bu diplomatik mevcudiyeti, iki ülke arasındaki ikili ilişkiler adına yeni açılımlara gebe oldu. Bu durum, ilerleyen yıllarda iki ülke arasında birtakım ikili anlaşmaları ve protokolleri de beraberinde

¹⁶⁴ Ayrıntılı bilgi için www.tasam.org.tr adresi ziyaret edilebilir.

getirdi(http://www.mfa.gov.et/Foreign_Policy_And_Relation/Bilateral/Turky.htm,10.10.2008;<http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/21767.pdf>,11.10.2009).

Tablo 3

Etiyopya ile Türkiye Arasındaki Önemli Anlaşma ve Protokoller,1993-2004

Anlaşmanın Adı	İmza Tarihi
Ekonomik, Teknik İşbirliği ve Ticaret Anlaşması	9 Eylül 1993
Ticaret Heyetleri Arasında Anlayış Muhtırası	18 Aralık 1997
Ticaret Odaları Arasında İşbirliği Anlaşması	19 Ağustos 1998
Mutabakat Zaptı (Büyükelçi Numan Hazar'ın ziyareti vesilesiyle)	5 Nisan 1999
Sağlık Alanında İşbirliği Anlaşması	13 Mart 2000
Dışişleri Bakanlıkları arasında Siyasi İşbirliği Protokolü	13 Mart 2000
Milli Eğitim Bakanlıkları arasında Mutabakat Zaptı	13 Mart 2000
Eylem Planı (Dışişleri Bakanlıkları arasında)	13 Mart 2000
Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı ile Etyopya Su Bakanlığı arasında Mutabakat Zaptı	16 Eylül 2000
Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması	16 Kasım 2000
Karma Ekonomik Komisyonu I. Dönem Protokolü	16 Kasım 2000
Etyopya Ulusal Arşivleri ve Kütüphanesi İdaresi ile T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Arasında İşbirliği Protokolü	11 Ocak 2001
Uluslararası Uyuşturucu ve Psicotrop Madde Kaçakçılığına Karşı İşbirliği Anlaşması	28 Mart 2001
Uluslararası Tehditçilik ve Örgütlü Suçlarla Mücadelede İşbirliği Anlaşması	28 Mart 2001
Karma Ekonomik Komisyonu II. Dönem Protokolü	28 Mart 2002
Anadolu Ajansı ile Etyopya Haber Ajansı arasında Haber Değişimi Anlaşması	10 Ekim 2002
Kültür, Eğitim, Bilim, Basın-Yayın, Gençlik ve Spor Alanlarında İşbirliği Anlaşması	25 Haziran 2004
Addis Ababa'da bir TİKA Program Koordinatörlüğü Ofisi (PKO) Kurulmasına İlişkin Uygulama Anlaşması	1 Ekim 2004

Kaynak, T.C. Dışişleri Bakanlığı

Bu dönemde ayrıca iki ülke arasında üst düzey ziyaretlere tanık olundu. Türkiye Dışişleri Bakanı İsmail Cem'in davetleri üzerine, 13 – 15 Mart 2000 tarihlerinde Etiyopya Dışişleri Bakanı *Ato Siyum Mesfin* Türkiye'ye resmi bir ziyaret düzenledi. Ziyaret sırasında, Etiyopya ve Türkiye arasındaki siyasi, ekonomik, ticari ve kültürel ilişkiler gözden geçirildi ve karşılıklı çıkarlar dahilindeki bölgesel ve uluslar arası konular hakkında görüş alışverişi yapıldı. Dahası, iki Dışişleri Bakanlığı arasında siyasi danışma mekanizmasını tasarlayan bir işbirliği anlaşmasına imza atıldı(www.mfa.gov.et/,15.11.2009).

Aynı yılın Kasım ayında, devamlı büyüme gösteren iki ülke ilişkilerinde bir başka büyük gelişme yaşandı.Etiyopya Geçici Hükümeti ile Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti arasında İzmir'de 9 Eylül 1993 tarihinde imzalanan "Ekonomik ve Teknik İşbirliği ve Ticaret Anlaşması"nın 11. maddesi ve Etiyopya Federal Demokratik Cumhuriyeti Hükümeti ile Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti arasında Ankara'da 13 Mart 2000 tarihinde imzalanan Mutabakat Zaptı uyarınca kurulan Etiyopya- Türkiye Karma Ekonomik, Ticari ve Teknik İşbirliği Komisyonu (KEK), 13-17 Kasım 2000 tarihlerinde Addis Ababa'da birinci dönem toplantısını gerçekleştirmiştir.Toplantıda iki ülkenin yüksek mevkili delegeleri hazır bulundu. Etiyopya delegasyonunun başında Sanayi Bakanı *Ato Kassahun Ayele* bulunurken, Türk tarafının başında da Devlet Bakanı Mehmet Keçeciler yer alıyordu. İki ülke delegasyonu, iki ülke arasındaki ekonomik ve ticari işbirlikleri konularını masaya yatırdı.Karma Ekonomik Komisyonu I. Dönem Protokolü, toplantının dördüncü günü imzalandı. Dahası, imza sahibi ülkelerden birinin diğer imza sahibi ülkenin topraklarında yatırımcılar vasıtasıyla daha büyük çapta yatırımlar adına uygun koşulların yaratılması arzuları ve bu yatırımların çift taraflı olarak korunmasının ve desteklenmesinin tanınması, bireysel iş girişimlerinin teşviklerine olanak sağlayacağından ve yukarıdaki durumların da her iki imza sahibi ülkenin refahında artı değerler oluşturacağından, aynı gün içerisinde Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması da imzalandı(www.mfa.gov.et/,15.11.2009;<http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5156.html>,13.11.2009).

Mehmet Keçeciler ayrıca Etiyopya Başbakanı *Ato Meles Zenawi* ile görüştü ve Başbakan'dan Etiyopya'da yatırımlar adına Türk girişimcilerinin aktif katılımlarını

beklediği mesajlarını aldı. Aynı zamanda, Mehmet Keçeciler Etiyopya Dışişleri Bakanı *Ato Siyum Mesfin* ile de görüştü ve ondan sulama ve hidroelektrik güç jenerasyonları başlıklarında Türkiye'nin engin tecrübelerinden yararlanmak istediklerini öğrendi. Siyum Mesfin konuşmasına, "Etiyopya-Türkiye Karma Ekonomik Komisyonu Toplantısı, iki ülke arasındaki mevcut ikili ilişkileri sağlamlaştırmada yardımcı olacaktır" sözlerini de ekledi. İki ülke arasındaki karşılıklı ilişkiler büyümeye ve genişlemeye devam etti. Bu durum, 11 Ocak - 28 Mart 2001 tarihleri arasında sırasıyla Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü ile Etiyopya Ulusal Arşivleri ve Kütüphanesi İdaresi Arasında İşbirliği Protokolü'nün, Uluslararası Uyuşturucu ve Psikotrop Madde Kaçakçılığına Karşı İşbirliği Anlaşması'nın ve Uluslararası Tehditçilik ve Örgütlü Suçlarla Mücadelede İşbirliği Anlaşması'nın imzalanmasıyla resmiyete dökülmüş oldu. Mart 2002'de II. Dönem Karma Ekonomik Komisyonu Ankara'da toplandı ve bu ikinci toplantıya istinaden bir protokol imzalandı. Buna müteakip olarak, 10 Ekim 2002'de Anadolu Ajansı ile Etiyopya Haber Ajansı arasında Haber Değişimi Anlaşması imzalandı (<http://www.mfa.gov.tr/turkiye-etyopya-siyasi-iliskileri.tr.mfa,9.6.2010>).

2003'te Etiyopya hükümeti "Federal Demokratik Etiyopya Cumhuriyeti Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikaları ve Stratejileri"ni yayınladı. Bu, Etiyopya tarihindeki ilk kapsamlı dış politika yayınıydı. Bu yeni politikanın felsefesi ve özü önsöz kısmının birinci paragrafında özetlenmiştir:

"Kuşkusuz hızlı ekonomik gelişme, demokratikleşme ve barış, kendini sefaletin ve geri kalmışlığın pençesinde bulmuş bir ülke için hayatta kalmak için temel unsurlardır. Bu sebepten ötürü, hükümet varoluşumuz ve esenliğimiz için elzem olan konulara öncelik veriyor. Hükümetimizin çizdiği politika istikametinde bu gerçekleri göz önünde tutmadığı takdirde, milli var oluşumuz ve güvenliğimiz büyük tehlikeler içine girer. Bu konuda, açıkça görülüyor ki dış ilişkilerimiz, güvenlik politikalarımız ve stratejilerimiz yalnızca sefalete karşı verilen savaşa ve hızlı ekonomik büyümeye, demokrasiye ve barışa katkı yaptığı sürece anlamlı olur. Hedeflerimizin farkına varmazsak, ülkemizin büyük bir istikrarsızlığa sürükleneceğini ve güvenliğimizin ve var oluşumuzun tehlike altında olacağını öngörmek güç değildir (http://www.mfa.gov.et/Foreign_Policy_And_Relation/Bilateral/Turky.htm,2.3.2008).

Yeni dış politikada büyük bir öneme mazhar olan bölgelerden biri de Orta Doğu'dur. Politika dokümanında ayrıca şunlara değinilmiştir:

“Orta Doğu, coğrafi yakınlıktan ötürü tarihimizi hem olumlu hem de olumsuz yönden etkilemiştir. Aslında, Orta Doğu'nun Etiyopya üzerindeki etkileri diğer Afrika ülkelerinden daha belirgindir. ..Orta Doğu güvenliğimize birinci elden etkide bulunan bir bölge. Doğrudan veya dolaylı olarak, ekonomik gelişimimizde azımsanmayacak etkiler eder. Dolayısıyla, Orta Doğu dış ilişkilerimiz ve ulusal güvenliğimiz açısından özel noktalardan biridir.Orta Doğu'ya yönelik sürdürülen politikalar, ekonomimizin biçim değişikliği ve demokrasi inşamızda azami gayreti göstermemiz gereken bir yön çizmelidir. Demokrasimizin gelişiminin önündeki engelleri ele alma, müzakereler, tolerans ve siyasi ve diplomatik seçenekleri öne sürme yoluyla ihtilaflara son verme çalışmalarında mihenk taşı oluşturmalıdır. İlişkilerdeki gelişimimize pozitif etki edecek tüm elementleri büyütmeli ve kullanmalıyız. Dahası, Orta Doğu'ya yönelik politiklar bilgiye dayanmalıdır ve uygun araştırma ve çalışmalarla desteklenmelidir. Hiç bir şekilde duygularla ve karpislerle yönlendirilmemeliyiz. Politikamız ilişkilerimizin gelişimini kısıtlayan sorunların negatif etkilerini azaltmada yoğunlaşmalıdır. Bizinkisi her bir Orta Doğu ülkesinin özel durumlarını göz önünde bulundurarak kayda değer detay arz eden bir politika olmalı...”

(http://www.mfa.gov.et/Foreign_Policy_And_Relation/Relations_With_Countries_Middle_East_Turkey_Iran.php,2.3.2008).

Yüz yıllık modern Etiyopya diplomasi tarihinde ilk kez, Etiyopya hükümeti Türkiye'ye karşı, Türkiye'yi Soğuk Savaş sonrası dönemde en yakın partneri olarak görmek suretiyle, belirli bir dış politika dizayn etmiştir. Etiyopya'nın Türkiye'yle yakınlaşması konusunda yeni politikada şunlar mevcuttur:

“Türkiye, Orta Doğu'ya coğrafi yakınlığı olan ve büyük bir nüfusa ve görece gelişmiş bir ekonomiye sahip bir ülkedir. Ayrıca Türkiye bir demokrasi inşa etmeye kendini adanmış ülkelerden biridir. Kendi milli güvenliğimiz açısından herhangi bir tehlike teşkil etmez. Günümüzde, Etiyopya ile Türkiye arasında iyi ilişkiler kurmada herhangi bir engel görmemekteyiz. Türkiye'nin geniş piyasası ve nispeten gelişmiş ekonomisi, kendi gelişmemize önemli bir katkı sağlayabilir. Su kaynaklarının tüm ülkeler arasında eşit paylaşımını savunması ve dini aşırılıkçılığın karşısında yer alması, Türkiye'nin Etiyopya'ya karşı gösterdiği iyi niyeti gösterir. Aramızdaki tek sorun, kurulabilecek ekonomik ilişkiler açısından tüm olanaklara sahip olmamıza rağmen, henüz yüzeyden derine inememiş olmamızdır.Son zamanlarda kayda değer bir ekonomik gelişime sahip olan geniş piyasasıyla, Türkiye bize uzak olmayan bir ülkedir. Bazı alanlarda bir yatırım ve teknik destek kaynağı olarak temsil sunmaktadır. Bu ve Etiyopya'ya karşı gösterdiği iyi niyet göz önüne getirildiğinde, bizlerin Türkiye'ye karşı ekonomiyi temel alan güçlü bağları kurucu bir politika oluşturmamız önem teşkil eder. Ekonomik diplomasi Türk yatırımcıların Etiyopya'ya davet edilmesine, ürünlerimizin tanıtımına ve Etiyopya ve Türk iş çevreleri arasında sıkı bağların kurulmasına odaklanmalıdır. Diplomatik

ve siyasi ilişkilerin yoğunlaştırılması için gayret göstermeli ve bazı alanlarda da teknik destek kazanmaya çalışmalıyız. Şunu göz önünde bulundurmalıyız ki, Türkiye ile olan ilişkilerimiz büyük bir gelişme potansiyeline sahiptir; ancak henüz yeterli ilgiyi görememiştir(a.g.e.,http://www.mfa.gov.et/Foreign_Policy_And_Relation/Relations_With_Countries_Middle_East_Turkey_Iran.php,2.3.2008).

Yeni Etiyopya dış politikası, Afrika'yla olan ilişkileri büyütme ilgisinde olan Türkiye'yle denk geldi. Ankara'nın Afrika'ya karşı ilk ciddi ilgisi 1998 yılına dayansa da, bu girişim AKP'nin (Adalet ve Kalkınma Partisi) 2002 yılında hükümeti devralmasıyla daha görünür hale geldi. Yakın zamana dek Türkiye'de açlık, sefalet ve çatışma görüntüleriyle bilinen Afrika, gitgide bir umut kıtası ve potansiyel ekonomik ve siyasi partner olarak nitelenmeye başladı. İkili ilişkileri güçlendirmek adına her iki taraftan da yükselen ilginin sonucunda, 2004 yılında iki yeni anlaşmaya imza atıldı. Bunlar, 25 Haziran ve 1 Ekim 2004 tarihlerinde imzalanan Kültür, Eğitim, Bilim, Basın-Yayın, Gençlik ve Spor Alanlarında İşbirliği Anlaşması¹⁶⁵ ve Addis Ababa'da bir TİKA Program Koordinatörlüğü Ofisi (PKO) Kurulmasına İlişkin Uygulama Anlaşması idi(<http://www.mfa.gov.tr/turkiye-etyopya-siyasi-iliskileri.tr.mfa>,9.6.2010).

Kültür, Eğitim, Bilim, Basın-Yayın, Gençlik ve Spor Alanlarında İşbirliği Anlaşması'nın 25 Haziran 2004 tarihinde imzalanmasının ardından, Addis Ababa'daki Türkiye Büyükelçiliği tarafından özel bir etkinlik düzenlendi. 13 Ekim 2004'teki bu etkinlikte, Addis Ababa'daki müzik severler ünlü Türk piyanist İdil Biret'in konseriyle mest edildi. Bu konser, İdil Biret'in Etiyopya dinleyicisine verdiği ikinci konserdi. Daha önce de belirtildiği gibi, Biret'in ilk konseri 1966'da yapılmıştı. Bununla birlikte, her iki konserdeki amaçlar aynıydı. 1966'daki emsali gibi, bu konser de müzik ve kültürel programlarla iki ülke ilişkilerini geliştirme hedeflerini içinde barındırıyordu(<http://addisababa.emb.mfa.gov.tr/>,13.11.2010).

¹⁶⁵İki hükümet arasındaki Kültür, Eğitim, Bilim, Basın-Yayın, Gençlik ve Spor Alanlarında İşbirliği Anlaşması'nda da belirtildiği gibi, iki taraf son yıllarda kültür, eğitim ve bilim alanlarındaki değiş tokuşlar ve işbirliklerinde gözle görülür başarıların altına imza attı.Türkiye, bendeniz gibi araştırmacıların da dâhil olduğu, elliden fazla lisans ve lisansüstü öğrencisine ev sahipliği yapmaktadır. Bkz.www.mfa.gov.et/,15.11.2009.

İki ülke ve halk arasındaki ilişkileri güçlendirmek adına düzenlenen kültürel aktiviteler söz konusu olduğunda, Büyükelçi Kenan Tepedelen önemli bir yere sahiptir. Elimizdeki bulgular ile, 1935-2011 tarihleri arasında Etiyopya’da görev alan Türk büyükelçilerinin arasında Büyükelçi Kenan Tepedelen’in organizasyonlar aracılığıyla iki ülke arasındaki kültürel ilişkileri geliştirmek adına en fazla zamanı harcamış şahsın olduğu ortaya konulmuştur. Etiyopya ve Türkiye arasında kültürel köprüler inşa etmek amacıyla, Addis Ababa’ya varışından iki yıl sonra Tepedelen piyanist Hande Dalkılıç ve keman sanatçısı Cihat Aşkın’ın sahne aldığı bir etkinlik tertip etti. Konser 27 Kasım 2003 tarihinde Addis Ababa’daki Rusya Federasyonu Büyükelçiliği Konser Salonu’nda düzenlendi. Bir sonraki yıl da benzer etkinlikler gerçekleştirildi. Tepedelen 2004 yılında bir Etiyopyalı gazeteciye:

“Etiyopya’daki mevcudiyetim boyunca kültürel aktivitelere de eğilmeye çalıştım. Örneğin, önde gelen Türk piyanistlerinden olan Gülsin Onay, İdil Biret ve Hüseyin Sermet, farklı sahnelerde Etiyopya dinleyicisine konserler verdi. İdil Biret’in geçen yıl Addis Ababa’daki resitali, kendisinin buradaki ikinci performansı olduğu için beni duygulandırdı. Biret’in Etiyopya’daki ilk konseri, İmparatorluk rejiminin sürdüğü 1966 yılında gerçekleşmişti ve o sıralar rahmetli babam burada Büyükelçilik görevinde bulunmaktaydı” ifadelerini aktardı (*Capital*, 14.11.2005; <http://addisababa.emb.mfa.gov.tr/>, 13.11.2010).

Bu kültürel etkinliklerle birlikte, 2004 yılında Etiyopya-Türkiye ilişkilerinde tarihsel öneme sahip bir gelişme daha yaşandı. Bu gelişme, Uluslararası Necaşi Türk Okulları’nın Addis Ababa’da kurulmasıydı. Okullar, isimlerini İslam dünyasında Necaşi ismiyle anılan VII.yüzyıl Etiyopya Kralı Ashama’dan almaktaydılar. Sloganlarının “sevgi ve bilginin kucaklandığı yer” olduğu okullar, Türk-İslam alimi Fethullah Gülen’in yandaşları tarafından kurulmuş ve yönetilmektedir (<http://www.nejashiturkishschools.com/main.asp?ID=1&CID=6,1.5.11>)

Türkiye dışında çok da fazla tanınmayan Gülen, Türkiye’de milyonlarca taraftarı tarafından hoşgörülü ve modern bir güç olarak bilinmektedir. Bununla birlikte, bir takım laik Türkler Gülen hareketini Osmanlı nostaljisine minnettar bir siyasi oluşum olarak görmektedir (Eldridge, 2007:25-27). Türkiye’de, Gülen’in fikirleri yönetimdeki AK Parti’nin zeminini oluşturan sadık iş ve meslek grupları tarafından destek görmektedir. Ancak son yıllarda Gülen hareketi, 115’ten fazla ülkedeki 500’den fazla özel okulların da dâhil olduğu, bağlı organizasyonlar ve enstitüler vasıtasıyla küresel bir ağ

oluşturmuştur.Etiyopya’da, ülkede filizlenen Türk yatırımlarıyla el ele güç kazanan Gülen okulları, hem Müslüman hem de Hıristiyan öğrencilere öğretim sağlamakta ve matematikten bilime ve İngiliz Edebiyatı’na kadar uzanarak ve İngilizce dilinde ders imkânları vererek, ulusal müfredata uyum göstermektedir(<http://www.irishtimes.com/newspaper/world/2010/0128/1224263289907.html>,3.1.2010).

Addis Ababa’da 4 ayrı binada 545 öğrencisi ile eğitim faaliyetlerine devam eden Uluslararası Necaşi Türk Okulları, kısa bir süre içerisinde Etiyopya’daki en büyük yabancı sermayeli okullardan biri konumuna yükselmiştir.Türk öğretmenler, ısrarla işlerinin İslam propagandası yapmak olmadığını söylemektedirler; okullarda ne İslam ne de Gülen’in fikirleri öğretilmektedir(<http://www.nejashitürkishschools.com/main.asp?ID=1&CID=6,1.5.11>).

Necaşi Türk Okulları Genel Müdürü Murat Yıldırım: “Yapmak istediğimiz, kendi tutumumuzla bir örnek teşkil etmektedir” ifadelerini kullanmıştır.Okul, bir miktar yatılı ve yatısız öğrenciye tam burs imkanları sağlamaktadır.Ödemeler, üyelerinin Türkiye’nin bir takım önde gelen işadamlarından oluştuğu Gülen ağı tarafından karşılanmaktadır(<http://www.irishtimes.com/newspaper/world/2010/0128/1224263289907.html>,3.1.2010).

Daha önce de belirtildiği gibi, son yıllarda Afrika kıtasıyla ilişkileri güçlendirmek adına Türkiye tarafından artan bir ilgi söz konusudur. Türkiye, 1998 yılından beri “Afrika’ya Açılma Politikası”nı uygulamaya devam ediyor. AKP’nin 2002’de iktidara gelmesinin ardından bu politika daha tutarlı ve gelişmiş şekilde uygulanmaya devam ediyor. Türkiye, 2005 yılını “Afrika Yılı” olarak ilan etti.Bu beyannameyi, Etiyopya-Türkiye ilişkilerinde bir dizi tarihi gelişmelere sebep oldu. Örneğin sadece 13 ocak 2005’te bir çok protokol ve anlaşma imzalandı.Bkz.Tablo 4.

Tablo 4

Etiyopya ile Türkiye Arasındaki Önemli Anlaşma ve Protokoller,2005-2011

Anlaşmanın Adı	İmza Tarihi
Karma Ekonomik Komisyonu III. Dönem Protokolü	13 Ocak 2005
Hava Ulaştırma Anlaşması	13 Ocak 2005
Sivil Havacılık görüşmeleri sonucunda iki ülke arasında Tarifeli seferler düzenlenmesine olanak sağlayacak Mutabakat Muhtırası	25 Ocak 2005
Deniz Taşımacılığı Alanında İşbirliğine Mütedair Mutabakat Zaptı	27 Ocak 2005
Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi Anlaşması	2 Mart 2005
Dışişleri Bakanlığı Stratejik Araştırmalar Merkezi ile Etyopya Uluslararası Barış ve Kalkınma Enstitüsü Arasından Mutabakat Muhtırası	2 Mart 2005
Askeri Alanda İşbirliği Çerçeve Anlaşması	25 Nisan 2006
Dışişleri Bakanlıkları Eğitim Merkezleri Arasında Eğitim Alanında İşbirliğini Öngören Mutabakat Zaptı	10 Temmuz 2006
Dördüncü Dönem Karma Ekonomik Komisyonu Toplantısı Mutabakat Zaptı	18 Ocak 2007
Standard Enstitüleri Arasında İşbirliği Protokolü	18 Ocak 2007
Tarım Alanında Teknik Bilimsel ve Ekonomik İşbirliği Protokolü	8 Şubat 2007
Turizm Alanında İşbirliği Anlaşması	8 Şubat 2007
Karma Ekonomik Komisyonu V. Dönem Protokolü	9 Ocak 2009
Bilimsel ve Teknolojik İşbirliği Anlaşması	4 Haziran 2010
Vize Muafiyeti Anlaşması	16 Aralık 2011

Kaynak, T.C. Dışişleri Bakanlığı

Etiyopya- Türk Ekonomik, Ticaret ve Teknik İşbirliği Karma Komisyonu Üçüncü Dönem Toplantısı 11-13 Ocak 2005 tarihleri arasında Addis Ababa'da yapılmıştır. Türk Heyetine Ulaştırma Bakanı Binali YILDIRIM ve Etiyopya Heyetine Gelirler Bakanı Ato Getaçew BELAY başkanlık etmişlerdir. Toplantı, Karma Ekonomik Komisyonu III. Dönem Protokolü'nün imzalanmasıyla sona erdi¹⁶⁶.

¹⁶⁶ “Ziyareti süresince, Sayın Binali YILDIRIM Etiyopya Federal Cumhuriyeti Başbakanı Sayın Meles ZENAWI tarafından kabul edilmiş ve Altyapı Bakanı Dr. Kassu ILALA, Madencilik Bakanı Sayın Mohammad DIRIR, Maliye ve Ekonomik Gelişme Devlet Bakanı Dr. Mulu KETSELA ve Su Kaynakları Bakan Yardımcısı Sayın Mesfin TEGENE ile görüşmelerde bulunmuştur... Karma Komisyon Üçüncü Dönem Toplantısı iki tarafın ticari ve ekonomik ilişkilerini daha da artırma yönündeki istek ve kararlılıklarını yansıtan dostane ve karşılıklı anlayış atmosferinde gerçekleştirilmiştir...” Ayrıntılı bilgi için www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/06/20050609-3.htm adresi ziyaret edilebilir.

Dostluğun oluşturulması ve korunması ve iki ülke halkları arasında işbirliklerinin ve uzlaşının tohumlarının atılması için hava ulaşımının önemi tasdik edildi ve iki ülke arasında 13 Ocak 2005 tarihinde Hava Ulaşımı Anlaşması imzalandı. Bunu sırasıyla 25 ve 27 Ocak 2005 tarihlerinde Sivil Havacılık görüşmeleri sonucunda iki ülke arasında Tarifeli seferler düzenlenmesine olanak sağlayacak Mutabakat Muhtırası ve Deniz Taşımacılığı Alanında İşbirliğine Mütedair Mutabakat Zaptı izledi (http://www.mfa.gov.tr/turkey_s-economic-relations-with-etiopia.en.mfa,9-8-2010).

Mart 2005'te Etiyopya-Türkiye ilişkilerinde tarihsel önem taşıyan bir gelişme oldu. Bu gelişme, T.C. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın 1-2 Mart 2005 tarihlerinde Etiyopya'ya yaptığı resmi ziyareti. Etiyopya ve Güney Afrika'ya düzenlediği beş günlük ziyareti sırasında, Erdoğan büyük bir hükümet ve iş dünyası delegasyonun başını çekerek 1 Mart Salı gününün akşamında Etiyopya başkenti Addis Ababa'ya vardı. Erdoğan, Bole Uluslar arası Havalimanı'nda Etiyopyalı meslektaşı Meles Zenavi tarafından karşılandı. Ekvator çizgisinin altına inen ilk Türk Başbakanı olan Erdoğan, resmi görüşmelerinin birinci turunu, Çarşamba sabahı Başbakan Meles Zenavi ve Etiyopya Cumhurbaşkanı Gırma Wolde Giyorgis ile gerçekleştirdi (*Ethiopian Herald*, 2.3.2005).

Erdoğan ile Meles Zenavi, baş başa ve heyetlerarası görüşmelerin ardından ortak basın toplantısı düzenlediler. İki başbakan gazetecilere ikili ilişkilerin ve bölgesel ve uluslar arası konuların tüm hamleleri üzerinde fikir alışverişini yaptıklarını söylediler. Erdoğan :

“Etiyopya'nın ekonomik kalkınmasına katkıda bulunmak, bu konudaki tecrübeleri aktarmak istediklerini vurguladı. Kapalı olan Etiyopya Büyükelçiliği'nin en kısa zamanda Ankara'da açılacağını kaydeden Erdoğan, açılıшта Zenawi'nin de Türkiye'de olacağını kaydetti. Başbakan, ilişkilerde bir dönüm noktası yaşanacağını, ekonomik ve siyasi hedeflere ulaşmak için çalışmaların yoğunlaştırılacağını vurguladı” (*Zaman*, 3.3.2005).

Erdoğan:

"Arzumuz, aramızda Türk-Etiyopya İş Konseyi'ni kurmak ve yatırım alanlarını ve bir yol haritasını belirlemek suretiyle bir adım atmaktır" dedi. Erdoğan, şöyle devam etti: "Buradaki yatırımlara müteahhitlik firmalarımızın katılması mümkün. Bu konuda da ciddi birikime sahip müteahhit firmalarımız var. Aynı şekilde tarım

noktasında Etiyopya'nın çok önemli imkanları var. Bu konuda da teknik birikimimizi aktarma sözü verdik. Tarım ürünleri sanayiini kurmak üzere çalışmalar yapılmasını istiyoruz. Bir diğer müşterek adım da şudur: Üçüncü ülkelerde müşterek yapılacak yatırımlarla ilgili bir dayanışma sürecini başlatmak istiyoruz. Bugünkü başlattığımız çalışmanın işadamlarıyla yapılacak toplantıyla geleceğe yönelik gelişmeler yaratacağına inanıyor ve en kısa zamanda Sayın Başbakan'ı ülkemizde görmek istiyoruz. Bu üst düzey çalışmalarla birlikte özellikle iş adamlarımızın geliş gidişlerinin süreklilik arzemesi, Türkiye-Etiyopya ilişkilerini çok zengin kılacaktır."(*Hurriyet*,3.3.2005)

Meles Zenavi ise Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC)'ye uygulanan izolasyonların kaldırılmasının görüşmede gündeme gelip gelmediği, Etiyopya'nın bu konuda girişimde bulunup bulunmayacağı ve enerji alanında somut projeler olup olmadığı' soruları yanıtlarken şöyle konuştu:

"Genel Sekreter'in barış planını Kıbrıs Türkleri'nin onayladığını, kabul ettiğini not ettik ve Kıbrıs Türkleri'nin barıştan yana olan tutumlarının teşvik edilmesi gerektiğini, cezalandırılmaması gerektiğini tespit ettik.Doğal kaynaklarla ilgili somut adımlar atılacak. Geçmişten çok fazla oranda Türk bilgi birikiminin bizimle paylaşılması gerektiğini düşünüyoruz.Bu bilgi birikiminin deneyimin paylaşılması çerçevesinde hem ikili çalışacağız hem Sudan'a da birlikte üçlü çalışmamız söz konusu" (*Milliyet*,3.3.2005).

Meles Zenavi, bir başka soruyu yanıtlarken de görüşmedeuluslararası teröre karşı mücadelehakkında konusunun da gündeme geldiğini belirterek "Türkiye ve Etiyopya hem bölgesel hem uluslararası terörizme karşı güvenlik konusunda işbirliği içindedir ve bu işbirliğini de artırma kararı aldık" diye konuştu¹⁶⁷(*Milliyet*,a.g.e.).

Erdoğan ayrıca Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı'nın (TIKA) Addis Ababa ofisini açtı ve Etiyopya Uluslararası Barış ve Kalkınma Enstitüsü'nün düzenlediği konferansa

¹⁶⁷ Ortak basın toplantısında savunma sanayii konusunda işbirliğine gidilmesi için mutabakata vardıklarını açıklamaları Etiyopyalı Etiyopyalıbasın mensupları için sorun oldu. Gazeteciler, "Türkiye ile ne tür konularda savunma işbirliğinin yapılacağını sordu. Zenawi, genel anlamda bir işbirliğinin olacağını söylerken gazetecilerin konuyla ilgili soruları ısrarlı bir şekilde sürdürdü. Bunun üzerine Zenawi `İşbirliği güvenin göstergesi. Ama bu siz gazetecilerin hayal gücünü artırarak, Etiyopya'nın askeri gücünü artırması çabası içinde olduğu etkisi yaratmasını. Bölgedeki tansiyon açısından bunu belirtmek istiyorum` açıklaması yapma gereği duydu".Bkz.*Zaman*,3.3.2005

katıldı¹⁶⁸.TİKA, başlangıçta Orta Asya, Kafkasya ve Balkanlardaki değişim süreci geçiren devletlere yardım amacıyla oluşturulmuş bir kuruluştur. Ancak, 2003'ten sonra kendini daha küresel bir yardım ajansı olarak dönüştürdü ve operasyon sahalarını da genişletti. Bu genişleme içinde yer alan bir bölge de Afrika'ydı. Kıtadaki ofisler aracılığıyla, Türkiye Afrika'daki işbirliklerini genişletmeyi amaçlıyor ve hâlihazırda üç yerel ofisi 37 Afrika ülkesine projeler sağlamaktadır. Türkiye aynı zamanda TİKA aracılığıyla Afrika'ya teknik destek vermeye söz vermiştir ve diğer Afrika ülkelerinde de bağlı bir ofis açmak suretiyle bir takım öncelikler temelinde Afrika'yla olan işbirliklerini sağlamlaştırmayı hedeflemektedir. Cumhurbaşkanı Gül, bu önceliklerin, "sağlık, eğitim, ziraat, çevre, altyapı ve kapasite yükseltimi" alanlarında olduğunu söylemiştir¹⁶⁹(<http://www.tika.gov.tr/5.4.2010>).

Erdoğan'ın tarihe geçen ziyaretinin yanı sıra, 2005 yılı kültürel öneme sahip iki gelişmeye de sahne oldu. Addis Ababa'da 2 - 22 Mayıs 2005 tarihlerinde gerçekleştirilen "Avrupa 2005 yılı Film Festivali'ne yönetmenliğini Yusuf Kurçenli'nin yaptığı ve başrollerini Türkân Şoray ile Kadir İnanır'ın paylaştıkları "Gönderilmemiş Mektuplar" adlı Türk filmi

¹⁶⁸ Ziyaret sırasında iki ülke maliye bakanı tarafından, karşılıklı yatırımları artırmayı amaçlayan ve çifte vergilendirmeyi önleyen bir anlaşma imzalandı.Aynı zamanda,T.C. Dışişleri Bakanlığı Stratejik Araştırmalar Merkezi ile Etiyopya Uluslararası Barış ve Kalkınma Enstitüsü Arasından Mutabakat Muhtrası da imzalandı.Bkz. www.mfa.gov.et/,15.11.2009.

¹⁶⁹Hedefleriyle kıyaslayacak olursak, Addis Ababa'daki TİKA Ofisi pek çok konuda başarılar kaydetmiştir. Türkiye Dışişleri Bakanlığı'na göre, TİKA Ocak 2005-Nisan 2010 tarihleri arasında şu ana başlıklarda başarılar kaydetmiştir:

“TİKA Addis Ababa Program Koordinatörlüğü tarafından Ocak 2005 ile Nisan 2006 arasında tamamlanan 17 proje kapsamında 45 Etyopyalı uzman/görevlinin ülkemizde kısa dönemli teknik eğitim almaları veya fuar, konferans gibi etkinliklere katılmaları sağlanmıştır.Ümit Hekimleri Derneği adlı sivil toplum kuruluşumuz tarafından 19-22 Ekim 2009 tarihlerinde Etyopya'nın Oromya bölgesinde sağlık tarama faaliyeti gerçekleştirilmiştir. TİKA'nın Addis Ababa Ofisi'nin gözetiminde düzenlenen faaliyet kapsamında, farklı alanlarda uzman toplam 37 doktorumuz tarafından toplam 4200 hasta muayene edilmiş ve 30 ameliyat gerçekleştirilmiştir.2009 yılı Kurban Bayramı vesilesiyle, TİKA Addis Ababa Ofisi tarafından Etyopya'nın on farklı bölgesinde toplam 120 bin dolara baliğ, 3 bin baş kurban kesilmiştir.TİKA ile Karadeniz Sağlık Mensupları Derneği (KARSAMED) işbirliğinde Etyopya'nın Adwa şehrinde 26 Şubat-07 Mart 2010 tarihleri arasında bir sağlık projesi gerçekleştirilmiştir.TİKA ile Tıp Araştırmaları Derneği (TAD) işbirliğinde Etyopya'nın Harar bölgesinde 1-9 Nisan 2010 tarihleri arasında bir sağlık taraması yapılmıştır.”Bkz. <http://www.tika.gov.tr/>;<http://www.mfa.gov.tr/turkiye-etyopya-siyasi-iliskileri.tr.mfa,9.6.2010>.

ile iştirak edildi. Anılan film, Festival kapsamında gösterilen 24 film arasında en çok izlenen 6. film oldu. Ayrıca, ünlü Türk piyanisti Hüseyin Sermet tarafından 23 Eylül 2005 tarihinde Addis Ababa'da bir resital verildi. Kordiplomatik olan ve Etiyopyalı müzikseverlerin yoğun ilgi gösterdiği resitalde Schumann, Mendelssohn ve Moussorgsky'den bazı eserler seslendirildi. Açıkçası, bu iki etkinlik katılımcılara yalnızca Türk film endüstrisinin seviyesini ve Türk halkının zengin müzikal altyapısını göstermekle kalmadı; ayrıca da iki ülkeyi ve halkı bağlamak adına bir köprü görevi gördü(http://www.mfa.gov.tr/data/DISPOLITIKA/TANITIM/2005yilinda_gerceklestirilen_etkinlikler.pdf,8.9.2009).

Erdoğan'ın Etiyopya'ya yaptığı ziyareti, 21 Nisan 2006 tarihinde Etiyopya Büyükelçiliği'nin Ankara'da yeniden açılması izledi. Etiyopya Büyükelçiliği'nin yeniden açılışı iki ülke arasındaki ilişkilerde yeni bir dönem başlattı ve ikili ilişkilerde ve işbirliklerinde olumlu ortamlar oluşturdu. Bu tarihi olayı, bir başka önemli gelişme izledi. İki ülke ve halkları arasındaki ilişkileri daha da geliştirmek adına, Türk Hava Yolları 22 Nisan 2006 tarihinden itibaren Sudan başkenti Hartum üzerinden Addis Ababa seferlerini başlattı. Söylemeye bile gerek yok ki, bu iki gelişme iki ülkeyi ve halklarını daha da yakınlaştırdı¹⁷⁰(www.mfa.gov.et/,15.11.2009).

2006 yılı ayrıca iki ülke arasında bir çerçeve anlaşmasının ve bir mutabakat protokolünün imzalanmasına tanıklık etti. Bunlar, 25 Nisan ve 10 Temmuz 2006 tarihlerinde imzalanan Askeri Alanda İşbirliği Çerçeve Anlaşması¹⁷¹ ve Dışişleri Bakanlıkları Eğitim Merkezleri

¹⁷⁰ 2006 ve 2008 arasında Türk Havayolları, Hartum'dan aktarmalı olarak, Addis Ababa-İstanbul arasında haftada yalnızca üç uçuş seferi düzenliyordu. Daha sonraları, İstanbul'dan Addis Ababa'ya direkt uçuşlar başladı ve şimdileriyse direkt ve günlük seferler başladı. 7 Kasım 2010'dan itibaren Türk Havayolları Addis Ababa-Washington seferlerini, İstanbul'da üç saat aktarma yaparak, haftada beş kez düzenlemektedir. Etiyopya'daki Türkiye Büyükelçisi Ali Rıza Çolak'a göre, Türk Havayolları'nın Etiyopya Havayolları ile hâlihazırdaki işbirlikleri önümüzdeki yıllarda artarak sürecektir. Bkz. *Capital*, 21.8.2010; Ayrıntılı bilgi için <http://www.turkishairlines.com/tr-tr/kurumsal/duyurular/4378/turk-hava-yollari-etiyopya-havayollari-ortak-ucus-anlasmasi.aspx> sayfası ziyaret edilebilir.

¹⁷¹ Askeri Alanda İşbirliği Çerçeve Anlaşması, Ankara'da Türk Genelkurmay Başkanı Gen. Hilmi Özkök ve Etiyopyalı meslektaşısı General Samora Yunus tarafından imzalandı. Anlaşmanın imza seremonisinde Özkök, "Ordularımız arasında kurulan yeni işbirliği, dostluk bağlarımıza katkı

Arasında Eğitim Alanında İşbirliğini Öngören Mutabakat Zaptı'ydı(<http://www.mfa.gov.tr/turkiye-etyopya-siyasi-iliskileri.tr.mfa,9.6.2010>).

Dördüncü Dönem Karma Ekonomik Komisyonu Toplantısı, 18-19 Ocak 2007'de Ankara'da yapıldı. İki günlük toplantı sırasında, var olan ticari, ekonomik ve finansal ilişkilerin daha da geliştirilmesi ve endüstri, ulaşım, tarım, inşaat, danışmanlık, standardizasyon, su kaynakları ve teknik işbirliği alanlarında işbirlikleri oluşturulması yönünde fikir alışverişleri ve detaylı görüşmeler yapıldı. Toplantı, Dördüncü Dönem Karma Ekonomik Komisyonu Toplantısı Mutabakat Zaptı'nın ve Standard Enstitüleri Arasında İşbirliği Protokolü'nün imzalanmasıyla sona erdi(www.mfa.gov.et/,15.11.2009)

Şubat 2007'de Etiyopya-Türkiye ilişkilerinde bir başka önemli gelişme yaşandı. Etiyopya Başbakanı Meles Zenavi 8-10 Şubat 2007 tarihlerinde Türkiye'yi ziyaret etti. Ziyaretin amacı, Başbakan Erdoğan'ın Mart 2005'te Etiyopya'ya düzenlemiş olduğu ziyarete bir karşılık vermek ve iki ülke arasında hâlihazırdaki ilişkileri daha da ilerletmektir. Başbakan Meles Zenavi'nin ziyareti, bir Etiyopya liderinin başbakanlık mertebesinde Türkiye'ye düzenlediği ilk ziyaretti. Etiyopya delegasyonunun içinde üst düzey hükümet memurları ve tekstil, inşaat, deri üretimi ve tahıllar ve yağlı tohumlar, bahçecilik ve çiçekçilik gibi zirai endüstrilere yatırımlar yapan yirmi bir işadamı da bulunuyordu. Temaslarının arasında, Meles Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer tarafından ağırlandı ve Türk meslektaşı Recep Tayyip Erdoğan ve diğer üst düzey memurlarla görüştü. İki başbakan, delegeler arasında karşılıklı, bölgesel ve uluslar arası konuları masaya yatırmadan önce yaklaşık bir saat boyunca birebir görüşmede bulundu(a.g.e.,www.mfa.gov.et/,15.11.2009).

---

sağlayacaktır" dedi. Bu arada, Etiyopyalı General Samora Yunus Etiyopya Silahlı Kuvvetleri'nin Türk Silahlı Kuvvetleri'nin büyük tecrübesinden yararlanacağını ve Türk modelini uygulayarak güçlü bir Etiyopya'nın oluşturulacağını söyledi. Ayrıntılı bilgi için <http://www2.tbmm.gov.tr/d23/1/1-0737.pdf>-Askeri Alanda İşbirliğine Adresi ziyaret edilebilir.

İki Başbakan,baş başa ve heyetlerarası görüşmelerin ardından ortak basın toplantısı düzenlediler.Ortak basın toplantısında, Etiyopya Başbakanı ile olan görüşmesi hakkında Başbakan Erdoğan şu açıklamada bulundu: “Etiyopya ile Türkiye arasındaki ticaret hacminin 150 milyon dolardan süratle 500 milyon dolara çıkarılması konusunda Sayın Başbakan ile mutabakata varmış durumdayız.”Erdoğan, şöyle devam etti:

"Aramızdaki bu karşılıklı ziyaretlerin bundan sonraki süreçte de aynı şekilde devam etmesi konusunda mutabık kaldık. İki ülke arasında çifte vergilendirmenin önlenmesi konusunda da atılmış bir adım var. Bizde komisyondan geçti. Şimdi Genel Kurulda. Genel Kurulda da onaylanarak Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi Anlaşması çıkacaktır. Bu da aramızdaki ekonomik süreci daha da hızlandıracaktır”(*Milliyet*,9.2.2007).

Erdoğan ayrıca, Türkiye'nin Afrika'yla daha sağlam bağlar kurma girişimlerinin bir parçası olarak, Türkiye'nin Etiyopya'nın kalkınma projelerine daha fazla destek vereceği sözünü verdi. Erdoğan:

“Her türlü desteği bu noktada kendilerine vereceğiz. ve Türk Eximbank'la da özellikle başta Etiyopya olmak üzere Afrika'nın çeşitli ülkelerinde, oradaki müteahhit firmalarımıza gerekli desteği sağlıyoruz, sağlamaya da devam edeceğiz...Tabii bu arada bizler önemli bir adımı şöyle attık. Bildiğiniz gibi TİKA'nın ilk ofisini Afrika'da Addis Ababa'da açtık.Etiyopya'yı ziyaretimde bu ofisin açılışını gerçekleştirdik. O günden bugüne özellikle su kuyusu açmada, bölgeleri suya kavuşturmada, TİKA 20 kadar kuyu açtı...Eğitim alanında bazı faaliyetleri orada gerçekleştirmiş vaziyette. Bundan sonraki süreçte eğitim, sağlık, meslek edindirme kursları gibi çalışmalarını TİKA ile Etiyopya'da daha geniş alanda yapmayı planlıyoruz. Her türlü desteği bu noktada kendilerine vereceğiz. Ve Türk Eximbank'la da özellikle başta Etiyopya olmak üzere Afrika'nın çeşitli ülkelerinde, oradaki müteahhit firmalarımıza gerekli desteği sağlıyoruz, sağlamaya da devam edeceğiz.”ifadelerini kullandı(*Zaman*,9.2.2007)

Meles ise gazetecilere Türkiye'nin Afrika ülkeleriyle olan işbirliklerini güçlendirme çabalarından minnet duyduklarını ve Etiyopya'ya yatırımlar yapmanın Türkiye'ye avantajlar sağlayacağını söyledi. Meles'in ziyareti sırasında Ankara'da tarım ve turizm alanlarında işbirliğini sağlayan ikili anlaşmalara imza atıldı. Turizm Alanında İşbirliği Anlaşması, iki ülkenin ulusal yasalarına, uluslar arası anlaşmalara ve karşılıklı çıkarlara uygun olacak şekilde, iki ülke arasındaki turist değişimlerinin gelişimini yönlendirmek ve

ilerlemesini sağlamak amacıyla imzalanmıştır. Tarım Alanında Teknik, Bilimsel ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması da, eşitlik ve karşılıklı yarar temelindeki halihazırdaki dostane ilişkileri güçlendirmek ve daha da geliştirmek adına bu işbirliğinin oynayacağı önemli roller göz önünde tutularak imzalanmıştır(www.mfa.gov.et/,15.11.2009).

Devlet başkanları, bakanlar, yüksek mevkili memurlar ve işadamları delegasyonlarının iki ülkeye yaptığı resmi ziyaretler, Etiyopya-Türkiye ilişkilerini güçlendirdi. Başbakan Meles Zenavi'nin Türkiye'ye yaptığı ziyaretin ardından Türk Sanayicileri ve İşadamları Konfederasyonu(TUSKON) Başkanı Ekim 2007'de Etiyopya'yı ziyaret etti. Delegasyon Sanayi ve Ticaret Bakanı Gırma Birru'yla görüştü. Gırma Birru, "İşadamlarımızın Türk işadamlarıyla işbirliği yapmalarını istiyoruz" ifadelerini kullandı. Bunun yanı sıra, Bakan Gırma Birru Türk girişimcilerinin Etiyopya'daki tekstil, gıda, tarım ve sağlık sektörlerine yatırım yapmalarını istediklerini de ekledi. Bakan, Türk yatırımcılarının Etiyopya'da yerli yatırımcılarla aynı haklara sahip olduklarını ve kendileri adına pek çok olanağın mevcut olduğunu dile getirdi. Ülkede üretim giderlerinin çok düşük olduğuna ve ortalama aylık maaşların 100 dolar altında olduğuna dikkat çekti. Etiyopya'daki enerji masraflarının Türkiye'den daha düşük olduğunu da ekledi. Bakan, Etiyopya hükümetinin yatırımcılara uzun dönem ödemeli topraklar tahsis ettiğini de söyledi. 1000 metre karelik tarım toprağının yıllık kirası 8 dolardı. Başkent Addis Ababa'dan yalnızca 30 kilometre uzaktaki sanayi bölgesinin kiralari ise metre kare başına 0,30 dolardı. Türk delegasyonu ayrıca Addis Ababa Ticaret ve Sanayi Odası'nda Etiyopyalı işadamlarıyla görüştü ve Oda Başkanı Getachew Ayenew, gruba ev sahipliği yaptıklarından dolayı mutlu olduklarını söyledi. Başkan, tekstil, plastik, gıda ve tarım alanlarında pek çok yatırım olanaklarının olduğunu söyledi. Ayenew, bir diğer teşvik edici nokta olan yatırım için ithal edilen ekipmandan gümrük vergisi alınmadığı bilgisini de verdi(a.g.e.,www.mfa.gov.et/,15.11.2009).

Bu gelişmenin ardından, Ağustos 2008'de Türkiye-Etiyopya iş konseyi oluşturuldu. Aynı yılın Kasım ayında TUSKON Başkanı Rızanur Meral'in önderliğindeki Türk işadamları delegasyonu Etiyopya'yı ziyaret etti ve Başbakan Meles ve Dışişleri Bakanı Seyum ile görüştü. Etiyopyalı liderler bir kez daha Türk işadamlarını Etiyopya'ya yatırıma davet etti.

Bunun ardından, Etiyopya Meclisi Başkanı *Ato Teşome Toga*'nın önderliğinde Etiyopya-Türkiye Parlamento Dostluk Kurulu üyeleri 29-31 Aralık 2008 tarihlerinde Türkiye'yi ziyaret etti. Ziyaret sırasında, Teşome Toga ve TBMM Başkanı Köksal Toptan tarafından iki ülke parlamentoları arasında bir işbirliği anlaşması imzalandı. (http://www.mfa.gov.et/Press_Section/Week_Horn_Africa_August_15_2008.htm,5.9.2008).

2009 yılı da, çalışmamız açısından Etiyopya-Türkiye ilişkilerinde hareketli bir yıldır. Etiyopya- Türkiye Karma Ekonomik Komisyonu (KEK) 5. Dönem Toplantısı 8-9 Ocak 2009 tarihlerinde Addis Ababa'da T.C. Ulaştırma Bakanı Binali Yıldırım ve Etiyopya Ticaret ve Sanayi Bakanı Girma Birru'nun eşbaşkanlıklarında gerçekleştirildi. İki gün süren toplantı sırasında, ekonomik, ticari ve bunlarla bağlantılı alanlarda işbirlikleri, Türk işadamlarının Etiyopya'daki yatırımları için teşvikler ve olasılıklar, ortak girişimler, bazı alanlarda teknoloji transferleri, turizm, ulaşım ve iletişim alanlarında işbirlikleri ve çeşitli alanlarda teknik destek programları konularında detaylı görüşmeler ve fikir alışverişleri oldu¹⁷²(<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/06/20090627-4.htm>, 2.2.10.).

Karma Ekonomik Komisyonlarının sıklığı ve yüksek mevkili ziyaretler, iki ülke arasındaki gelişen ilişkilerin ve iki ülke ve halkları arasında dostluğun inşasının devamı konusunda uğraşların bir kanıtıdır. Bu ilişkiler, Etiyopya Dışişleri Bakanı Sıyum Mesfin'in 8-10 Şubat 2009 tarihlerinde Türkiye'ye yaptığı çalışma ziyaretiyle yeniden canlandı. Sıyum Mesfin

¹⁷²Bu çerçevede, 5. Dönem KEK Toplantısı vesilesiyle, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) ve Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK) ile Etiyopya Ticaret Odası ve Sektörel Birlikleri (ECC&SA) arasında her iki ülke bakanlarının huzurunda, 09 Ocak 2009 tarihinde Türkiye-Etiyopya İş Konseyi kuruluş anlaşması imzalandı. Anlaşmayı TOBB ve DEİK'i temsilen Türk – Etiyopya İş Konseyi Başkanı Yusuf Aydeniz ve Etiyopya Ticaret Odası ve Sektörel Birlikleri adına ECC&SA Başkanı Getachew Ayenew Getahun imzaladı. DEİK/ Türk-Etiyopya İş Konseyi ve Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi (TİKA) işbirliğiyle 2009'un ikinci yarısında İstanbul'da "Etiyopya'da İş Yapma Olanakları Üzerine Yatırım ve Ticaret Seminerleri" konulu seminer düzenlenmesi ve ayrıca Türk – Etiyopya İş Konseyi I.Ortak Toplantısının 2009 yılının ikinci yarısında İstanbul'da yapılması kararlaştırıldı. Bundan başka Serbest Ticaret Anlaşması görüşmeleri başlatıldı. Ayrıca, Türkiye'nin, Etiyopya'ya Dünya Ticaret Örgütü, sağlık, tarım, standardizasyon, KOBİ'ler, dericilik ve su teknolojileri konularında teknik yardım sağlaması kararlaştırıldı. Ayrıntılı bilgi için <http://www.deik.org.tr/.sayfasi> ziyaret edilebilir.

Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, Devlet Bakanı Sait Yazıcıoğlu ve Ulaştırma Bakanı Binali Yıldırım tarafından karşılandı. Siyum Mesfin ve Türk liderler Etiyopya-Türkiye ilişkilerini geliştirme yolları üzerine görüştü ve bölgesel ve uluslar arası konular hakkında fikir alışverişi yaptı. Siyum Mesfin ayrıca İstanbul'da Türk işadamlarıyla görüştü ve onlara Etiyopya'daki yatırım fırsatlarıyla ilgili bir brifing verdi (www.mfa.gov.et/,15.11.2009).

Yüksek mevkili Etiyopyalı temsilcilerin başını çeken Etiyopya Ticaret ve Sanayi Bakanı Gırma Bırru, TUSKON Dünya Ticaret Köprüsü programı vesilesiyle 1-7 Haziran 2009 tarihlerinde Türkiye'yi ziyaret etti. Bakan Gırma Bırru, ziyareti sırasında İstanbul'daki sanayi bölgesini de ziyaret etti.Sanayi bölgesine yaptığı kısa süreli ziyareti sırasında, Bakan sanayi bölgesinde çalışan Türk yatırımcılarla ve Etiyopya'ya yatırım yapmaya hevesli diğer işadamlarıyla görüştü.Sanayi bölgesindeki gezisi sırasında Etiyopya'daki yatırım olanakları hakkında Türk yatırımcıları bilgilendiren Bakanı Gırma Bırru:

“Yalnızca yatırım olanaklarına değil, piyasa potansiyellerine de bakanlar için Etiyopya'nın birçok fırsatı vardır” demişti.Gırma Bırru, Türkiye'den yalnızca 5 saatlik bir uçuş mesafesinde olan Etiyopya'nın pek çok Afrika ülkesinin de ana geçidi olduğunu da dile getirdi.“Etiyopya ile iyi kurulmuş her ticari ilişki Avrupa'daki, Ortadoğu'daki ve diğer Afrika ülkelerindeki pazarlara da kolaylıkla ulaşabilir” diyerek Etiyopya içindeki ve dışındaki piyasa olanaklarını dile getirmiştir.

“Etiyopya'da rekabetçi bir üretim sağlayan her kişi, 380 milyonluk bir nüfusa sahip Doğu ve Güney Afrika Ülkeleri Ortak Pazarı'nda ürünlerini satabilir; Avrupa'da vergisiz ve kotasız satış yapabilir ve A.B.D.'deki büyük pazarlara Etiyopya'nın Afrika Büyüme ve Fırsatlar Yasası hakkı ile giriş yapabilir.Etiyopya'daki yatırım sektörünün rekabetçi avantajları arasında, ucuz kalifiye işgücü, düşük maliyetli toprak ve ülkenin bankalarından düşük faizli krediler vardır” diye ekledi(*Ethiopian Herald*,8.6.2009).

2010 yılı da yakın dönem Etiyopya-Türkiye ilişkileri tarihinde bazı tarihsel öneme sahip gelişmelere tanıklık etti. Etiyopya'daki yatırım olanaklarından yararlanmaları adına Türk yatırımcıları yöreklendirme hedefiyle, Türk-Etiyopyalı İşadamları Derneği 24 Ocak 2010'da Addis Ababa'da kuruldu. İki ülkenin askeri ilişkilerini ve işbirliklerini daha da

güçlendirmek adına Etiyopya Savunma Bakanı Sirac Fergasa 5 Nisan 2010 tarihinde Ankara’da Türkiye Milli Savunma Bakanı Vecdi Gönül’le bir görüşme yaptı([http://www.mfa.gov.tr/turkey_s-economic-relations with-etiopia.en.mfa,9-8-2010](http://www.mfa.gov.tr/turkey_s-economic-relations-with-etiopia.en.mfa,9-8-2010)).

Kendi aralarındaki dostane ilişkileri güçlendirmek, daha da geliştirmek ve iki ülkenin ekonomik ve sosyal gelişimlerinde uluslar arası bilimsel ve teknolojik işbirliklerinin önemini tanımak amacıyla 4 Haziran 2010 tarihinde Addis Ababa’daki Hilton Oteli’nde Bilimsel ve Teknolojik İşbirliği Anlaşması imzalandı. İmza töreninde Etiyopya Bilim ve Teknoloji Bakanı Cunedin Sado ve Etiyopya’daki Türkiye Büyükelçisi Ali Rıza Çolak da hazır bulundu. Anlaşmanın kapsamı içinde, iki ülkedeki araştırmacıların, teknolojistlerin ve uzmanların değiş tokuşu yer alıyordu. Bunun yanı sıra, toplantıların, konferansların, sempozyumların ve eğitimlerin de organizasyonları da bulunuyordu. Teknoloji ve bilimdeki yeni fikirlerin inovasyonuna katkı sağlayan ekipmanların değiş tokuşu da anlaşmanın sağladığı bir diğer unsurdu. Etiyopya, Türkiye’den endüstri ve tarım alanlarında halihazırdaki yatırımlarında bilimsel ve teknolojik gelişmeler konularında işbirlikleri ümit etmektedir. İşbirlikleri, teknolojik gelişmeleri arttırmak adına iki ülkenin bilimsel bilgilerinin kullanılmasında

hedeflenmektedir. (<http://www.mevzuatlar.com/sy/resmiGazete/rga/10/10/081010001.htm,3> .1.2011). Ayrıca, Etiyopya Ticaret ve Sanayi Bakanı Gırma Birru, 14-20 Haziran 2010 tarihlerinde TUSKON Dünya Ticaret Köprüsü programı vesilesiyle Türkiye’yi bir kez daha ziyaret etti (*Ethiopian Herald*, 21.6.2010).

Bu gelişmelerin yanı sıra, 2010 yılı ayrıca bir kültürel etkinliğe de tanıklık etti. Etiyopyalı müzisyen ve besteci Mulatu Astatke, Garanti Caz Yeşil Konserleri kapsamında 22-23 Aralık 2010 tarihlerinde İstanbul Babylon’da konser verdi. “Türkiye’de ve dünyada Jim Jarmush’un ‘Kırık Çiçekler’ adlı filminde çalınan parçaları sayesinde yeniden keşfedilen Mulatu Astatke, caz çevreleri tarafından Ethio-Jazz türünün yaratıcısı olarak kabul edilen yaşayan bir müzik efsanesi”¹⁷³ (*Milliyet*, 19 .9. 2011).

¹⁷³ Etiyopya’nın 3000 yıldan daha eskiye uzanan kültürü ve gelenekleriyle çok eski çağlara dayanan bir geçmişi olmasına rağmen, bir Afrika ülkesinin Ankara’daki en eski büyükelçiliği olan Etiyopya Büyükelçiliği, ülkenin içinde barındırdığı güzellikleri, gizemi ve olağandışı tarihsel zenginlikleri

2011 yılı ayrıca, iki ülke arasındaki ilişkileri daha da güçlendirebilecek olaylara sahne oldu. Devlet Bakanı Zafer Çağlayan'ın başını çektiği yüksek mevkili bir Türk işadamları delegasyonu 8-10 Mart 2011 tarihlerinde Etiyopya'yı ziyaret etti. Bu delegasyonun içerisinde, TUSKON Başkanı Rıza Nur Meral, Türk İhracatçılar Meclisi (TİM) Başkanı Mehmet Büyükekşi ve iki büyük özel sektör birliğinin de hazır bulunduğu yüzden fazla Türk şirketi ve temsilcileri bulunmaktaydı. Ayrıca, delegasyon içerisinde Türkiye'deki Etiyopya Büyükelçisi, Türk-Afrika İş Konseyi temsilcileri, saygıdeğer Ticaret Odaları ve çeşitli ihracatı teşvik konseyleri yer almaktaydı. Temsil edilen şirketler, tekstil ürünleri imalatı, inşaat endüstrisi, elektrik ve elektronik, gıda üretimi, otomotiv, kimya ve petrol endüstrileri, makinecilik, tarım endüstrileri ve diğer sektörlerden gelmekteydi. Delegasyonun iki günlük ziyareti sırasında, beş yüzden fazla ziyaretçiyi çeken Etiyopya-Türkiye ticaret ve yatırım forumu, hükümet yetkilileri arasında ikili görüşmeler ve farklı şirketler arasında iş görüşmeleri yapıldı. Bunların yanı sıra, Devlet Bakanı Cumhurbaşkanı Girma Woldegiorgis ve Başbakan Meles Zenawi tarafından ağırlandı ve çeşitli konularda önemli görüşmeler gerçekleştirildi. İki ülke arasında, Türk yatırımcılara krediler sağlayan Türk Exim Bankası tarafından Türkiye'den Etiyopya'ya yapılacak ihracatlara 100 Milyon Dolar kredi desteğini onaylayan bir Mutabakat Zaptı imzalandı(http://www.mfa.gov.et/Press_Section/Week_Horn_Africa_March_11_2011.htm #3,13.11.2011).

İkili görüşmeler sırasında, Etiyopya Finans ve Ekonomik Gelişim Bakanı *Ato* Sufiyan Ahmed, Çağlayan'la iki ülke arasındaki ekonomik işbirliğinin tüm ana başlıklarını kapsayan verimli bir toplantı gerçekleştirdi. Etiyopya tarafından bu ikili görüşmede hazır bulunanlar arasında, Sanayi, Tarım, Kentsel Gelişme ve İnşaat, Federal İlişkiler ve Ulaşım Bakanlarının yanı sıra, Etiyopya Ticaret Bankası ve Etiyopya Gelişim Bankası'nın Başkanları da yer aldı. Toplantıda, her şeyden önce özel sektörün üstleneceği, ticaret ve

---

Türk halkına tanıtmak adına hiçbir organizasyonda bulunmamıştır. Bu yüzden Mulatü Astatke'nin özel olarak verdiği bu konser ,uzun olan Etiyopya-Türk ilişkilerinde Etiyopyan'ın zengin müzik kültürünü Türklerle paylaşan tek olay oldu.

yatırım alanlarında işbirliklerini derinleştirmek ve genişletmek adına konsensüse varıldı ve Etiyopya da ülkede Türk yatırımlarıyla alakalı sorunları çözmek adına söz verdi. Görüşmelerde, Etiyopya’da Türkiyeli yatırımcılar tarafından hayata geçirilen projelerin sayısının “149 olduğunun ve bu projelerin 819 Milyon Dolarlık bir hacmi kapsadığının altı çizildi. Türkiye şu anda Etiyopya’daki beş ana yatırımcıdan biridir ve yatırım sayısını arttırmak adına da kayda değer bir potansiyele sahiptir” (a.g.e.,http://www.mfa.gov.et/Press_Section/Week_Horn_Africa_March_11_2011.htm#3,13.11.2011).

Etiyopya Dışişleri Bakanı, Çağlayan’ın Etiyopya’ya gerçekleştirdiği ziyarete istinaden:

“Bu yüksek mevkili delegasyonun bu haftaki ziyareti, Etiyopya’nın gelişme arzusu adına büyük bir önem taşımaktadır. Tam da ülkemizde, tatmin edici dış yatırımları ve Türkiye’nin de dâhil olduğu uygun teknoloji partnerlerinin belirlenmesini öngören yeni Kalkınma ve Dönüşüm Planı hayata geçirildiğinde bu ziyaret gerçekleşmiş oldu. Şu konuda hiçbir şüphemiz yoktur ki, Türk yatırımcılar 2015 yılında sona erecek plan dönemine değin Etiyopya’nın yıllık ihracat hedefine (ki bu hedef 10 Milyar Dolar’dır) önemli katkılar sağlayacaklardır” ifadelerini kullanmıştır¹⁷⁴(a.g.e.,http://www.mfa.gov.et/Press_Section/Week_Horn_Africa_March_11_2011.htm#3,13.11.2011).

11-12 Nisan 2011 tarihlerinde Etiyopya Federal İşler Bakanı Ato Şiferav Tekle Mariyam Türkiye’yi ziyaret etmiştir. Sözkonusu ziyaret sırasında adıgeçen Devlet Bakanı Zafer Çağlayan ile Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Müsteşarı Vedat Mirmahmutoğulları ile görüşmüştür.Şiferav’nın ziyaretine müteakip olarak, Türk hükümeti cömertçe 25 Etiyopyalı kamu çalışanına, Türkiye’nin zengin bir deneyime sahip olduğu küçük ve orta ölçekli kuruluşlar, ihracat gelişimi, Direkt Dış Yatırım ve tarım ve enerji sektörleri alanlarında kısa dönemli eğitimler vermeyi teklif etti. Teklife cevaben, 25 Etiyopyalı Haziran 2011 tarihinden itibaren bir aylık bir eğitime tabi tutuldu.Bkz.*Ethiopian Herald*,11.8.2011.

¹⁷⁴Forum’un açılışında konuşan Çağlayan, “Buraya kredi anlaşmasıyla geldik. Türk Eximbank Etiyopya’ya yatırımlarda bulunan Türk iş dünyasına destek amacıyla 100 Milyon Dolarlık bir kredi anlaşmasına imza atacaktır” ifadelerine başvurdu. Çağlayan ayrıca, ticaret hacmini artırmak ve Türk ve Etiyopya iş dünyasını birlikte çalışmaya teşvik etmenin yanı sıra, ziyaretinin bir amacının da Türkiye-Etiyopya arasındaki ilişkileri bir adım daha ileri götürmek olduğunu söyledi. Bkz.*Milliyet*,10.3.2011.

22 Ağustos 2011'de T.C. Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, Etiyopya'yı ziyaret ederek, Etiyopya Başbakanı Meles Zenavi, Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı Hayle Mariam Desalegn ve Afrika Birliği Komisyonu Başkanı Jean Ping ile birer görüşme gerçekleştirmiştir. Davutoğlu, Etiyopya'daki resmi temasları kapsamında önce Başbakan Meles Zenavi ile görüştü. Görüşmede, ikili ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi üzerinde duruldu, üst düzey ziyaretlerin artırılmasının önemine değinildi.

Somali'deki açlık ve kuraklığa ilişkin kaygıların ve Libya'daki durumun da ele alındığı görüşmede Davutoğlu, Zenavi'ye Türkiye'nin Afrika açılımını anlattı. Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı Hailemariam Desalegn ile gerçekleşen görüşmede de Somali, Eritre, Sudan ve Libya konuları ele alındı.. Davutoğlu, daha sonra Addis Ababa'da Türk iş adamları ve yatırımcılarıyla da bir araya geldi. Bakan, yatırımcılardan faaliyetleri ve karşılaştıkları sorunlar hakkında bilgi aldı¹⁷⁵. Davutoğlu, Etiyopya temasları kapsamında görüştüğü Ping ile Somali ve Libya konuları başta olmak üzere, Afrika'da barış ve güvenliği, ekonomik-sosyal kalkınmayı ve barışı koruma faaliyetlerini içeren bir dizi konuyu ele aldı. Görüşmede Türkiye ile Afrika Birliği stratejik ortaklığının nasıl geliştirilebileceği de müzakere edildi¹⁷⁶ (http://www.mfa.gov.tr/agustos__.tr.mfa,11.11.2011).

Çalışma sınırlarımız içerisinde, uzun Etiyopya-Türkiye ilişkileri tarihindeki en güncel gelişme, 16 Aralık 2011 tarihinde diplomatik pasaport sahibi kişiler adına vize muafiyeti anlaşması oldu. Bu anlaşmaya göre "Taraflar, ilk giriş tarihinden itibaren her 180 gün içerisinde 90 günü aşmayan süre zarfında, diğer Akit tarafın ülkesine girip çıkmak, topraklarından transit geçmek ve diğer Akit tarafın ülkesinde geçici olarak kalmak için vize

¹⁷⁵ Davutoğlu, Etiyopya temasları kapsamında görüştüğü Ping ile Somali ve Libya konuları başta olmak üzere, Afrika'da barış ve güvenliği, ekonomik-sosyal kalkınmayı ve barışı koruma faaliyetlerini içeren bir dizi konuyu ele aldı. Bkz. http://www.mfa.gov.tr/agustos__.tr.mfa,11.11.2011.

¹⁷⁶ Çok sayıdaki yüksek mevkili ziyaretlerin yanı sıra karma ekonomik komisyonu toplantıları da, 21. yüzyıldaki Addis Ababa-Ankara ilişkilerinde sağlam temeller oluşturdu. Ayrıca, Şanlıurfa ve Harar ve iki başkent Addis Ababa ve Ankara arasındaki kardeş şehir anlaşmalarına da dikkat çekmek gerekir. Bkz. http://www.mfa.gov.et/Press_Section/Week_Horn_Africa_March_11_2011.htm#3,13.11.2011.

yükümlülüğünden muaf tutulacak.İki ülke de olağanüstü koşullarda, herhangi bir neden belirtmeksizin, diğer Akit tarafın vatandaşlarının ülkeye girişini reddetme veya ülkesinde ikamet etme süresini kısaltma hakkına sahip olacak”(Milliyet,16.12.2011).

Yukarıda bahsi geçen gelişmeler, iki ülke arasında ekonomik ve ticari ilişkiler yönünden bir altın çağın başlangıcının temelini hazırladı.Daha önce de belirtildiği gibi, 1991 yılı Albay Mengitsu Hayle Mariyam’ın kendine özgü Marksist cuntasının sonunu getirdi. Bu gelişme ayrıca Etiyopya’da kontrollü pazar ekonomisi politikasını da sona erdirdi. Ekonomik özgürlüğün sağlanmasının yanı sıra, Etiyopya hükümeti ayrıca hâlihazırdaki bürokrasinin modernizasyonu konusunda da kolları sıvadı.Kontrollü pazar ekonomisi politikasından serbest piyasa ekonomisine geçiş ve bürokratik sistemdeki radikal değişiklikler, ülkeye kayda değer miktarda yabancı sermayesinin girişinin yolunu açtı. Özellikle de son beş yılda, Etiyopya’ya dünyanın farklı noktalarından büyük miktarlarda yabancı sermayesinin girişine tanıklık edilmiştir.

Marksist dönem sonrası Etiyopya’daki ekonomik ve bürokratik sistemdeki radikal değişiklikler ve Etiyopya’nın yabancı yatırımcılara duyduğu ilgi hakkında Addis Ababa T.C. Dış Ticaret Müsteşarlığı tarafından yayınlanan bir dokümanda¹⁷⁷:

“Etiyopya’da yeni yasal düzenlemelerle dış ticaret lisanslarını elde etme prosedürü oldukça basitleştirilmiştir. Sadece bazı önemsiz idari formaliteler gerekmektedir. Sosyal ve ahlaki yönden zararlı kabul edilen (uyuşturucular, silahlar ve pornografik materyaller) bazı ürünler dışında hiç bir ithalat yasası ve kısıtlaması mevcut değildir. Bununla beraber, bazı mamuller Etiyopya Kaliteve Standartlar İdaresi’nin standart koşullarını taşımalıdır.İhracata ilişkin olarak ise döviz kuru ayarlaması, ihracat vergi ve sübvansiyonlarının kaldırılması ve geri ödeme sistemi (duty draw back) gibi uygulamalar baslatılmıştır.İhracatçılar döviz kazançlarının %90’lık

¹⁷⁷“1990’ların basından itibaren Etiyopya piyasaya dönük ekonomik kalkınma stratejisi izlemiş ve ekonomide özel sermayenin ağırlığını arttıracak tedbirler almıştır. Ayrımcılığa yol açan vergi, kredi ve dış ticaret uygulamalarını ortadan kaldırmış, idari prosedürleri basitleştirmiş ve iş hayatını düzenleyen kuralları anlaşılır ve istikrarlı hale getirmiştir. Bazı devlet kuruluşları da özelleştirilmiştir. Etiyopya’da su anda Yatırım _darsi eskiye nazaran daha düzgün bir Yatırım Kanunu uygulamakta, arazi kiralama ve iş ya da fabrika kurma gibi faaliyetlerde yabancı yatırımcılara karşılaştıkları lisans alma ve diğer bürokratik engeller konusunda yardımcı olmaktadır...”bkz.<http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/ETY/20072008%20YILLIK%20APOR.doc>,9.8.2009.

kısmını herhangi bir banka ve döviz bürosuna 4 haftalık bir süre içerisinde serbest pazarlık esasına göre satabilmektedirler” ifadeleri kullanılmıştır(<http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/ETY/20072008%20YILLIK%20APOR.doc>,9.8.2009).

İkili anlaşmalar ve protokoller iki ülke arasında ikili economy ve ticari ilişkilerin temelini attı.1993 yılın Ekonomik ve Teknik İşbirliği ve Ticaret anlaşmanın imzalanmasının ardından, iki ülke arasında ticaret ve ekonomi alanlarındaki işbirlikleri akıcı şekilde gelişmeye devam etti. Ticaret hacmi genişlemeye devam ediyor. Bkz. Tablo 5.İki ülke arasında 1994 yılında 6 710000 Dolar olan ticaret hacim, yıllar itibariyle artarak 2000 yılında 27 391000 Dolara, 2004 yılında ise 95 704000 Dolara yükselmiştir. On yılda Etiyopya ile Türkiye dış ticareti 14 mislinden fazla artmıştır.Bu dönem içerisinde 1999 ve 2000 yılları ticaret hacmi bir istisna olarak düşüş gözlenmiştir. Bunun sebebi, 1998–2000 yıllarındaki trajik Etiyopya-Eritre sınır savaşı olabilir. Bu kritik dönemde tüm Etiyopya kaynakları savaş cephesine yönlendirilmişti. Ekonomi adına çok küçük miktarlarda zaman ve kaynak ayrılmıştı ve bu durum da, 1999–2000 döneminde Etiyopya’nın Türkiye de dahil tüm dünya ülkeleriyle olan ekonomik ve ticari ilişkilerini sekteye uğrattı(a.g.e.,<http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/ETY/20072008%20YILLIK%20APOR.doc>,9.8.2009).

Tablo 5

Etiyopya- Türkiye Dış Ticareti,1994-2004 (1000 \$)

YIL	İHRACAT	İTHALAT	DENGE	HACİM
1994	5 456	1 254	4 202	6 710
1995	11 099	1 655	9 444	12 754
1996	22 607	47	22 560	22 654
1997	36 251	834	35 417	37 085
1998	42 764	781	41 983	43 545
1999	24 007	291	23 716	24 298
2000	27 205	186	27 019	27 391
2001	32 315	450	31 865	32 765
2002	32 317	7 677	24 640	39 994
2003	50 739	20 131	30 608	70 870
2004	77 687	18 017	59 670	95 704

Kaynak: T.C. Addis Ababa Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği

Bu on yıl içerisinde iki ülke arasında imzalanan anlaşmalar içerisinde, ikili ticari ilişkilere hızlı bir genişleme katan bir faktör daha vardı. Bu, 2000 Kasımı'nda Addis Ababa'da yapılan Karma Ekonomik Komisyonu I. Dönem Toplantısı idi. Toplantı, fikirler için bir pazardı. Katılımcılar her iki ülkedeki ekonomik ve diğer bağlantılı gelişmelerle ilgili detaylı bilgiler elde edebiliyorlardı¹⁷⁸. Ticaret hacmi müteakip yıllarda artmaya devam etti. Bkz. Tablo 6. 2005 yılında 139.6 milyon dolar olan ticaret hacim, 2008 yılında 218.9 milyon dolara, 2010 yılında ise 268.4 milyon dolara yükselmiştir. T.C. Dış Ticaret Müsteşarlığının aktardığı bilgilere göre, 2011 yılının ilk üç ayındaki ikili ticaret hacmi 83,184,732 dolar'dır ve yıl sonuna doğru bu rakamın yarım milyar dolara ulaşması beklenmektedir. Son altı yılda Etiyopya ile Türkiye dış ticareti 5 mislinden fazla artmıştır. Bu dönem içerisinde 2006 yılı ticaret hacminde bir istisna olarak düşüş gözlenmiştir¹⁷⁹ (<http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/ETY/Nisan%202011%20Raporu.ppt>, 10.6.2011).

---

¹⁷⁸ Örneğin, Karma Ekonomik Komisyonu'nun oynadığı rol hakkında Addis Ababa'daki 3. Etiyopya-Türkiye Karma Ekonomik Komisyonu toplantısına başkanlık eden Etiyopya Gelirler Bakanı Getaçew Belay, karma komisyonun 2000 yılında kurulmasından önce Türkiye'ye hiçbir Etiyopya ihracatının bulunmadığını ifade eder. Bunlara ek olarak, karma komisyonun kurulmasının ardından, "iki dost ülke arasındaki yıllık toplam ticaret hacminin %51 arttığını" da not eder. Bkz. E.C.A.R.A., 2010.

¹⁷⁹ Ayrıntılı bilgi için <http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/ETY/2010YILIYILLIKRAPOR.doc>, adresi ziyaret edilebilir.

Tablo 6

2005-2011 Mart Döneminde Etiyopya-Türkiye Dış Ticareti(ABD Doları)

YIL	İHRACAT	İTHALAT	DENGE	HACİM
2005	109,378,000	30,293,000	79,085,000	139,671,000
2006	91,932,000	23,678,000	68,254,000	115,610,000
2007	145,963,920	42,745,789	103,218,131	188,709,709
2008	180,135,768	38,790,569	141,345,199	218,926,337
2009	255,381,566	29,384,516	225,997,050	284,766,082
2010	236,258,354	32,152,338	204,106,026	268,410,702
2011-Ocak- Mart	61,072,364	22,112,368	38,959,996	83,184,732

Kaynak: T.C. Addis Ababa Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği

Yukarıdaki tablolarda görebileceğimiz gibi 1994 yılında 5.4 milyon Dolar ile başlayan Türkiye'nin Etiyopya'ya yönelik ihracatı yıllar itibariyle artarak 2004 yılında 77.6 milyon dolar, 2010 yılında da 236.2 milyon Dolar olarak gerçekleşmiştir. 2011 yılının Ocak-Şubat döneminde Türkiye'nin Etiyopya'ya ihracatı 43.3 milyon Dolar seviyesinde olmuştur. Devamlı artan ticaret hacmiyle birlikte Türkiye, bu gibi kısa bir zaman zarfında Etiyopya'nın başat ticaret partnerlerinden biri haline gelmiştir.Bkz. Tablo 7.

Tablo 7

1992-2 Şubat 2011 Döneminde Etiyopya'da Yatırım Yapan İlk 10 Ülke

Ülkeler	Firma Sayısı	Yatırım Tutarı (1000 ETB)	Yatırım Tutarı (USD)	İstihdam
ABD	1108	46,169,829.66	5,062,709,553.19	86330
Sudan	794	49,737,830.56	4,806,783,452.51	73649
Hindistan	494	42,947,983.18	4,481,147,906.91	40080
Suudi Arabistan	376	34,255,780.48	3,623,347,404.64	64841
Çin	1145	39,050,378.97	3,488,121,471.55	76229
Almanya	200	17,504,585.60	1,750,362,666.06	45793
Nijerya	43	16,612,592.39	1,468,319,445.16	4100
Türkiye	225	14,748,153.00	1,335,825,459.00	29014
İsrail	223	12,920,276.68	1,287,683,189.34	84711
BAE	85	12,025,131.79	1,138,644,251.56	12690
Toplam	4693	285,972,542.31	28,442,944,799.92	517437
Bütün Ülkeler Genel Toplamı*	7684	386,200,962.59	45,870,366,367.20	921512

*: Yatırım izni verilen doğrudan yabancı yatırım projelerinin toplam tutarı olan 386,200,962,590 ETB'nın (45,870,366,367 ABD Doları) %78.4'ü Proje Safhasında, %14.7'si Yatırım Safhasında ve %6.9'u İşletme Safhasındadır.

Kaynak: T.C. Addis Ababa Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği

Tablo 5 ve 6'tade görebileceğimiz gibi, Türkiye'nin Etiyopya'dan ithalatı, son 17 yıl içerisinde birbirini takip eden yıllarda artış azalış şeklinde bir seyir izleyerek¹⁸⁰1994 yılındaki 1.2 milyon dolardan seviyesinden 2007 yılında 42.7 milyon dolara yükselmiş, 2010 yılında ise 32.1milyon dolara düşmüştür.

Genel olarak, iki ülke arasındaki ticari ürün takası söz konusu olduğunda, Türkiye Etiyopya'ya endüstriyel ürünler ihraç ettiği söylenebilir.Bu konu hakkında, T.C. Addis Ababa Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği'nin 2010'deki yıllık raporunda şu ifadeler yer almıştır:

“Türkiye’den ithal edilen başlıca mallar: metal ve metal ürünler, makine ve mekanik cihazlar, elektrikli ekipmanlar ve parçaları, ses kayıt cihazları ve parçaları, plastik ve plastik ürünler, kimyasal ürünler, araçlar ve ilgili ekipmanlar, yedek parçalar, tekstil ve konfeksiyon, hazır gıdalar, tütün ve tütün mamülleri, meyve özü, sirke, görsel, fotografik, sinematografik, müzik aletleri ve parçaları, saatler, ölçü kontrol, tıbbi veya ameliyat aletleri ve cihazları, bitkisel yağlar, kağıt ve kağıt ürünleri, taş, alçı, çimento, asbes, mika veya benzer malzemelerden eşyalar, ayakkabı, suni çiçek, ağaç ve ağaç ürünleri, mantar ve mantardan ürünler, mineral ürünler, bitkisel ürünler, deri ve deriden ürünler, çanta, valizler, kürk ve kürkten ürünler, doğal ve işlenmiş inciler, değerli taşlar ve metaller, kaplanmış eşyalar, imitasyon takılardır.”

(<http://www.musavirlikler.gov.tr//ETY/2010YILYILLIKRAPOR.doc>,2.1.2011)

Aynı kaynağa göre Türkiye'nin Etiyopya'dan ithal ettiği başlıca ürünler: pamuk, kırmızı mercimek, kavrulmuş kahve,tekstil ve konfeksiyon, bitkisel ürünler (susam), hayvansal ürünler, deri ve deriden ürünler, kağıt ve kağıt ürünler ve plastik ürünlerdir(a.g.e.<http://www.musavirlikler.gov.tr//ETY/2010YILYILLIKRAPOR.doc>,2.1.2011).

¹⁸⁰“2008 yılında Türkiye'nin Etiyopya'dan ithalatı,2007 yılına kıyasla %8 düşerek 42.7 milyon dolardan 39.3 milyon dolara gerilemiştir.2009 yılında ise , 2008 yılına kıyasla %23 düşerek 38.7 milyon Dolardan 29.3 milyon Dolara gerilemiştir.” Ayrıntılı bilgi için <http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/ETY/2010YILYILLIKRAPOR.doc>,adresi ziyaret edilebilir.

Ticaret hacmindeki bu hızlı genişlemeye rağmen, ithalat ve ihracat dengelerinde gözle görülür bir eşitsizlik olduğunu anlayabiliyoruz.Etiyopya ile Türkiye arasındaki dış ticaret dengesi yıllar itibarıyla hep Türkiye lehine fazlalık vermiştir.İki ülke arasındaki ekonomik ve teknolojik ayrılıkların dış ticaretlerindeki dengesizliklerinin ardında yatan ana faktör olduğu düşünülüyor.Yoksul ve geri kalmış bir ülke olan Etiyopya, doğal olarak çok büyük miktarlarda ithalat yapmakta ve çok küçük sayılarda ihracat yapmaktadır.

Hızlı büyüyen ikili ticari ilişkilerin yanı sıra, Etiyopya'ya hızla akan bir Türk yatırımı söz konusuydu. 1993 öncesi dönemde hiçbir Türk yatırımı projesi mevcut değildi. Bununla birlikte, yüreklendirici ikili anlaşmalar, karma ekonomik komisyon toplantıları ve yüksek kademelerin yaptıkları sık ziyaretler sonucunda Türk yatırımcılar Etiyopya'ya yatırım konusunda kendilerine güven kazandılar. 2003 yılında Etiyopya'ya yatırım yapmış olan yalnızca bir Türk firması mevcuttu.(E.C.S.A.,2009,11)¹⁸¹Bir sonraki ikiyıl bu rakam yediye yükseldi.Şu anda, Etiyopya'da çeşitli yatırım etkinliklerinde yer alan 200'den fazla Türk şirketi bulunmaktadır.Bkz.Tablo 8.

---

¹⁸¹1999'dan önce Etiyopya'da hiçbir Türk yatırımcısı bulunmuyordu. Etiyopya'ya yatırım yapan ilk Türk işadamı Atilla Yıldırım'dı. Bu konu hakkında, Türk basınında şu haber boy göstermişti:

“İşadamı Atilla Yıldırım, 1999 yılı sonunda, Addis Ababa sanayi bölgesinde, Etiyopya Özelleştirme İdaresinden bir fabrika satın alarak üretime başlamıştır. Fabrikanın modernizasyon çalışmalarının _ki yılda tamamlanmış ve 12 milyon dolarlık bir yatırım yapılmıştır. Etiyopya'da yatırım yapan bir başka Türk firması da Addis Dış Ticaret'tir. Addis Ababa'da 7 bin metrekare alanda kurlu tesisi, ‘Türk Endüstriyel İhraç Ürünleri Daimi Teshir ve Pazarlama Merkezi’ olarak düzenlenmiştir. Bu yatırımın amacı Afrika'ya yatırım yapmak isteyenlere ışık tutmaktır. Böylece Türk firmaları bu merkezde mallarını sergileyebileceklerdir. Bunun dışında bazı Türk yatırımcılarının da Etiyopya özelleştirme idaresi ile görüşmelerinin devam ettiği belirtilmektedir.Etiyopya gelismekte olan bir ülke olduğu için müteahhitlik hizmeti verecek olan firmalarımızıçin de bir alternatif olabilir. Nitekim, ENKA firmamız 2000 yılında kuzeydeki Tigray Eyaletinde 45 milyon \$'lık bir is olan Mekele Çimento Fabrikasının inşaatını yapmıştır.Firmalarımız zaman zaman baraj ve fabrika inşaatı ihalelerine katılmaktadırlar.”Bkz *Milliyet* 3.4. 2005.

Tablo 8

2003-28 Nisan 2011 Döneminde Etiyop'da Yatırım İzni Verilen Türk Firmalarının Sayısı, Yatırım Tutarı ve İstihdam Durumu

Yıllar	Firma Sayısı	Yatırım Tutarı (1000 ETB)	Yatırım Tutarı (USD)	İstihdam
2003	1	2,300	267,441.00	5
2004	1	2,000	232,558.00	25
2005	5	64,500	7,500,000.00	135
2006	8	195,207	22,698,488.00	2707
2007	32	2,420,609	268,956,555.00	2496
2008	49	2,309,848	240,609,166.00	3662
2009	63	5,603,384	495,874,690.00	14851
2010	63	3,338,305	251,639,224.00	4393
2011	16	4,651,870	279,663,396.00	4432
Toplam	238	18,588,023	1,567,441,518.00	32706

Kaynak: T.C. Addis Ababa Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği

Yukarıda da açıklandığı gibi, 2005 yılı Etiyopya-Türkiye ilişkilerinde bir dönüm noktası olmuştur. 2005 ve müteakip yıllarda daha çok sayıda ikili anlaşmalara ve protokollere imza atıldı, bir dizi karma ekonomik komisyonu toplantıları yapıldı ve sıkça yüksek kademeli

ziyaretler gerçekleşti. Değnilmesi gereken diğler konular ise, Etiyopya Büyükelçiliği'nin yeniden açılması, Türkiye'nin çeşitli noktalarında Etiyopya Fahri Konsolosluklarının kurulması¹⁸² ve İstanbul ve Addis Ababa arasında direkt uçuşların yapılmaya başlanmasıdır.

İki ülke arasında hızlı büyüyen ticari ilişkilerde değinmeden geçemeyeceğimiz bir gelişme de, TUSKON tarafından 2006–2011 yılları arasında organize edilen yedi zirve toplantısıydı. Türkiye'de Türkiye-Afrika Ticaret Köprüsü (TATK) olarak bilinin bu zirve toplantılarına Etiyopya da dahil onlarca Afrika ülkesi katılımcı oldu ve bu toplantılar iş ilişkilerinin kurulması açısından çok önemli bir görev üstlendi¹⁸³.

Tüm bu gelişmeler, yalnızca akıcı siyasi ve diplomatik ilişkilere değil, aynı zamanda da dinamik ticari ve ekonomik işbirliklerine büyük katkılar sağlamıştır. Bunun bir sonucu olarak, geçen altı yıl Etiyopya'ya çok sayıdaki Türk yatırımcıların akınına tanıklık etti. Böylece, Etiyopya yüzlerce Türk yatırım projesine ev sahipliği etti ve bu projeler binlerce Etiyopyalıya iş imkânı sağladı. Bu konu hakkında, T.C. Addis Ababa Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği'nin 2010'deki yıllık raporunda şu ifadeler yer almıştır: "Türk işadamlarının 5 Ocak 2011 tarihi itibariyle Etiyopya'da kurduğu firma sayısı 225 ve yıl sonuna kadar bu sayının 300'e ulaşması beklenmektedir. 225 Türk firmasının taahhüt ettiği yatırım tutarı 1.3 milyar Dolar civarındadır. Taahhüt edilen yatırım tutarında gerçekleşme oranı yaklaşık %50'dir. Yatırımcı 225 Türk firmasının taahhüt ettikleri istihdamise29014'tür" (<http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/ETY/2010YILYILLIKRAPOR.doc>, 2.1.2011).

¹⁸²Etiyopya, 2006-2010 yılları arasında İstanbul, İzmir, Gaziantep, Mersin ve Antalya'da Fahri Konsolosluklar açmıştır. Bkz. http://www.mfa.gov.et/Press_Section/Week_Horn_Africa_March_11_2011.htm#3, 13.11.2011.

¹⁸³Beş Etiyopya-Türkiye Karma Ekonomik Komisyonu'na ve yedi TUSKON toplantısına ek olarak, fuar, sergi ve tanıtım faaliyetleri de iki ülke arasındaki ticari ilişkileri temellendirmek ve güçlendirmek adına fayda sağladı. Örneğin, Ekim 2003 ve Eylül 2005 arasında sadece Addis Ababa'da beş "Made in Turkey" fuarı gerçekleştirilmiştir. Bkz. <http://www.musavirlikler.govtr/upload/ETY/2010YILYILLIKRAPO.doc>, 2.1.2011.

Raporda, Etiyopya'daki Türk yatırımlarının başat alanlarıyla ilgili şu sözler mevcuttur:

“Firmalarımızın yatırım yaptıkları başlıca alanlar: tekstil ve konfeksiyon, demir çelik ve boru, eğitim, inşaat (makine ve ekipman), sağlık, gıda, çimento, çiftçilik, inşaat malzemeleri, su sondajı, pvc ve alüminyum kapı ve pencere, plastik, ayakkabı ve terlik, çeşitli makina montajı ve yedek parça, kablo, altın işleme, mobilya, otobüs, traktör, treyler montajı, entegre et tesisi, tarım alet ve makinaları, beyaz et , lpg tüpüdür”

(a.g.e., <http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/ETY/2010YILIYILLIKRAPOR.doc>, 2.1.2011).

Etiyopya'daki Türk yatırım projelerinin ülkedeki diğer ülke yatırımlarıyla karşılaştırılması noktasında, raporda: “2 Şubat 2011 tarihi itibarıyla Etiyopya'da izin verilen doğrudan yabancı yatırımlar kapsamında proje sayısı 7684, yatırım tutarı ise, 45.8 milyar Dolar'dır. Türkiye 225 proje ve 1.3 milyar Dolar izin verilen doğrudan yatırım ile 7. sırada olup, toplam doğrudan yabancı yatırımlar içerisinde %2.9'luk paya sahiptir” yargıları yer bulur (a.g.e. <http://www.musavirlikler.govtr/upload/ETY/2010YILIYILLIKRAPORdoc,2.1.2011>)

Bu bölümde, Soğuk Savaş sonrası dönemde Etiyopya-Türkiye ilişkilerinin genel doğasını sunmak istedim. Çeşitli ulusal ve uluslar arası faktörlerden ötürü, iki ülke arasındaki siyasi ve diplomatik ilişkiler, 1991'den sonra yeni bir gelişim dönemine girdi. İki ülke arasındaki ticaret hacmi hızla büyüdü ve ekonomi, ticaret, yargı, eğitim, sağlık ve benzeri alanlarda ikili işbirlikleri de yükselişe geçti. İki ülkede, iki halk arasında artan ticari ve kültürel alışverişler ile gitgide daha fazla şehir kardeş şehir unvanlarını aldı. Bu dönemde, karşılıklı yarar üzerine kurulu siyasi, diplomatik, ekonomik ve kültürel işbirlikleri potansiyelleri ve tüm bunları iki ülke arasında daha organize ve yapılandırılmış etkileşimlere dönüştürme adına sağlam temeller atıldı.

SONUÇ

Yukarıdaki beş bölüm, kanımca Etiyopya-Türk ilişkileri tarihinin son 485 yıllık bölümünün mahiyetini ve gidişatını aydınlatmıştır. Bu konu hakkında daha önce yapılmış kapsamlı bir çalışma bulunmadığından, bendeniz bir taraftan ilgili tarihsel tanıklıkları belirlemeyi ve değerlendirmeyi, diğer taraftansa iki ülkenin ilişkilerinin tarihini yeniden inşa etmeyi denedim. Teze bir sonuç getirmek adına, Etiyopya dış ilişkileri tarihinin uzunca göz ardı edilen bu bölümünün diğer araştırmacılar tarafından üzerinde düşünülmesini sağlamak amacıyla, tarihsel gerçeklerin olanak verdiği kadar, birkaç yargıya açıklık kazandırmak ve onların üzerinde durmak için ana başlıkları bir araya getirmek gerekebilir.

Şu ana dek elde edilen tanıklıklar temelinde, Etiyopya-Türk ilişkilerini dört bölüme ayırabiliriz. Bunlar, ilk temasları şekillendiren askeri ihtilaflar, XIX.yüzyılda başlayan ikili diplomatik ilişkiler ve XX.yüzyılda ayyuka çıkan ekonomik ve kültürel ilişkilerdir. Bu bileşenler, üzerinde durulan tarih adına yegânedir. Ayrıca jeopolitik ve uluslar arası tarihsel gelişmeler bağlamında değerlendirilmelidir.

Etiyopya ve Türkler arasındaki en erken temaslar XVI.yüzyılın ilk yarısında gerçekleşmiştir. Bu gelişmeye çeşitli tarihsel faktörler etki etmiştir. I.yüzyıldan beri Kızıldeniz ve limanları, Etiyopya'nın ticari ve diğer bağlantıları için bir çıkış kapısı niteliği taşıyordu. Bu sebepten ötürü, Etiyopya liderleri Kızıldeniz limanları üzerinde bir hegemonya kurma ya da en azından Kızıldeniz sahillerine serbest ulaşımına sahip olma yollarını aradı. Benzer ticari sebeplerden dolayı, Kızıldeniz ticaretinde çıkarları bulunan diğer tüm güçler adına özel anlamda limanlarda denetime sahip olmak ve genel anlamda da Kızıldeniz havzasını yönetim altına almak büyük önem arz ediyordu. Tüm bunlar özellikle Mısır, Mısır'ı 1517'de fetheden Osmanlı Devleti ve 1502 yılından itibaren Ümit Burnu üzerinden Hindistan'a deniz seferleri düzenlemeye başlayan ve Kızıldeniz limanları vasıtasıyla bu seferleri güvence altına alma hedefinde olan Portekiz için geçerliydi. Bu şartlar altında, Kızıldeniz'de çıkarları bulunan bu çeşitli devletler arasında XVI. ve XVII.yüzyıllarda çıkan çatışmaların önlenmesi oldukça zordu.

Eski çağlarından beri, açık denizde bulunan Massava ve onun karşısındaki anakarada bulunan Arkiko limanı, Etiyopya'nın dış ticaretinde ana Kızıldeniz limanları oldu. Böylece kardeş limanlar, bu dönemde Kızıldeniz üzerindeki mücadelelerin ana hedefleri oldu. XVI. yüzyıl'ın başında, Etiyopya ikiz limanlar üzerinde hegemonya kurdu. 1557'de Mısır üzerinden gönderilen Osmanlı güçleri tarafından ele geçirilene kadar Etiyopya'nın yönetiminde kaldılar.

XV. yüzyıl'ın sonlarından itibaren Kızıldeniz'deki, Arap Yarımadası'ndaki ve Basra Körfezi'ndeki ticaretin canlanmasıyla, genişleyen Osmanlı İmparatorluğu 1517'de Mısır'ı ve 1538'de de Aden'i ele geçirerek dikkatini bu bölgelere çevirdi. Yaklaşık olarak 1520'ler'den 1566'ya kadar, Osmanlı Türkleri Hindistan'a ve Uzak Doğu'ya yönelik olan ticaret yolunu ele geçirmek için başarısızlıkla sonuçlanmak suretiyle Portekizliler'le mücadele etmiştir. Portekizlilere karşı olan başarısızlık Osmanlılar'ı Kızıldeniz limanlarının hükmü için harekete geçirdi.

Bu ana dek, Osmanlı Türkler 1557'de Massava limanını ele geçirdi ve ardından da Etiyopya'nın liman vilayetinde hegemonya kurmak için harekete geçti. Massava ve iç bölgesi üzerindeki Osmanlı Türkleri ve Etiyopya arasındaki mücadeleler bölge tarihinde bilindik bir doku oldu. Massava için bir iç bölge oluşturma gayretiyle, Osmanlı ordusu ana karada Arkiko'yu ele geçirdi ve güçlendirdi, plato üzerinde içeriye yayıldı ve Etiyopya'nın kıyı vilayetinin kıyıda elli yedi mil içeride olan başkenti Debarva'yı ele geçirdi. Debarva etrafında bir duvar çevrelendi ve burada bir cami inşa edildi. Bir Habeş Eyaleti, ya da Etiyopya'daki Osmanlı eyaleti, başkarargah Massava'da kurulmak üzere inşa edildi. Böylece Türk-Etiyopya çatışmaları başladı.

1559'da Etiyopyalılar Osmanlılar'ı Debarva'dan sürgün etti; ancak XVII. yüzyıl sonuna kadar Osmanlı Türkleri Debarva'ya periyodik akınlar yapmakla kalmadı, ayrıca Etiyopya iç siyasetine de müdahalelerde bulundu. Etiyopya'nın Osmanlı otoriteleriyle olan ilişkileri huzursuz şekilde bir arada var oluşu işaret eder. Belirli olaylar gergin ilişkileri tanımlayabilir. 1560'ın ilk iki yıllarında, Massava'daki Osmanlı valisi Utman Paşa, *Bahır Negaş* Yishak ile barış konusunda anlaşmaya vardı ve akabinde *Bahır Negaş* Yishak'ın

Etiyopya'yı 1559'dan 1563'e kadar yöneten imparator Minas'a karşı ayaklanmasında destekledi.Diğer tüm vilayet yöneticileri gibi, *Bahır Negaş* Yishak da imparatorun merkezi güç kurma emellerine karşı duruş sergiledi.XVI. ve XVII. yüzyıllarda Etiyopya'daki bir takım imparatorlar vilayet yöneticilerini harcama pahasına siyasi, askeri ve idari güçlerini merkezileştirmeye çalıştılar.Valiler, merkezi emperyal otoriteden bağımsız olmak istediler ve dolayısıyla mütemadiyen krala karşı ayaklanarak reformlara karşı çıktılar.*Bahır Negaş* Yishak ve onun Osmanlı müttefikleri, İmparator Minasa'yı 1562'de bir mücadelede yendiler ancak Minas'ın varisi Serse Dıngıl Tıgrean otonomisini diplomatik bir şekilde restore ederek *Bahır Negaş* Yishak'ın sadakatini geri kazandı.Sonuç olarak ittifak çöktü.

1572'de Osmanlı Türkleri saldırarak Debarva'yı ele geçirdiler; ancak iki yıl sonra ikinci kez daha sadık müttefikleri *Bahır Negaş* Yishak tarafından tahliye edildiler.1577'de,Osmanlı Habeş valisi Ahmet Paşa ve *Bahır Negaş* Yishak arasında, olunmadığı kadar hırsıyla bir ittifak yapıldı.Bu ittifak Etiyopya ve Türkler arasında bir başka karmaşaya sebebiyet verdi.İlerleyen karşılaşmalarda, Etiyopya İmparatoru ittifak güçlerini iki ardıl savaşta ve 1570'lerin son yıllarında Addi Qoro'da iki ittifak liderini de savaş alanında öldürerek yenilgiye uğrattı.1588'de Osmanlılar bir kez daha Debarva'yı işgal etti; ancak bu kez işgal kısa ömürlüydü.Akabinde geçen XIX.yüzyıl'a değin işgal ettikleri Massava'daki etkinliklerini kısıtladılar.

Karaya kısıtlanmış Etiyopya ile zayıf Habeş Eyaleti arasındaki savaş ve barış dönemi, XVI.yüzyılın son yılları boyunca devam etti. Tam da bu zamanda, Osmanlılar Habeş Eyaleti'nin önemini değerlendirmeye aldılar ve sonunda da gelecekteki kaderini çizdiler. XVI.yüzyılın son on yılından itibaren, Kızıldeniz'deki Osmanlı gücü ve çıkarları gerilemeye başladı; Massava'daki garnizon küçültüldü ve Habeş Eyaleti de, daha sonraları bu toprakları Osmanlı Türkleri adına yönetecek olan, Beca ailesine bırakıldı.Beca valisine Nâib unvanı verildi.

Osmanlıların kıyıdaki zayıflayan pozisyonlarına ve ilgilerine rağmen Osmanlı Türkleri ve Etiyopyalılar arasındaki değişken ilişkiler XVII.yüzyıl'da da sürdü.Yüzyılın ilk çeyreğinde, Etiyopya'nın kıyı eyaletlerinde Osmanlı Türklerin hayvancılık için yaptıkları akınlarda,

Etiyopya'ya yönelik denizaşırı malların üzerinde istimlaklarda ve bu ürünlere empoze edilen ağır vergiler yüzünden zaman zaman çatışmalar var oldu.Böyle bir durum ortaya çıktığında, Etiyopya onarımı veya muvafakatı Osmanlı Türklerin karavanlarının kıyılara gitmelerini durdurarak sağlıyordu.

Ancak 1648'de Etiyopya ve Massava'daki Osmanlılar geçici olarak farklılıklarını dengelediler ve Massava'daki Osmanlı valisinin Massava üzerinden Etiyopya'ya giren genel olarak Avrupalıları ve özel olarak da Katolik misyonerlerinin önünün kesilmesi için etkinliğinin belirtildiği bir anlaşma yapıldılar.Bu anlaşma İmparator Fasiladas'ın 1632'de Etiyopya'yı Roma Katolik inancına döndürme girişiminde bulunan Cizvit misyonerlerinin ihracıyla sürdü.Cizvit misyoner aktivitesi yalnızca kilise içerisinde değil ayrıca Etiyopya yönetim biçimine de değişim getirdi ve İmparator Susenyos döneminde yıkıcı bir iç savaşla sonuçlandı.

Massava'daki huzursuz Etiyopya ve Osmanlı Türkler bir arada oluşu XVII.yüzyıl'ın kalanında ve sonraki iki yüzyılda da sürdü.Etiyopya'nın Massava'yı yönetmede ilgili olmasına ve orada şehrin su ve diğer kaynaklar için anakaraya bağlı olmasını kullanabilecek olmasına rağmen, Etiyopya limanı askeri güçle Osmanlı egemenliğinden alacak güce sahip değildi.Diğer bir taraftan, anakaraya kaynaklardan dolayı bağımlı olmasına rağmen, Osmanlı Türkleri farklı sebeplerden Etiyopya'yı istila etmekten kaçındılar.

Yukarıdaki tartışmalardan, Kızıldeniz Bölgesi'nde güçlü bir pozisyon alma ya da Kızıldeniz Bölgesi'nde egemen olma adına üç yüzyıllık başarısız Osmanlı teşebbüsünün, Kızıldeniz Bölgesi'ni kendilerinin yasal ve doğal deniz kıyısı olarak değerlendiren ardışık Etiyopya liderleri tarafından şiddetli bir meydan okumayla karşılandığını açıkça görebiliriz. Belirtmeye bile gerek yoktur ki, Kızıldeniz Bölgesi'ndeki yüz yıllık Osmanlı mevcudiyeti Etiyopya'nın dış dünyayla iletişim kurma haklarını sekteye uğratmıştır.Denizlere ulaşımının engellenmesi,Etiyopya'nın statüsünü zayıf, geri kalmış ve karayla kuşatılmış bir Afrika imparatorluğu olarak tescil etmiştir.

XIX.yüzyılın son yıllarında, asırlık Etiyopya-Osmanlı ilişkilerinde radikal değişimler gözlemlendi.Uzun zamandır karşılıklı geçimsizlik ve ihtilaflar üzerine kurulu olan Etiyopya-Osmanlı ilişkileri, bir karşılıklı anlayış ve işbirlikleri devrine adım attı.İmparator II. Mınılık yönetimindeki Etiyopya dış politikalarındaki değişiklikler, Sultan II. Abdülhamit ile Etiyopya'ya yönelik dostane yaklaşımlar, tartışmalı Deyrü's-saltana Manastırı'yla alakalı olaylar ve uluslar arası jeopolitik sistemdeki değişiklikler bu radikal değişimde önemli rol oynadı.

İmparator II. Mınılık'ın 1913'teki ölümünün ardından, *Lic İyâsu*'nun tahta çıkmasıyla birlikte iki hükümet arasındaki ilişkiler yeni bir seviyeye yükseldi.*Lic İyâsu*'nun yönetimi, Etiyopya dış ilişkileri adına bir dönüm noktasıydı.Bu noktada, Birinci Dünya Savaşı belirleyici bir faktördü. Binlerce yıl boyunca Etiyopya, tarihinde hiçbir kez iki rakip Avrupalı güç arasında bir tercih yapma konumuna yükselmemişti. Bu fırsat, genç liderin yönetimi sırasında kendini gösterdi. Bölgedeki eski aktörlerin oyunlarına aşina olan *Lic İyâsu*, ülkesinin iyiliği adına bölgedeki yeni aktörlerin (yani İttifak Devletleri'nin) tarafına geçmeye karar verdi.Yeni aktörleri test etmek, yalnızca İttifak Kuvvetleri'yle olan yakınlaşmasının zeminini hazırlamadı; ayrıca bizzat kendisinin Müslüman Osmanlı Devleti'yle olan dini ilişkilerinde temellerini attı.Bu yüzden, İtilaf Devletleri'nin yoğun etkisi altında olan Kabine ve Etiyopya Ortodoks Kilisesi tarafından koltuğundan ayrılmaya zorlandı.

Birinci Dünya Savaşı'ndan ve monarşinin yerini Mustafa Kemal Atatürk tarafından kurulan cumhuriyete bırakmasından sonra, Türkiye'nin Afrika'daki yükümlülükleri değişti. 1923'ten 1990'lara kadar, Türkiye'nin bir Afrika politikası bulunmuyordu.Kısacası, Türkler kendilerinden coğrafi açıdan uzak bölgelere zaman ayırmak yerine Avrupa ve Asya kavşağındaki komşularına yüzünü dönmekle ve modern laik devleti sağlama alma mücadeleleriyle yetinmekteydiler.

Bu gibi koşullar altında bile, yeni laik Türkiye Cumhuriyeti kolonyal Afrika'daki tek bağımsız siyah devlet olan Etiyopya'yı göz ardı edemezdi ve de edemedi. 1926'da Atatürk, Türkiye Cumhuriyeti'nin Addis Ababa'daki ilk konsolosluğunu açma emrini

verdi. Bu, Türkiye Cumhuriyeti'nin Afrika'daki ilk konsolosluydu. Ayrıca, Türkiye 1930'da İmparator Hayle Sılâse'nin tahta çıkış törenine katılması amacıyla Etiyopya'ya delegasyon gönderen ülkelerden de biriydi. Etiyopya da tüm bunlara karşılık, 1933 yılında Ankara'da bir konsolosluk açtı. İki ülke arasındaki ilişkileri daha da güçlendirmek için Mayıs 1935'te, Türkiye Addis Ababa'daki konsolosluğunu büyükelçilik düzeyine yükseltti ve Nizameddin Ayazlı'yı da Etiyopya'daki ilk Türkiye büyükelçisi olarak atadı.

Ne yazık ki 1936-1941 yılları arasında Etiyopyadaki kısa İtalyan işgalinden dolayı Etiyopya ve genç Türkiye Cumhuriyeti arasındaki ilk dostane ilişkiler sekteye uğramıştır. Atatürk'ün Türkiye'si, Faşist İtalya tarafından işgale uğrayan talihsiz Etiyopya'nın tarafında yer alan ender ülkelerden biriydi. Türkiye'nin 1957 yılında Addis Ababa'daki büyükelçiliğini yeniden açmasıyla, iki ülke arasındaki diplomatik ilişkiler kaldığı yerden devam etti. Etiyopya da 1959'da Ankara'ya kendi büyükelçisini göndererek karşılık verdi. Sonraki 15 yılda ise, sıkça görülen yüksek mevkili ziyaretlere ve ikili, bölgesel ve uluslar arası çaplarda ortak çıkarlara dayanan işbirliklerine şahit olundu.

1974'te popüler bir devrim oldu ve Etiyopya, kendi tarihinde yeni bir dönemece girdi. Dış ilişkileri de dahil, Etiyopya siyasi yaşamı her yönüyle değişime uğradı. Modern Etiyopya devletinin dış ilişkileri, hükümetin çok etnik yapıları Etiyopya'yı başarılı bir ulus devlet olarak inşa etme ve ülkenin bölgesel bütünlüğünü devam ettirme çabalarından şekillenmişti. Pek çok açıdan, devrim sonrası Etiyopya'nın liderleri tarafından yürütülen dış politikalar, eski imparatorluk rejimindeki dış politikalarla paralellik göstermekteydi. Bir dönemden diğerine farklılık gösteren tek nokta, sonraki dönemde Etiyopya'nın ideolojik mutabakata ulaşabilmiş olmasıydı.

İmparator Hayle Sılâse'nin rejimi çokça Birleşik Devletler'in nüfuzu altına girmişken, Albay Mengıstu Hayle Mariyam'ın rejimi ise kaderini Sovyetler Birliği'nin ellerine bırakmıştı. Hem 1974 öncesi hem de sonrası hükümetleri, iki süper gücün ekonomik ve askeri açılardan yardımlarını alarak düşük kalitedeki materyal kaynaklarına değer katmaya çalıştı. Bu şekilde, rejimlerin yalnızca dış politikalarındaki hedeflerinde değil, aynı zamanda da iç politikalarında ehemmiyetlerini arttırmayı başardılar. Geçmişteki ve çağdaş

Etiyopya'nın dış politikalarındaki analizler, bizlere Etiyopyalı liderlerin bir süper güçten diğerine hizmet vermek yerine istikrarlı bir şekilde Etiyopya için en iyi tercihi yapmanın uğraşında olduklarını gösterir.

Bu yüzden, Marksist askeri rejimin (yani *Derg*) 1974'te yönetime el koymasının ve buna müteakip olarak da Sovyet bloğuyla yakınlaşmasının ardından, iki ülke ilişkileri bir karanlık çağa girmiştir. *Derg* hükümetinin Moskova yanlısı duruşu, onun Türkiye gibi Komünist olmayan ülkelerle olan ilişkilerini sekteye uğrattı. Bu sebepten ötürü, daha büyük çaptaki iş ilişkilerinin alanları Mayıs 1991'e değin boş bırakıldı.

1990'lar sırasında uluslar arası çapta tarihi değişiklikler meydana geldi: Soğuk Savaş'ın sona ermesi, Sovyetler Birliği'nin dağılması ve özellikle de "alternatif sosyalist sistemler" olarak tarif edilen belirli ülkelerin alternatif siyasi ve ekonomik sistemlerinin zayıflaması gibi. Bu değişiklikler, dünya siyasi ve ekonomik düzeninin ve çeşitli, gelişmiş, gelişmekte olan ve gelişmemiş ülkeler arasındaki ikili ilişkilerin değişimini ortaya çıkartıyor. Bu sebeplerden ötürü, Etiyopya-Türkiye ilişkilerinin küresel gelişmelerden derinlemesine etkilenmesi doğaldır.

Marksist askeri rejimin Mayıs 1991'de çökmesinin ardından Etiyopya, ülkenin dış ilişkilerinin geliştirilmesi ve karşılıklı çıkarlara dayanan yeni bir dış ilişkiler politikasının oluşması adına çalışmalarına başladı. Etiyopya'nın dış politikasındaki bu yeni gelişmeler, çok geçmeden Türk dış politikasındaki neredeyse benzer gelişmelerle çakıştı.

1998 yılında Türkiye, merkez sağ Anavatan Partisi'nden Başbakan Mesut Yılmaz yönetiminde Afrika ülkeleriyle siyasi, ekonomik ve kültürel bağları geliştirmek adına "Afrika Politikasını Geliştirme" projesini başlattı. Bu politika tercihi İslamcı kökenli Adalet ve Kalkınma Partisi'nin 2002'de iktidara geldiğinde de sürdürüldü. 2005 yılında, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan Türkiye'de bir "Afrika Yılı" ilan etti ve Etiyopya ve Güney Afrika'yı ziyaret ederek ekvatorun güneyine resmi ziyarette bulunan ilk Türk hükümet lideri oldu. Erdoğan'ın ziyaretine karşılık olarak, Başbakan Meles Zenawi 2007'de Türkiye'yi ziyaret etti.

Son yirmi yıl boyunca, ikili siyasi,diplomatik,ekonomik ve ticari ilişkileri güçlendirmek adına Etiyopya ve Türkiye, bu alanlarda karşılıklı birçok ziyarette bulundu. Ayrıca, iki ülke arasında çok sayıda anlaşma da imzalandı. Bu anlaşmalar içinde, Ekonomik, Teknik İşbirliği ve Ticaret Anlaşması, Ticaret Odaları Arasında İşbirliği Anlaşması, Sağlık Alanında İşbirliği Anlaşması, Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması, Uluslararası Uyuşturucu ve Psicotrop Madde Kaçakçılığına Karşı İşbirliği Anlaşması, Kültür, Eğitim, Bilim, Basın-Yayın, Gençlik ve Spor Alanlarında İşbirliği Anlaşması, Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi Anlaşması, Turizm Alanında İşbirliği Anlaşması ve Bilimsel ve Teknolojik İşbirliği Anlaşması yer alır.

Hükümetler seviyesindeki taahhütler ve bu doğrultuda imzalanan anlaşmalar, iki ülke müteşebbisleri arasındaki yakın ilişkilerin de temeli oldu.Şu ana dek tekstil, tarım, tarımsal ürün işleme, inşaat ve diğer sektörlerde pek çok Türk yatırımcı yatırımlarda bulunmuştur.Ticari ilişkiler de heyecan verici şekilde büyüyor. Toplam ticaret hacmi 1994 yılında 6.7 milyon dolar ve 2002’de de 40 milyon dolar civarındaydı.Yalnızca üç yıllık bir sürede, 2005 yılında bu hacim 140 milyona ve bir dört yıl sonra, 2009’da da 284.7 milyon dolara ulaştı. Toplam ticaret hacminin, 2011 yılının sonunda 500 milyon dolarını aşması bekleniyor.

Genel olarak yüzyıllar süren Etiyopya-Türk ilişkileri savaş ve anlaşmazlıkla başlayıp, inişli ve çıkışlı olarak sürüp günümüzde ise hiç olmadığı kadar dostane olarak devam etmektedir.Etiyopya-Türk ilişkileri tarihi içerisindeki karşılıklı anlayış ve işbirliği temelli bu dönemin öncüleri olan İmparator II.Minilik ve Sultan II.Abdülhamit, elbette ki mezarlarında gülümsüyorlardır.

KAYNAKÇA**A.ARŞİV BELGELERİ****Etiyopya Milli Arşivler ve Kütüphaneler Ajansı (EMAKA)**

1270

1278

1281

1905

1909

118/60

1672/48

01/1580/509/60

05/109/6/18/10

2396/02/49-1/s-3

Başbakanlık Osmanlı Arşivi(BOA)

D.363;G.118,F. Y..A...HUS; 21/B /1314

D.889,G.66641,F.BEO; 26/B /1314

D.353;G.1314/B-13,F.İ..HR;27/B /1314

D.16,G.6,F.Y..PRK.PT; 21/Ra/1315

D.2088,G.25F.DH.MKT;10/N /1315

D.62,G.41,F. Y..EE; 25/S /1317

D.8,G.1,F. Y..PRK.NMH; 23/S /1317; 23/S /1317

D.128,G.1323/S-039,F.İ..HUS. 06/S /1323

D.62,G.36,F. Y..EE; 29/Z /1315

D. 194,G. 19,F. Y..A...HUS; 07/Za/1303

D. 4, G.41,F. Y..A...HUS; 07/M /1307

D.2335,G.21,F.HR.SYS;23/3/1915

D.2335,G.22,F,HR.SYS;24/3/1915

D.2335,G.25,F.HR.SYS;11/4/1915

D.2335,G.26,F.HR.SYS;17/4/1915

D.2335.G.39,F.HR.SYS;18/7/1915.

D.2335,G.33,F.HR.SYS;23/6/1915

D.2335,G.38,F.HR.SYS;08/7/1915

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi(BCA)

S.10104,D.439-2,F. 30..18.1.2,Y.14.69..8; 22/10/1930

S.13862,D.108-41,F. 30..18.1.2,Y.33.10..6; 18/2/1933

D.43959,F.30..10.0.0,Y.266.798..8,23/10/1935

S.41832,D.439-3,F.30..18.1.2,Y.62.19..8; 12/3/1936

D. E4,F.30..1.0.0,Y.61.376..12; 24/4/1953

S. 79586,D-,F.30..18.1.2,Y.205.24..1; 27/3/1967

S.82226,D-F.30..18.1.2,Y.206.37..5; 17/5/1967

S.128036,D.105-22025,F.30..18.1.2,Y.243.83..9; 10/12/1969

S.5847,D. 105-177655,F.30..18.1.2,Y.249.30..4; 5/5/1970

B.SÜRELİ YAYINLAR

“A Note About Afro-Turkish Relations”, *New African*, January, 2009.

“Avrupa’da tam bir harp havası” *Cumhuriyet*, 15.12.1935.

“Bakan Çağlayan Etiyopya’da”, *Milliyet*, 10.3.2011

“Başbakan Erdoğan Addis Ababa’da”, *Milliyet*, 3.3.2005.

"Başbakan Erdoğan Etiyopya’da", *Zaman*, 3.3.2005

Cevik, Ilnur “...and Turkey decides to discover Africa” *Turkish Daily News*, 26.6.1998.

"Empire's End", *Time Magazine*, 11.5. 1936.

“Emperor Haile Silassie I”, *National Geographic*, LVIII, 5, November 1930.

“Emperor Haile Silassie I visits Turkey” *Ethiopian Herald*, 4.3.1967.

“Emperor Haile Silassie I’s unofficial visit to Turkey” *Ethiopian Herald* 1, 8.11.1971,

“Erdoğan’ın Afrika turu” *Hurriyet*, 3.3.2005.

“Ethiopia: Minister Briefs Turkish Investors about Ethiopia’s Investment Opportunities”

Ethiopian Herald, 8.6.2009.

“Ethio-Turkish Match” *Ethiopian Herald*, 17.12.1962.

“Etiyopya Başbakanı Türkiye’de” *Milliyet*, 9.2.2007.

“Etiyopya ile vize anlaşması imzalandı”, *Milliyet*, 16.12.2011.

“Etiyopya’ya Her Türlü Desteği Vereceğiz”, *Zaman*, 9.2.2007. .

“Futbol tarihindeki ilk Etiyopya-Türkiye milli maçı” *Milliyet*, 10.10.1962.

Gettleman, Jeffrey. “Ethiopian court convicts Mengistu Haile Mariam of genocide” *International Herald Tribune*, 12.12.2006.

“Habeşistan İmparatoru İstanbul’da”,*Milliyet*,17.11.1971.

“Haile Selasiye Ankara’ya Geldi” *Milliyet*,3.3.67.

“Interview with Turkish ambassador”,*Capital*,14.11.2005.

İpekçi, Abdi “Afrika’ya dostluk Eli”, *Milliyet*,4.3.1967.

“Minister of Trade and. Industry in Istanbul”,*Ethiopian Herald*,21.6.2010.

“Mulatu Astatke:İstanbul’da Sanat”,*Milliyet*,19 .9. 2011.

“Parting Turkish ambassador touts investment boost” *Capital*,21.8.2010.

“Short Term Training for Ethiopian Professionals”,*Ethiopian Herald*,11.8.2011.

Stallings,Laurance “Old Eagle Beak,” *New York Times*,14.10.1935.

“The Turkish President in Ethiopia,” *Ethiopian Herald*,18.12.1969.

“Turkish president finish his official visit to Ethiopia”,*Ethiopian Herald*,22.12.1969.

“Turkish Prime Minister in Ethiopia,”*Ethiopian Herald*,2.3.2005.

Williams,Stephen.“Turkey seeks stronger ties with Africa,” *New African*,October 2008.

C.SALNAMELER

Ankara Üniversitesi(1967),*Milletlerarası Münasebetler Türk Yıllığı*,Cilt,VIII.

Ankara Üniversitesi(1969-1970),*Milletlerarası Münasebetler Türk Yıllığı*,Cilt X.

Ethiopian Central Statistical Agency(E.C.S.A.)(2009).*Statistical Abstract 2008*.Addis Ababa.

Ethiopian Customs And Revenue Authority(E.C.A.R.A.)(2010),*Monthly And Annually Foreign Trade Reports – 2005-2009*.Addis Ababa.

T.C.Addis Ababa Büyükelçiliği Ticaret Ataşeliği (T.C.A.A.B.T.A.).(1967),*Habeşistan'ın ekonomik durumu ve Türkiye Habeşistan ticareti 1965 yıllık raporu*.Addis Ababa.

D.INTERNET KAYNAKLARI

Altıparmak,Vahan. “*Etiyopya-Ermenileri.*” Erişim:23 Mart 2010.<http://team-aow.discuforum.info/t769-Etiyopya-Ermenileri.htm>.

CIA, “*Ethiopia*”,Erişim:09 Ağustos 2010.<https://www.c.i.a.gov>.

Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, “*Türk - Etiyopya İş Konseyi*”.Erişim:03 Temmuz 2010
http://www.deik.org.tr/Konsey/23/T%C3%BCrk_Etiyopya.html.

Dikbaş,Kadir. “*Necaşi'nin ülkesinde son Osmanlı konsolosu.*”Erişim:21 Nisan 2008.

<http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber-18130-34-necasinin-ulkesinde-son-osmanli-konsolosu.html>.

Embassy of the Republic of Turkey, “*Büyükelçilik Tarihi ve Önceki*

Büyükelçilerimiz,”Erişim:13 Kasım 2010,://addisababa.emb.mfa.gov.tr/.

Ethiopian Ministry of Foreign Affairs, “*A Week in the Horn of Africa*”,Erişim:05 Eylül 2008,http://www.mfa.gov.et/Press_Section/Week_Horn_Africa_August_15_2008.htm.

Ethiopian Ministry of Foreign Affairs, “*A Week in the Horn of Africa*”,Erişim:13 Kasım 2011,http://www.mfa.gov.et/Press_Section/Week_Horn_Africa_March_11_2011.htm#3.

Ethiopian Ministry of Foreign Affairs, “*Bilaterl Relations with Turkey*”,Erişim:02 Mart 2008,http://www.mfa.gov.et/Foreign_Policy_And_Relation/Bilateral/Turkey.htm.

Ethiopian Ministry of Foreign Affairs, “*Foreign Affairs and national Security Policy Strategy*”Erişim:15 Kasım 2009,<http://www.mfa.gov.et/>.

Ethiopian Ministry of Foreign Affairs, “*Relations with Turkey and Iran*” Erişim:02 Mart 2008,http://www.mfa.gov.et/Foreign_Policy_And_Relation/Relations_With_Countries_Middle_East_Turkey_Iran.php.

Fitzgerald,Mary. “*Gülen School*” Erişim:03 Ocak

2010,<http://www.irishtimes.com/newspaper/world/2010/0128/1224263289907.html>.

Hurriyet,"*Vehib Paşa, Habeşistan (Etiyopya) Başkumandanı mı oldu?*"Erişim:23 Haziran

2008,<http://arama.hurriyet.com.tr/arsivnews.aspx?id=10901646>.

Nejashi Ethio-Turkish International Schools, “*Ethio-Turkish Schools,*” Erişim:1 Mayıs

2011,<http://www.nejashiturkishschools.com/main.asp?ID=1&CID=6>.

Sarafyan,Jirayr, “*Zamana bir yolculuk:Etiyopya Ermenileri*” .Erişim:31 Mart 2010.

<http://www.bolsohays.com/haberdetay-36037/zamana-bir-yolculuk-etiyopya-ermenileri.html>.

TİKA, “*Etiyopya,*” Erişim:5 Nisan 2010,<http://www.tika.gov.tr/>.

Turkish Ministry of Foreign Affairs, “*Turkey’s Economic Relations with Ethiopia,*”Erişim:9

Ağustos 2010[http://www.mfa.gov.tr/turkey_s-economic-relations with-etiopia.en.mfa](http://www.mfa.gov.tr/turkey_s-economic-relations-with-etiopia.en.mfa),

Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi,“*Afrika.*”Erişim:11.Ekim

2008.<http://www.tasam.org/>.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, “*Türkiye Cumhuriyeti ve Federal Demokratik Etiyopya*

Cumhuriyeti Arasında Yatırımların Karşılıklı Teşvik ve Korunmasına İlişkin

Anlaşmanın Onaylanmasının Uygun Bulduğuna Dair Kanun” .Erişim:13 Ocak

2010,<http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5156.html>.

- T.C. Addis Ababa Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği. “2007-2008 Yıllık Rapor”.Erişim:09 Ağustos 2009.<http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/ETY/20072008%20YILLIK%20APOR.doc>.
- T.C. Addis Ababa Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği. “2010 Yıllık Rapor”.Erişim:02 Ocak 2011.
<http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/ETY/2010YILYILLIKRAPOR.doc>.
- T.C. Addis Ababa Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği. “Nisan 2011 Raporu”.Erişim:10 Haziran 2011.
<http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/ETY/Nisan%202011%20Raporu.ppt>.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı, “Dış Politika Kronolojisi,”Erişim:11 Kasım 2011,
<http://www.mfa.gov.tr/agustos.tr.mfa>.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı, “Dış Politika Tanıtım,”Erişim:8 Eylül 2009
[,http://wwwmfa.gov.tr/data/DISPOLİTİKA/TANIT/2005yilinda_gerceklestirilen_ etkinlikr.pdf](http://wwwmfa.gov.tr/data/DISPOLİTİKA/TANIT/2005yilinda_gerceklestirilen_ etkinlikr.pdf)
- T.C. Dışişleri Bakanlığı, “Türkiye-Afrika-İliskileri,” Erişim:
Temuz2010,<http://www.mfa.gov.tr/turkiye-afrika-iliskileri.tr.mfa>.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı, “Türkiye-Etiyopya-Siyasi-İliskileri,”Erişim:9
Haziran2010,<http://www.mfa.gov.tr/turkiye-etyopya-siyasi-iliskileri.tr.mfa>.
- T.C. Resmi Gazete, “Eskiler,” Erişim:2 Şubat
2010,<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/06/20090627-4.htm>.
- T.C. Resmi Gazete, “Milletlerarası Andlaşma,”Erişim:11 Ekim
2009.<http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/21767.pdf>.

T.C.Resmi Gazete, “Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Federal Demokratik Etiyopya

Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Bilimsel ve Teknolojik İşbirliği Anlaşması”.03 Ocak

2011.<http://www.mevzuatlar.com/sy/resmigazete/rga/10/10/081010001.htm>.

VOA, “*The 80th anniversary of the Emperor’s Coronation*”. Erişim:02 Kasım

2010,<http://www.voanews.com/amharic/news/>.

E.YAYINLANMAMIŞ BELGELER

Blatta Tekle Hawariyat, Ye Hiywot Tarike (Story of My Life).

Ethiopian Ministry of Foreign Affairs(EMOFA).(1991),*Untitled and unpagged document*.

Mers’e Hazen Wolde Qirqos.(1935E.C.)“*Be Dagmawi Mınılık Zaman Kayehutına*

Kesemahut”(From What I saw and Heard in the Reign of Mınılık II),IES,AAU.

—————(1938 E.C.)“*Ye Zaman Tarik Tizitaye be Abeto Iyasu Zamana*

Mangıst”(My Historical Reminiscences of the Reign of Abeto Iyasu),IES,AAU.

—————(1938 E.C.)“*Ye Zaman Tarik Tizitaye be Nıgısta Negestat Zewditu*

Zamana Mangıst”(My Historical Reminiscences of the Reign of Empress

Zewditu),IES,AAU.

T.C. Addis Ababa Büyükelçiliği Ticaret Ataşeliği (T.C.A.A.B.T.A.).(1967)*Habeşistan'ın*

Ekonomik Durumu ve Türkiye Habeşistan Ticareti 1965 Yıllık Rraporu.Addis Ababa.

F.KİTAP ve MAKALELER

- Abdi Sheik Abdi(1993).*Divine Madness: Mohammed Abdulle Hassan (1856–1920)*.London,:Zed Books Ltd.
- Abir, Mordechai(1968).Ethiopia.*The Era of the Princes: The Challenge of Islam and the Re- unification of the Christian Empire,1769–1855*.London: Longman.
- (1980).*Ethiopia and the Red Sea:the Rise and Decline of the Solomonic Dynasty and Muslim-European Rivalry in the Region*. London:Frank Cass.
- Abune Mattewos(1996)*Debre Siltan Be İyerusalem (Deyrul Saltan in Jerusalem)*,Jerusalem.
- Adejumobi,Saheed A(2006).*The History of Ethiopia*.Westport,Conn: Greenwood Press.
- Alvarez, Francisco(1961).*The Prester John of the Indies* translated by C.F. Beckingham and G.W.B.Huntingford Cambridge:Hakluyt Society.
- Anfray,Francis(1991).*Les anciens ethiopiens*. Paris:Armand Colin.
- Appleyard et al.(1985)*Letters from Ethiopian rulers:Early and mid-nineteenth century : preserved in the British Library, the Public Record Office, Lambeth Palace, the National Army Museum, India Office Library and Records*.Oxford:Oxford University Press.
- Armaoğlu,Fahir.20. *Yüzyıl Siyasi Tarihi*(1984).İstanbul:Alkım Yayınevi.
- Bahru Zewde(1991).*A History of Modern Ethiopia 1855–1974*.London: James Currey.
- Bairu Tefla(1977).*A Chronicle of Emperor Yohannes IV(1872-1889)*.Weisbaden:Franz Steiner.
- Barker, A.J.(1971)*Rape of Ethiopia,1936*. New York: Ballantine Books.

- Barlas,Dilek(1998).*Etatism and Diplomacy in Turkey:Economic and Foreign Policy Strategies in an Uncertain World, 1929-1939*. Leiden: Brill.
- Baudendistel,Rainer(2006).*Between Bombs and Good Intentions: The International Committeeof the Red Cross (ICRC) and the Italo-Ethiopian War, 1935-1936*. New York: Berghahn Books.
- Beckingham,C.F. & Huntingford,G.W.B.(1961).*Some Records of Ethiopia 1593-1646 Being Extracts from the History of High Ethiopia or Abassia by Manoel de Almeida Together With Bahrey's History of the Galla*.London:Hakluyt Society.
- Berkley,George Fitz-Hardinge(1902).*The Campaign of Adowa and the rise of Menelik*.London:Constable.
- Blanc,H.(1868).*A Narrative of Captivity in Abyssinia: With Some Account of the Late Emperor Theodore, His Country and People*.London.
- Blundell,Herbert Weld(1922).*The Royal chronicle of Abyssinia, 1769-1840*.Cambridge:University Press.
- Bozdaglıoğlu,Yücel(2005).*Turkish Foreign Policy and Turkish Identity*.New York:Routledge,
- Bruce,James(1805).*Travels to Discover the Source of the Nile* .III,Edinburgh:James Ballantyne.
- (1805).*Travels to Discover the Source of the Nile* .IV,Edinburgh:James Ballantyne.
- Budge, E. A. Wallis(1928).*A History of Ethiopia: Nubia and Abyssinia*,London:Methuen.
- Burstein, Stanley Mayer(1998).*Ancient African Civilizations: Kush and Axum*.New York: Marcus Wiener.
- Chaudhury, Sushil and Kéram Kévonian(2008).eds.*Les Arméniens Dans Le Commerce Asiatique Au Début de L'ère Moderne*.Paris:Maison des sciences de l'homme.

- Churchill Winston(1952).*The river war*.London:Eyre and Spottiswoode.
- Cohen,Leonardo(2009).*The missionary strategies of the Jesuits in Ethiopia (1555 - 1632)*.
Wiesbaden:Harrassowitz.
- Cohen, Raymond(2008).*Saving the Holy Sepulchre: How Rival Christians Came Together
to Rescue Their Holiest Shrine*. Oxford:Oxfordshire.
- Collins,Robert O.(2001).ed.*Documents from the African past*,Princeton: Markus Wiener
Publishers.
- Crummey,D.(1972).*Priests and Politicians: Protestant and Catholic Missions in Orthodox
Ethiopia 1830–1868*. Oxford: Clarendon Press.
- Çelebi,Evliyâ(2011).*Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi* 10.Cilt
Hazırlayan,Seyit Ali Kahraman.Ankara: Yapı Kredi Yayınları.
- Darkwah, R.H. Kofi(1975).*Shewa, Menelik, and the Ethiopian Empire, 1813-1880*.London:
Heinemann.
- David Kay, F.R.G.S. (1902)“Abyssinia”*Encyclopaedia Britannica*,I..
- Dombrowski,Franz Amadeus(1985).*Ethiopia's access to the sea*.Leiden:E.J.Brill.
- Doresse, Jean(1959).*Ethiopia*,translator, Elsa Coult .New York:Frederick Ungar Pub.Co.
- Dufton, Henry(1867).*Narrative of a journey through Abyssinia in 1862-3*. London:
Chapman & Hall,
- Dye,William M(1880).*Moslem Egypt and Christian Abyssinia* .New York.
- Eldridge,Bruce(2007).“*Muslim world in transition: Contributions of the Gulen
Movement*”,London,
- Erlich. Haggai(1994).*Ethiopia and the Middle East*. London:L. Rienner Publishers.
—————(1996).*Ras Alula and the Scramble for Africa*. Lawrenceville:Red Sea.

- (2002)).*The Cross and the River: Ethiopia, Egypt, and the Nile*. Boulder,CO.Contributors: L. Rienner.
- (1983)*The struggle over Eritrea, 1962-1978:war and revolution in the Horn of Africa*.Stanford: Hoover Institution Press.
- Eyoh,Dickson and Zeleza,Paul Tiyambe(2003).*Encyclopedia of Twentieth-Century African History*.London:Routledge.
- Fahmy,Khalid(1998).*All the Pasha's Men:Mehmed Ali, his Army and the Making of Modern Egypt*.London:Cambridge University Press.
- Filipos(1952 E.C.).*Zena Ítyopya be Hagere Qidist Íyerusalem Silemigegnu Ítyopyawiyān ke 1850 Jemro eske 1867 Dires (Correspondence Respecting Abyssinians in Jerusalem 1850- 1867)*,Asmera.
- Foster.William(1949)ed.*The Red Sea and adjacent countries at the close of the seventeenth century as described by Joseph Pitts, William Daniel, and Charles Jacques Poncet*.London:Hakluyt Society.
- Gebre-Igziabiher Elyas(1994).*Prowess, Piety, and Politics: The Chronicle of Abeto Iyasu and Empress Zewditu of Ethiopia (1909-1930)*, trans. Reidulf K. Molvaer .Köln: Rüdiger Köppe.
- Gebre Silase(1959 E.C.).*Tarik a Zaman za Dagmawi Minilik Nīgüsa Negast ze Ítiyopya(A History of the Period of Menilik II,Emperor of Ethiopia)*.Addis Ababa.
- Girma Beshah and Merid Wolde Aregay(1964).*The Question of the Union of the Churches in Luso Ethiopian Relations (1500–1632)*.Lisbon: Junta de Investigações do Ultramar and Centro de Estudos Históricos Ultramarinos.
- Gish,Steven Thay,Winnie,Abdul Latif,Zawiah(2007).*Ethiopia*.New York:Benchmark Books.

- Gobat, Samuel(1850).*Journal of Three Years' Residence in Abyssinia*.New York:M.W.Dodd.
- (1884).*Samuel Gobat, Bishop of Jerusalem, His Life and Work:A Biographical Sketch,Drawn Chiefly from His Own Journals*,London:Hanson and Co.
- Graziani, R(1938).*Fronte del Sud*, Milano:A.Mondadori.
- Great Britain,House of Commons(1867).*Correspondence respecting Abyssinians at Jerusalem: 1850-1867*, Vol.LXXII. London.
- (1868).Great Britain,House of Commons,*Correspondence respecting Abyssinia 1846-1848*.London.
- Hayle Silâse I(1965 E.C.).*Hıywetena Ye Etityopiya İrmuca(My Life and Ethiopia's Progress)*,Volume.I.Addis Ababa.
- . —————(1966 E.C.).Hayla Silase I,*Hıywetena Ye Etityopiya İrmuca(My Life and Ethiopia's Progress)*,Volume I.Addis Ababa.
- Hazar,Numan(2003)*Küreselleşme sürecinde Afrika ve Türkiye-Afrika ilişkileri*.Ankara:Yeni Türkiye Medya Hizmetleri.
- Henze, Paul B(2000).*Layers of Time: A History of Ethiopia*.New York:Palgrave.
- House of Commons(1868).*Parliamentary Papers,Correspondence Respecting Abyssinia, 1846- 1868*.London.
- Hozier,Henry M(1869).*The British Expedition to Abyssinia*.London:Macmillan.
- Huntingford, G.W.(1989).*The historical geography of Ethiopia from the first century AD to 1704*.Oxford: Oxford University Press.
- Hussein Ahmed(2000).*Islam in the Nineteenth-Century Wallo, Ethiopia:Revival, Reform and Reaction*.Boston:Brill Academic Publishers..

- Imperial Ethiopia Ministry of Information(1967).*Selected Speeches of His Imperial Majesty Haile Silassie I:1918-1967*.Addis Ababa:Ministry of Information.
- İnalçık,H(1977).“The Rise of the Ottoman Empire”in *Cambridge History of Islam*.vol. Cambridge:Cambridge University Press.
- Jardine, Douglas J(1923).*The Mad Mullah of Somaliland*, London: Jenkins.
- Jones,A.H.M.,Monroe,Elizabeth(1969).*History of Abyssinia*.London:the Clarendon Press.
- Karpat,Kemal.H(2001).*The politicization of Islam: reconstructing identity, state, faith, and community in the late Ottoman state*.Oxford:Oxford University Press.
- Kamoche,Ken N(2004).*Managing Human Resources in Africa*.London:Routledge.
- Karabekir,Kâzım(1935).*İtalya Habeş*.Tecelli Matbaası.
- Kavas,Ahmet(2006).*Osmanlı-Afrika İlişkileri*.İstanbul,Tasan Yayınları.
- Keller,Edmond J(1988).*Revolutionary Ethiopia: From Empire to People's Republic*.Bloomington:Indiana University Press.
- Kobishchanov,Yuri M(1979).*Axum* Michels, Joseph W. editor; Lorraine T. Kapitanoff, Lorraine T.translator. Pennsylvania: Pennsylvania State University Press.
- Korn, David A(1986).*Ethiopia, the United States and the Soviet Union*,London: Routledge.
- League of Nations(1935),*The Aims ,Methods and Activity of the League of Nations* ,Genev
 —————(1937).*The League from year to year* ,1936.Geneva.
- Lesure,Michel(1976).“Les Ottomans et l’Ethiopie”, *Mare Luso-Indicum*,III,Paris.
- Levine,Lynn(2006).*A.Frommer's Turkey*,Hoboken,NJ:Wiley Publishing,Inc.
- Lewis,I.M(1960).“The Somali Conquest of Horn of Africa,” *The Journal of African History*, Vol. 1,No. 2. Cambridge University Press.

- Lobo, Father Jerome(1789).*A Voyage to Abyssinia*. Translated by Samuel Johnson. London: Elliot and Kay.
- Lockhart, Donald M.trans.(1984).*The Itinerário of Jerónimo Lobo*. London: Hakluyt Society.
- Ludolphus,Hio.(1684).*New History of Ethiopia*.London:Samuel Smith.
- Mahteme Silassie Wolde Mesqel(1962 E.C.).*Zekre Neger(Recollection of Things Past)*.Addis Ababa.
- Marcus, H. G.(1994). *A History of Ethiopia*. Berkeley: University of California Press.
 —————(1975).*The Life and Times of Menelik II:Ethiopia,1844–1913*.Oxford:Clarendon.
- Matthews, Herbert Lionel(1937).*Eyewitness in Abyssinia: With Marshal Bodoglio's forces to Addis Ababa*.London:M. Secker & Warburg.
- Maxwell H.(1913).*Life and Letters of the Fourth Earl of Clarendon*.I.London.
 —————(1913).*The life and letters of George William Frederick, fourth earl of Clarendon*.II.London:E.Arnold.
- Medlicott,W.N.,Douglas Dakin and Margaret E. Lambert(1976).*Documents on British Foreign Policy,1919-1939: the Italo-Ethiopian War and German Affairs*, October 3, 1935- February 9,1936 London:Her Majesty's Stationery Office.
- Mengistu Hayle Mariyam(2004 E.C.).*Tiglaçın:Ye İtyopya Hızb Abyotawi Ye Tıgil Tarik(Our Struggle:A History of Ethiopian Revolutionary Struggle)*Tsehai Publisher,2004 Ethiopian Calendar.
- Miran,Johnathan.(2007).“Power Without Pashas:The Anatomy of Na’ib Autonomy in Ottoman Eritrea.”*Eritrean Studies Review*,V,I.

- Mockler, Anthony(1984).*Haile Selassie's War: The Italian-Ethiopian Campaign,1935-1941*. New York:Oxford University Press.
- Newman,E.W. Polson(1937).*Italy's Conquest of Abyssinia*.London:Ebenezer Baylis and Son Ltd.
- Nihat Dinç(1998).*Gönüllü Diplomat*.İstanbul:İthaki Yayınları.
- Nizamoglu, Yüksel(2011).İtalya-Habeşistan Savası,Vehip Pasa ve Türkiye. *Sosyal BilimlerAraştırmaları Dergisi*. II: 270-289.
- Ofcansky Thomas P. and Berry LaVerle(2004).editors. *Ethiopia: A Country Study*. Washington: GPO for the Library of Congress.
- O'Mahoney,Anthony(2004).“Between Islam and Christendom;the Ethiopian Community in Jerusalem before 1517”*Medieval Encounters* 2,1-15.
- Orhonlu,Cengiz(1996).*Osmanlı İmparatorluğu'nun Güney Siyaseti HABEŞ EYALETİ*.Ankara:Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Ottaway Marina and Ottaway,David(1978).*Ethiopia: Empire in Revolution*,New York: Africana Pub.Co.
- Özbaran,Salih(1994).*The Ottoman Response to European Expansion: Studies on Ottoman-Portuguese Relations in the Indian Ocean and Ottoman Administration in the Arab Lands During the Sixteenth Century*.Istanbul: Isis Press.
- Özkan, Mehmet(2008).”Turkey Discovers Africa, Implications and Prospects”, *SETA Foundation For Political, Economic and Social Research*,2008,No. 22.
- Pankhurst, Richard(1961).*An Introduction to the Economic History of Ethiopia from Early Times to 1800*, London:Cohen.
- (1982).*History of Ethiopian Towns from the Middle Ages to the Early NineteenthCentury*. Wiesbaden:Steiner.

- _____ (1997). *The Ethiopian Borderlands*. Trenton: Red Sea Press.
- _____ (1967) *The Ethiopian Royal Chronicles*. London: Oxford University Press.
- _____ (1977) *The history of Ethiopian-Armenian relations*. Paris : Librairie C. Klincksieck.
- Parise, Frank (1982). *The Book of Calendars*, New York: Facts on File.
- Pearson, Hugh Drummond (2004). *Letters from Abyssinia, 1916 and 1917: With Supplemental Foreign Office Documents*. Hollywood, CA : Tsehai Publishers and Distributors.
- Pedersen, Kirsten Stoffregen (1983). *The History of the Ethiopian Community in the Holy Land from the Time of Emperor Tewodros II till 1974*. Jerusalem: Tantar.
- _____ (1987-88) "Deir es-Sultan: The Ethiopian Monastery in Jerusalem." *Quaderni di Studi Etiopici* Asmara, VIII-IX, 933-947.
- Pétridès, Stéphanos Pierre (1963). *Le Héros d'Adoua. Ras Makonnen, Prince d'Ethiopie*, Paris: Plon.
- Plowden, W.C. (1868) *Travels in Abyssinia and the Galla country*. London: Longmans.
- Prouty, Chris (1986). *Empress Taytu and Menelik II: Ethiopia, 1883-1910*. Trenton: Red Sea Press.
- Rassam H. (1869) *Narrative of the British Mission to Abyssinia*. I. London.
- _____ (1869). *Narrative of the British Mission to Abyssinia*. II. London.
- Rodkey, Frederick Stanley (1929). "Lord Palmerston and the Rejuvenation of Turkey, 1830-41." *The Journal of Modern History*, Vol. 1, No. 4, Dec.
- Rossini, Conti (1922). "La Guerra turco-abissina del 1578" *Oriente Moderno*. Rome: II: 634-636.

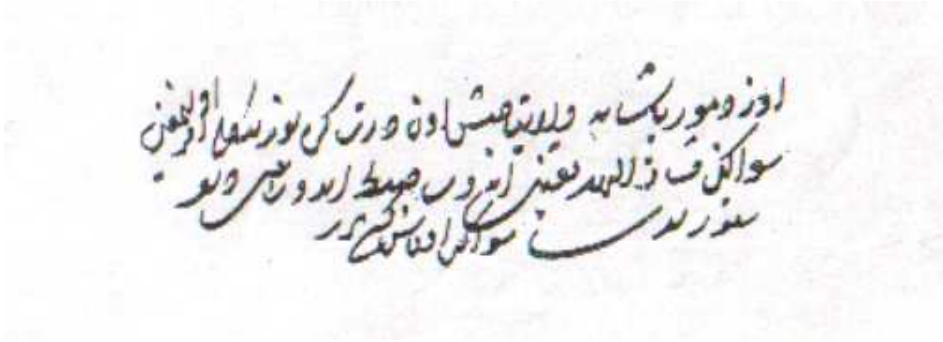
- Rubenson, Sven (1966). *King of Kings: Tewodros of Ethiopia*. Addis Ababa: Haile Selassie I University.
- (1976). *The Survival of Ethiopian Independence*. London: Heinemann.
- Rubenson, Sven (1987). Getatchew Haile, and John Hunwick, eds. *Acta Æthiopica*: Vol. 1, *Correspondence and Treaties 1800–1854*. Evanston, Ill.: Northwestern University Press.
- Rubenson, Sven (1994). Amsalu Aklilu and Merid Wolde Aregay, eds. *Acta Æthiopica*. Vol. 2, *Tewodros and His Contemporaries 1855–1868*. Addis Ababa: Addis Ababa University Press.
- Rubenson, Sven (2000). Amsalu Aklilu and Merid Wolde Aregay, Rubenson Samuel, eds. *Acta Æthiopica. Vol. 3, Internal rivalries and foreign threats 1869-1879*. Addis Ababa: Addis Ababa University Press.
- Ruth, Iyob (1995) *The Eritrean Struggle for Independence: Domination, Resistance, Nationalism, 1941-1993*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Sadık el- Müeyyed (1999). *Habeş Seyhatnamesi 1904*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Salt, Henry (1814). *A Voyage to Abyssinia, and Travels into the Interior of that Country, Executed Under the Orders of the British Government, in the Years 1809 and 1810*. London: F.C. and J Rivington.
- Said S. Samatar (1982). *Oral Poetry and Somali Nationalism: The Case of Sayyid Mahammad Abdille Hasan*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sergew Habte Sellassie (1972). *Ancient and Medieval Ethiopian History*. Addis Ababa: United Printers.
- Shihab ad-Din Ahmad ibn Abd al-Qadir (1897). *Futuh al-Habesha “Histoire de la conquête de l’Abyssinie”*. translator. René Basset. Paris: E. Leroux.

- Şimşir, Bilâl N. (2001). *Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları*, II. Cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Smidt, Wolbert G.C. (2009) "The foreign politics of İyasu in 1915/16 according to newly discovered government papers" *Proceedings of the 16th International Conference of Ethiopian Studies*, Trondheim.
- Spencer, John H. (1984). *Ethiopia at Bay: A Personal Account of the Haile Selassie Years*. Algonac, Michigan: Reference Publications.
- Steer, George Lowther (1936). *Caesar in Abyssinia*. London, Hodder and Stoughton Ltd.
- Tadesse Tamrat (1972). *Church and State in Ethiopia (1270 - 1527)*. Oxford: Clarendon Press.
- Taylor, A. J. P. (1964). *The Origins of the Second World War* London: Penguin.
- Teferra Haile Selassie (1997). *The Ethiopian revolution, 1974-1991: from a monarchical autocracy to a military oligarchy*. London : Kegan Paul International.
- Tellez, Balthasar (1710). *The Travels of the Jesuits in Ethiopia, 1710*. LaVergue: Kessinger.
- Tekeste Negash and Tronvoll, Kjetil (2000). *Brothers at War. Making Sense of the Eritrean Ethiopian War*. Oxford : James Currey.
- Temperley, H. W. V. (1936). *England and the Near East: Crimea*. London.
- Tepedelen, Kenan (2007). "A Forgotten Diplomatic Front of World War I: Ethiopia." *BELLETTEN*, 261, Cilt: LXXI.
- Teshale Tibebu (1995). *The Making of Modern Ethiopia, 1896-1974*. Lawrenceville, N.J.: Red Sea Press.

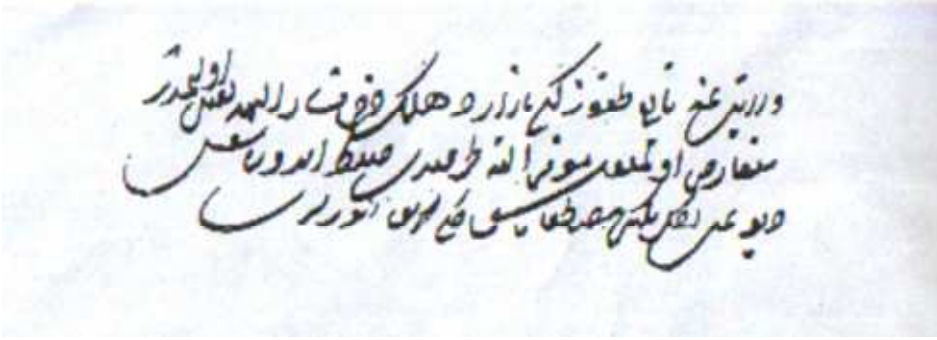
- Toynbee,Arnold J.(1936). *Survey of International Affairs 1935*,Vol 2.Oxford:Oxford University Press.
- Trimingham(1952).*Islam in Ethiopia*.Oxford:Geoffrey Cumberlege for the University Press.
- Uchegara,Kieran E(2008).“Continuity and Change in Turkish Foreign Policy Toward Africa”*Gazi Journal of Academic View*.
- Valentia,G(1809).*Voyages and Travels to India,Ceylon,the Red Sea,Abyssinia and Egypt in theYears 1802,1803,1804,1805 and 1806*.III.London.
- Van Donzel,E(1979).*Foreign relations of Ethiopia 1642–1700: documents relating to the journeys of Khodja Murād*. Istanbul:Nederlands Historisch-archaeologisch Instituut.
- (1980).“The Ethiopian Presence in Jerusalem until 1517.”,in *The Third International Conference on Bilad al-Sham*(Palestine,19-24, April 1980),I:93-101.
- Whiteway,Richard Stephen(1902).*The Portuguese expedition to Abyssinia in 1541-1543 as narrated by Castanhoso*.London:Hakluyt Society.
- Wylde, Augustus B(1901).*Modern Abyssinia* .London: Methuen.
- Yılmaz,Öztuna(1979).*Başlangıcında Zamanımıza kadar Büyük Türkiye Tarihi:Türkiye'nin siyasî,medenî, kültür, teşkilât ve san'at tarihi*,14. Cilt. İstanbul: Ötüken Yayınevi.
- Zeneb(1902).*The Chronicle of King Theodore*.ed.Enno Littman.Princeton.
- Zewde Gebre-Selassie(1975).*Yohannes IV Of Ethiopia:A Political Biography*.London: Oxford University Press.

EKLER

Ek-1.Özdemir Paşa'nın Yemen Beylerbeyi olarak atandığını beyan eden belge

Ek-2.Özdemir Paşa'ya Ödenen Ödenek

Ek-4

Habeş beğlerbeğisi Hıdır dâme ikbâlehu'ya hüküm ki,

Mektûb gönderüp bundan akdem Yemen beğlerbeğisi Ahmed Beğ şehid oldukda Yemen cânibinden bir mikdâr asker-i islâm ile deryâdan varup Harkiko'nun üzerine düşüp göz açdırmayup sağda ve solda toplar atılıp Behram Beğ'i dahı gemileri gördüğü gibi asker-i islâmı karaya çıkup bir yere cem' olup muhkem ceng ü cidâl olup küffâr-ı hâksâr Harkiko kal'isini yıkup ve ^{مرمه} nâm mahalli ise urup askere susuzluk ızdırab verdüğün Habeş gönüllüleri ağası Mehmed ve Yeniçeri ağası Osman ve Yemin ağası Hüseyin ittifak ve ittihad edüp küffâr üzerine varup bi-inâyetillahi te'âlâ ellerinden alunduğun ve Harkiko'nun beği olan Emir İsmail oğlu Ahmed nam mahzûl isyan edüp ceng oldukda küffâr ve arab kılıcdan geçüp küffâr-ı haksâr mağlûb olduğun ve hâlâ kal'enin ta'mirine ve etrafında hendek olmak tedarükünün eyledüğün ve Sevvakın ve Akik ve Massava ve Harkiko tevâbi'leri zapt olduğun bildürmüşsün ve sâir ol cânibe müte'allik ve sonra her ne ki demiş isen cümlesine ilm-i şerif-i âlem-şumûl-ı hüsvânem menût ve şâmil olmuşdur fi'l-vâkı' senden dahı umulan bunun emsâli şecâ'at ve şehâmet idi ki zuhûr bulmuş yüzün ağ sun eyü hizmet eylemişsün. İmdi ol vilâyet senün re'y-i cenâbına tefviz olunmuşdur buyurdum ki, varıcak dâimâ memleket ve vilâyetin zapt u hirâsetinde re'ayâ ve berâyasın zapt ve sıyânetde ve kul tâifesiyle ve sâir asker-i nusret meâsir ile hüsn-i ittifak ve ittihad ile yekdil ve yekcihed olup hıdemât-ı humâyûnumda bezl-ı mâhuvul-makdûr etmekte sa'yın zuhûra getüresün ve ol cânibde uğûr-ı humâyûnumda bezl-i mechûd eyliyen eğer bölük ağalarındur ve eğer sâir kul tâifesidür fermân-ı âlişânımın mefhumu i'lâmı dahı dîn-i islâma müte'allik mesâlihde ittifâk-ı tarikat eyliyesün.

fi 26 Şevval sene 987.

(MD, nu. 39, s. 50, hüküm 116)

Ek-7

İmparator II. Minilik'in Sultan II. Abdülhamit'e yazdığı mektubun Fransızcaya çevirisi,
10 Temmuz 1907(bkz.ek nu.6)

Le lion vainqueur de la Tribu
de Juda Menelik & c^{te} du Siquara Roi des
Rois d'Éthiopie, parvient à notre honorable
ami le Sultan Abd-el-Hamid Khan
Empereur d'Ottoman. Salut avec vous.
Notre honorable ami nous demandons
par cette lettre les nouvelles de votre santé
francaise. C'est par lettre que les amis
qui sont loin se rapprochent et revivent
dans le moment.
Nous espérons que vous nous ferez
parvenir de vos bonnes nouvelles.
Nous prions Dieu de prolonger votre
Règne et donner à vos peuples la paix et
le repos.
Écrit en ville d. Adis. Ababa le 3 Hamlé
(juillet) 1911.

*Gazi Mustafa Kemal, Türkiye Rcisicumhuru'ndan,
Habeşistan İmparatoriçesi Haşmetu Zeouditou Hazretlerine*

Muhibbi Halis ve Âlikaderim;

Ankara'da I Teşrinisâni 1927 tarihinde içtima eden Türkiye Büyük Millet Meclisinin ârayı müttelikasile ikinci defa olarak Türkiye Cumhuriyeti Riyasetine intihap edildiğini ve Teşkilâtı Esasiye Kanununun bahşettiği salahiyete istinaden mevki iktidarı işgal eylediğini Zâtı Haşmetanelerine beyana mûsaraat eylerim.

İntihabı vakiyi ittılâ Haşmetanelerine iblağ eylerken bu fırsattan bilistifade bütün mesaimin Türkiye ile Habeşistan arasında teyemmünen cayigir olan münaseban dostanenin idamei inkişaf ve tezyidine masruf olacağını temin eder ve milletlerimiz için nafi olan bu ümniyenin hayyizi fiile isali hususunda pek kıymettar olan müzaheretü Haşmetanelerinden istifade ile bahtiyar olacağımı beyan eylerim.

Bu kanaatledir ki Zâtı Haşmetaneleri hakkında perverde ettiğim hissiyatı âliyyeyi hürmetkâraneme ve gerek Zâtı Haşmetanelerinin saadeti şahsiyeleri ve gerek Habeşistan milletinin refah ve ikbali hakkındaki temenniyatıma itimat buyurmanızı rica eylerim Muhibbi Halis ve Âlikaderim.

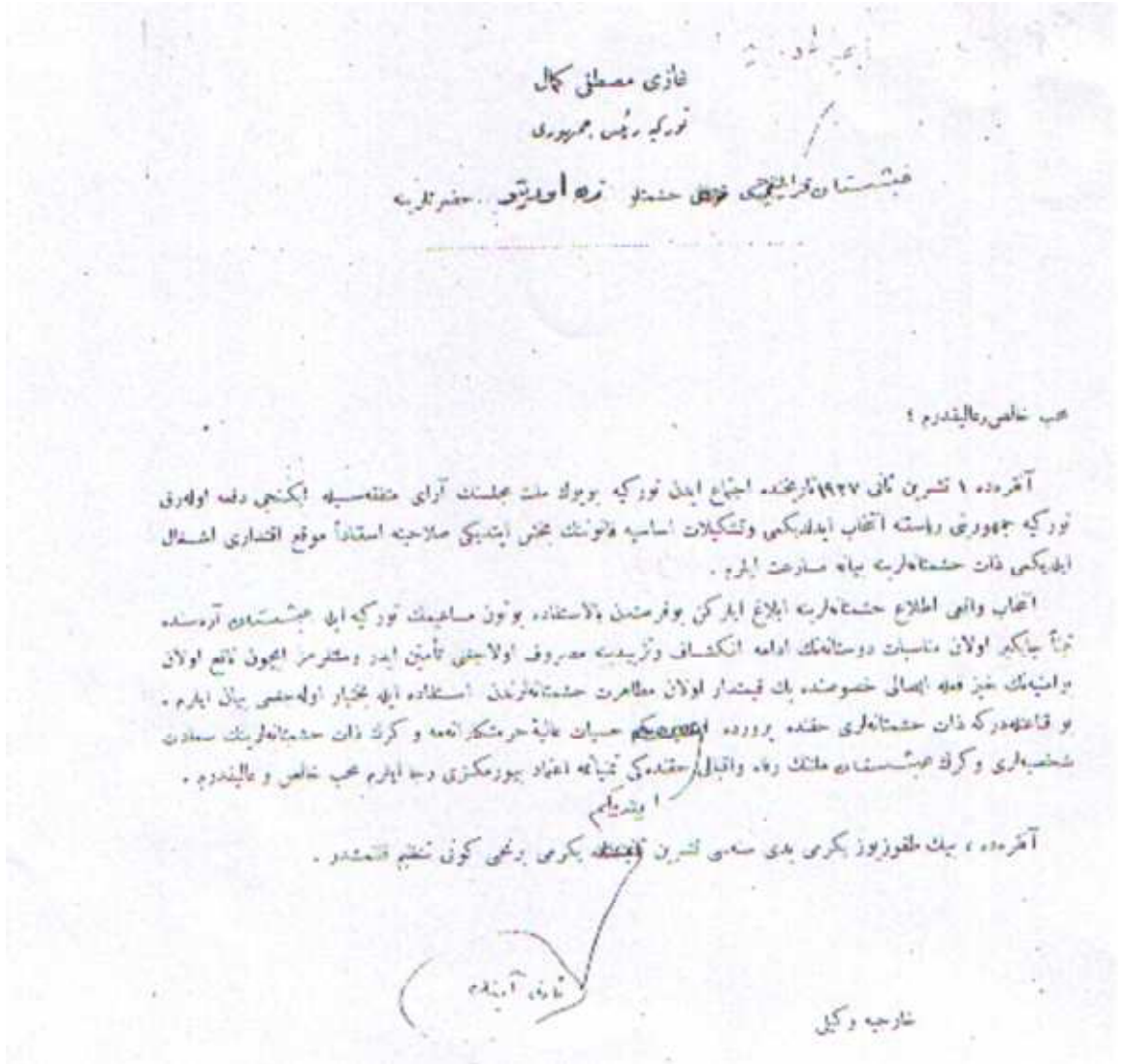
Ankara'da, bin dokuz yüz yirmi yedi senesi Teşrinisani ayının yirmi birinci gününü tanzim kılınmıştır.

GAZİ M. KEMAL

Hariciye Vekili
Doktor Tefik Rüşdü

Ek-10

Türkiye Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal'den Etiyopya İmparatoriçesi Zevditu'ya mektubun orijinal müveddesi. Atatürk, ikinc. Defa Cumhurbaşkanı seçildiği imparatoriçe'ye duyuyor, 21.11.1927 (Bkz. Ek nu.9)

Ek-11

***Gouvernement Impérial d'Ethiopie,
au Gouvernement de la République Turque***

Tel.

ADİSABEBA, 10.10.1928

Le Gouvernement Impérial éthiopien a l'honneur de porter officiellement à la connaissance du Gouvernement de la République de Turquie le couronnement de S.M. Tafari Mayon N., héritier du trône impérial et régent plénipotentiaire de l'Empire, élevé à la dignité de Negus le 7 Octobre 1928. *

D.B.A. - Müt. (1928)

* Telgrafın başında şu not vardır : "Retardé sur lignes terrestres. Correction suivra via Eastern".
(Kara hatlarında gecikmiştir. Eastern aracılığıyla düzeltme takip edecektir.)

(Çeviri)

***Etyopya İmparatorluk Hükümetinden,
Türkiye Cumhuriyeti Hükümetine***

Tel.

ADİSABEBA, 10.10.1928

Etyopya İmparatorluk Hükümeti, İmparatorluk tahtının varisi ve İmparatorluğun tam yetkili naibi Majeste Tafari Mayon N. Hazretlerinin 7 Ekim 1928 günü taç geymiş ve Negus payesine yükseltilmiş olduğunu resmen Türkiye Cumhuriyeti Hükümetine bildirmekle onur kazanır.

D.B.A. - Müt. (1928)

Ek-12

***Gazi Mustafa Kemal, Président de la République Turque,
à S.M. Negus Tafari, Empereur d'Ethiopie***

Tél.

ANKARA, 10.4.1930

Je reçois avec un profond regret le télégramme de Votre Majesté m'annonçant la perte cruelle qu'Elle vient d'éprouver en la personne de Sa Majesté l'Impératrice Zeouditou. Je m'empresse d'adresser à Votre Majesté et à la nation éthiopienne l'expression de mes sincères condoléances.

GAZİ M. KEMAL

D.B.A. - İdari. K. 60-0

(Çeviri)

***Türkiye Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal'den,
Habeşistan İmparatoru Haşmetli Negus Tafari Hazretlerine***

Tel.

ANKARA, 10.4.1930

İmparatoriçe Zeouditou'nun vefatını müşir telgrafınızı derin bir teessürle aldım. Zati Haşmetanelerine ve Habeş milletine samimi taziyetlerimi beyana müsa-
raat ederim.

GAZİ M. KEMAL

D.B.A. - İdari. K. 60-0

Ek-13

*Ministre des Affaires Etrangères d'Ethiopie,
à S.E. M. le Ministre des Affaires Etrangères de Turquie**

Tél

ADDIS-ABEBA, 10.4.1930

Le Ministre des Affaires Etrangères de l'Empire d'Ethiopie est heureux de porter à la connaissance du Gouvernement de la République ottomane (sic) que Sa Majesté le Negus Tafari Makonen a été proclamé Roi des Rois d'Ethiopie à la date du trois de ce mois et est monté à cette date sur le trône impérial sous le nom de Haile Sellasie Premier.**

D.B.A. - İdari. K.60-0

(*) Ashında "République ottomane" deyimi kullanılmış.

(**) Telgrafın sonunda imza yok.

Ek-14

No. 181

*S.M. Haile Sellassie Premier, Empereur d'Éthiopie,
à S.E. M. le Président de la République ottomane (sic)*

Tél.

ADDIS-ABEBA, 12.4.1930

Nous avons l'honneur de faire connaître à Votre Excellence qu'à la suite du décès de Sa Majesté l'Impératrice Zeouditou survenu le 2 avril Nous avons été proclamé Roi des Rois d'Éthiopie le trois de ce mois et sommes heureux de Lui faire part de Notre avènement au trône impérial.

HAILE SELASSIE PREMIER

D.B.A. - Idari.K.60-0

Ek-16

*Gazi Mustafa Kemal, Président de la République Turque,
à S.M. Haile Sellassie, Empereur d'Ethiopie*

Tél

ANKARA, 14.4.1930

Je pris Votre Majesté d'accepter mes vives félicitations à l'occasion de Son avènement au trône Impérial ainsi que mes vœux sincères pour Son bonheur personnel et la prospérité de l'Ethiopie.

GAZİ M. KEMAL

D.B.A.- İdari. K. 60-0

(Tercüme)

*Türkiye Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal'den,
Haşmetli Habeşistan İmparatoru Haile Sellasie Hazretlerine*

Tel.

ANKARA, 14.4.1930

Zatı Haşmetanelerinin tahta cülusu münasebetile har tebrikatımın, saadetleri ve Habeşistan'ın refahı hakkındaki samimi temenniyatımın kabulünü rica ederim.*

GAZİ M. KEMAL

D.B.A.- İdari. K. 60-0

* Türkiye Dışişleri Bakanı Dr. Tevfik Rüşü (Aras) de Etyopya Dışişleri Bakanına aşağıdaki kutlama telgrafını göndermiştir:

*Ministre des Affaires Etrangères de Turquie,
à S.E. le Ministre des Affaires Etrangères d'Ethiopie*

Tél.

ANKARA, 14.4.1930

Je pris Votre Excellence d'agréer mes vives félicitations à l'occasion de l'accession de Sa Majesté le Negus Tafari Makonen au Trône Impérial.

TEVFIK RÜŞÜ
Ministre des Affaires Etrangères
de la République Turque

D.B.A. - İdari. K. 60-0

Ek-17

*Haile Sellasie I, Lion Vainqueur de la Tribu de Juda,
Nommé par la Grâce de Dieu Roi des Rois d'Ethiopie,
que cette Lettre parviennne à S.E. Gazi Mustafa Kemal,
Président de la République Turque*

Que la paix soit avec Vous

Par Notre lettre du 4 Miaza 1922 (12 Avril 1930) Nous avons porté à la connaissance de Votre Excellence, Notre élévation au Trône que la bienveillance divine Nous a légué par l'entremise de Nos Aïeux.

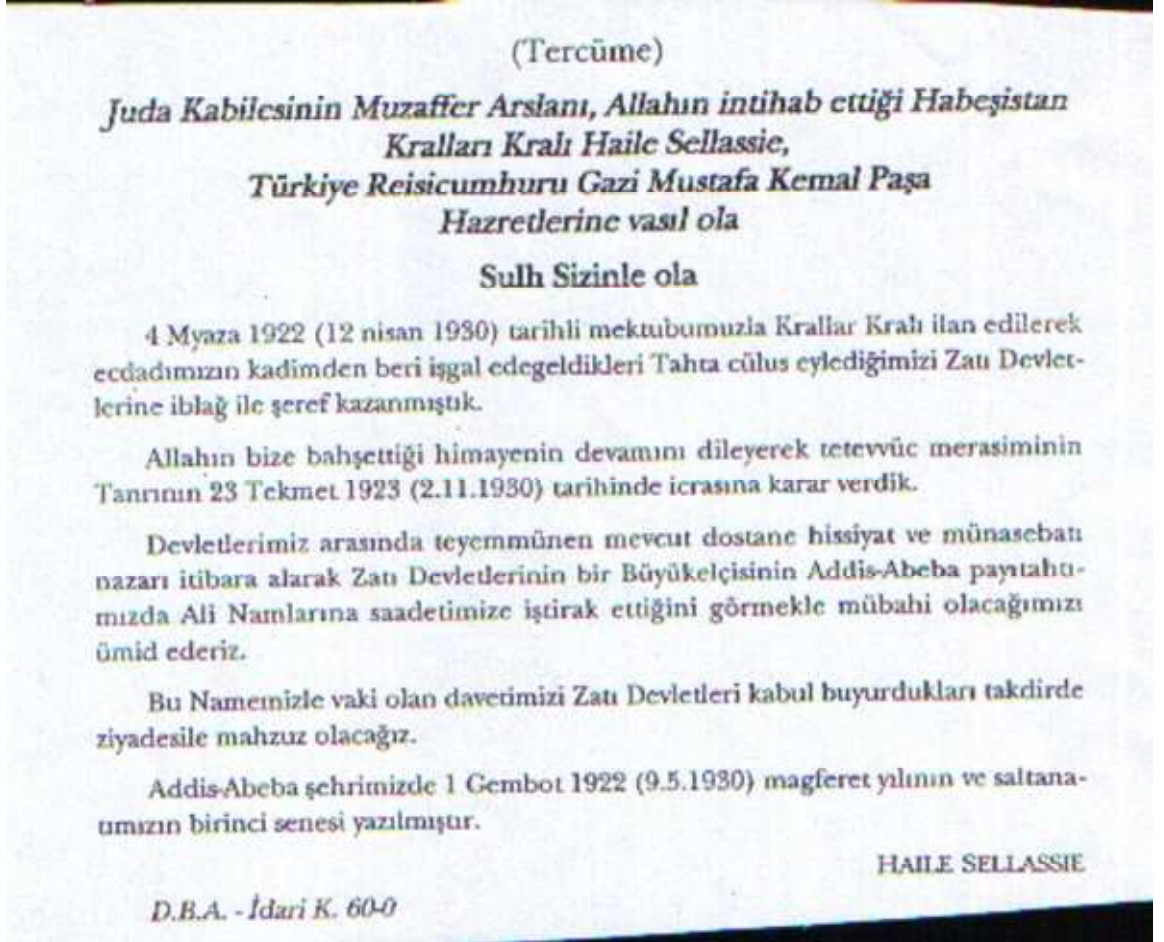
Dans l'espoir que Dieu Nous conservera ses bienfaits, Nous avons fixé au 23 Tekemet 1923 (2 novembre 1930) le jour de la solennité de Notre Couronnement de Roi des Rois d'Ethiopie. Nous appuyant sur les bonnes relations existant entre *Nos deux Gouvernements*, Nous serions très heureux de voir assister à la fête de Notre Couronnement à Addis-Abeba, la Capitale de l'Ethiopie, un haut Membre, délégué par Votre Excellence. Nous serions très flattés que Vous veuillez bien accepter Notre invitation.

Fait en Notre Capitale d'Addis-Abeba, le 1er Gembot 1922 (9 mai 1930) la première année de Notre Règne.

HAILE SELLASIE

D.B.A. - Idari. K. 60-0

Ek-18

Ek -19

*Türkiye Reisicumhuru Gazi Mustafa Kemal,
Habeşistan Kralları Kralı Birinci Haile Sellassie Hazretlerine*

Aziz ve Eyi Dost,

Çok sevdiğiniz ve hürmet ettiğiniz Valideniz İmparatoriçe Hazretlerinin vukuu vefatile Habeşistan'ın maruz olduğu ziyâ elimi derin bir teessürle istihbar ediyorum. Zâtı Haşmetaneleri ile Hanedanı Alilerine ve Habeş Milletine taallük eden her hususa alaka gösterdiğime emniyet etmek suretûle hissiyatıma tamamen mukabele etmiş oluyor.

Zâtı Haşmetanelerine, bu elim vaka karşısında duyduğum derin kederi beyan ederken en samimi taziyetlerimi kabul buyurmalarını ve memleketlerimiz beyninde cari olan eyî münasebetlerin muhafaza ve teyidine Benim de çalışacağımdan emin olmalarını rica ederim.

Aziz ve Eyi Dost, daimi dostluk ve yüksek takdir hislerimi teyit eylerim.

Eyi Dostunuz

GAZİ M. KEMAL

Ankara'da, 22.5.1930'da yazılmıştır.

Hariciye Vekili: Dr. Tevfik Rüştü

D.B.A. - İdari K. 60-0

Ek -20

T.C. Hariciye Vekâletiniden Kahire Elçiliğine

Şifre tel.
No. 96740/106

ANKARA, 18.10.1930

Habeşistan İmparatorunun tetevvüc merasiminde Türkiye Cumhuriyeti namına Fevkalade Murahhas ve Büyük Elçi sıfatile Zati Devletlerinin hazır bulunmaları tensip edilmiştir.* Tetevvüc 2 Teşrinisani'de icra edileceğine nazaran hareketinizin tacili iktiza ediyorsa ilk vasıta ile irsali derdest olan namenin arkadan gönderilmesi kabildir. Bu takdirde memuriyetiniz telgrafla Habeş Hükümetine bildirilebilir. Vakti hareketinizin telgrafla işarı mercudur. Harcırahınız derdesti irsaldir efendim.

D.B.A. - İdari.K.60-0

* Haile Sellasie'nin taç giyme töreninde Türkiye Cumhurbaşkanı temsil etmek üzere, önce, Bursa Mebusu Münir Bey görevlendirilmişti. 1926-1929 yıllarında Addis-Abeba'da Türkiye İşgüderi olarak bulunmuş olan Ahmet Münir Erhan'ı, taç giyme töreninde görevlendirme kararname de 29.7.1930 tarihinde kabul edilmişti. Sonradan Kahire Elçisi Muhiddin Paşa'nın görevlendirilmesi daha uygun görülmüştür. (B.N.Ş.)

Ek-21

T.C. Kahire Elçiliğinden Hariciye Vekaletine

*Şifre tel.
No. 255/1972*

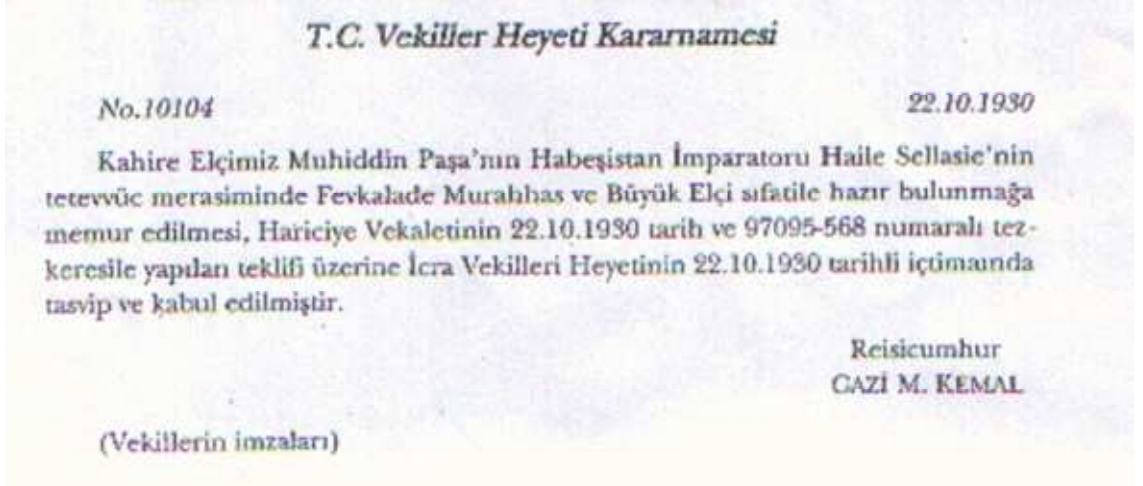
*KAHİRE, 20 Teşrinievvel 1930
(Alınış 21 Teşrinievvel 1930)*

1. Emirnameci devletlerine tevfikân 22 Teşrinievvelde Port Said'den kalkacak olan son vapurla Habeşistan'a hareketim mukarrerdir.
2. Memuriyeti vaktımı ihtiyaten telgrafla Habeşistan Hariciye nazırına bildirdim. Keyfiyetin tarafı devletlerinden Habeşistan hükümetine resmen tebliğini ve nâmenin de derdesti irsal olduğunun tasrihini isürham ederim.
3. Habeşistan'a gidecek heyeti mahsusalarla buradan hareket eden süferanın hediyeçleri hamil olduklarını arz ederim.

MUHİTTİN

D.B.A.- İdari K. 60-0

Ek -22

Ek -23

T.C. Kahire Elçiliğinden Hariciye Vekâletine

No. 2872/280

KAHİRE, 18 Teşrinisani 1930

Teşrifat Umum Müdürlüğü ifadesile yazılı 97024/109 No ve 22 Teşrinievvel 1930 tarihli tahrirata melfuf olarak varit olup bendenizin Habeşistan İmparatorunun tetevvücü merasimine Fevkalade Büyük Elçi sıfatile iştirake memur buyurulduğuma dair bulunan name ile tercümesini bu kerre Habeş Hükümeti Hariciye Nazırı Blatan Ghéta Herrouy'ye hitaben yazdığım bir mektupla postaya tevdiyen Addis-Abeba'ya gönderdim.

Nazırla mezkür şehre muvasalatım akabinde vukubulan ilk mülakanımda kendisine memuriyetimi mutazammın olarak Reisicumhur Hazretlerinin namesinin bilahare irsal kılınacağını münasibi veçhile söylemiştim. Bunun üzerine onunla Kahire'ye avdetimden sonra mevzubahs name ve tercümesinin tarafımdan doğrudan doğruya kendisine gönderilmesi hususunda mutabık kalınmıştı.

Arzı keyfiyet eylerim Efendim Hazretleri.

Kahire Elçisi
İmza: MUHİTTİN

D.B.A.- İdari .K. 60-0

Ek -24

T.C. Paris Büyükelçiliğinden Hariciye Vekaletine

No. 333/251

PARİS, 2 Mart 1932

Habeşistan İmparatorluğunun tetevvücü merasiminde Reiscumhur Hazretlerinin Kahire Elçisi Muhittin Paşa'yı hazır bulundurması suretile ibraz buyurdıkları eseri nezaket ve dikkate beyanı teşekkür zımında İmparator tarafından yazılan nameyi Reiscumhur Hazretlerine takdim etmeğe memur edilen Habeşistan'ın Paris ve Londra Sefiri Badjeronde Zelleke mezkûr namenin bir sureti ile nameyi esnayı takdimde irat eyleyeceği nutkun bir suretini Elçiliğe tevdi eylemiştir. Mezkûr evrakın leffen takdim olunduğu ve Sefirin 19 mart 1932 tarihinde Paris'ten Ankara'ya müteveccihen hareket eyleyeceği maruzdur efendim.

Paris Büyükelçisi
MEHMET MÜNİR

PBA- 178/B

Ek-25

*Habeşistan'ın Fevkalade Büyükelçisi Badjeronde Zelleke'nin,
Türkiye Reisicumhuru Gazi Mustafa Kemal 'in
Huzurunda Söylediği Nutuk*

ANKARA, 20.3.1932

Reisicumhur Hazrederi

Mufahham Metbuumun tetevvüç resmi münasebetüle dost Cumhuriyetün kendilerine izhar eylemiş bulunduğu itibar ve iltifatlardan dolayı samimi şükranlarını muhtevi Namei İmparatoriye Zatu Devletlerine tevdiye memur edilerek, misilsiz delalet ve irşadatu Devletlerle yeni Türk Milletinin teşekkülüne sahne olan bu kahraman Beldeye girmek şerefine nail oldum.

Zatu Devletlerle Türk Hükümetinin Adis-Abeba'da tetevvüç merasiminde temsil edilmiş olmaları, zamanın ne kadar değiştiğini aşikâr bir surette gösteriyor.

Zatu Devletlerinin eserleri sayesinde, evvelce biz Habeşlerin Türkler hakkındaki düşüncelerimiz üzerinde az çok bir şüphe ve tereddüt hasıl edebilen her şey, bir sabah sisi gibi zail olmuş ve bunun yerine, bugünkü Türkiye'de, bizzat bizim hahişger olduğumuz islahat eserinin müteşebbisini selamlayabileceğimiz kanaati kaim olmuştur. Zatu Devletlerinin büyük şahsiyetlerinin bu kadar mütebariz hüviyetini taşıyan bu Türk tekamülünü Zatu Haşmetpenahi Hükümetinin tam bir alaka ve muhalasatla takip eylemekte olduğunu arz ettiğim zaman, Mufahham Metbuumun kanaatini ifadeden başka bir şey yapmıyorum.

Haşmetpenah İmparator Hazretleriyle bütün Habeş Milleti namına Zatu Devletlerine sıhhat ve uzun ömür, Türkiye ile Türk Milletine de ikbal, huzur ve şan temenni etmekle kesbi şeref eylerim.

D.B.A.

P.B.A.- K. 178/B

Ek -27

*T.C. Addis-Abeba Maslahatgüzürlüğünden Dışişleri Bakanlığına**Diplomatik
No. 6/5*

ADDİS-ABEBA, 15.8.1935

İmparator Haile Sellassie ile görüşme.

13 Ağustosta İmparator tarafından kabul olunacaktım. Ancak halaları Voizero Asselefeçin ölmesi yüzünden ziyaretim ertesi güne bırakıldı ve 14 Ağustosta saat dörtte yeni sarayda kabul edildim.

Tayin edilen saatten on dakika evvel saraya gitmişim ve hiç beklemeden hemen İmparator tarafından kabul olundum.

Kendisi milli kıyafette ve siyah bir pelerin giymiş olduğu halde gayet sade ve güzel bir yazı odasında masanın arkasında ayakta bulunuyordu. Elini sıktıktan sonra birkaç sözle memleketlerimiz arasındaki dostluğu kaid ederek büyük şefim Kemal Atatürk'ün selamlarını tebliğ ettim ve hükümetimin beni bu işe intihap etmekle sadece Birhane Markosun tayinini iade etmek istemediğini ve burada bir elçilik açmakla Türk Ulusunun Habeşistan'a karşı olan sempati ve muhabbetini işaret etmek istediğini söyledim.

Gayet iyi Fransızca bilen Haile Sellassie tercümana dönerek Habeş lisanında mukabele etti. Cumhurbaşkanının selamlarına teşekkür etti ve bilmukabil kendi selamlarının ve temenniyatının bildirilmesini rica etti. Türkiye ve Habeşistan arasındaki samimi rabitaların pek eski olduklarını hatırlattı ve bu dostluğun devam edeceğini, daha da kuvvetleneceğini söyledi. Vazifemin sadece bir mukabeleden ibaret olmadığını maslahatgüzar Birhane Markos'un yazılarından bildiğini söyleyerek şahsıma karşı iltifatta bulundu.

Biraz oturduktan sonra mülakata nihayet verdiler.

Maslahatgüzar
İmza: N. AYAZLI

D.B.A. Habeşistan. K.1./1

Ek-28

Dışışleri Bakanlığından Addis-Abeba Maslahatgüzarlığına

No. 18009/1

ANKARA, 26.8.1935

Türkiye'de ihdas ettiği Elçiliği idareye Mösyö Brhane-Marcos'u tayin eylediğine dair Habeşistan İmparatorundan gelen name üzerine Reiscumhur Atatürk tarafından yazılan cevabi name tercümesile birlikte leffen gönderilmiştir.*

İşbu namenin usulü veçhile İmparatora takdimini rica ederim.

Hariciye Vekili Y.
Elçi
(İmza) ALİ TÜRKELDİ

D.B.A. - Habeşistan B.1.-a.1.-1/1

* İmparatorun namesi ile Atatürk'ün namesini örneği dosyada yok. (B.N.Ş)

No. 211

Addis-Abeba Maslahatgüzarlığından Dışışleri Bakanlığına

No. 40/35

ADDİS-ABEBA, 22.9.1935

Protokol Dairesi Şefliği yazılı 26.8.1935 gün ve 18009/1 sayılı yazı ile gönderilen Cumhurbaşkanlığı Ataturk tarafından Habeşistan İmparatoruna yazılan karşılığı 20 Eylül gününde takdim ettiğim esnada İmparator bu mektubu almakla çok memnun olduğunu ve Türkiye'nin memleketi hakkında beslediği dostluktan ötürü geçirdiği bu güç vakitte bir kat daha teselli duyduğunu söyledi.

Büyük Şefim Kemal Atatürk'e selamlarının ve kendi ulusu için duyduğu dostluğunun ve sulh ve selamet içinde yaşamaları hakkındaki temenniyatın bildirilmesini rica etti.

Benden evvel kabul edilen İngiliz ve Fransız Elçileri Kralın yanında tam üç saat kalarak Jinevra'daki beşler komitesinin kararının Habeşistan tarafından kabul edilmesi için diller dökmüşlerdi. Bu mülakattan gayet yorgun görünen İmparator bana ayrılırken şunu söyledi: "Biraz evvel çıkan kişilerle görüştüğüm meseleler hakkında sizle teatüi efkâr etmek üzere hususi kalem direktörümü Wolde Jorjisi memur edeceğim, birkaç gün sonra sizi görecektir" dedi.

Maslahatgüzar
(N. AYAZLI)

D.B.A. - Habeşistan. B.1 a.1.- K.1/1

Ek-29.Etiyopya’da Hizmet veren Türk Elçiler

Elçi'nin Adı	Büyükelçilik Tarihi
Nizameddin Ayazlı	20.08.1935-02.05.1936
Fikret S. Özdoğanlı	01.01.1957-01.01.1958
Sacid Soheli	01.01.1958-01.01.1960
Osman Dostel	01.01.1960-01.01.1963
İhsan Aksoy	01.01.1963-01.01.1964
Ziya Tepedelen	01.01.1964-01.01.1969
Nihat Dinç	01.01.1969-01.01.1970
Hikmet Bensan	01.01.1970-01.01.1972
Celal Çalışlar	01.01.1972-01.01.1976
Kurtuluş Taşkent	01.01.1976-01.01.1978
Suphi Meriç	01.01.1978-01.01.1983
Zeki Gönen	01.01.1983-01.01.1988
Yüksel Germen	01.01.1988-01.01.1990
Erhan Öğüt	01.01.1990-01.01.1995
S. Okan Gezer	01.01.1995-01.01.1997
Murat Bilhan	01.01.1997-01.01.2001
Kenan Tepedelen	01.01.2001-01.01.2005
Can Altan	01.01.2005-01.01.2008
Ali Rıza Çolak	13.04.2008-31.08.2010
Uğur Kenan İpek	15.09.2010-

Ek-30

General Mehmet Vehip paša Etiyopya askeri üniforması giyip kalpak takarken-Ciciga,1936

EK-31 Habeş Eyaleti

EK-32 Etiyopya ve Komşu Devletleri

